

~~702~~

~~Patrasen~~

~~5702~~

~~કચી~~

~~725~~

50

74

(191)

ॐ
श्रीपंच परमेष्ठि नमः
दुनियानो सौथी प्रायिन धर्म.
अंड पेहेलो.

દુનિયાનો સૌથી પ્રાચિન ધર્મ.

જૈન ધર્મની પ્રાચિનતા તથા તેનું શ્રેષ્ઠપણું:-

ઇતિહાસ, વિદ્યા, શાસ્ત્ર, તથા શોધો

આધારે તેના પુરાવા.

ખંડ પહેલો.

પ્રવેશ.

‘સત્ય જાણવાની જિજ્ઞાસા સર્વને છે; સત્યને પોતાનું જ કરી બેસ-
વાનો અધિકાર કોઇને નથી. સર્વ સ્થળે, સર્વ પ્રસંગે, સત્ય જાણવાની
ઉત્કંઠા સર્વને હોય છે. પણ જાણનારની કલ્પના ધણીવાર પટંતરે આવી
કાંઇકને બદલે કાંઇકથી સંતોષ પમાડે છે. ધર્મવાળા જાણે છે કે અમે
સત્ય પામ્યા છીએ, તત્વ જ્ઞાનવાળા જાણે છે કે અમે સત્યને વર્ધા છીએ,
વિદ્યા કળાના શોધકો જાણે છે કે અમે સત્યને પકડ્યું છે, પણ સત્યનું
નામ ગમે તે હો, તેનો વેશ સમયાનુસાર હો, પણ તે સત્ય હોય એટલે
પૂર્ણ છે. આધુનિક કાળમાં જૈનધર્મી તથા અન્ય ધર્મીઓ અન્ય અન્યની
સાથે વાદવિવાદ કરે છે. ‘પ્રાચિન ધર્મ કયો? એ ઉપર તકરાર કરે છે.
પણ નામ માત્રથી કાંઇ બાધ આવતો નથી. સત્યને જ્યાં હોય ત્યાંથી,
ને જેવું હોય તેવું લેવું, એ જ્ઞાનીઓનું મુખ્ય કર્મ છે. આપણામાં
સાધારણ રીતે એવી રીતે મનાય છે કે કાંઈ પણ ન માનવું એજ ડહા-
પણું લક્ષણ છે, પણ એ ભુલવું નથી જોઇતું કે બધી વાતમાં
ના, ના, કરવામાં જોઇતું ભૂલણ છે, તે કરતાં અનેક ધણી બુદ્ધિ કોઇ
વાતની હા કહેવામાં પણ સમાયલી છે. સત્યને જાણવાના પ્રયાસમાં

આપવાના ભોગ થોડા નથી, તેમ સત્ય પણ પ્રત્યક્ષ આવી ઉભું રહેનાર નથી. સત્યનું સ્વરૂપજ એવું છે કે તેને મુર્તિમાન કરીએ, તેને અમુક સીમા બાંધી પરિચ્છેદવાળું કરીએ કે તુરત તે અસત્ય થઈ જાય છે; છતાં સર્વ માન્ય સત્ય તો એકજ હોવું જોઈએ, ને છે: તેને ગ્રહણ કરી શકાય તો સર્વ વિરોધનો અંત આવે. ’

ઉપર જણાવેલા વિચારો જૈનધર્મને પણ લાગુ પડે છે. આજથી કેટલાક વર્ષ ઉપર કેટલાકોનું માનવું એમ હતું કે જૈનધર્મ એ એક આધુનિક નવો ધર્મ છે. ત્યારપછી કેટલાક હિંદના તથા વિદેશીય વિદ્વાનો એવું કહેવા બહાર પડ્યા હતા કે જૈનધર્મ આશરે ૨૫૦૦ (પચીસ સો) વર્ષ ઉપર ઐશ્વર્ય ધર્મમાંથી નીકળ્યો હતો અને તેથી તે ઐશ્વર્યધર્મની શાખા છે. આવા વિચારો નાના નાના વિદ્વાનોએજ બતાવ્યા હતા એટલુંજ નહિ પણ પાશ્ચાત્ય મહા વિદ્વાન શીલમુખ મરહુમ મી. મેક્ષમુલરે પણ બતાવ્યા હતા, ને તેને મરહુમ પ્રોફેસર મણિલાલ નલુ-ભાઈએ ટેકો આપ્યો હતો. વળી નાના તથા મોટા ઇતિહાસ કર્તાઓએ પણ કાંઈ પણ તપાસ વગર આ વિચારો સ્વમેય સ્વિકાર્યા હતા, ને નાના બાળકોને જે ઇતિહાસ તથા પુસ્તકો શીખવવામાં આવે છે તેમાં પણ ખેંધડક પ્રગટ કર્યા હતા. પણ વખતના વહેવા સાથે દરેક વિદ્વાને પોતાની જાણ જોઈ, તેનો સ્વીકાર કરી પોતાનો અભિપ્રાય ફેરવ્યો છે. પ્રો. મેક્ષમુલર જોણે સને ૧૮૮૪ના વર્ષમાં એમ જણાવ્યું હતું કે જૈન ધર્મ ઐશ્વર્યની શાખા છે, તેને સને ૧૮૯૫ ના વર્ષમાં એ વિચાર ફેરવેલો પડ્યો છે; અને પ્રખ્યાત યુરોપિયન વિદ્વાનો ડો. લુઇસાર્થસ, ડો. પ્રયુર, મી. કલોટ, ડો. બુલ્હર, ડો. હોર્નલ વગેરેએ ટેકો આપ્યો છે. એટલુંજ નહી પણ પ્રખ્યાત હિંદી વિદ્વાન મણિલાલ નલુભાઈ પણ પોતાના મહા ઉપ-યોગી પુસ્તક ‘ સિદ્ધાન્ત સાર ’ માં જણાવે છે કે ‘ પણ એટલી વાત તો ડો. બુલ્હર વગેરેના શોધ ઉપરથી સિદ્ધ થઈ છે કે જૈન મત ને ઐશ્વર્ય મત બે એક એક સાથે સંબંધ ધરાવતા નથી, ને હેલ્લા તીર્થંકર મહા વીર, તે બુદ્ધનુંજ બીજું નામ છે, એમ નથી. જૈન મતના ગ્રંથોમાંથી પણ કાંઈક એવોજ પુરાવો મળે છે, કે (જુઓ સિદ્ધાન્ત સાર પાનું ૧૦૬) “ જૈનો પૃથ્વીને અનાદી માને છે, ને તેજ રીતે તેમના તીર્થંકરે પણ એક બે નહી, સો બસો નહી, હજાર બે હજાર નહી, લાખ બે

લાખ નહી, પણ કરોડો વરસો મુઘી આ દુનિયા ઉપર રહી અનાદિ જન ધર્મનો ઉપદેશ કરતા હતા એવું જૈન શાસ્ત્રો ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે.” અગાડી ચાલતાં એજ પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૧૧૦ માં પ્રોફેસર મણિલાલ નભુ-ભાઈ જણાવે છે કે “જૈન મત પ્રાચિન હોવો જોઈએ, તથા મહાવીરને થઈ ગયાને લગભગ ૨૩-૨૪ સો વર્ષ થયાં હોવા જોઈએ, એટલું નક્કી અટકળી શકાય છે. મહાવીર પહેલાં ખ્રીષ્ટ ત્રેવીશ તીર્થંકર થઈ ગયા છે, ને પ્રથમ તીર્થંકરનું આયુષ્માન આપ્યું છે, તે હિસાબે પ્રથમ તીર્થંકર રૂપભદ્રેવ જનન કર્યારે થયા તેના આંકડા મુકવા કઠિન પડે એમ છે ” એ શીવાય ‘થીઓસોફીકલ સોસાયટી’ ની મહાન વક્તા મીસીસ એની ખીસેન્ટે પણ પોતાના પ્રખ્યાત પુસ્તક ‘Religious Problems in India’ માં જૈન ધર્મ પ્રાચિન છે એવું સ્વીકાર્યું છે.

પણ તે છતાં હજી કેટલાક દાંભીકો એ વાતનો સ્વિકાર કરતાં ડરે છે; જૈન ધર્મ-અહિંસાનો ધર્મ-જીનો પ્રાચિન હોય તે છતાં તે કેમ કબુલાય એવું તેઓ ધારે છે. વખતે તેવો સ્વિકાર કર્યાથી પોતાના મતને નુકશાન પહોંચશે એવું ધારી સાત્યનો તેઓ સ્વિકાર કરતાં ડરે છે: એ પણ આ કાળનો મહિમા છે. પણ એ બાબતમાં વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરતાં પ્રકત તેઓનીજ ભૂલ હોય એમ નથી. જૈનોએ પણ પોતાના ધર્મ વિષે, જે જે બાબતો બહાર પાડવી જોઈએ તે તે બાબતો બહાર પાડ્યા કાંઈ પણ પ્રયાસ કે મહેનત નહીં લેવાને સખ્યે અન્ય ધર્મીઓએ એ ધર્મ સામે વગર બીકે પથર ફેંકી પોતાની બહાદુરી બતાવી છે તેમાં શું નવાઈ ? ‘Fools rush in where angels fear to tread’

પણ તે છતાં જૈનો આ બાબતમાં આગમુ રહ્યા છે, એ તેમને સાર શોભાકારક નથી. તીર્થંકરો જેવા મહાત્માની ઉત્પત્તિનો વખત હવે નથી એ તેઓએ લુલવું નથી જોઈતું. વિદ્વાન જૈનોએ, વિદ્વાન સાધુઓએ તથા જૈન પંડીતોએ હવે બેસી રહી જૈન શાસનની પડતી જોઈ રહેવી એ કાંઈ ઓછું ખેદકારક નથી. આજ કાલ દુનિયાની દરેક મુખ્ય પ્રભુએ મુધારામાં, કળા કૌશલ્યમાં, ગ્વાનમાં, દેશજેવા ને ધર્મમાં વધારો કરવા માંડ્યો છે, ત્યારે આપણે તો મુંગે મોહોડે જોયાજ કરીએ છીએ. ખ્રીષ્ટ અગાડી ચાલ્યા જાય છે, આપણે તો જ્યાંના ત્યાંજ-નહિ પણ-પછાડી જઈએ

છધએ. આપણે આપણું સાચવી રાખતા નથી એટલુંજ નહીં પણ, આપણું ચોરાઈ જાય છે, લુટાઈ જાય છે, ધોળે દિવસે જતું રહે છે તેને આંખે દેખતા છતાં, નહીં દેખતા હોય તેમ અંધ થઈ જોયાં કરીએ છીએ.

દુનિયામાં સૌથી સારામાં સારી અને પ્યારામાં પ્યારી ચીજ વિશે વિચાર કરતાં દરેકને જણાશે કે તે પૈસો નથી, માન નથી, સ્ત્રી નથી, પુત્ર નથી, પણ ધર્મ છે. ધર્મ સારું હજારોએ પોતાના પ્યારા પ્રાણ ખોયા છે, ધર્મ સારું હજારો વીરોએ કેશરીયાં કરી અગ્નિને પ્રાણાર્પણ કરવા પોતાની સ્ત્રીઓને સમજાવી પોતે પણ પ્રાણાર્પણ કર્યા છે. ધર્મ સારું લાખોએ સ્વતંત્રતા છોડી દાસત્વ કબુલ કર્યું છે. ત્યારે આપણે આજસુ યઈ પ્રમાદમાં રહી, આપણી હાંસી થતી જોઈએ છીએ, એ કેટલું શોચનિય

અસહના વખતથી જૈનધર્મ ચાલતો આવ્યો છે, પણ પ્રાચિન જૈન ધર્મ જે વખતે અસંખ્યાતા જૈન અનુયાયીઓ, ચક્રવર્તિઓ, રાજાઓ, સાધુઓ તથા પંડિતો ધરાવતો હતો, તે વખતનો વિચાર જે જૈની શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરતા હશે તેઓને આવતાં તરતજ શોકમાં ડુબશે. નેમનાથ ભગવાનના ભાઈ કૃષ્ણ વાસુદેવ, રામ, રાવણ, પાંડવ, કૌરવ વગેરે રાજાઓ, વીર ભગવાનના સંઘાડાના હજારો સાધુઓ તથા ૩૯ રાજાઓ તથા સર્વે તીર્થંકરો, જૈનધર્મી હતા. છેલ્લામાં છેલ્લા રાજા કુમારપાળના વખતમાં પ્રખ્યાત હેમચંદ્રાચાર્ય, જે રીતે જિનશાસન દીપાવ્યું હતું તે પણ હમણાંના સાધુઓએ દાખલો લેવા જોગ બાબત છે. હમણાંના કેટલાક જૈનોએ આ બાબતમાં કેટલોક પ્રયાસ લીધો છે ને ખીજા લેવા જાય છે, તે સ્તુતિ-પાત્ર છે, છતાં કેટલાક અપવાદ શિવાય જૈન સાધુઓએ જે ચુપકીદી અખત્યાર કરી છે તે કોઈ પણ રીતે પ્રસંશાપાત્ર તો નથીજ. શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ મુની શ્રી મરહુમ આત્મારામજી મહારાજે જે પ્રયાસ જૈનશાસનની ઉન્નતિ સારું કર્યો છે, તેવોજ પ્રયાસ, તેમની ગાદી શોભાવતા આચાર્ય મહારાજે વિદ્વાન મરહુમ મુનિઓ બુટરાયજી, વૃદ્ધિચંદ્રજી તથા મૂલચંદજી મહારાજના શિષ્યો, તથા અન્ય પંડિત સાધુઓ તથા જૈનોએ લેવો ઘટે છે.

હું જ્યારે મુંબઈની પાઠશાળા વિલસન કોલેજમાં અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે મુંબઈના મુમ્તસિદ્દ મીશનરી તથા મુંબઈની યુનિવર્સિટીના એક વખતના

વાઘસ એન્સેલર રેવરંડ ડો. મેક્કીકન જોડે જૈનધર્મ આખત મારે કેટલીક ચર્ચા થઈ હતી, તે વખતે તેમના કેટલાક વિચારોનું મારે ખતાવવાની અસત્યતા પડી હતી તે વખતથીજ મારા મનમાં જૈન ધર્મની પ્રાચિનતા આખત કંઈક યથાશક્તિ શોધી કરી, તેનો હાલ સર્વને આપવા વિચાર આવ્યો હતો, ને તેનું આ પરિણામ છે આશા છે કે તે વાંચક વર્ગને ઉપયોગી પડશે. અસ્તુ.

‘જૈન’ એ શબ્દનો અર્થ ‘જૈનનો સેવક અર્થાત જિન મહારાજના વચનરૂપી અમૃતનું પાન કરનાર’ એવો થાય છે. જૈન ધર્મ પ્રમાણે ‘રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, કામ, લોભ, અજ્ઞાન, વગેરે ભાવ શત્રુ’ એવો જીતનાર તે ‘જિન’ કહેવાય છે. હવે ‘ધર્મ’ એટલે શું તેનો વિચાર કરીએ. ‘ધર્મ નથી વાતમાં સમાતો, નથી ભક્તિમાં સમાતો, નથી તક-સારમાં સમાતો, એ તો કેવળ જ્ઞાનરૂપજ છે. મનુષ્યના સ્વભાવમાં રહેલી પરમાત્મદ પામવાની ઈચ્છાનો આવિર્ભાવ છે. તેને સંતોષવાનો માર્ગ છે.’ જીવ માત્રે પરમાત્મદ શેમાં માનવો, પોતાના સ્વભાવને કેમ સમજવો, ટુંકામાં મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ, મનુષ્યરૂપે જીવવાનું સાર્યક શામાં માનવું એ નિશ્ચય થાય, તેનું નામ ધર્મ’ એટલે કે ‘જિને’ પ્રવર્તીવેલો જો ધર્મ તે જૈન ધર્મ.

જૈન મત સાર અન્ય મતવાળાઓની શંકા.

દુનિયામાં ઘણાક ધર્મો હાલમાં પ્રવર્તે છે, પણ તે દરેક ધર્મ સાર, ઘણું ખરું, લોકો થોડું થોડું પણ જાણે છે. તેમાંના ઘણા ધર્મોની ઉત્પત્તિનો સમય નક્કી થયો છે. પણ જૈન ધર્મ સાર હજી લોકોને શંકા રહે છે કેમકે તેની ઉત્પત્તિ ક્યારે થઈ, તે તેઓના ધ્યાનમાં આવતું નથી. દાખલા તરીકે વેદ ધર્મ પ્રાચિન છે, એમ ઘણાક લોકો માને છે, તથા ખ્રિસ્તી ધર્મ આશરે બે હજાર વર્ષ ઉપર, મોહમેદન ધર્મ આશરે ૧૩૦૦ વર્ષ ઉપર, તથા જરથોસ્તી ધર્મ આશરે ચાર હજાર વર્ષ ઉપર ફેલાવવામાં આવ્યો હતો એવું હાલના વિદ્વાનો કયુલ રાખે છે: પણ જૈન મત સાર તેઓ કંઈ પણ નક્કી કરી શક્યા નથી. (૧) કેટલાક ધારે છે કે જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મની શાખા છે, (૨) ત્યારે બીજા કહે છે કે બૌદ્ધ મત

જૈનધર્મમાંથી નીકળ્યો છે, વળી (૩) કેટલાક કહે છે કે સંવત ૫૦૦ ના લગભગ જૈન મત ઉત્પન્ન થયેલ છે, (૪) ત્યારે ખીજા કહે છે કે વિષ્ણુ ભગવાને દૈત્યોને ધર્મ શ્રષ્ઠ કરવા અહંતાનો અવતાર ધારણ કર્યો, (૫) પાંચમો પક્ષ કહે છે કે ગુરુ મચ્છંદરનાથે જૈન મત ચલાવ્યો છે, આવી આવી અનેક શંકાઓ તથા વિધ વિધ વિચારો, જૈન ધર્મ વિષે માહિતિ નહીં ધરાવનારાઓ દેખાડે છે, ત્યારે ખરું શું છે તે આપણે તપાસીએ.

જૈન ધર્મ વિષે અન્ય ધર્મીઓની અજ્ઞાનતા-તેના કારણો. અને તે સુધારવાના ઉપાયો.

જૈન ધર્મના સ્થાપનાર શ્રી આદીશ્વર યાને રૂપભદ્રેવ એક ક્ષત્રી હતા અને તે પોતે રાજા હતા તે વિષે પ્રથમ ધણાકે જાણુતા નથી, પણ તે વિષેના પુરાવા આ સાથેના પૃષ્ઠોમાં જણાશે.

જૈન ધર્મ અસંખ્યાતા વરસો ઉપર આ ભારત વર્ષમાં પ્રાદ્યણીથી નહીં, વૈશ્યોથી નહીં, પણ ક્ષત્રી રાજાઓથી ફેલાવવામાં આવ્યો હતો. એ ક્ષત્રીઓ શિકાર કરી પ્રાણીઓને હણનારા કે યજ્ઞમાં જીવહિંસા કરનારા કે માંસ ભક્ષણ કરનારા નહિ હતા પણ તેઓતો સાર્વજનિક લાભ માટે આખી પ્રજામાં ઉપદેશ કરતા હતા કે “ અહિંસા એજ સૌથી મોટો ધર્મ છે; કોઈ પણ જીવવાળા પ્રાણીનો કદી નાશ ન કરો; કોઈ પણ પ્રાણીને ઇજા ન કરો અને એ દયામય ધર્મ જેવો ખીજો કોઈ પણ ધર્મ નથી. ” આ બોલવાના કારણમાં તેઓ જણાવતા હતા કે “ જેવી રીતે અમને મારવાથી, ધમકાવવાથી, કોઈ ચીજ સાથે અપ્રજાવવાથી, દઝાડવાથી, કોઈ રીતના જોર જીલમથી અથવા અમારો જીવ લેવાથી, અમને દુઃખ થાય છે; અને જેવી રીતે અમારા શરીરના શુદ્ધમાં શુદ્ધ ભાગને ઇજા કરવાથી અથવા અમારો વાળ તોડવાથી અમને દુઃખ થાય છે, તેમજ એ તમે કદી જીલતાના કે જેવી રીતે અમને પોતાને

દુઃખ થાય છે, તેમજ દરેક જીવને પણ દુઃખ થાય છે. આ કારણથી કોઈ પણ પ્રાણીને કદી ઇજા કરતા ના, કોઈ પણ જીવને દુઃખ દેતા ના, કોઈ પણ જીવને દુઃખી જોઈ આનંદ પામતા ના, અને કદીપણ તેનો જીવ લેતા ના. ”

આ ધર્મની કીર્તિ ગાવામાં, આ ધર્મના ગુણ ગાવામાં અને એ ધર્મના ઉપકાર તથા ફળાવામાં ઉંચ પંચેન્દ્રિ મનુષ્યોજ એકલા સામેલ થયા છે એમ નથી, પણ મનુષ્યો સાથે મુગા પ્રાણીઓ જેવા કે ગાયો, ઘેટાંઓ, બકરાંઓ, મેંઢાંઓ, મરધીઓ, કચ્છતરો અને દરેક જીવતાં પ્રાણીઓ પોતાની મુગી જીભવડે સામેલ થાય છે; દુનિયામાં જૈન ધર્મજ પ્રકત એવો ધર્મ છે કે જેણે લાખો ને કરોડો વર્ષો સુધી વાચા વગરનાં મુગાં પ્રાણીઓ તરફથી કમર બાંધી તેમના બચાવ માટે બનતું કંઈ છે, એ ધર્મજ પ્રકત એવો ધર્મ છે કે જેણે ગમે તેવા કાર્યમાં પછી તે શિકાર માટે, યજ્ઞ માટે, કે ખાવા માટે હોય તો પણ પ્રાણીઓના વધ સામે મનજીવિત અવાજ ઉઠાવ્યો છે । એ ધર્મજ પ્રકત એવો છે કે જેણે

આહિંસા પરમો ધર્મ:

એ સિદ્ધાંત બરાબર પાળ્યો છે અને હજારો જીવોને બચાવવામાં એ સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ નિમક હલાલીથી કર્યો છે; અને એજ ધર્મના કારણે માણસખાઉ દુનિયાં થઈ જવાને બદલે દયામયી દુનિયાં થોડે અંશે પણ દેખવામાં આવે છે. એજ કારણે યજ્ઞ અથવા તો એવા બીજા કોઈ પ્રસંગે પણ પોતાના સિદ્ધાંતમાં જરાપણ ડગ્યા વગર જૈનો તરફથી કરોડો વરસ સુધી એ સિદ્ધાંત બીન દેહશતે પાળવામાં આવ્યો છે. આવે, દયામયી ધર્મનો ઉપદેશ પ્રાણજીવો, વૈશ્યો કે શૂદ્રો તરફથી નહીં પણ ક્ષત્રીઓ તરફથી આપવામાં આવ્યો હતો. કેટલાક અગ્નિનો એવી રીતે જણાવે છે કે જૈનધર્મ વાણીઆ અથવા શ્રાવકોનો અથવા વૈજ્ઞવેનો ધર્મ છે; આવું બોલનારાઓ સાથે કેટલાક મૂર્ખ લોકો જોડાઈ એ ધર્મની નિંદા કરવામાં ઉત્સાહ લે છે. પણ તેઓને ખબર નથી કે, એવું કહેવામાં તેઓની મોટી ભૂલ છે, કારણ કે તેઓએ પોતે એ ધર્મની પ્રાચિનતા અથવા સિદ્ધાંતો જાણવા દરકાર કરી નથી એટલુંજ નહીં પણ મળેલી

ખોટી ખબર ઉપરથી રેતીના પાયા ઉપર બાંધેલા ઘર માફક ખોટા વિચારો બાંધ્યા છે. ખરૂં તો જોજ છે કે જૈનધર્મ ક્ષત્રીઓનો છે. પ્રથમ જૈન તીર્થંકર શ્રી રૂપભદ્રવર્મા તે ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીરસ્વામી સુધીના દરેક જૈનધર્મના મહાત્મા અથવા તીર્થ સ્થાપન કરનારાઓ ક્ષત્રીઓ હતા અને તેઓનો જન્મ ષડ્વાક વંશ, હરિ વંશ વગેરે હવ્યા વંશોમાંજ થયો હતો.

જૈનધર્મ માટે લોકોના ભૂલ ભર્યા વિચારો.

જૈનધર્મની કીર્તિ મનુષ્યો સિવાય એકેન્દ્રિ, બેએન્દ્રિ, તેએન્દ્રિ, ચૌરેન્દ્રિ અને પંચેન્દ્રિ જીવો પણ મુંગે મોઢે ગાય છે કારણ કે દુનિયામાં એવો કોઈ પણ બીજો ધર્મ નથી કે જેમાં ગમે તેવા જરૂરના કાર્ય માટે પણ હિંસા કરવાની મના કરવામાં આવી હોય અને દરેક જીવતી રક્ષા માટે જૈનધર્મ માફક સખ્ત આગ્રાઓ અને હુકમો સિદ્ધાંતરૂપે કરવામાં આવ્યા હોય ! આજ કારણથી એ ધર્મ બીજા જે ધર્મો 'અહિંસા ધરમે ધર્મ' ના સિદ્ધાંતને માન આપનારા ગણાય છે તેમાં પ્રથમ ધંકિતએ મુકવાને લાયક ગણાય.

આ પ્રાચિન ધર્મને અજાણતાં, અને જાણતાં વિદ્વાનો અને મુખો બંને તરફથી મોટું નુકસાન થયું છે. એ ધર્મની પ્રાચિનતા સંબંધમાં, એ ધર્મના તાલો સમજવા સંબંધમાં, એ ધર્મની શીલસુશી સમજવા સંબંધમાં અને એ ધર્મ કોનાથી ઉત્પન્ન થયો તે સંબંધમાં ભૂલ ભરેલા વિચારો કેટલાકો તરફથી દેખાડવામાં આવ્યા છે. એ ધર્મ કોનાથી ઉત્પન્ન થયો અને એ ધર્મ કેટલો પ્રાચિન છે તે સંબંધમાં આ ખંડમાં કેટલુંક બોલવામાં આવશે અને હવે પછીના ખંડમાં પણ તે સંબંધમાં કેટલાક મન્યુત પુરાવાઓ જણાવવામાં આવશે.

પણ ત્યાર પહેલાં એ ધર્મને સમજવામાં જે જે ભૂલો કરવામાં

આવી છે તે તપાસીશું. એ સંબંધમાં એમ પણ કહી શકાય કે એ ધર્મ સંબંધમાં પ્રકૃત ભૂલોન કરવામાં આવી છે એમ નથી પણ તેની નિંદા પણ કરવામાં આવી છે અને તેના સારા તત્વોને ખોટા રૂપમાં બતાવવાને કોશિશ કરવામાં આવી છે. સારું શું છે, તેની શોધ કરવાને બદલે ધણાક વિદ્વાનોએ પ્રકૃત અંગત લાગણીથી, અને પોતાના ધર્મ તરફના પ્રેમથી અને ખીજ ધર્મ તરફના દ્વેષના કારણથી એ ધર્મના શુદ્ધ તત્વોને ખોટા રૂપમાં મુકવાને તજવીજ કરી છે. કેટલાકોએ ' એ ધર્મ આવક વાણીયાનો છે ' એમ કહેવામાં ડહાપણ જોયું છે. ખીજ-ઓએ એ ધર્મને યૌદ્ધ ધર્મતો પ્રાંટો ગણાવવા કોશિશ કરી છે. કેટલાકોએ એમ જણાવવા કોશિશ કરી છે કે એ ધર્મને, જે વખતે શંકરાચાર્યના વખતમાં બ્રાહ્મણોનું જોર વધ્યું તે વખતે ઉભો થયો હતો; વળી બ્રાહ્મણોમાંના પણ કેટલાકો એમ જણાવવા હિંમત કરે છે કે બ્રાહ્મણ ધર્મમાંથી એ ધર્મનાં તત્વો લેવામાં આવ્યાં છે; કેટલાક એ ધર્મના સ્થાપનાર તરીકે મહાવીર છે એમ જણાવે છે; ખીજઓએ પાર્શ્વનાથને એ ધર્મના મૂળ સ્થાપક તરીકે દેખાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે; કેટલાકોએ એ ધર્મને ગંદા રીત શીવાજીને અનુમોદન આપનાર તરીકે ગણાવવામાં લાભ જોયો છે કેટલાક કહે છે કે જૈનો કદી નહાતા નથી અને કદી દાંત પણ સાફ કરતા નથી; કેટલાક કહે છે કે જૈનો નગ્ન મૂર્તિને પૂજે છે અને અનીતિને ઉત્તેજન આપે છે. કેટલાક નિંદાખોરોએ તો એથી વધી એમ કહેવા હિંમત કરી છે કે " જે તમારી સામેથી એક ગાંડો હાથી આવતો હોય અને તમોને છુંદાઈ જવાનો ભય હોય તોપણ તમો તમારી છુંદગી બચાવવા જૈન દેરાસર કે મંદિરમાં દાખલ થતા ના. " આવા આવા માણસોના વિચારો અજ્ઞાનતાને અંગે કે અંગત લાગણીને લીધે કે ખીજ કોઈ પણ કારણસર હોય તોપણ એ તો નકલી છે, કે એ વિચારોથી જૈન ધર્મને મોટું નુકશાન થયું છે.

બૂલ ભરેલા વિચારોનાં કેટલાંક કારણો, અને તે સુધારવાના ઉપાયો.

પણ આવા વિચારોને ટેકો મળવામાં કેટલાંક કારણોએ મુખ્ય મદદ આપી છે; જેમાંના મુખ્ય કારણો નીચે પ્રમાણે છે:—

- (૧) જૈનોમાં કુસંપ,
- (૨) જૈનોની પોતાના ધર્મ માટે બેઠરકારી.
- (૩) જૈનોનું માયાળુપણું અને બીજાઓના દોષ માટે તેમના કર્મના કૃણતેઓ આખરે પણ આપણે તેમને ઠંધું નહીં કરવું, એવો જૈનોમાં થાકતો સામાન્ય વિચાર.
- (૪) પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની અધુરી શોધો,
- (૫) અસલ માગધી ભાષામાં લખાયેલાં જૈન શાસ્ત્રોની ભાષા સમજવામાં અન્ય ધર્મીઓની અકુશળતા.
- (૬) છૂટું થયેલાં અને થતાં પુસ્તકો.

ઉપલા ૬ કારણો સિવાય બીજાં પણ ધણાંક કારણો છે પણ ઉપલાં મુખ્ય હોવાથી તે ઉપરજ ધ્યાન જોયવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. પહેલા કારણના સંબંધમાં આ પ્રસંગે વધુ નહિ જણાવતાં એટલુંજ જણાવીશું કે જૈનોમાં મુખ્ય કરીને બે વિભાગો નજરે પડે છે:—

(૧) સ્વેતાંબર

(૨) દ્વિગંબર

એ એ પંથ જો કે ચોવીશ તીર્થંકરોને માન આપે છે તોપણ તે-
ઓના આચાર વિચારો અને ધર્મ શાસ્ત્રોમાં ધણા ફરક પડતો હોવાથી
એ બંને પક્ષો વચ્ચે ધણાજ મોટા ઝગડાઓ વારંવાર થયા છે ને તેમાં
બંને પક્ષને ભારી નુકસાન થઈ, બીજાઓને લાલ થયો છે. વળી સ્વે-
તાંબરોમાંપણ સ્થાનકવાસીઓએ નવો પંથ કેટલાક વરસો ઉપર
ચલાવી, મજબુત ધરને નબળું બનાવવા જેવો માર્ગ અખત્યાર કર્યો છે.
સ્થાનકવાસીઓ મુર્તિને પૂજતા નથી, જ્યારે સ્વેતાંબર અને દ્વિગંબર
જૈનો મુર્તિ પૂજા કરે છે. એ સિવાય સ્વેતાંબર સંઘમાં ૮૪ જુદા
જુદા આચારના પક્ષો છે, જેને ગમ્મ કહેવામાં આવે છે અને જેઓ
દરેકમાં પણ ભાઈચારાની લાગણીનો અભાવ જોવામાં આવે છે. એ
સાથે આશરે ત્રીસ વરસ ઉપર એક નવો પંથ નામે ‘ ત્રણ શુદ્ધવાળા
નો પંથ, જૈનોમાંથી નિકળ્યો છે અને તે પંથ નીકળવાથી પણ એક સંપીને
બદલે જુદાઈમાં વધારો થયો છે. એ ઉપરથી જણાશેકે જૈનોમાં પોતા
પોતામાં ધણા પક્ષો હોવાથી મોટાકુસંપ થવાથી, એ ધર્મને માનનાર
આખા સમુહને મોટું નુકસાન થયું છે. ધણાક વિદ્વાનોએ વારંવાર જણા-
વ્યું છે કે જે ધરની દિવાલોમાં ફાટ પડે છે, તે ધરને મોટું નુકસાન
થવાનો સંભવ રહે છે અને એની લડાઈમાં ત્રીજાને પ્રાયદો થવાનો સંભવ
રહે છે. કુસંપના કારણે મોટા મોટા રાજ્યો અને કુટુંબોનો નાશ થતો
જોવામાં આવ્યો છે તેમજ ધર્મને માનનારાઓના સંબંધમાં પણ કઠી
શકાય: આ કુસંપ નાબુદ કરવા માટે એ ધર્મના અનુયાયીઓએ મોટા પ્રય-
ત્નો અને સંગીત ઉપાયો યોજવા ધટે છે. તેઓએ એટલું નથી જુલ-
વું જોઈતું કે તેઓ સધળા જીવજીવંતો અને દયામંથી ધર્મના અનુયાયી
ઓ છે. એકે તેઓએ પોતપોતાને માટે જુદા જુદા રસ્તાઓ શોધી
લીધા છે, તોપણ તેઓ દરેક આદિશ્વર અને મહાવિરને નમનનાર છે
અને તેથી તેઓએ, બીજા કોઈ કારણથી નહીં તો પ્રકત એજ કારણે
કુસંપ કઢાડી, સંપ વધારવા પ્રયત્ન કરવો ધટે છે.

એટલું આવકારદાયક છે કે, ગયા વરસથી નેપુરના શસ્ત્રીર ઓશવાલ્ક કુટુંબના એક નખીરા મીંઠ ગુલાબચંદ્ર ૬૬૬ તરફથી જૈન કોન્ફરન્સ મેળવવાની ગોઠવણ ચાલુ કરવામાં આવી છે કે નથી હિંદુસ્તાનના જૈનોમાં મોટો સંપ થવાની વકી રખાય છે; એજ ગૃહસ્થની મહેનતથી મુંબઈમાં પણ એક જૈન કોન્ફરન્સ બોલાવવામાં આવી છે અને તેના પરિણામે પણ ધણાજ ઉત્તમ આવવાનો દરેક સંભવ છે, આપણે એટલુંજ ઈચ્છીશું કે ભવિષ્યમાં એ કુસંપ તુટી સંપની વૃદ્ધિ થાય અને પ્રાચિન જૈનધર્મના પ્રાચિન અનુયાયીઓ પોતાના પવિત્ર ધર્મના પવિત્ર પ્રમાણોનો પ્રકાશ દુનિયાના જુદા જુદા ભાગમાં ફેલાવી શકે.

જૈનોની ધર્મમાટે બેદરકારી

જૈનોની પોતાના ધર્મ માટે બેદરકારીના સખબે જૈનધર્મને કેટલીક રીતે ખમવું પડ્યું છે એમ અગાડી જણાવવામાં આવ્યું છે. તેઓ પોતાના ધર્મના પ્રમાણો શું છે તે સંબંધમાં ખંતથી કાંઈ પણ તજવીજ ન કરતાં બાપદાદાથી ચાલી આવતા ખોટા અથવા સારા રીવાજો અને ધર્મ વિરુદ્ધના કેટલાક કામોને પણ અનુમોદન આપતા રહ્યા છે એ તેઓને માટે હિત કરનારું તો નહીંજ ગણી શકાશે. જૈનધર્મ ઘણાજ ઉત્તમ છે, તેને માનનારાઓ દયાના સાગર કહેવાય છે, તેને માનનારાઓ રાત્રિભોજન કરી શકતા નથી, અને અલક્ષ વસ્તુઓ વાપરી શકતા નથી, તે છતાં જૈનોની દયા કેટલીક વખત જોવી જોઈએ તેવી ઉપયોગમાં નથી આવતી. પંચેન્દ્રિ જીવે માટે આ સુધારા વધારાના વખતમાં જૈનો તરફથી યોગ્ય ગોઠવણો કરવામાં આવી નથી; રાત્રિભોજન કરવામાં પણ કેટલાકો આનંદ માને છે, કેટલાક જાણતાં અજાણતાં અલક્ષ વસ્તુઓનું લક્ષણ કરે છે: આવા કારણથી કેટલાક નહીં ઈચ્છવા યોગ્ય નામધારી જૈનોના સખબે, ' એકને પાપે વહાણુ કુબ્ધે ' તેમ તેઓ આખી જૈન કોમનું અને જૈનધર્મનું આહત કરનારા થઈ પડે છે. તેઓને સુધારવા માટે જૈન કોમે, જૈનધર્મ શું જણાવે છે તેનો શાસ્ત્ર આધારે ખુલાશો મેળવી, ઉપાયો લેવા ધટે છે. જૈન

કામે વળી પોત પોતામાં પણ ભાઈચારો વધારવા માટે ધર્મશાસ્ત્રો શું કહે છે, તે શોધી કહાડી તેવા ઉપાયો વહેવારીક રીતે લેવા ઘટે છે કે, જોથી સંપત્તો વધારો થાય. જૈનકોમ આ સંબંધમાં બહુજ બેદરકાર રહી છે એ બહુજ સોચનિય છે. ધર્મના પવિત્ર પ્રમાણને માન આપવાથી, દરેક કોમની સાંસારિક અને આત્મિક સ્થિતી સુધરે છે એ ભુલવું નથી જોઈતું. જે કોઈ એ પવિત્ર પ્રમાણ તોડે છે તેઓ જૈનધર્મ અને તેના અનુયાયીઓને મોઢા તુકસાન કરતા હોવાથી તેઓને સારે રસ્તે દોરી, જૈનો, ધર્મ તરફ બેદરકાર નથી એમ પ્રત્યક્ષ દેખાડવા માટે આખી કામે પ્રયાસ લેવો ઘટે છે. નહિ કરવાના ધંધા કરવાથી, નહીં કરવાના કાર્યોને અનુમોદન આપવાથી, કરવાના કાર્યો તરફ બેદરકાર રહેવાથી, અને નહીં કરવાના કાર્યોમાં યાદોમ ઝીંપલાવવાથી, જૈનભાઈઓ પોતાના પવિત્ર પ્રમાણ તરફ બેદરકાર રહી નિતીને રાહ છોડે છે અને પરિણામે તેઓના ધર્મ વગોવાય છે. આવા કામે માટે જૈનકોમે જનશૂન્ય થઈ, એક ઉમંગથી અને ખંતથી, એક્યતા અને સંપત્તી, મોટા પાયાપર ધર્માનુસાર સુધારા કરી તેઓના ધર્મના તત્ત્વો કેવા ઉત્તમ છે તે સાબીત કરવામાં કારણભૂત થવું ઘટે છે.

જૈનોનું માયાળુપણું

જૈનો સ્વભાવિક રીતેજ જન્મથીજ માયાળુ હોય છે. નાના નાના જીવ જાતુંઓ જેવાકે ચાંચડ, માકડ, મચ્છરથી તે મોટામાં મોટા હિંસક પ્રાણીઓ, દરેકને માટે તેઓને નાનપણથીજ શીખવવામાં આવે છે કે "દરેક જીવ ઉપર સમભાવે જોવું: જેવી રીતે આપણી જીંદગી આપણને વાહલી હોય છે તેવીજ તેમને પણ પોતાનીજ જીંદગી વાહલી હોય છે; જેવી રીતે આપણને કાંઈ પણ ઇજા થતાં દુઃખ થાય છે, તેવીજ રીતે નાનામાં નાની છીડીથી તે મોટામાં મોટા હિંસક પ્રાણી સુધી દરેકને કાંઈપણ ઇજા કરવાથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે; જે પ્રાણી અથવા જીવને

આપણે પેદા કરવા શક્તિવાન નથી તેને આપણે મારવાને તત્પર થવું ન જોઈએ” આવી રીતની કેળવણી જન્મથીજ દરેક જૈનને મળતી હોવાથી તેઓ સ્વભાવિક રીતેજ માયાળુ હોય છે; વધુમાં તેઓને એમ પણ શિખવવામાં આવે છે કે “ દુનિયા અસાર છે; સૌ સૌના કર્મ પ્રમાણે જન્મે છે, સુખ ભોગવે છે, દુઃખ ભોગવે છે ને જ્યાં સુધી તેનાં કર્મ ખપી જતાં નથી ત્યાં સુધી તેને આ સંસારમાં ભ્રમવુંજ પડે છે; ભવ સંસારમાં ભ્રમવું ન પડે તે માટે દરેકે શુભ, સારા, પરોપકારી, ને દયાળુ કામ કરવાં. જનતા સુધી દરેકને ઉપયોગી થઈ પડી પોતાનો અને ખીજાં વચ્ચેનો અંતર ન ગણતાં, બધા સરખાજ છે એમ ગણી રાગ, દ્વેશ, લાગ કરી, સંસારનાં કર્યોપર વધુ ધ્યાન ન આપતાં તે પરમ સચ્ચિદાનંદનું ધ્યાન ધરવું, કે જ્યાં મોક્ષ માર્ગ મુજબ અને આ સંસારમાં વધુ અટવાવું નહિ પડે. ”

આવી કેળવણી સામાન્ય રીતે જૈનોને મળતી હોવાથી તેઓ દરેક તરફ માયાળુ રહે છે, અને કાંઈ ગ્રુહેગાર હોય તો તેના તરફ પણ દયાની લાગણીથીજ જોઈ ‘ હશે ! તે પોતાનાં કર્મનાં ફળ ભોગવશે ! ’ એમ કહી છોડી દે છે. આ કારણથી પણ દુનિયાના કેટલાક જીવો તેમનાં માયાળુપણાનો લાભ લે છે. દુનિયામાં એકજ જાતનાં માણસ નથી; કેટલાક સારા, કેટલાક ખરાબ, કેટલાક થોડા ખરાબ, કેટલાક થોડા સારા વિગેરે સ્વભાવના માણસો નજરે પડે છે. એમાંથી ધણાક તો ખીજાને દુઃખ દેવામાં, અથવા રંજાડવામાં કે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાંજ હોંશિયારી માને છે. એવા મનુષ્યો જૈનધર્મ માટે ગમે તેવું બોલે, ગમે તેવું લખે, છાંયે કે છપાવે તો તે સંબંધમાં જૈનો કાંઈ ખબર કહાડતા નથી અને જો કવચિત ખબર કહાડે છે અને તેઓ તરફથી પોતાને અને પોતાના ધર્મને હાનિ થવા જેવું થયું છે, એવી જો કે ખત્રી પણ ક્યંદ છે તોપણ તે સંબંધમાં તેઓ કાંઈ પણ ઉપાય નહિ યોજતાં શાંત રહે છે અને કહે છે કે “ હશે ! જે કરશે તે ભરશે ! આપણા ધર્મ સૈથી ઉપમ છે છતાં જો તેઓ ભલે ગમે તેમ વગોવે તો તેથી શું થયું ! સર્વ સામે ધૂળ નાખનારનીજ આંખો ધૂળથી ભરાય છે, તેથી કાંઈ સૂર્ય ઠંડાતો નથી, તેમ જાંખો થતો નથી તેજ રીતે તેઓ પોતાના કર્મનાં ફળ ભોગવશે !! ”

એ સંબંધમાં જે વિચારો શાંતિથી બતાવવામાં આવે છે તે પ્રાયઃકારક નથી. શાંતિ, શાંતિની રીતે શોધો છે; લગ્નનાં ગીત લગ્ન વખતેજ શોધો છે. હજારો ઇતિહાસોમાં જૈનધર્મ વિશે નહીં માનવ લાયક બાબતો લખવામાં આવી છે. નાના બાળકોને સિખવવામાં આવતી ચોપડીઓમાં જૈનધર્મના સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ લખાયા કરવામાં આવ્યા છે. કેટલાંક હિપયોગી ગણાતાં પુસ્તકો જેવાંકે વનરાજ ચાવડા, કરણચેસો વગેરે, કે જેના લેખકો અન્યધર્મી વિદ્વાન હતા, તેમણે ગમે તેમ મન પ્રાપ્તી નિંદારૂપ બાબતો જૈનધર્મ માટે પોતાનાં પુસ્તકોમાં લખી છે; મરહુમ પ્રોફેસર મણીલાલ નલુભાઈથી મહારાજ આશ્રય તરફથી જૈન ભંડારોમાંનાં કેટલાંક જૈન પુસ્તકોનાં કરેલાં ભ્રષ્ટાંતરોમાં અર્થના અનર્થ કરવામાં આયા છે; અને કેટલાંક લેખકોએ જૈન પુસ્તકોને ખોટાં ગણાવવામાંજ શોભા માની છે. બ્યારે આવી રીતે થતું હોય ત્યારે જૈનોએ, જોવા લખનારાઓને વધુ ભૂલો કરતાં અટકાવવા ધરે છે. કર્મના પ્રળ કરનારજ ભોગવે છે, એ જો કે ખરું છે તોપણ ખાડામાં પડતા આંધળાને બચાવવા માટે જેમ તેને દેશવામાં મુન્ય છે તેમ અજ્ઞાનતાથી કે અજાણપણામાં ભૂલો કરનાર માણસોને પણ રસ્તો બતાવવામાં મુન્ય છે—સહે તેમાં આપણને ધણાં દુઃખ પડે તો પણ શું—એ ભુલવું નહીં જોઈએ,

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની અધુરી શોધો.

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં એક વખાણુવા લાયક ગુણુ એક છે, તેઓ શોધ ખોળ કરી સત્ય બાબત શોધી કહાડવા માટે પ્રયાસ કરવામાં, મહેનત કરવામાં ને પૈસા ખર્ચવામાં પણ હમેંશા તત્પર રહે છે. આ અમુલ્ય ગુણુ માટે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો ધણાજ ધન્યવાદને પાત્ર છે એમ કહી પણ કમુલ કરશે. મરહુમ વિદ્વાન પ્રોફેસર મેક્સમુલરે એ સંબંધમાં એટલી બધી પ્રખ્યાતી મેળવી છે કે તેમને વિશે વધુ ન બોલતાં એટલું કહે

હું જાણું છું તારૂં પુર્વ તરફના ધર્મો વિષેના તેમના જ્ઞાન માટે, અત્રેના વિદ્વાનો તેમને ભટ મેક્ષમુલક કહેતા હતા, એ સિવાય ખીજા ધણાક વિદ્વાનો, જેવાકે મીં હરમન જેકોખી, દાકટર હોર્નલ, મીં ઓલ્ડન બર્ગ, મીં વેબર, ડૉં લેમેન, ડૉં લુઈ રાઈસ, ડૉં પ્રુર, ડૉં બુલર વગેરે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ પૂર્વ તરફના ધર્મના જ્ઞાનમાટે પ્રખ્યાતી મેળવી છે. તેમના તરફથી હિંદીઓને ઘણા ફાયદો થયો છે અને બૌદ્ધ પુસ્તકો અને વેદાંતનાં પુસ્તકો સંબંધમાં ઘણીક જાણવા જોગ બાબતો તેઓ તરફથી અજવાળામાં લાવવામાં આવી છે. એ સઘળા માટે હિંદીઓ તેમના આભારી છે, પણ જૈનધર્મ માટે તેઓની શોધખોળો યોગ્ય રીતે થઈ ન હોવાથી તેમને માટે જૈનો દ્વિજગીરીજ જાણાવશે. તેઓમાંના એકે જ્યારે જણાવ્યું છે કે જૈનધર્મ ૧૨૦૦ વર્ષનો જુનો છે, ત્યારે ખીજા એ જણાવ્યું કે એ પ્રકત બૌદ્ધ ધર્મનો એક પ્રાંટ છે, અને ત્રીજાએ જણાવ્યું છે કે એ બ્રાહ્મણ ધર્મમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે. આવી રીતે પરસ્પર વિરુદ્ધ વિચારો અધુરી શોધોના પરિણામે જણાવી તેઓએ લાખો માણસોને અને તેમના ધર્મને ગેરઈનસાર કર્યો છે એટલુંજ નહિ પણ કેટલાકોના મનમાં તેઓની વિદ્વતામાટે શંકા ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ ઉત્પન્ન કરાવ્યું છે.

પણ જૈનોએ એ સંબંધમાં જે સુપકીદો બતાવી છે તે પણ વખાણવા પાત્ર તો નથીજ. તેઓએ તે વિદ્વાનોની ભૂલો બતાવી આપવાની જરૂર છે. જૈનો અહીંયા પણ “ હશે ! કરશે તે ભરશે ! ” એ વિચારો મનમાં લાવી, કોઈ પણ જવાબ આપવાને તરફી લેતાજ નથી. સત્યને પ્રગટ કરવા માટે કેટલીક મહેનત તો પડવીજ જોઈએ, તેમજ પૈસો અને વિદ્વતા પણ જોઈએજ. અને તેવું બનવું કોઈપણ રીતે મુશ્કેલ નથી. જૈનોમાં પણ ઘણા વિદ્વાનો વિદ્યમાન છે; તેઓએ પોતાની વિદ્વતા બતાવી, જે કાંઈ ખોટાઈ ખીજાઓ તરફથી કરવામાં આવ્યું હોય તે ખુલ્લું પાડી સત્ય બાબત પ્રગટ કરવાની જરૂર છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની શોધો અપૂર્ણ હોવાના ઘણા કારણો છે. તેઓની ખાસે આપણા જેટલાં પુસ્તકો હોવાનો સંભવ ઓછો છે; તેઓને આપણી ભાષાનું જ્ઞાન બહુજ ઉત્તમ રીતે મળવામાં પણ ઘણીજ

અડચણો નડે છે, વળી કેટલાક શબ્દોના ધણા જુદી જુદી રીતના જુદા જુદા અર્થો થાય છે, જે સઘળા અર્થો તેઓ જાણે એવો સંભવ પણ ધણો હોતો નથી. આવા આવા કારણથી તેઓ ભૂલ કરવાને પાત્રજ છે અને તેથી તેઓ ભૂલ કરે તો તેમાં તેઓને મોટો દોષ નહીંજ ગણાશે, પણ જૈનો જેઓ પોતાના પુસ્તકોને જીર્ણ થવા દે છે અને તેમનો ઉપયોગ કરતા નથી અને જ્ઞાનનો લાભ ખીજાઓને આપતા પણ નથી, તે વધુ દોષપાત્ર ગણાશે.

માગધી ભાષામાં લખાયેલાં પુસ્તકો.

જૈન ગ્રંથોમાંના ધણા ખરા ગ્રંથો અસલ માગધી ભાષામાં લખાયેલા હોવાથી, અને તે પુસ્તકો સમજી ન શકવાથી, અન્ય ધર્મી વિદ્વાનોએ જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો અને ક્રિયાઓ સમજવામાં મોટી ભૂલો કરી છે, અને તેથી પણ જૈનોને મોટો ગેરહનસાજ થયો છે. સંસ્કૃત, મરાઠી, ગ્રીક, લેટીન, વગેરે ભાષાઓ, ધણી ખેડાયેલી હોવાથી એ ભાષામાં લખાયેલાં પુસ્તકો સમજવામાં સમજ ફેર થવાનો ધણોજ થોડો સંભવ રહે છે, પણ તેથી ઉલટું, માગધી ભાષાના સંબંધમાં જોવામાં આવે છે. કેટલાક જૈન વિદ્વાનો અને ખીજા કોઇકજ અન્યધર્મીઓ સિવાય, ખીજાઓને આ ભાષા સમજવી બહુજ કઠણ પડે છે, કેમ કે એ ભાષા હમણા કોઈ ભૂમીપર ખોલાતી નથી, અને જ્યારે ખીજા ધર્મના શાસ્ત્રો સંસ્કૃત, ગ્રીક, લેટીન, અરેબીક, હાબ્રુ વગેરે ભાષાઓ કે જેમાંની ધણી ખરી દરેક ખોલવામાં વપરાય છે, ત્યારે માગધી ભાષાના ખરા જાણકારો તો પ્રકટ જૈનોજ છે. આ કારણથી ખીજા વિદ્વાનો, પુસ્તકો સમજી શકતા નથી અને તેથી અર્થના અનર્થ થાય છે.

જૈન કોમે એ સંબંધમાં માગધી ભાષા ખીલવવા ઉપાય લેવાની જરૂર છે. જૈન પાઠશાળાઓમાં માગધી ભાષાઓનું જ્ઞાન મળે એવી

અવસ્થા કરવાથી, માગધી ભાષાના જૈન વિદ્વાનોને એ ભાષાની ખીલવણી માટે વ્યાકરણ વગેરેનાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવા જણાવ્યાથી અને અને તો યુનીવર્સિટીઓમાં ખીજી ભાષા તરીકે એ ભાષાને પણ દાખલ કરવા ઉપાયો લેવાથી, એ ભાષા ખીલવવાનું બની શકે એમ છે.

જીર્ણ થતાં પુસ્તકો !

અન્યધર્મી વિદ્વાનોએ જૈનધર્મ માટે ખોટા વિચારો જણાવવામાં જે કેટલોક ભૂલો કરી છે, તેમાં જીર્ણ થતાં પુસ્તકો પણ કેટલોક ભાગ આપે છે. જૈનો પોતાના પુસ્તકો પોતે તપાસતા નથી, ખીજને તપાસવું દેતા નથી, અને જે કોઈ તપાસી પ્રગટ કરે છે તેને તે શુદ્ધ ને ઉત્તમ રીતે પ્રગટ કરવામાં મદદ આપતા નથી. લાખો પુસ્તકો આ કારણે નાશ પામ્યાં છે અને લવિષ્યમાં હજારોનો નાશ થવા સંભવ રહે છે। જ્યારે જે પુસ્તકોનો નાશ થઈ જાય ત્યારે તે પુસ્તકોમાં જે જે ઉત્તમ જ્ઞાન સમાયું હોય તે પણ તેની સાથે નાશ પામે, અને તેથી તેઓના ધર્મજ્ઞાનને મોટું નુકશાન થાય, હજારો શંકાઓ ઉત્પન્ન થાય, વગેરે બતાવો અને એમાં શું નવાઈ ! એ શંકાઓના કારણે જૈનધર્મની નિંદા થાય એમાં શું નવાઈ ! એ કારણથી જૈનોએ જીર્ણ થતાં પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર કરવાની જરૂર છે. શ્રીમદ્ મુનીરાજ શ્રી ૧૦૦૮ આત્મારામજી માહારાજ એક ઠેકાણે જણાવે છે કે “ હિંદુસ્તાની, દક્ષણી, મુસલમાની, બંગાલી, વગેરે સર્વ લોક અંગ્રેજી, ફારસી, વગેરે અનેક તરેહની વિદ્યા શીખે છે, પણ જૈન મતના શાસ્ત્રોનો કોઈ પણ ખીજ મતવાળાઓએ અભ્યાસ કર્યો નથી. વેદ, પુરાણ, કુરાન, વગેરેનો અભ્યાસ ધણા અંગ્રેજોએ કર્યો છે પણ જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરેલા અંગ્રેજો કવચિત્તજ નજરે પડશે. આનાં કેટલાંક કારણો છે અને તેમાં મુખ્ય કારણ એ છે કે જૈનધર્મનાં ધણાં પુસ્તકો જીર્ણ થઈ ગયાં છે અને ખીજાં જીર્ણ થતાં જાય છે તેવાં જીર્ણ પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર નહીં થાય તો, તેઓનો બસો ત્રણસો વર્ષમાં તદ્દન નાશ થવા સંભવ છે. જૈન લોકો જે રીતે અન્ય

કૈમોમાં લાખો રૂપિયા ખરચે છે, તેવી રીતે જીર્ણુ પુસ્તકોના ઉદ્ધાર માટે ખરચતા નથી, એ શોકજનક છે.

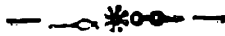
વળી જૈન સાધુઓમાં પણ ઘણા થોડા વિદ્વાન હોવાથી તેઓ તરફથી પણ એ બાબતમાં સારો પ્રયાસ લેવામાં નથી આવતો. કેટલાક રસેન્દ્રિમાં લોલુપ્ત થવાથી વિદ્યા સંપાદન કરવામાં બેદરકાર રહે છે, વળી કેટલાક નામધારી યતિઓ ઈન્દ્રિઓના ભોગમાં આસક્ત થઈ જવાથી લોકો તેમને નાસ્તિક કહે છે. સર્વ દેશના જૈન લોકોએ સાથે મળી પાઠણ, જસલમેર, ખંભાત વગેરે સ્થળોના લંડારમાંનાં પુસ્તકોના જીર્ણોદ્ધાર કરવો જોઈએ અને આગમ સીવાયના બીજા બધા ગ્રંથો લખાવી પ્રગટ કરવા જોઈએ, કે જેથી જૈનધર્મની વૃદ્ધિ થાય. ”

મહાત્મા આત્મારામજી માહરાજના આ શબ્દોનો ઉપયોગ દરેક જૈને કરવો ઘટે છે. જે મહાત્માને આખા હિંદુસ્થાનના સમગ્ર જૈનાદિ-થોડાં વરસ ઉપર માન આપતા હતા,—જે મહાત્માનું નામ સાંભળતાં હજી પણ દરેક જૈનનું હૃદય પ્રકુલિત થાય છે—જે મહાત્માની પ્રખ્યાતિ પ્રકટ હિંદુસ્થાનમાં નહીં પણ યુરોપ અને અમેરિકામાં પણ થઈ હતી,—અને જે મહાત્માનાં કેટલાંક ઉપયોગી પુસ્તકો જેવાં કે તત્ત્વનિર્ણય પ્રાસાદ, જૈન તત્ત્વાદર્શ, અગ્નિતિભિરભાસ્કર, વગેરે તેમની વિદ્વાતની સાક્ષી પૂરે છે, તે મહાત્માના આવા ઉત્તમ શબ્દોનો ઉપયોગ હજી સુધી જૈનોએ યથાર્થ રીતે નથી કર્યો, એ ખરેખર શોચનિય છે.

પ્રકરણ ૧.

વિચ્છે તથા ધર્મનો અનાદિ કાળ.

જૈનધર્મની પ્રાચિનતાની સૌથી જુની નોંધો કયા વખતે થયેલી ધાર્વામાં આવે છે, તે બાબતની તપાસમાં ઉતરતાં પહેલાં દુનિયાની ઉત્પત્તિ કોઈ વખતે થઈ કે કેમ ? ને જો થઈ, તો તે ક્યારે થઈ અથવા તે આપણી જાણ પ્રમાણે તેને કેટલાં વર્ષો થયાં હોવાં જોઈએ એ તપાસવાની પહેલી જરૂર છે.

હમણાના સુધારા વધારાના કાળને શોધ જોળનો કાળ અથવા વિચારકાળ કહેવામાં આવે છે. 'પોતાની મેજે પોતાને માટે નિશ્ચય કરવો, પરંપરાગત સિદ્ધાન્તનું બનતે પ્રયાસે શાસ્ત્રીય અને તાત્વિક રીતિએ પરીક્ષણ કરવું, અને ન્યાયસિદ્ધ પ્રમાણોની કસોટીએ કસાયલી વાર્તા માત્ર સ્વિકારવી, એ વર્તમાન બુદ્ધિનું વિશેષ લક્ષણ છે. પાશ્ચાત્ય કેળવણીના પ્રતાપે હમણાના મનુષ્યોની બુદ્ધિ એટલી તો તીવ્ર થઈ છે કે ગમે તેવી બાબત હો-સામાજિક, રાજકીય, નૈતિક, કે ધર્મ વિષેની, ગમે તેવી બાબત હો-તે ઉપર સ્વતંત્ર વિચાર કરી, તેના પૂર્વ તથા ઉત્તર પક્ષની સાબીતીઓ જોયા તથા સાંભળ્યા વગર તેઓ કાંઈ પણ અનુમાન ઉપર આવી શકતા નથી. વધારે ખુલ્લા શબ્દોમાં કહીએ તો હમણાના વિચાર-શીલ મનુષ્યોની પ્રકૃતિ, વિચાર—સ્વતંત્ર વિચાર—કરવાની પદ્ધતિ ઉપર વધુ દોરાઈ છે, અને તે માટે તેઓ ધર્મની શ્રદ્ધા ને પૂજ્ય બુદ્ધિને ન ગણુકારતાં સ્વતંત્ર વિચારના હકને વધુ માન આપે છે. આવા મનુષ્યો, સમાજ કે કુટુંબ કબીલાની નિંદાથી, કે રાજ્ય તરફના દંડથી, કે લોક લાગણીથી નહીં ડરતાં જ વિચારે તેઓના હૃદયને માન્ય ન હોય તે સ્વિકારતા નથી, અને તેમ કરવામાંજ પોતાનું 'મોઢું' ડહાપણ, તથા ધર્માભિમાનીપણું માને છે.

આવા વિચારો પહેલાં પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં ઉત્પન્ન થઈ આ દેશમાં અપાતી કેળવણીના પ્રતાપે હિંદુસ્તાનમાં અનુકરણરૂપે પ્રસાર પામ્યા છે તે છતાં

વાસ્તવિક રીતે જોઈશું તો તે કોઈ પણ રીતે ખોટું નથી. સત્યને શોધવા માટે દરેક મનુષ્યે પ્રયત્ન કરવો જરૂરનો છે તે છતાં, અમે અગાડી જણાવી ગયા છીએ તેમ, એ નથી જીલવું જોઈતું કે “ સત્યને જાણવાના પ્રયાસમાં આપવાના ભોગ થોડા નથી. સત્યનું સ્વરૂપ એવું છે કે તેને મૂર્તિમાન કરીએ, અથવા તેને અમુક સીમા બાંધી પરિચ્છેદવાળું કરીએ કે તુરત તે અસત્ય થઈ જાય છે. ” સત્ય સર્વને અભીષ્ટ હોવાથી તે બાબતમાં પૂર્ણ શોધ ખોળ કરવી, એ દરેક માણસનું કર્તવ્ય છે. એજ કારણથી આ સૃષ્ટિમાંથી નવી નવી બાબતો, શાસ્ત્ર, વિદ્યા કે શોધ ખોળના આધારે શોધી કઢાડી, તેમની જુદી જુદી રચના કે બ્યવસ્થા કરીને તેમને અપૂર્વ રૂપમાં મુકવી, એ પણ મનુષ્યોનું એક કર્તવ્ય મણી શકાય.

હમણાજ વિચાર કરવાની સ્વતંત્ર બુદ્ધિ, યાની મનુષ્યોમાં પ્રવર્તે છે એમ નથી, પણ અગાઉના વખતમાં પણ એ રીત હસ્તિમાં હતી, અને તેની સાખીતીમાં બૌદ્ધ, સાંખ્ય, વલ્લભાચાર્ય, સ્વામીનારાયણ વગેરે પથે, આપણી દૃષ્ટિ આગળ તેના પુરાવા આપે છે. કાળક્રમે પરદેશીઓ તથા પરધર્મીઓ આ દુઃખી ભૂમિ ઉપર આવવાથી આપણે આપણા ધર્મ તથા શરીરની સ્વતંત્રતા ખોઈ અને તે સાથે વિચાર સ્વતંત્રતાની સત્તા પણ ધક્કી. ૫રીથી કાળના પ્રભાવે, એજ સત્તા હમણાના વખતમાં પ્રવર્તે છે.

વિચાર સ્વતંત્રતાના આ પ્રભાવને લીધેજ અમે પણ તેને માન આપી મનના તરંગોની બાબતો નહીં પણ પુસ્તકો-પ્રાચિન પુસ્તકો તથા શોધ ખોળના આધારે-દુનિયાની ઉત્પત્તિ કયારે થઈ તે બાબતને, વિચાર કરીશું.

દુનિયાની ઉત્પત્તિ વિષે જુદા જુદા શાસ્ત્રોના અભિપ્રાય એકજ બાબતને ટેકો આપતા જણાય છે. તે એ છે કે “ વિશ્વ આનાદિ છે. ” આહાત્મા બુદ્ધ તો એ બાબતમાં એટલે સુધી જણાવે છે કે વિશ્વમાં રહેલી ધણીક બાબતોમાં કેટલીક એવી બાબતો છે કે જે વિષે વિચાર કરતાં તેની ઉત્પત્તિનો સમય, રીત, ક્રમ વગેરે મનુષ્યો જાણી શકતાં નથી. જૈન સિદ્ધાંત પણ સૃષ્ટિ બાબતમાં એજ રીતે જણાવે છે કે

દુનિયા છે છે ને છે. એ કદી ઉત્પન્ન થઈ નથી પણ હસ્તિમાંજ છે. એનો અંત પણ કદી નથી ને કરોડો વર્ષો જેમ ભૂતકાળમાં ગયાં, તેમ ભવિષ્યકાળમાં પણ જશે. જુદા જુદા ગાનીઓએ તથા વિદ્વાનોએ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વિષે જુદા જુદા તર્કો કર્યા છે, પણ તે સર્વે અંતે ઉપર જણાવ્યું છે તેમ, સૃષ્ટિ અનાદિ છે એ સિદ્ધાંતને ટેકો આપનારજ જણાશે.

મનુના રમેલા શાસ્ત્રમાં અનાદિપણું, ધણી જુદી જુદી રીતે પ્રતિ-પાદન કરેલું છે. તેમાં એવી રીતની ગણતરી બતાવવામાં આવી છે કે બ્રહ્માના રાત દિવસ થઈ એક કલ્પ થાય છે, ને તે કલ્પ દેવતાના બે હજાર યુગનો, એટલે મનુષ્યના કરોડો વર્ષનો થાય છે; અને એવા કલ્પ એક નહીં પણ અનંત છે.

જસ્થોસ્તી ધર્મ પ્રમાણે સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિનો સમય 'દ્વિસાતીર' નજી જણાવ્યા પ્રમાણે એટલો જથ્થો લાંબો છે કે, તે વિષે બોલવાના આપણી ભાષામાં શબ્દ નથી. યાહૂદી અને ખ્રીસ્તી ધર્મ પ્રમાણે દુનિયાની ઉત્પત્તિનો કાળ આજથી ૫૦૦૭ વર્ષનો ગણવામાં આવે છે, પણ તેઓના પ્રખ્યાત મહાન પેગંબર મુસાના (Genesis) જેનેસીસ નામના પુસ્તકમાં જે પહેલું વાક્ય લખેલું છે તે એ બાબતપર જુદુજ અજવાળું નાંખે છે; તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે:-

In the beginning God created
the heaven and earth.

અર્થ-" સૌથી પહેલાં પરમેશ્વરે આકાશ અને પૃથ્વી ઉત્પન્ન કર્યાં."

આ ઉપરથી જણાશે કે હજાર ધણી વર્ષો અગાઉ હસ્તિમાં હતો એમ તેઓ માને છે; અને તેઓએજ-ખ્રીસ્તીઓએજ--કરેલી શોધના આધારે, હવે તેઓ એમ નક્કી માને છે કે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિને ૫૦૦૭ વર્ષોથી વધુ વર્ષો થયાં છે.

મીસર, આસિરિયા, બાબીલિન એ સર્વે પુરાતન મોટા રાજ્યોના

ઇતિહાસમાં પણ, વિશ્વની રચના વિષે, આ સૃષ્ટિ આનાદિ છે એ સિદ્ધાંતને ટેકો મળે એવી વાતો છે અને મી. બોનીક તથા હમણાના શોધકોએ એથી વધીને એમ પણ સિદ્ધ કર્યું છે કે ઈ.સ. પૂર્વે ૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં એ સર્વે દેશોમાં મનુષ્યોની વસ્તી હતી.

‘ પ્રાઉન ’ ના ‘ દરવીશીશ ’ નામના પુસ્તકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મુસલમાનો પણ વિશ્વ આનાદિ છે, એવું માનતા હોય એમ જણાય છે.

“ મી. હોર્નર ” નામનો વિદ્વાન પોતે કરેલી શોધોના આધારે જણાવે છે કે, દુનિયાને ઉત્પન્ન થયાને વીસ હજારથી વધુ વર્ષો થયાં હોવા જોઈએ કેમકે હજીમાં ૧૩૦૦૦ વર્ષો ઉપર વસ્તી હતી.

મી. કેપર નામનો વિદ્વાન પોતાના ‘ Intellectual Development of Europe ’ નામના પુસ્તકમાં જણાવે છે કે પૃથ્વી ઉપર વસ્તી થવા માંડયાને અનંત યુગો વહી ગયા હોવા જોઈએ.

મી. તીલક, જેઓ હિંદુસ્થાનના એક બાહોશ વિદ્વાન ગણાય છે તેમણે વેદના કેટલાક મંત્રોને આધારે તથા ભૂસ્તર વિદ્યા અને ખજોળ વિદ્યાને આધારે એમ જણાવ્યું છે કે કમમાં કમ ૧૦૦૦૦ વર્ષ અગાઉ આપણા પૂર્વજો ઉત્તર ધ્રુવમાં અથવા તો નોર્વે, સ્વીડન અને સેપ્લેન્ડ તરફ આવેલા દેશોમાં રહેતા હતા ને ત્યાર પછી મોટા ખંડ ને દ્વીપ તદ્દન નાશ પામી સ્થળને સ્થાને જળ તથા જળને સ્થાને સ્થળ થયાં હતાં. એજ ખાખતને મી. હેકેલ નામનો વિદ્વાન “ History of creation ” ના પુસ્તકમાં ટેકો આપી દુનિયાને કમમાં કમ ૨૦૦૦૦ વર્ષ થયાં હોય, એમ માને છે.

‘ ટાઇલર ’ નામનો પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન પોતાના ‘ Primitive Culture ’ (પ્રીમીટીવ કલ્ચર) નામના પુસ્તકમાં એટલે સુધી જણાવે છે કે હમણાના આટલાજીક માહાસાગરને સ્થળે પહેલાં એટલો મોટોજ ખંડ હતો, અને તે ખંડના ડુગવાથી ‘ કેનેરી આઇલેન્ડસ ’.

(કેનેરી ટાપુઓ) થયા છે. વળી હમણાના Indian ocean તથા Pacific ocean-હીંદી મહાસાગર તથા પાસીફિક, મહાસાગરને સ્થળે આગળ મોટા ખંડ પૃથ્વીરૂપે હતા, એટલુંજ નહીં પણ સહરાનું મોટું પણ સમુદ્ર-રૂપે હતું.

આ બધાથી વધીને જૈન શાસ્ત્રો દુનિયાની ઉત્પત્તિનો સમય અગ્નિ વર્ષોથી પણ વધુ લાંબો જણાવે છે. જૈનશાસ્ત્રો કાળના બે વિભાગ પાડે છે. (૧) અવસર્પિણી, (૨) ઉત્સર્પિણી. પહેલા કાળમાં દીન દીન પ્રતિ આયુષ્ય ઘટે છે ને તેજ પ્રમાણમાં બળ, લંબાઈ, ચોડાઈ વગેરે પણ ઘટે છે; બીજા કાળમાં તેથી ઉલટું બને છે, એટલે કે સર્વ ચીજો, આયુષ્ય, બળ વગેરે વધે છે. પ્રત્યેક સર્પિણીમાં છ છ યુગ હોય છે. અવસર્પિણીના છ યુગ આ પ્રમાણે છે. (૧) સુષમ સુષમ, (૨) સુષમ, (૩) સુષમ દુષમ, (૪) દુષમ સુષમ, (૫) દુષમ ને (૬) દુષમ દુષમ. ત્યારે અવસર્પિણી કાળ પૂરો થાય છે ત્યારે ઉત્સર્પિણી કાળ શરૂ થાય છે. આ સૃષ્ટિનો વ્યવહાર ઉત્પન્ન થયાને એક કોટી સાગરોપમને એક કોટી સાગરોપમે ગુણવાથી જટલા સાગરોપમ આવે તેટલો કાળ લગભગ, એટલે કાળની ગણના અસંખ્ય છે તેટલો કાળ થયો છે.

આને ઉપર આપેલી બાબોતોથી ટેકો મળે છે. એટલુંજ નહીં પણ આ બાબતને વેદાંતીઓ, વૈષ્ણવો, તથા શીવપંથીઓ તરફથી ટેકો મળે છે. તેઓના શાસ્ત્રોમાં યુગ તથા કલ્પ વગેરે ને બતાવ્યા છે તે ગપ નહીં હોય પણ ખરું હોય એમ જૈનશાસ્ત્રોમાં પણ તે બાબતો જણાવવામાં આવેલી હોવાથી સિદ્ધ થાય છે.

વિદ્યા અને શોધના પરિણામો દુનિયાના અનાદિપણા માટે શું શાક્ષિ આપે છે તે આગળ જણાવવામાં આવ્યું છે. હવે તે બાબતમાં કેટલાએક શાસ્ત્રો શું પુરાવા આપે છે તે તપાસીશું. જગત એટલે દુનિયા અને તેની અંદર રહેલી સર્વ ચીજો તથા મનુષ્ય; એજ અર્થ આપણે આગળ લીધો છે. હવે પછી પણ એજ અર્થ ધ્યાનમાં રાખવાથી આ વિષય સમજવામાં મુશ્કેલી નહોતે નહીં.

(૧) જો કોઈ એમ જણાવે કે હથ્થરે આ જગત ઉત્પન્ન કર્યું, અને

જો ઇશ્વરે ઉત્પન્ન કર્યું એમ સિદ્ધ થાય, તો પછી પૃથ્વી અનાદિ છે એમ કહી કહેવાય નહીં. કારણકે જ્યારે ઇશ્વરે જન્મત પેદા કર્યું ત્યારે તેની શરૂઆત થઈ એમ નક્કી થયું અને તેથી તે અનાદિ કહેવાય નહીં.

હવે દરેક કાર્ય થવાને માટે કોઈ પણ કારણ-ઉપાદાન કારણ હોવું જોઈએ. એ ઉપાદાન કારણ ન હોય તો, કોઈ પણ કાર્ય કદિ થાય નહીં. જગતની ઉત્પત્તિ માટે કોઈ પણ ઉપાદાન કારણ ન હોવાથી જગત કદાપિ ઉત્પન્ન થઈ શકતું નથી, અને જ્યારે ઉત્પત્તિ સિદ્ધ ન થાય એટલે તે અનાદિ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે.

(૨) કોઈ કહેશે કે જેમ નાનામાં નાની વસ્તુ બનાવવા માટે કોઈ પણ માણસની જરૂર પડે છે, તેમ આ જગત જેવી મોટી વસ્તુ માટે કોઈ કર્તાની જરૂર કેમ નહીં પડે ? જો એક ઘર બાંધવામાં પણ કડીયા જોઈએ છે, તો આવી મોટી સૃષ્ટિ માટે કોઈ કર્તા કેમ ન હોય ? અને જ્યારે તે કર્તા સિદ્ધ થાય, તો પાછું જગત અનાદિ નહીં પણ આદિ સિદ્ધ થાય.

આ સંબંધમાં નીચલી છ બાબતો બહુ વિચારવા જેવી છે. આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે જગતમાં તેની અંદરના સર્વે જીવો આવી જાય છે; હવે જો ઇશ્વરે એ જીવો પેદા કર્યા ત્યારે તે-

- (૧) નિર્મળ હતા કે કેમ ?
- (૨) પુન્યવાન હતા કે કેમ ?
- (૩) પાપવાળા હતા કે કેમ ?
- (૪) મિશ્રિત અડધો અડધ પાપ પુન્યવાળા હતા કે કેમ ?
- (૫) પુન્ય અદ્ય, પાપ વધુવાળા હતા કે કેમ ?
- (૬) પાપ અદ્ય, પુન્ય વધુવાળા હતા કે કેમ ?

એ છ પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થાય છે. આપણે તે દરેક પ્રશ્નની તપાસ ટુંકમાં કરી, જોઈશું કે તેઓ દુનિયાના અનાદિપણા ઉપર શું અજવાળું માંખે છે.

(૧) જો સર્વ જીવ ઉત્પન્ન થયા ત્યારેનિર્મળ હતા, તો હમણાં પણ તેવાજ હોવા જોઈએ. જો તેમ હોય તો પછી કોઈ પણ શાસ્ત્રોની જરૂર પડે નહીં; ધર્મની તથા કાયદાની જરૂર પડે નહીં, અને સૌ નિર્મળતામાંજ પ્રવર્તે. વાસ્તવિક રીતે જોતાં તેમ નથી. કોઈ એમ શંકા કરે કે ઈશ્વરે તો સર્વને નિર્મળજ બનાવ્યા હતા પણ જીવોએ પોતાની ઈચ્છાથીજ પાપ કર્યાં તેમાં ઈશ્વરનો શો દોષ ? આવી શંકા કરનારે એમ ભૂલી જવું ન જોઈએ, કે ઈશ્વરેજ સર્વ જીવોમાં પાપ કે પુન્ય કરવાની શક્તિ મુકેલી હોવી જોઈએ, કારણ કે જો તેમ ન હોય તો પછી જીવોમાં પાપ કે પુન્ય કરવાની બુદ્ધિ હોયજ ક્યાંથી ? આનો જવાબ કોઈ એમ આપશે કે ઈશ્વરેજ સર્વ શક્તિઓ રચી છે, પરંતુ જીવોને પાપ કરવા પ્રવર્તાવ્યા નથી; જીવ પોતેજ પાપમાં પ્રવર્તે તેમાં ઈશ્વરનો શો દોષ ? આના જવાબમાં આ વાત યાદ રાખવાની છે, કે ઈશ્વરે સર્વ જીવો જ્યારે પેદા કર્યા ત્યારે, તેમને ખબર હોવીજ જોઈએ કે આ જીવો પાપ કરશે. જો એમ હતું તો એવા જીવો શું કારણ પેદા કર્યા ? જો કોઈ એમ કહે કે ઈશ્વરને ખબર નહોતી કે જીવો પાપ કરશે, ત્યારે તો વળી ઈશ્વર જ્ઞાની નહિ પણ અજ્ઞાની કહેવાય. જો ઈશ્વર જાણતા હતા તો ઈશ્વરે મનુષ્યને પેદા કરવામાં ભૂલ કરી એમ સિદ્ધ થયું, અને એ પણ સિદ્ધ થયું કે ઈશ્વરે નિર્મળ જીવ રચ્યા નથી.

(૨) જો કોઈ એમ કહેશે કે ઈશ્વરે પુન્યવાળાજ જીવ રચ્યા છે, તો તે આંધળાં, લુલાં, લંગડાંને નીચ લોકોના પ્રત્યક્ષ પુરાવાથી ખોટું પડે છે. આથી પણ એમ સિદ્ધ થાય છે, કે સર્વ જીવ પુણ્યવાળા નથી.

(૩) જો ઉપલાં પ્રમાણોથી બચવા માટે કોઈ એમ કહે કે ઈશ્વરે પાપી જીવ પેદા કર્યા હતા, તો તે પણ ખોટું પડે છે, કેમકે ઈશ્વરે વગર વાંકે જીવોને પાપ સાથે કેમ પેદા કર્યા ? જો એમ પેદા કર્યા હોય તો ઈશ્વર અન્યાયી ગણાય, અને જો પ્રજા પાપી જીવોને પેદા કર્યા હોય તો રાજા, પ્રધાન, તવંગર ગૃહસ્થો વીગેરે માટે શું ધારવું, અને રૂપ, સુંદર કાયા વગેરે પાપથી કેમ મળે ? તે તો કદી પણ મળે નહીં, તેથી સર્વ જીવો પાપમાંજ ઉત્પન્ન થયા નથી એ સિદ્ધ થાય છે.

(૪) ને કોઇ એમ કહેશે કે અડધા અડધ પાપ પુન્યવાળા જીવ ઈશ્વરે પેદા કર્યા તો તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી ખોટું પડે છે.

(૫) તથા (૬) પ્રશ્નોના ઉત્તર ચોથા પ્રશ્ન જેવાજ છે. આ છ બાબત ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ઈશ્વરે કે કોઇ બીજાએ જગત પેદા કર્યું નથી, અને જો એ સિદ્ધ થયું તો આ વિશ્વ અનાદિ છે એ પણ સિદ્ધ થાય છે.

વળી કોઇ એમ કહેશે કે પૃથ્વીના જીદા જીદા પદાર્થોની જીદી જીદી શક્તિઓજ ઈશ્વર છે, પણ એમ નથી. સર્વ પદાર્થો છે, અને તેથી તેઓ 'પોત પોતાનું' કામ કરે છે. પદાર્થોના સંયોગમાં નીચેનાં નિમિત્ત છે:—

૧ કાળ.

૨ સ્વભાવ.

૩ ભવિતવ્યતા.

૪ જીવનાં કર્મ.

૫ જીવના હિંમત

પ્રત્યક્ષ રીતે પણ એજ રીતે છે. ઉપર જણાવેલાં પાંચ નિમિત્ત વગર કાંઈ પણ ઉત્પન્ન થતું નથી. એજ પાંચ વસ્તુ અનાદિ છે, કોઈએ રચેલ નથી, કારણ કે વસ્તુના જે જે સ્વભાવ છે તે સર્વ અનાદિયી છે. જે વસ્તુમાં પોતાનો સ્વભાવ નહિ હોય તો કોઈ પણ વસ્તુ સતરૂપે રહેજ નહીં, અને સર્વ સશશૃંગવૃત્ત અસત થઈ જશે. વળી પૃથ્વી, આકાશ, સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા વીગેરે એજ રીતે અનાદિ રૂપે સિદ્ધ છે. જગતના જે જે નિષ્ક્રમો છે, તે સર્વ આ નિમિત્તોથીજ થાય છે. વળી સૂર્યના કિરણો વાદળોમાં પડવાથી ઇંદ્રધનુષ્ય બને છે, સૂર્ય ચંદ્રની આસપાસ કુંડાળોં થાય છે; આકાશમાં પવનના મેળાપથી જળ તથા અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, વરસાદથી ધાસ તથા અનેક પ્રકારની વનસ્પતિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં તથા બીજા દરેક કાર્યમાં આ પાંચે નિમિત્ત જણાય છે, અને તેથી આ પાંચ નિમિત્ત અનાદિ હોવાંજ નોંધએ, અને તેથી પૃથ્વી પણ અનાદિ સિદ્ધ થાય છે.

વળી કેટલાએક કહે છે કે ઇશ્વર અનાદિ છે, અને તેનું પ્રમાણ કોઈ પણ રીતે આપતા નથી. હસે ! જેમ ઇશ્વર અનાદિ છે, તેમજ જગત પણ અનાદિ છે. જો ઇશ્વર અનાદિ માનીયે તો જગતને પણ તેમજ માનવામાં કાંઈ પણ દોષ આવતો નથી.

દુનિયા અનાદિ છે તે બાબતમાં આપણે તપાસ કરી. હવે થોડા એક અન્ય પુરાવા તપાસી આ વિષય સમાપ્ત કરીશું.

પુરાણોમાં દુનિયા અનાદિ છે એવા પ્રમાણ મળે છે. મુક્ત શાસ્ત્રના પૃષ્ઠ ૧૦૩ માં આ રીતે લખાણ મળે છે. “પ્રથમ આ સૃષ્ટિમાં જે કાંઈ હતું, તે ન કહેવાય અને ન વર્ણવાય એવું એક અદૃશ આનંદમય નિરાકાર અચંચળ તત્વ હતું વીજેરે.” કાળા ટાંછેપના શબ્દો એમ સુચવે છે કે સૃષ્ટિ અનાદિ છે.

મહાન ફીલસુફ ડાર્વીનનો મત

એ છે કે “પ્રકૃતિ અનાદિ છે, પ્રકૃતિની દરેક રચનાઓમાંથી જગત ઉત્પત્તિ બને છે. તેથી પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ ચૈતન્યવાળું છે, અને તેથી આ પંચ ભૂત અને જગત પણ અનાદિ છે, એ પંચભૂતોની અંદર કાળાંતરે જુદા જુદા અનેક જાતના ફેરફારો થયા કરે છે, એ ફેરફારોથી વિધ વિધ પ્રજા રના પ્રજાંડોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય બન્યા કરે છે. કોઈ સમયે એ ફેરફારથી આ પ્રજાંડ અગ્નિરૂપ ભાસે છે, કોઈ સમયે પવનાકાર દર્શાય છે, કોઈ પ્રસંગે જુદાજ રૂપમાં હાજર થાય છે, એવી તરેહથી પંચભૂત માંહોમાંહે ચક્રાકારે ફર્યાં કરે છે, જેથી કરીને સૃષ્ટિની રચનામાં ફેર પડતો જાય છે. આ ઉલટ સુલટપણાથી સૃષ્ટિની બાંધણીના કમની અંદર ચિત્ર વિચિત્રતા દર્શાયા કરે છે.” આટલું જણાવી વળી તે કહે છે કે, “આ મનુષ્ય વર્ગની પેદારા પૂર્વે, આ સૃષ્ટિમાં સર્વત્ર પાણીજ હતું, અને તેને વિષે મહાન મોહોટાં અનેક જાતનાં જળચર પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિ થઈ હતી.”

આ ઉપરથી જણાશે કે, પહેલાં આ સૃષ્ટિ હતી એવું ડારવીન પણ કબુલ કરે છે.

સર રોબર્ટ બોલ નામના એક વિદ્વાને એવી ગણતરી કરી છે, કે 'સૂર્ય નારાયણ કે જેની ઉપર તમામ દુનિયાની હસ્તિતાનો આધાર છે, અને જે પોતાના તેજસ્વી પ્રકાશના પ્રતાપથી માણસ જાતને અપાર સુખ આપે છે, તેની ઉંમર ચાલુ વર્ષમાં દસ કરોડ વર્ષની થશે."

પાશ્ચાત્ય પ્રજા ચાલુ જમાનામાં શોધ બોળ કરે છે, અને તેમની શોધો ઉપર જોટલો વિશ્વાસ મુકવામાં આવે છે તેટલો ખીજ કોઈના ઉપર જવલેજ મુકાતો હશે; તેઓએજ કેટલીએક શોધો કરી સાબીત કર્યું છે, કે સૂર્યનું કદ પૃથ્વી કરતાં ૧૨૫૦૭૦૦ ધણું મોટું છે. પૃથ્વીથી સૂર્ય ૨૭૦૦૦૦૦ માઈલ ઉપર આવેલો છે; સૂર્યનું વજન પાંચ ખર્વ અને છ પરાર્ધ બંગાળી મણુ છે." જે આવા વિચારો-પાશ્ચાત્ય શીલસુદ્ધોના વિચારો-માનતાં આપણે અચકાતા નથી ને જે તેઓ ઉપર આપણે વિશ્વાસ મુકીએ છીએ. તો પૃથ્વી અનાદિ છે, એવો જૈન તથા હિંદુ શાસ્ત્રોનો મત-દાખલા દલીલોથી પૂરવાર થયેલો મત-આપણે શા કારણુ નહિ સ્વિકારવો જોઈએ ?

ઉપર આપેલા પુરાવાથી સૃષ્ટિ અનાદિ છે ને સિદ્ધ થાય છે, તે છતાં પણ કેટલાક અજ્ઞાન મનુષ્યો એ વાત નહિ માને, એ પણ સ્વાભાવિક છે. પણ તેઓ માટે એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે હમણાના વખતની જે ઉચ્ચપાઠ્યલો આ દુનિયામાં થતી આપણે જોઈએ છીએ, તે ઉપરથી મહાન અબ્યાસીઓ તથા વિદ્વાનો પણ એવા નિર્ણય પર આવ્યા છે કે, દુનિયામાં જે જે વસ્તુઓ આપણે અશક્ય માનીએ છીએ, અને જે વિષે આપણાં શાસ્ત્રોમાં લખાણુ છે, તે અશક્ય નહીં પણ શક્યજ છે અને તે તે વખતમાં બનેલી હોવીજ જોઈએ.

આજથી બસો વર્ષ ઉપર, કેટલાક વિદ્વાનો શિવાય આર્યાવર્તના બધા લોકો કદી પણ એમ નહોતા ધારતા, કે હજારો ગાઉ દુર વગર તારથી કાંઈ પણ માણસ વાત કરી શકશે અથવા તો દર મીનીટે એક ગાઉ જવાય એવો એક વખત આવશે, અથવા તો ધણે દૂર વસ્તી

પ્રજા, પોતાનાથી ઘણીજ મોટી સંખ્યા ધરાવતી પ્રજા ઉપર હજારો ગાઉ ઉપરથી રાજ્ય ચલાવશે; અથવા તો વિમાનમાં બેસી, પોતાના મનમાં આવે ત્યાં મનુષ્ય ઉડી જશે. જ્યારે આવી ન બનવા જેવી બાબતો આપણે બનતી જોઈ છે, ત્યારે આપણાં શાસ્ત્રોમાં જણાવેલી વાતો, કે જે શાસ્ત્રો ખોટાં છે, એવું કોઈ પણ કહી શકે એમ નથી-જે શાસ્ત્રો આપ મતલબ માટે રચાયાં હતાં, એમ કોઈ પણ દેખાડી શકે એમ નથી-જે શાસ્ત્રો હમણાં જે શોધ ખોળ ચાલુ છે તેથી પણ ખોટાં પડે એમ નથી-તેવાં પવિત્ર શાસ્ત્રોમાં જણાવેલી વાતો અસંભવીત કેમ હોઈ શકે? નાજ હોય. છતાં પણ આપણી અજ્ઞાનતા એટલેથીજ અટકતી નથી. પૂર્વે મોટી ઉમરના તથા લાંબા આયુષ્યવાન માણસો થયા હોય, તે માટે પણ ઘણાં લોકો શંકા ધરાવે છે, અને શાસ્ત્રોમાં જણાવેલા મોટા તપસ્વરીનાં તપ તથા આયુષ્ય બાબત, ઘણીજ શંકા રાખી, સત્યને પોતાની આગળથી નસાડી મુકે છે, તેવાઓને એટલુંજ જણાવવું બસ થશે કે, દુનિયાની ઉપર હમણાં પણ કેટલાએક મનુષ્યો હરતી ધરાવે છે કે જેઓની ઉમર ૧૫૦ દોહોડસો વર્ષથી પણ વધુ છે. રશીઆમાં એક ૨૦૫ વર્ષનો ડોસો છે. અમેરીકામાં તથા ખીજા દેશોમાં પણ ઘણી મોટી ઉમરના માણસો છે એવું આખરદાર વર્તમાન પત્રોમાં ઘણી વખત આપણે વાંચીએ છીએ. જો આવા દાખલા પ્રત્યક્ષ આપણા જાણવામાં આવે, તો પછી મયા વખતમાં માણસો લાંબી ઉમરના હતાજ નહીં, એમ કહેવામાં કેટલી ભૂલ છે, તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજશે.

વળી મનુષ્યો આગલા વખતમાં મોટાં શરીરના હતા નહીં, એવું ઘણા માણસો માને છે ને શાસ્ત્રોમાં દેખાડેલા મનુષ્યો કસ્ટીત હોય એમ ધારે છે. તેઓ માટે હિંદુસ્થાનમાં આવેલા ઈડર સ્ટેટના માહારાજા પ્રતાપસિંગનો દાખલો તથા કાશ્મીરના રાજાનો એક ચોખદાર કે જેની હંચાઈ સાત ફીટ છે, તેમના દાખલા ઉપયોગી જણાશે. વધુમાં અમેરીકામાં પણ એવા દાખલા જણાયા છે. આ સર્વ બાબતો ઉપરથી એટલું તો સિદ્ધજ થાયછે કે જે હમણાંના વખતમાં સાધારણ હંચાઈથી વધુ હંચાઈ ધરાવનાર મનુષ્યો વસેછે તો ભૂત કાળમાં, લાંબા આયુષ્યવાન તથા લાંબાં શરીરના મનુષ્યો કેવળ થયા હોય, એમ ધારવામાં ભૂલ

નથી. વળી પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પણ એવું મત ધરાવે છે કે— આગળનાં મનુષ્યો તથા પ્રાણીઓ હમણાંના પ્રાણીઓ કરતાં કદમાં મોટા હતાં, અને ભવિષ્યનાં પ્રાણીઓ હમણાંનાં હોવાતં પ્રાણીઓ કરતાં કદમાં ઘટશે. ”

ઇતિહાસ લખવાની ચાલ આપણા પ્રવંજોમાં મોટા પ્રમાણમાં પ્રચલિત ન હોવાના સખએ, એલેક્ઝેન્ડ્રીયામાં કિલચોપે ટ્રાના રાજ્યમાં પુસ્તકોની મોટી સંખ્યા—લાખોની સંખ્યામાં—નાશ થવાના સખએ, મહાન સીકંદરની ચડાઈ વખતે તથા ત્યાર પછી ખુસલમાન ધર્મના ફેલાવા સમયે, ઇરાનનાં પુસ્તકોનો મોટી સંખ્યામાં નાશ થવાના સખએ, હિંદુસ્તાન અથવા ભરતખંડના લોકોની પ્રવૃત્તિ ઋસલના વખતથીજ, દેહિક સુખ તરફ નહિ પણ આત્મિક સુખ તરફ હોવાના સખએ, મોટા પ્રમાણમાં લખવાની છાપવાની કળા, તે વખતે નહિ ફેલાયલી હોવાના સખએ, શાસ્ત્રો તથા ઇતિહાસીક બાબતો તે વખતના પંડિતો તથા વિદ્વાનો મોહકે રાખી, તેનું વર્ણન મુખથીજ કરવામાં વિદ્વતા માનતા હોવાના સખએ, પુસ્તકો ઘણાંજ થોડાં પ્રમાણમાં હોવાથી તથા ચવનોના હુમલા વખતે, તે થોડા પુસ્તકોનો પણ નાશ થવાના સખએ, પ્રાચિનકાળની માહિતી આપનાર, આપણા ઘણા સાક્ષીઓ નાશ પામ્યા છે. તે છતાં જૈન પુસ્તકોના ભંડારો—જે પુસ્તકોની સંખ્યા લાખોનીછે—એમ બ્રીટીશ સરકાર પણ કબુલ કરે છે—જેશલમેર, પાટણ, વગેરે સ્થળોના પ્રાચિન જૈન ભંડારો, તથા જૈનધર્મનાં કેટલાંક પુસ્તકો કે જે હુનિયામાં મોટા પ્રમાણમાં ફેલાયાં નથી તે, હુનિયા ઘણા કાળની—ઘણી જુની—લાખો કરોડો વર્ષની છે, એ બાબત પૂરી પાડે છે.

આટલું છતાં—આટલી સાબીતીઓ છતાં વિશ્વની સાચેજ મનુષ્ય તથા ધર્મ-કાળ કે વિશ્વની સાચે મનુષ્ય તથા ધર્મ પણ હોય છેજ—સર્વ અનાદિ છે ને અગાડીના મનુષ્યોનાં આયુષ્ય ઘણાં લાંબાં તથા

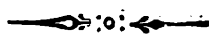
જરીર ધણું મોટાં હતાં એમ જ્યારે કોઈ નહીં માને, શાસ્ત્રમાં આવેલી બાબતોથી તે બાબતો સાબીત થયાં છતાં જ્યારે તેઓ નહિ માને,— વિદ્યાકળાની શોધ ખોળોના પુરાવા, તેઓ જોવાની દરકાર નહિ કરે—ત્યારે તેમને માટે એટલુંજ કહેવું બસ થશે, કે અગાડીના વખતમાં પણ “જ્યાં દેવતાઓ પણ જતાં હરે, તેવા વિકટ વિચારના ગહનમાં ધણાક ભૂખ્યાઓએ માથાં માર્યાં છે, ને લડી મુલા છે,” તો હમણાં પણ તેના કેટલાક હોયજ. કોઈ વસ્તુને અનાદિ કહેવાથી કાંઈ હાનિ થતી નથી. તે વસ્તુ કેમ થઈ એ ભલે ન સમજાય-કારણ કે વિશ્વમાં ધણીક વસ્તુઓ મનુષ્ય સમજની બહાર છે; પણ તે હાલ કેમ ચાલે છે, અર્થાત તેનાં પૂર્વાપર સ્વરૂપ વિચારતાં, તેના સ્વભાવના નિયમ કેવા છે એ, અને તેમાંથી શું ફળ પમાય તેમ છે, એ વાત સમજી શકાય તો બહુ છે.

આટલી બાબત જણાવ્યા પછી વિશ્વ અનાદિ છે, એ સિદ્ધાંત સિદ્ધ થયો છે, એમ કોઈ પણ સ્વિકારશે.

અગાડી જણાવ્યા પ્રમાણેનો અવસર્પિણીકાળ જે હમણાં ચાલે છે, તેના પહેલાના ઉત્સર્પિણીકાળમાં પણ મનુષ્યો હતાં; તે વખતના ઇતિહાસ કોઈ પણ રીતે મળી શકે એમ નહિ હોવાથી, જૈન શાસ્ત્રો એ બાબતમાં જે કાંઈ જણાવે છે તે ખોટું છે, એમ કોઈ નહિ કહી શકશે. તે વખતમાં પણ જૈનોના ચોવીસ તીર્થંકરો આ પૃથ્વીપર ઉત્પન્ન થઈ જૈન ધર્મ ફેલાવી રહ્યા હતા. કાલના ક્રમે અવસર્પિણીનો સમય શરૂ થયો. અવસર્પિણીના પહેલા ત્રણ ફેરામાં ધ્યાન, ધર્મ, ચાલ્યાં હતાં એવું જૈન શાસ્ત્રો ઉપરથી જણાય છે. ત્યાર પછી બીજા ત્રણ ફેરા પ્રવાની અગાડ, જૈનોથી પ્રથમ તીર્થંકર આજથી કરોડોથી પણ વધુ વર્ષો અગાડ ઉત્પન્ન થયા તે જૈન ધર્મ ફેલાવ્યો, તે કવી રીતે બન્યું તે આપણે હવે પછી જોઈશું.

પ્રકરણ રજું.

રૂપભદ્ર વાને આદિનાથ.

અવસર્પિણી કાળનો પ્રથમ આરો ચાર કોટાકોટિ સાંગરોપમ પ્રમાણુ છે; તે વખતે ભરતક્ષેત્રની ભૂમિ બહુજ સુંદર રમણિય, અને શાભાયમાન હતી, તે કાળના મનુષ્ય ભદ્રિક, સરળ સ્વભાવિ, થોડા રાગ દ્વેષવાળા, ને થોડા મોહ, કામ, ક્રોધાદિ યુક્ત હતા; તેઓનું સ્વરૂપ સુંદર તથા શરીર નિરોગી હતાં; તેઓને ખાવા પીવાની રીત આ કાળના મનુષ્યથી તદ્દન જુદીજ હતી; તે કોકો રસોઈ કેમ કરવી, અનાજ કેમ ઉગાડવું, ભાજપાકો કેમ ખેડવો વગેરે કાંઈ પણ જાણતા નહતા, પણ કલ્પ વૃક્ષથી પોતાનાં સુવા, પહેરવા, ખાવા, વગેરે સર્વ વ્યવહારીક કાર્ય કરી લેતા; તે વખતે હમણાની માફક સૃષ્ટિક્રમ ચાલતો નહોતો; હમણાં જેમ કોઈ કોઈ સ્ત્રીને જોડ અચ્ચાં ઉત્પન્ન થાય છે તેમ તે વખતમાં એક પુત્ર ને એક પુત્રી, ખેતું યુગલ—જોડું, જન્મતું હતું. જ્યારે ખંને ભાઈ બહેન જોખનમાં આવતાં, ત્યારે હમણાની દુનિયાથી ઉલટી રીતે તે ખંને ભાઈ બહેન સંસાર સુખ ભોગવતાં, અને તેઓને પણ તેજ માફક યુગલ પ્રસન્નતા. તેઓના શરીરની ઉંચાઈ ઘણીજ મોટી હતી, ને તેજ પ્રમાણમાં તેઓની શક્તિ તથા આયુષ્ય હતાં; તેઓને ધર્મનો ભાવ નહોતો; જીવહિંસા, ચોરી, જીંદું ખોલવું, વગેરે પાપ પણ બહુજ થોડાં બનતાં. તેઓ હમણાની માફક ઘર, બંગલા, કે વાડી બાંધી તેમાં નહિ રહેતાં, પણ વૃક્ષોમાંજ રહેતાં. દરેક વનસ્પતિ સ્વયમેવ ઉત્પન્ન થતી હતી, ને કોઈ પણ તેને ખાવામાં લેતું નહિ, કેમકે ખાવા પીવાની દરેક વસ્તુ કલ્પ વૃક્ષોથી મળતી હતી.

(જુઓ જ'બુદ્ધીપ પ્રજ્ઞામિ.)

એજ રીતે બીજો આરો ત્રણ કોટાકોટિ સાંગરોપમનો હતો; તે

વખતના માણસોની ઉંચાઈ, શક્તિ તથા આયુષ્ય પહેલાં આરાના પ્રમાણમાં ઓછી હતી. તેમનો વ્યવહાર વિશેષ કરીને પ્રથમ આરાના મનુષ્યો માફકજ હતો.

અગાડીના બે આરાથી ઓછો, બે કોટાકોટિ સાગરોપમ પ્રમાણનો ત્રીજો આરો હતો; પહેલાં બે આરાથી, તે વખતનાં મનુષ્યો કદમાં ઓછાં હતાં, તથા તેજ પ્રમાણમાં શક્તિમાં પણ કમ હતાં,

ત્રીજા આરાને છોડે, એક વંશમાં-એક કુળમાં-સાત કુળકર અથવા સાતે મનુ ઉત્પન્ન થયા. એ સાત કુલકરોનાં નામ નીચે પ્રમાણે હતાં:—

૧ વિમળ વાહન.

૨ ચક્ષુમાન

૩ યશસ્વાન

૪ અભિચંદ્ર

૫ પ્રશ્રેણિ

૬ મરૂદેવ

૭ નાભિ

આ સાતેની સ્ત્રીનાં નામ અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે હતાં:—

૧ ચંદ્રયશા

૨ ચંદ્રકાન્તા

૩ સુરૂપા

૪ પ્રતિરૂપા

૫ ચક્ષુઃકાન્તા

૬ શ્રી કાન્તા

૭ મરૂદેવી

આ સર્વ કુલકરના જન્મ ગંગા અને સિંધુ નદીના મધ્યમાં આવેલા દેશમાં થયા હતા.

ન્યાયાધિશની ઉત્પત્તિ.

આ વખતે યુગલીઆ, જેઓને સંસારની સર્વ જરૂરીયાતની ચીજો ક્ષપવૃક્ષ તરફથી મળતી હતી, તેઓને મમત્વની કેટલીક લાગણીઓ ઉત્પન્ન થવાની માંહોમાંહે ક્લેશ, લડાઇ તથા ટંટો કરવા લાગ્યા. દિવસે દિવસે તેઓની લડાઈઓ વધતી ગઈ અને તેઓને એવો વિચાર આવ્યો કે, જો તેઓમાંથીજ કોઈ પુરૂષને તેઓના ટંટો તથા કજીઆના નિવેડા લાવવા માટે નીમવામાં આવે, તો તેઓને શાયદો થાય અને કજીઆ કંકાંસ ઓછા થાય.

આવા વિચારોમાં તેઓએ કેટલાંક વર્ષ ગાળી નાખ્યાં, પણ એક દિવસે એક કૌતુક થયું. કેટલાક યુગલીઆઓ ફરતા હતા, તેવામાં તેઓમાંના એકને એક હાથીએ પોતાની સુંઢથી ઉંચકી પોતાની પીઠ ઉપર બેસાડ્યો; તે વખતના સરળ સ્વભાવી માણસોએ જ્યારે આ જોયું, ત્યારે તેઓને વિચાર આવ્યો કે આપણા સૌમાં તે મોટાં ગણાવેા જોઈએ કેમકે જ્યારે આપણે પગે ચાલીએ છીએ ત્યારે એ હાથીપર ફરે છે, ને તેથી તેમાં આપણા બધા કરતાં વધારે ગુણ હોવા જોઈએ. આ વિચાર કરી તેઓએ તેને પોતાનો ન્યાયાધીશ બનાવ્યો.

(જુઓ આવશ્યક સૂત્ર.)

કાયદાની ઉત્પત્તિ.

આ ન્યાયાધીશનું નામ વિમળવાહન હતું; તેમણે સર્વ યુગલીયાને ક્ષપવૃક્ષો વહેંચી આપ્યાં; જો તેઓમાં કાંઈ તકરાર થતી તો તેનો

ધનસાફ કરવાનું કામ તેમનેજ સોંપવામાં આવતું. ગુન્હેગાર યુગલ્લીયાઓને વિમળવાહન પાસે લાવવામાં આવતા, અને તેમને તે કહેતા કે ‘ હા ’ તમે આ શું કર્યું ? ત્યારથી ‘ હા ’ કારની દંડ નીતિ પ્રવર્તી, અને અહીંથીજ ‘ હા ’ શબ્દથી કાયદાની ઉત્પત્તિ થઇ. આ વખતે એટલેજ કાયદો હતો કે “ ‘ હા ’ તમે આ શું કર્યું ? ” જે કહેવાથી ગુન્હેગારો પ્રતીતી કદીપણ ગુન્હો કરતા નહોતા.

વિમળવાહને કેટલોક કાળ ન્યાયાધીશ પદવી ભોગવ્યા પછી તેમના પુત્ર ચક્ષુભાનને એ પદ આપવામાં આવ્યું. તેમના વખતમાં પણ પ્રકત ‘હા’ કારનોજ દંડ હતો.

તેમના પછી તેમના પુત્ર યશસ્વાન અને યશસ્વાન પછી અભિચંદ્ર થયા. આ વખતમાં થોડો ફેરફાર થયો. આગલા કુલકરોના વખતમાં પ્રકત ‘હા’ કારની દંડનીતિ હતી. હવેના મનુષ્યની પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થવાથી, જે રીતના દંડની પ્રવૃત્તિ ચાલી.

(૧) આગલનોજ ‘હા’ કાર દંડ એટલે કે “તેં આ શું કર્યું ?”

(૨) તૃતી ‘મ’ કાર દંડ એટલે કે તારે આ કામ ન કરવું.

આ દંડ જે માણસનો ગુન્હો મોટો હોય તેને કરવામાં આવતો. ત્યાર પછી છેલ્લા ત્રણ કુલકરો, પ્રશ્નેશ્વી, મરુદેવ, તથા નાભિ થયા. તેમના વખતમાં ઉપલી જે દંડનીતિ શીવાય એક ત્રીજનો વધારો થયો. એ વખતે થોડા અપરાધીને હાકાર, મધ્યમ અપરાધીને મકાર, તથા મોટા અપરાધીને ધિક્કાર દંડ કરવામાં આવતો, એટલે કે મોટા અપરાધીને સર્વેથી વધારે શિક્ષા થતી. આ બાબતનું સ્પષ્ટિકરણ નીચેના ટેબલ ઉપરથી વધુ સારી રીતે સમજાશે.

૧ . વિમળવાહન.

. ચંદ્રચંદ્ર જોડે પરણ્યા.
(હા'કારનો કાયદો)

૨ ચક્ષુખ્યાન.

ચંદ્રકાન્તા જોડે પરણ્યા.
(હા'કારનો કાયદો)

૩ ચશસ્વાન સુરૂપા જોડે પરણ્યા.
(હા'કાર તથા મ'કારનો કાયદો)

૪ અભિચંદ્ર પ્રતિરૂપા જોડે પરણ્યા.
(હા'કાર તથા મ'કારનો કાયદો)

૫ પ્રચેષ્ટી, ચક્ષુ:કાન્તા સ્ત્રી.
(હા'કાર, મ'કાર તથા ધિક્કારનો કાયદો)

૬ મરુદેવ. શ્રીકાન્તા સ્ત્રી,
(હા'કાર, મ'કાર તથા ધિક્કારનો કાયદો)

૭ નાભિરાજ. શ્રી મરુદેવી સ્ત્રી.
(હા'કાર, મ'કાર તથા ધિક્કારનો કાયદો)

રૂપભદ્રેવ અથવા આદિનાથ.

જેનોના પેહુલા તીર્થંકર તથા જીનેશ્વર.

ભરતરાજ
(જેનાથી આ દેશનું નામ
ભરતખંડ પાડયું.)

બાહુબળીરાજ.
બીજા ૯૮ પુત્રો.

એ સાત કુલકરોની રાજધાની.

ઉપર જણાવેલા સાત કુલકરો-ને અવશ્ય કરીને છેલ્લા કુલકર-નાભિ રાજ-ઇક્ષ્વાકુભૂમિ અથવા વિનિતાનગરી કે જેની પૂર્વ દિશામાં કૈલાશ પર્વત, દક્ષિણમાં મહાશૈલ્ય પર્વત, પશ્ચિમમાં સુરશૈલ્ય તથા ઉત્તરમાં ઉદ્યાચલ પર્વત હતા-તે નગરીમાં રહેતા હતા. કરોડો વર્ષોની આ ભૂમિ નક્કી કરવાનું કામ સહેલું નથી. ત્યાર પછી દુનિયામાં એટલા બધા ફેરફાર થઈ ગયા છે, કે તે વિષે કોઈ પણ નિર્ણય ઉપર આવી શકાય એમ નથી, પહેલા પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જળ ત્યાં સ્થળ તથા સ્થળ ત્યાં જળ, વિશ્વના નિકટ કાયદાઓને સમજે થઈ જવાથી, પ્રકટ થોડા હજાર વર્ષ ઉપર બનેલી બાબત તથા જગ્યાનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી તો કરોડો વર્ષની બાબતમાં નક્કી શું કહી શકાય ? તે છતાં તેમ બન્યું જ નથી, એમ તહીં કહી શકાશે. પ્રખ્યાત બેબીલોનના ખંડીયેરો, લેપલેન્ડમાં થયેલી શોધખોળો મીશર દેશમાંથી મળી આવેલી તખ્તીઓ વગેરે જેમ આપણને ખાત્રી આપે છે, કે આગળ તે દેશ હમણાના કરતાં તદ્દન જુદા હતા, તેમજ જૈન શાસ્ત્રો આ બાબતમાં ખાત્રી આપે છે કે આગળની વિનિતાનગરી હમણાના કાશ્મીર દેશની ઉપર આવેલી હતી.

રૂપભદ્રવનો જન્મ.

સાતમા નાભિ કુલકરની મરૂદેવી નામની સ્ત્રીથી ચૈત્ર વદ આઠમને દિવસે, શ્રી રૂપભદ્રવજ-જૈનોના પ્રથમ તીર્થંકર જેમને કેટલાક આદિનાથ કહે છે, બોમ્મો આદિશ્વર, (સૌથી પહેલો ઈશ્વર) કહે છે, વળી કેટલાક રૂપવદેવ કહે છે ને થોડાક વૃષભદેવ પણ કહે છે, તેમનો જન્મ થયો. આ વખતે નાભિ કુલકરના રાજ્યમાં

મોટા મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો; ધણું દાન દેવામાં આવ્યાં, અને ખીજ પણ કેટલીક ધામધુમ કરવામાં આવી.

રૂપભદ્રેવ નામનું કારણ.

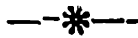
રૂપભદ્રેવની માતા મરૂદેવીએ, પોતાના પુત્રના જન્મ પહેલાં સ્વપ્નમાં વૃષભ—બળદ, જોવાથી તથા રૂપભદ્રેવ ની બે સાવજો ઉપર વૃષભનું ચિન્હ હોવાથી, તે પુત્રનું નામ રૂપભદ્રેવ અથવા રીશભદ્રેવ પાડવામાં આવ્યું.

ઈક્ષ્વાકુવંશ તથા કાશ્યપ ગોત્રનું કારણ.

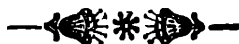
ક્રમે ક્રમે રીશભદ્રેવ મોટા થયા, તેમની નાની હમરમાં, તે એક વખત પોતાના પિતાના ખોળામાં બેઠા હતા, તે વખતે ઇંદ્ર ઈક્ષ્વાકુ લઈ રાજ્ય સભામાં આવ્યા તે રીશભદ્રેવે જોયું. ઈંદ્રે તેમને પુછ્યું “નાથ, તમે હજુ ભક્ષણ કરશો?” રીશભદ્રેવે મરજી બતાવી હાથ પ્રસાર્યો, કે ઈંદ્રે તે દંડ તેમને આપ્યો ને ત્યારથી રીશભદ્રેવજીનો ઈક્ષ્વાકુ વંશ સ્થાપન થયો. વળી તે વખતે તેમના બધા સગાઓએ કાશકાર પીધો, તેથી તેમના ગોત્રને કાશ્યપ ગોત્રનું નામ આપવામાં આવ્યું.

ભ્રમની ઉત્પત્તિ.

દુનિયાપર સૌથી પહેલાં ભ્રમ.

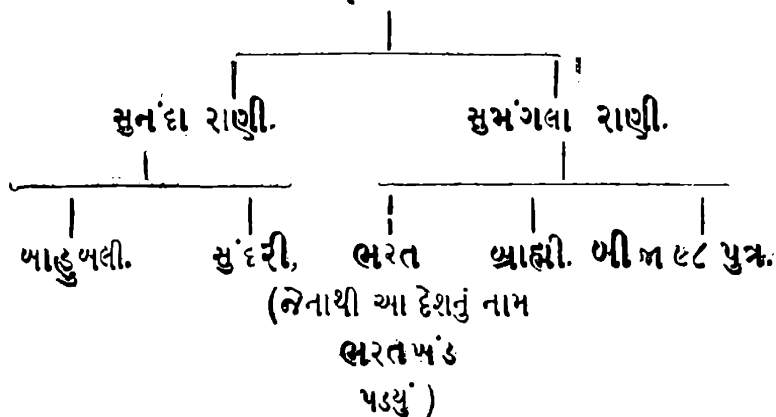
માલિકુલકરના કાળમાં, એક વખત એક છોકરો તથા છોકરી, બંને યુગલીઆ ભાઈ બહેન, રમતા હતા; તેમના ઉપર એક તાડ વૃક્ષની છાયા આવી રહી હતી ને તેઓ રમવામાં એટલા બધા મશ્ગુલ થઈ ગયા હતા કે, તાડના ઉપરથી એક મોટું ફળ પડતું તેઓએ જોયું નહિ. તે

પૂજા બરાબર, પેલા છોકરાના ઉપર પડવાથી તે મરી ગયો. હવે પેલી છોકરી કે જેનું નામ સુનંદા હતું, તેને નાભિકુવકરે રીષભદ્રેવની પત્નિ કરવા માટે રાખી: રીષભદ્રેવની સાથે જન્મેલી એક તેમની બહેન નામે સુમંગલા પણ હતી.

આ વખત સુધી લગ્ન વિધિ કોઈ પણ જાણતું ન હતું, પણ ઇંદ્રે, રીષભદ્રેવની સાથે સુમંગલા તથા સુનંદાનાં લગ્ન કરવાનું મનમાં લઈ, તેમને લગ્ન વિધિથી પરણાવ્યા: આ વખતથી દુનિયામાં લગ્ન વિધિ ચાલુ થઈ, અને જે કે દુનિયામાં જુદી જુદી રીતીઓ લગ્ન માટે, જુદે જુદે સ્થાને ચાલે છે તોપણ મૂળ લગ્ન વિધિ તો આ વખતેજ શરૂ થઈ, અને પછી વખત તથા ક્ષેત્રના ફેરફારથી લોકોએ પોતાને સવળ પડતી જુદી જુદી લગ્ન વિધિઓ ચલાવી.

રીષભદ્રેવજીના લગ્ન પછી ઘણાં વરસે સુમંગલા રાણીથી ભરત (પુત્ર) તથા બ્રાહ્મી (પુત્રી) યુગલ જન્મ્યાં, અને સુનંદા રાણીથી બાહુબલ તથા સુંદરી યુગલ જન્મ્યાં, ત્યાર પછી સુમંગલાને બીજા ૯૮ પુત્રો થયા, એટલે કે રીષભદ્રેવજીને ૧૦૦ પુત્ર તથા ૨ પુત્રી બધાં મળીને થયા.

રીષભદ્રેવ.

રાજની ઉત્પત્તિ.

જમ્બતના પ્રભાવે જેમ જેમ કાળ વ્યતીત થતો ગયો, તેમ તેમ લોકો પણ વધુ પાપ તરફ દોરાવા લાગ્યા. અને જે ત્રણ પ્રકારના દંડ અત્યાર સુધી ગુનેહગારોને કરવામાં આવતા હતા, તેથી બરાબર વ્યવસ્થા રહેતી નહોતી, તેથી હવે વધુ ફેરફાર કરવાની જરૂર જણાઈ; આ કારણથી લોકોએ આવી, રીષભદ્રેવજીને કહ્યું કે ‘હમણાંના લોક જે ત્રણ ભયદંડ છે તેથી બીડતા નથી, તેથી હવે તમારી સત્તામાં ફેરફાર કરવો જોઈએ.’ રીષભદ્રેવે કહ્યું કે ‘જે રાજ થાય છે તે બીજા લોકો પર સર્વોપરી સત્તા ભોગવે છે ને લોકોને તેમના કાર્યમાં દોરી શકે છે, તથા દંડ કરી ગુનેહગારોને શિક્ષા પણ આપી શકે છે. એવો જે રાજ હોય તેની આજ્ઞા કોઈ પણ તોડી શકતું નથી, તથા એવા રાજને પ્રધાન, સેનાપતિ તથા લશ્કર પણ હોય છે. જે તમે એવો રાજ કાઢને નામો તો પછી હમણાંના ગુન્હામાં ઘટાડો થાય.” યુગલીઆઓએ કહ્યું કે “અમો એવો રાજ બનાવવા ઉત્સુક છીએ, એવો અમારો રાજ થાઓ.” રીષભદ્રેવજીએ કહ્યું કે ‘જે તમે બધા એમ કરવા ઇચ્છતા હો, તો તમે નાભિકુલકર પાસે જઈ એ બાબતની ચિનંતી કરો’ તેઓએ તેમ કયું. નાભિકુલકરે તેના જવાબમાં કહ્યું. “જાઓ તમારા રાજ રીષભદ્રેવજી થયા.” આથી યુગલીઆઓ ખુશી થયા અને રીષભદ્રેવનો રાજ્યાભિષેક કરવા માટે પશ્ચિમી સરોવરમાં તૈયારી કરવા માંડી, ઇંદ્રને જ્ઞાનથી આ બાબતની ખબર થતાં, તે પણ ત્યાં આવ્યા ને રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા ઘણી ધામધુમથી કરીને રાજને યોગ્ય ધરણાં, મુકુટ, વગેરે રીષભદ્રેવજીને પહેરાવ્યાં; વળી તેમને રાજ્યના કાર્ય માટે, હાથી, ઘોડા, ગાય, બળદ વગેરે જનાવરો પણ આપવામાં આવ્યાં.

અગ્નિ તથા રસોડું કરવાની કળાની ઉત્પત્તિ.

અત્યાર સુધી લોકો કદપવૃક્ષનાં ફળનો આહાર કરતા હતા. કાળના પ્રભાવથી કદપવૃક્ષ ફળ આપતાં બંધ થયાં, જેથી લોકો કંદ, મૂળ, પત્ર,

કુલ ખાવા લાગ્યા; વળી કેટલાક કાચું અનાજ, જે પોતાની મેળે, ખેડ્યા વગર ઉગતું હતું, તે ખાવા લાગ્યા, પણ કાચું અનાજ ખાવાથી તેઓની કુધા તૃપ્ત ન થવાથી તથા તેઓને ઘણી પીડા થવા લાગ્યાથી, તેઓ શ્રી રીષભદ્રેવ પાસે એ બાબતની પ્રીતિ આદ લાવ્યા. રીષભદ્રેવે, તેમને કહ્યું કે તમે અનાજને હાથમાં મસળી તેનાં ફેતરાં કાઢીને ખાઓ. તેમ કરવાથી ને તેવું અનાજ ખાવાથી પણ તેઓને પેટમાં દરદ થવા માંડ્યું, ત્યારે પ્રીતી યુગલીઆઓ રીષભદ્રેવ પાસે પ્રીતિ આદ કરવા ગયા; તેવખતે કાચું અનાજ ખાવાની રીત રીષભદ્રેવે બતાવી.

આજ વખતે જંગલોમાં વાંસ તથા લાકડાંઓના ધસાવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો. અગ્નિ ઉત્પન્ન થવાથી, આસપાસ આવેલું ધાસ બળવા લાગ્યું, પણ લોકોએ તો અગ્નિ કોઈ પણ દિવસ નહિ જોયો હોવાથી, ને રૂપમાં તેજસ્વી જોવાથી, રત્ન હશે એમ ધારી તેને પકડવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. તેમ કરતાં તેઓ દાઝ્યા અને તેની પ્રીતિ આદ રીષભદ્રેવજીને કરવામાં આવી. તેમણે તેઓને કેવી રીતે અગ્નિ લાવવો તે શીખવ્યું. પછી તેઓએ દેવને પુછ્યું, કે અમે અગ્નિને શું કરીએ? રીષભદ્રેવે તેમને માટીનું એક કુંડું બનાવી આપી, તેમાં બીજાં બનાવતાં શીખવી, તે કુંડામાં અનાજ પાણી નાખી, અગ્નિ ઉપર પકાવી, રાંધીખાવાની વિધિ બતાવી; જેણે તે કુંડું પહેલાં બનાવ્યું તે કુંભાર કહેવાયા ને તે રાજ્ય હોવાથી કુંભાર એટલે પ્રજાપતિ-રાજ્ય એમ પણ કહેવાયું.

એજ રીતે રીષભદ્રેવે જુદા જુદા કારીગરોની વિદ્યા જુદા જુદા માણસોને શીખવી, અને તેથી પાંચ મૂળ જાતના કારીગર બન્યા. (૧) કુંભકાર, (૨) લોહાર, (૩) ચિત્રકાર, (૪) વણનાર અને (૫) હજમ.

ઉપલા દરેકના વીશ ભેદ છે, એટલે કે બધા મળી એકસો જાતના કારીગર થયા.

વળી શ્રી રીષભદ્રેવે કેટલાક મનુષ્યોને ખેતી કરવાનું કામ, અને બીજાઓને વ્યાપાર કરવાનું કામ વગેરે શીખવ્યાં.

વળી એમનીજ સુચનાથી પ્રથમ, ઐરણ, હથોડો તથા સાંજુસી વગેરે બનાવવામાં આવ્યાં, કે જેનાથી બીજી વસ્તુઓ ઉપયોગમાં લેવા

સાયક અનાવવામાં આવી. તેજ વખતે એજ આદિનાથે પુરુષોને અહો-
તેર કળા શીખવી, જે નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ લખવાનીકળા.	૨ વાંચવાની કળા.
૩ ગણિતકળા.	૪ ગીતકળા.
૫ નૃત્યકળા.	૬ તાલ વગાડવાનીકળા.
૭ પડહ વગાડવાની કળા.	૮ મૃદંગ વગાડવાનીકળા.
૯ વીણા વગાડવાની કળા.	૧૦ નામમાળા.
૧૧ વર્ષગ્નાન.	૧૨ યોગ.
૧૩ ભૂતમર્દન.	૧૪ સર્પદમન.
૧૫ માર્ગત્રિધા.	૧૬ અગ્નિયુદ્ધ.
૧૭ વાગ્ન્યુદ્ધ.	૧૮ દૃષ્ટિયુદ્ધ.
૨૦ દંડ્યુદ્ધ.	૨૧ મુષ્ટિયુદ્ધ.
૨૨ આહુત્યુદ્ધ.	૨૨ વંશપરિક્ષા.
૨૩ ભેરી પરિક્ષા.	૨૪ તુરંગપરિક્ષા.
૨૫ અલિવિનાશ.	૨૬ છંદઅંધન.
૨૭ તર્કજલ્પન.	૨૮ જ્યોતિષગ્નાન.
૨૯ વૈદકગ્નાન.	૩૦ યોગ્યાબ્યાસ.
૩૧ અદાર પ્રકારની લિપિ.	૩૨ સ્વપ્નલક્ષણ.
૩૩ ઇંદ્રિગ્નાન.	૩૪ વાયુસ્તંભન.
૩૫ અગ્નિસ્તંભન.	૩૬ ક્ષેપનવિધિ.
૩૭ મર્દનવિધિ.	૩૮ ઉર્ધ્વગમન.
૩૯ મર્મભેદન.	૪૦ લોકાચાર.
૪૧ લોકરંજન.	૪૨ અગ્નિઅંધન.
૪૩ છરીઅંધન.	૪૪ મુદ્રાવિધિ.
૪૫ લોકગ્નાન.	૪૬ દંતસમારવાનીકળા.
૪૭ કાળકળા.	૪૮ ચિત્રકળા.
૪૯ ધાતુવૈદ.	૫૦ દ્રષ્ટિવાદ.
૫૧ મંત્રવાદ.	૫૨ રત્નપરિક્ષા.
૫૩ નારી પરિક્ષા	૫૪ નરપરિક્ષા.
૫૫ નીતિ વિચાર.	૫૬ તત્વાવચાર.

૫૭ કવિશકિત.
 ૫૮ રસાયણવિધિ.
 ૬૧ ખેતિ.
 ૬૩ રાજ્યસેના.
 ૬૫ મેઘવૃષ્ટિ.
 ૬૭ પત્રછેદન.
 ૬૯ ૫ળાકર્ષણ.
 ૭૧ ૫ળવિદ્યા.

૫૮ પદ્માધા.
 ૬૦ અંજનવિધિ.
 ૬૨ વ્યાપાર.
 ૬૪ શકુનવિચાર.
 ૬૬ ઘટખંધન.
 ૬૮ ઘટશ્રમણ.
 ૭૦ જળાકર્ષણ.
 ૭૨ વ્યાકરણ.

શ્રી રૂપભદ્રેષે સ્ત્રીઓને મળ્યું ચોસઠ કળા શીખવી. તેનાં નામ:—

૧ નૃત્યકળા.
 ૩ મંત્ર.
 ૫ દંભ.
 ૭ મેઘવૃષ્ટિ,
 ૯ ધર્મવિચાર.
 ૧૧ પ્રસાદનીતિ.
 ૧૩ તૈલમુરસિકરણ.
 ૧૫ કામક્રિયા.
 ૧૭ વૈદકક્રિયા.
 ૧૯ અંજનયોગ.
 ૨૧ ભોજ્યવિધિ.
 ૨૩ શાલિખંડન.
 ૨૫ વરવેષ.
 ૨૭ ભૂત્યોપચાર.
 ૨૯ ધાન્યરંધન.
 ૩૧ વાણંતકળા.
 ૩૩ વિગ્ના.
 ૩૫ તાલમાન.
 ૩૭ આકારગોપન.
 ૩૯ સંરક્ષણરૂપન.

૨ ચિત્રકળા.
 ૪ ગ્વાન.
 ૬ ગીતગ્વાન.
 ૮ આરામઆરોપન.
 ૧૦ ક્રિયાકલ્પન.
 ૧૨ વર્ણિકાવૃદ્ધિ.
 ૧૪ ગજતુરંગપરિક્ષા.
 ૧૬ તાલકાળપ્રુદ્ધિ.
 ૧૮ ઘટશ્રમ.
 ૨૦ હસ્તલાઘવ.
 ૨૨ કાવ્યશકિત.
 ૨૪ કથાકથન.
 ૨૬ અભિધાનપરિગ્વાન.
 ૨૮ શાઠ્યકરણ.
 ૩૦ ઓચિત્યકળા.
 ૩૨ તંત્ર.
 ૩૪ જળસ્થંભ.
 ૩૬ ૫ળવૃષ્ટિ.
 ૩૮ શુકનવિચાર.
 ૪૦ ધર્મનીતિ.

૪૧ સુવર્ણસિદ્ધિ.	૪૨ લીલાસંચારણ.
૪૩ સ્ત્રીપુરુષનાંલક્ષણ.	૪૪ અઢારતિથિપરિચ્છેદ.
૪૫ વસ્તુશુદ્ધિ.	૪૬ સુવર્ણુરત્નભેદ.
૪૭ સારપરિશ્રમ.	૪૮ ચુર્ણયોગ.
૪૯ વચનપાટવ.	૫૦ વાણિજ્યવિધિ.
૫૧ વ્યાકરણ.	૫૨ મુખમંડન.
૫૩ કુસુમગુંઠન.	૫૪ સકળભાષાપ્રિશેષ.
૫૫ આભરણપ્રવેશ.	૫૬ ગૃહાચાર.
૫૭ પરનિરાકરણ.	૫૮ કેશમંધન.
૫૯ વીણાદિનાદ.	૬૦ અંકવિચાર.
૬૧ અંત્યાક્ષરિકા.	૬૨ વિનંદાવાદ.
૬૩ લોકવ્યવહાર.	૬૪ પ્રશ્નપ્રહેલિકા.

આ સમયે ચાલતી દરેક સંસારિક કળા, આગળ જણાવેલી સર્વ કળામાં સમાઈ જાયછે.

રૂપભદ્રેવે પોતાની બ્રાહ્મી પુત્રીને જમણા હાથથી લિપિના અઢાર ભેદ શીખવ્યા, તેનાં નામ:—

૧ હંસ લિપિ.	૨ ભૂતલિપિ.
૩ પક્ષ લિપિ.	૪ રાક્ષસ લિપિ.
૫ યાવની લિપિ.	૬ તુરકી લિપિ.
૭ હારી લિપિ.	૮ દ્રાવિડ લિપિ.
૯ સૈંધવી લિપિ.	૧૦ માલવી લિપિ.
૧૧ નડી લિપિ.	૧૩ નાગરી લિપિ.
૧૩ લાટિ લિપિ.	૧૪ શરસી લિપિ.
૧૫ અનિમિતિ લિપિ.	૧૬ ચાણકિક લિપિ.
૧૭ મૂળદેવી લિપિ.	૧૮ હરૂંતી લિપિ.

આ અઢાર પ્રકારની લિપિ, દેશ પ્રદેશના ભેદથી અનેક તરેહની થયેલી છે, જેમકે લાટી, ચૌડી, ડાહળી, કાનડી, ગુર્જરી વગેરે.

રૂપભદ્રેવે સુંદરી પુત્રીને ડાબા હાથથી ગણિત વિદ્યા શીખવી. એ

વિદ્યાની અનેક કાર્યો સિદ્ધ થાયછે.

કેટલીક વખત કેટલીક કળા તથા લિપિ લુપ્ત થઈ જાયછે. અને પાછી પ્રગટ થાયછે. પરંતુ નવી કળા કે લિપિ કદી ઉત્પન્ન થતી નથી.

બ્રાહ્મીનું લગ્ન બાહુબળી સાથે રૂપભદ્રેવે તથા તેમની ભાર્યાએ કર્યું. તેજ પ્રમાણે સુંદરી ભરત જેડે પરણાવવામાં આવી. આ વખતથી માત્ર પિતાઓનો કન્યા પરણાવવાનો વ્યવહાર ચાલુ થયો.

ઈશ્વર-જગતકર્તા વગેરે શબ્દોની ઉત્પત્તિ-સૃષ્ટિનો ક્રમ જે રીતે હમણું આવે છે, સંસારના જે કોઈ રીતરીવાજો આવે છે, જેવા કે લગ્ન કરવાં, -જેમાં ભાઈ બહેન અકેક સાથે પરણી નહિ શકે તે, -ખાવાની અનેક તરેહની વિધિ અનેક તરેહનાં સુખનાં સાધનો, અનેક તરેહની કળા, અનેક તરેહનાં હુન્નર, વગેરે સર્વે રૂપભદ્રેવે બનાવ્યા, જે કારણથી રૂપભદ્રેવને લોકો ઈશ્વર, જગતકર્તા, આદીશ્વર (જે નામથી તેા જૈનો રૂપભદ્રેવને પૂજે છે), યોગીશ્વર, જગદીશ્વર, બ્રહ્મા, યોગી, ભગવાન, અર્હત, બુદ્ધ, સર્વથી મોટા, પરમાત્મા તીર્થંકર, ઇત્યાદિ નામ આપી માન આપતા; અને હમણું જેમ નાના દેશી રાજ્યોમાં કે મોટી શહેનશાહતમાં, પાતાના રાજા કે શહેનશાહને અનેક તરેહનાં નામો જેવાં કે, કરણ જેવા દાતાર, ભીમ જેવા જોરવાન, અનેક શક્તિવાનો ધણી. પિતાતુલ્ય, વગેરે વિશેષણો લગાડવામાં આવે છે, તેમજ તે કાળમાં-રૂપભદ્રનના કાળમાં-જે કાળને લાખો વરષો થઈ ગયાં છે-તે વખતે રૂપભદ્રેવને એવાં નામો આપી લોકો માન આપતા, અને તે કક્ષણેા રીવાજ હજી સુધી ચાલુ રહી, રાજાઓમાં તથા શહેનશાહોને જે માન આપવામાં આવે છે તેમાં નજરે પડે છે. તેજ કાળમાં રૂપભદ્રેવને લોકો પુલ વગેરે ખુશાલીમાં આવીને આપતા, અને તેનું ચાલુ રૂપ, મોટા માણસોને માન વખતે જે પુલતોરા, કલ્લગી, વગેરે અપાતાં જોઈએ છીએ, તેમાં દેખાવ આવે છે.

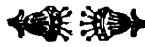
જુદા જુદા દેશોનાં નામ કેવી રીતે પડ્યાં ?

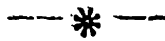
શ્રી રૂપભદ્રેવજીએ ધણોજ લાંબો વખત રાજ્ય કરી, નિદાન

સર્વ જગતનો વ્યવહાર ચલાવી, ભરતને વિનિતાનગરીનું તથા બહુ બળીને તક્ષિલાનું રાજ્ય આપ્યું. એ સિવાયના બીજા પુત્રોને બીજા દેશોનાં રાજ્ય વહેંચી આપ્યાં અને જેમને જે રાજ્ય મળ્યું, તેમના નામ ઉપરથી તે રાજ્યને તે નામ આપવામાં આવ્યું. હમણાંની પ્રચલિત રીત્રિ પણ એજ છે; જે કોઇ રાજા નવું શહેર વસાવે છે તો તેને ભોતાનું નામ આપે છે, ઐરંગાબાદ, ઐરંગજેબના વખતમાં સ્થાપવામાં આવ્યું હતું; અહમદનગર, વિજયનગર, જલાલાબાદ, દોલતાબાદ, વીકાં ટોરિયા, ન્યુમૉર્ક, વગેરે શહેરોનાં નામો કોઇ ભોટા માણસ અથવા રાજાનનામ ઉપરથી જેમ પડેલાં છે, તેમજ ભરતખંડ એ નામ ભરત જે રૂપભદ્રેવના પુત્ર હતા, તેના નામ ઉપરથી પડ્યું, અંગદેશ, મગધદેશ, અંગદેશ, વગેરે જેઓ શ્રી રૂપભદ્રેવના પુત્રો હતા તેમના નામ ઉપરથી પડ્યાં અને જેમનાં કેટલાંક નામ તો હજી પણ આપણે સાંભળીએ છીએ.

રાજ્યની વહેંચણી કર્યા પછી રૂપભદ્રેવે, વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી દિક્ષા લીધી, અને તેમની સાથે બીજા ચાર હજાર પુરૂષોએ પણ દિક્ષા લીધી, અને રાજ્યસુખ છોડી, આત્મિક સુખપર ધ્યાન દોડાવ્યું.

તાપસોની ઉત્પત્તિ.

રૂપભદ્રેવે દિક્ષા ગ્રહણ કરી સાધુઓના જેવા આચાર પાળવા માંડ્ય હતા, તેમાંને કેટલોક હમણાનાં જૈન સાધુઓમાં જેવામાં આવે છે, “દશ વૈકલિક સૂત્ર” માં જૈન સાધુઓના આચારવિચાર વિષે ધણીજ સારી રીતે માહિતી આપેલી છે, અને તેના ઉપરથી જણાય છે કે જૈન સાધુઓનો ધર્મ ધણીજ સખ્ત, ક્રિયાઓ ધણીજ મજબુત તથા આચાર વિચારો, ધાંદ્ર્યદમન કરવામાં તથા સત્ય રીતે વર્તવાનાં સમાયક્ષે છે. એ સૂત્રના દશમા અધ્યયનમાં જણાવ્યું છે કે “જે સાધુ ભાવસહિત દિક્ષા લઈ સંસારમાંથી મુક્ત થાય કે થયા હોય, તેમણે સદાકાળ ચિત્તની સમાધિ રાખી વીતરાગના ઉપદેશ પ્રમાણે સંયમ પાળવો જોઈએ” પ્રથમ વીતરાગી રૂપભદ્રેવ (આ કાળમાં) હોવાથી તેમણે જે આચારો ધડી કઢાડ્યા, તેજ પોતે પાળ્યા અને હમણાનાં સાધુઓ પણ તેજ આચારો

ધણેજ દરજ્જે પાળેછે. એ આચારોમાં અને અન્ય દર્શનીય સાધુ. આના આચારોમાં ધણેજ પ્રરક પડી જાયછે. વૈજ્ઞેયોના મહારાજો-જે પણ જૈનોના સાધુઓ જેવોજ દરજ્જો ભોગવે છે, - 'પ્રોસ્ટી' આના 'પ્રોસ્ટ' (પાદરીઓ), જેઓ પણ જૈન સાધુઓની માફક ધર્મ ઉપદેશ કરે છે, - મુસલમાનોના સુલ્તાં, જેઓ જમાત આગળ કુરાન વાંચી અલ્લાનો ખરો ધર્મ, તથા મહમદ નખીના સંદેશા, વાંચી સંભળાવી ઉપર 'શરેઅ' કરે છે, - પારસીઓના દસ્તુરજી, - જેઓ અવસ્તા તથા ખોદાઅ જરથોસ્ત ઉપર વાયજો આપે છે, - તેમના અને જૈન સાધુઓના આચારમાં અસમાન જમીનનો પ્રરક પડી જાય છે; જૈન સાધુઓ સ્ત્રી પરણી શકતા નથી એટલુંજ નહિ, પણ સ્ત્રીને અડકી પણ શકતા નથી, જેવું ખીજા કોઈ પણ ધર્મના સાધુ કે મહારાજોમાં જવલ્લેજ દેખાયછે. અન્ય ઉપદેશકો જ્યારે ગાડીમાં બેસી શકે છે, ઠંડું પાણી પી શકે છે, રાત્રે ખાઈ શકે છે, દિવાળતી સળગાવી તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે, જ્યારે જૈન સાધુઓ તનના લાલની કોઈ પણ ચીજ પર બનતા સુધી કંઈ પણ વિચાર નથી કરતા, તો તેનો ઉપયોગ કરવાની તો વાતજ શી ?

“તેઓએ સચેત પૃથ્વી ખણવી નહિ; સચેત પાણી વાપરવાં નહિ કે સચેત પાણીમાં ચાલવું નહિ, અગ્નિ સળગાવવો નહિ કે અગ્નિને ઉપયોગ કરવો નહિ. વાયુને વસ્ત્રથી કે પંખાથી કે ખીજા કશાથી પણ વીંજવો નહિ. વનસ્પતિને છેદવી નહિ ને સચેત વનસ્પતિનો ઉપયોગ કરવો નહિ. ખીજા માત્રને પોતાના ઉપયોગમાં આણવાં નહિ, પ્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા થાય એવો આહાર કરવો નહિ; રસોઈ રાંધવી નહિ. છકાયના જીવોને પોતાના આત્મા માફકજ ગણવા; બ્રહ્મચર્ય પાળવું; જીહ્વું ન ખોલવું; હિંસા કરવી નહિ; પસા રાખવો નહિ; કોઈના આખ્યા વગર કંઈ લેવું નહિ; પાંચ આશ્રયને રાંધવા; ક્રોધ આદિક ચાર કષાયને તજવા; જ્ઞાન તપ કરવું; મન, વચન, તથા કાયાને કબજે રાખવાં; અન્ન, પાણી કે મેવો, કે મુખ વાસ, રાત વાસી રાખવાં નહિ; કોઈને કલેશ થાય એવું ખોલવું નહિ; સુખ દુઃખને સમાન ભાવે સહન કરવા; શરીરપર મોહ નહિ કરવો; પોતે કંઈ પણ વેચવું નહિ, કે કોઈ પાસેથી કંઈપણ વેચાતું લેવું નહિ; આહાર થોડો કરવો; માનની ધમ્મજા ન રાખવી; જ્ઞાન તજવી; કોઈની નિંદા ન કરવી; કોઈનું જુરં ન

ખોલવું; અહંકાર ન કરવો; અને જે કૃત્યો પોતે કરે નહિ, તે ખીજા પાસે કરાવવાં નહિ કે તેને અનુમોદન પણ નહિ આપવું. ”

ઉપર પ્રમાણેના આચારો જૈન સાધુઓ માટે હમણાં પણ પ્રચલિત હોવાથી, તેના ઉપદેશકર્તા, તેના પહેલા અનુયાયી-જે રૂપભદ્રેવ હતા, તેમણે એ આચારો ધણીજ દ્રઢતાથી પાળ્યા હશે એમાં શું નવાઈ છે ! રૂપભદ્રેવ પણ સાધુ થયા પછી એવા આચારો પાળવા લાગ્યા; તેમની સાથેના ચાર હજાર સાધુઓએ પણ તેજ આચાર કેટલાક વખત સુધી પાળ્યા; એક વખત એમ બન્યું કે રૂપભદ્રેવજીને એક વર્ષ સુધી ભિક્ષા ન મળી; તે વખતે પેલા ચાર હજાર પુરૂષોએ, પોતે ભૂખે મરવાથી જૈનસાધુધર્મ છોડી, જટાધારી બની, કંદ, મૂળ, કુલ, પત્ર, વ્યાહાર કર્યો અને ગંગા કિનારે તાપસો બની રહેવા લાગ્યા, અને રૂપ-ભદ્રેવજીનું ધ્યાન તથા જપ, બ્રહ્મા, ઈશ્વર, આદિશ્વર વગેરે શબ્દોથી કરવા લાગ્યા.

સાધુઓથી કોઈ પાસે કંઈ ચીજ ન મગાય, અને જ્યારે કોઈને ખંખર ન હોય, કે એ માગશે નહિ તેથી એને જરૂરની ચીજ આપવી જોઈએ, ત્યારે કેવાં પરિણામ આવે તે આપણને ઉપલી તાપસોની ઉત્પત્તિમાં માલમ પડે છે. પેટની વેઠ અસંલયીજ એવી ચાલી આવેલી છે કે માણસો ખાવાનું નહિ મળે ત્યારે એ પેટ માટે, પોતાનો ધર્મ, દરજ્જા, આખર અને પ્રેમ બધું ભૂલી જઈ પેટને પેટલાંજ યાદ કરે છે, જે પેટ કરતાં દરજ્જા કે ધર્મને પહેલાં યાદ કરે છે, તેવા તો કોઈ કવચિત-અપવાદ રૂપેજ હોય છે, રૂપભદ્રેવજીના શિષ્યો તાપસ બન્યા ને રૂપભદ્રેવજીને એક વર્ષ ભિક્ષા ન મળી, તે છતાં પણ તે વખતની કાયા અને આયુષ્ય આ વખત કરતાં હજારો ધણી વધારે હોવાથી એ બન્યું હોય, એમ માનવામાં કાંઈ પણ ખોટું નથી. છ છ મહિના સુધી કાંઈ પણ ખાધા પીધા વગર ઉંઘમાં પડી રહેતાં માણસો જીવતાં રહે છે, એ આપણે આજે નવાઈ તરીકે જાણતા નથી; છ છ મહિનાના અપવાસો વિષે આપણે કેટલેક ઠેકાણેથી હમણાં પણ સાંભળીએ છીએ, તો તે વખતમાં-કરોડો વર્ષ ઉપર-એક વર્ષ સુધી રૂપભદ્રેવ આહાર પાણી વગર રહ્યા હોય, એમાં કાંઈ અસંભવિત નથી; ઇસુખ્રિસ્ત-ખ્રિસ્તીઓનો મહાન

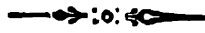
પેગંબર-માઉન્ટ સીનાઇ ઉપર આળીસ દિવસ સુધી ભૂખ્યો રહ્યો હતો, જે વખત પછી શેતાન તેને લલચાવવા આવતાં પણ, જ્યારે તે ખાવાને માટે લલચાયો હતો નહિ, એમ અંગ્રેજ વિદ્વાનો પણ કબુલ કરી જણાવે-છે, તો રૂપભદ્રેવ એથી વધુ લાંબી મુદત સુધી ભૂખ્યા રહી શક્યા હોય એમ માનવામાં કંઈ દોષ નથી.

રૂપભદ્રેવજી, એક વર્ષ વીત્યા બાદ, વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ના દીવસે હરિતાનાપુર-હાલના દિલ્લી-પાસે આવ્યા, તે વખતના લોકોએ સાધુઓને દેખ્યા નહોતા, અને ભિક્ષા આપવાની વિધિ જાણતા નહોતા, તે કારણથી ભોકો તેમને હાથી, ઘોડા, ઘરેણાં, સ્ત્રી વગેરેની ભેટો અર્પણ કરવા લાવતા, પણ રૂપભદ્રેવજી સાધુ હોવાથી-ત્યાગી હોવાથી,-કંઈ પણ ચીજ લેતા નહિ. એક વખતે શ્રેયાંસકુમારે, રૂપભદ્રેવજીને એક વર્ષ સુધી આહાર મળ્યો નથી એવું જ્ઞાન બળે જાણતાં, શેરડી રસનું પારણું કરાવ્યું. શ્રેયાંસકુમારે રૂપભદ્રેવજીના પૌત્ર થતા હતા, તેણે જ્યારે રૂપભદ્રેવજીને ભિક્ષા આપી અને તે દેવે ગ્રહણ કરી ત્યારે ભોકોએ તે જોયું, ને તે વખતથી ભિક્ષામાં શું આપવું તે શીખ્યા. હમણાં સાધુઓને આહારનીજ ભિક્ષા મળે છે, ને તે વિધિ અસલના વખતથી એ રીતે ચાલી આવે છે, એ સ્પષ્ટ છે,

રાવણના પૂર્વજો.

શ્રી રૂપભદ્રેવજી છદ્મસ્થ અવસ્થામાં એક હજાર વર્ષો સુધી અનેક દેશોમાં વિચરતા હતા, તે અવસ્થામાં કચ્છ અને મહાકચ્છના પુત્ર નમી અને વિનમી એ પ્રભુની બહુજ સેવા ભક્તિ કરવાથી, ધરણદ્રે તેમને ૪૮૦૦૦ વિદ્યાઓ આપી અને વૈતાલ્યગીરિની દક્ષિણ તથા ઉત્તર બાજુનું દરેકને રાજ્ય આપ્યું. તેમને ૪૮૦૦૦ જુદી જુદી જાતની વિદ્યા મળવાથી તેઓ વિદ્યાધર કહેવાયા. આ વિદ્યાધરોના વંશમાં રાવણ, કુંભકર્ણ, ચાલી વિગેરે સર્વ વિદ્યાધરો હિતવન્ન થયા હતા જે અગાડી જણાશે.

મ્હેમ્મદ કહેવાતું કારણ.

રૂપભદ્રેવજી ભગવાન, વાહીક, જોનક, અડંગ, ઈલાક, મુવર્ણ ભૂમિ, પદ્મનાક વગેરે દેશો, -કે જેનાં નામો અસંખ્યાતાં વર્ષો વહી જવાથી કેટલીક રીતે ફેરવાઈ ગયાં છે-ને જે દેશોમાં પણ તેજ કારણે ફેરફાર થઈ જવાથી, -જળ ત્યાં સ્થળ અને સ્થળ ત્યાં જળ થઈ જવાથી, -હમણાં અમુક જગ્યા મુકરર કરવી મુશ્કેલ છે, -તે દેશોમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. રૂપભદ્રેવજીને જે જે માણસોએ જોયા તેઓ સધળા ભંદ્રક સ્વ-ભાવવાળા થવાથી ઉત્તમ માણસો થયા, અને જેઓએ રૂપભદ્રેવનું મોં ન જોયું કે વાણી ન સાંભળી તેઓ નિર્દય થયા: તેમની મલીન ઈચ્છાઓના સખમે આ માણસો મ્હેમ્મદ કહેવાયા અને તેઓના સ્વભાવમાં પણ મલીન ઈચ્છાઓના સખમે ફેરફાર થવાથી અનેક કદ્દનિક મતો માની, અનેક તરેહના વિપરીત વહેવાર કરવા લાગ્યા.

રૂપભદ્રેવ એજ બ્રહ્મા.

શ્રી રૂપભદ્રેવજીને એક હજાર વર્ષ વ્યતીત થયા બાદ વિહાર કરતાં વિનિતાનગરીના પુરિગતાલ નામના બ્રાહ્મણમાં ગયા. બગીચામાં વડ વૃક્ષ નીચે પ્રાગણુ વહી એકાદશીને દિવસે ત્રણ દિવસના ઉપવાસ છતાં પ્રથમ પહોરમાં કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શન-એટલે કે સચરાચર જગતમાં સર્વ જીવાજીવ વસ્તુ માત્રની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય, જે ભૂત, ભવિષ્ય કે વર્તમાન કાળને લગતું હોય તે જાણવું તથા દેખવું-યથું. આ સખમે ચોસઠ ઇંદ્રો ત્યાં આવ્યા અને તેવોએ રૂપભદ્રેવ માટે સમોસરણની રચના કરી ને તેમાં ત્રણ ગઢ અને બાર દરવાજા બનાવ્યા; મધ્ય ભાગમાં મણિપિઠિકા બનાવી, તેના મધ્ય ભાગમાં અલોકજ્ઞાની રચના કરી; તેમાં પૂર્વના સિંહાસન ઉપર શ્રી રૂપભદ્રેવ ભગવાન વિરાજમાન થયા અને

બાકીના ત્રણ સિંહાસનો ઉપર શ્રી રૂપભદ્રેવ ભગવાનના ત્રણ સદૃશિનિ-
બોની સ્થાપના કરી, જે બિંબોને દેખવાથી તે દરવાજેથી આવનારા
સર્વ માણસો શ્રી આદિદેવને તેમની બાજુએ દેખતા; આ કારણથી ચાર
મુખવાળા શ્રી રૂપભદ્રેવજી જગતમાં બ્રહ્માને નામે પ્રસિદ્ધ થયા, ધનંજય
કૌશભાં શ્રી રૂપભદ્રેવજીનું નામ બ્રહ્મા આપવામાં આવ્યું છે.

શત્રુજય અને પુંડરીકગીરિ.

જ્યારે શ્રી રૂપભદ્રેવ ભગવાનને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું ત્યારે શ્રી
ભરતરાજ તે વાત સાંભળી, ભગવાનને વંદન કરવા માટે અને તેમને
ઉપદેશ શ્રવણ કરવા માટે ગયા. ભગવાનની વાણી ધણીજ સરળ અને
રસવાળી હતી. જેથી લોકો ઉપર ધણીજ સારી અસર થઈ. ભગવાનને
ઉપદેશ દુનિયાં કેવી અસાર હતી તે બતાવનારો હતા. શ્રી રૂપભદ્રેવ
ભગવાનના ઉપદેશ સાંભળીને ભરતના પાંચસો પુત્રો અને સાતસો પૌત્રોને
અને બ્રાહ્મી તથા બીજી અનેક સ્ત્રીઓને દુનિયાં અસાર લાગતાં, તેઓએ
રૂપભદ્રેવ પાસે દિક્ષા લીધી. ભરતના સૌથી મોટા પુત્રનું નામ પુંડરીક
હતું તે સોરઠ દેશમાં શત્રુજય તીર્થના ડુંગર ઉપર આ દુનિયાંની માયાને
ત્યાગ કરી અણસણ કરી મોક્ષ પામ્યા અને તે કારણથી શેત્રુજયના
ડુંગરનું બીજી નામ પુંડરીકગીરિ પડ્યું.

મુંદરીની દિક્ષા.

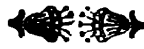

ભરત મહારાજને રાજ્ય કરતાં સાઠ હજાર વરસ થઈ ગયા, તે
હરમ્યાનમાં તેમણે પૃથ્વીપરના છ ખંડ સાંધ્યા અને પોતાનું રાજ્ય
વધાર્યું. તેમની નજર એક વખત બાહ્યળી સાથે જન્મેલી મુંદરી કુંવરી

હિપર પડી. તેણીનું શરીર કૃશ થઈ ગયું હતું.—તેણીની જીવાતી કરમાઈ ગઈ હતી—તેણીનું રૂપ લાવણ્ય નાશ પામ્યું હતું.—અને ગાલ શીકા પડી ગયા હતા. આવી સુંદરીની હાલત જોઈ ભરત મહારાજ ગુસ્સે થયા અને અધિકારીઓને સુંદરીની આવી હાલતનું કારણ પુછ્યું. તેઓએ કહ્યું, “મહારાજ ! આમાં અમે ઠપકાને પાત્ર નથી; આપનાં બહેન કેટલોક વખત થયાં આંખીલ તપ કરે છે અને તેથી તેમનું શરીર આવું થયું છે. એમને દિક્ષા લેવાની મરજી છે ને તમારી આજ્ઞાની રાહ જુઓ છે.”

આ સાંભળી ભરતરાજ બોલ્યા, “મારા પિતાજીએ દિક્ષા લઈ આ ભવને પરભવ તરવાનો રસ્તો લીધો પણ હું તો દુનિયાં અને રાજના મોહમાં લપટાઈ રહ્યો છું. આયુષ્ય સમુદ્રના પરપોટા જેવું નાશવંત છે, એમ છતાં વિષય લુબ્ધ પુરૂષો તે સમજતા નથી. માંસ, વિષ્ટા, મળ-મૂત્રને પ્રસેવાવાળું આ રોગી શરીર શણગારવું, તે ધરના ખાળને શણગારવા જેવું છે.” એમ કહી મહારાજએ સુંદરીને દિક્ષા લેવા આજ્ઞા આપી. તેણીએ ઉજવળ વસ્ત્ર અને ઉત્તમ રત્નાલંકાર ધારણ કર્યાં અને પ્રભુ હતા ત્યાં ગઈ; અને પ્રભુને જોઈ તેણી ખુશી થઈ, પછી હર્ષ અને વિનયવડે પોતાના શરીરને સંકોચી પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા ફરવું, પંચાંગે ભૂમિને સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરતાં બોલી, “હે જગતપતિ ! આ મૃગ તૃષ્ણા જેવા મિથ્યા સુખવાળા સંસારરૂપી મરૂ દેશમાં અમૃતના દ્રવ્ય જેવા તમે મહાપુન્યે પ્રાપ્ત થયા છો ! હે પ્રભુ ! મારી બેન બ્રાહ્મી અને મારા ભત્રીજાઓ વગેરે સર્વેએ દિક્ષા લઈ મોક્ષ મેળવવાનો રસ્તો ગ્રહણ કર્યો છે ! હવે મને પણ તે રસ્તો દેખાડો ! હે વિશ્વ તારક ! મને પણ તારો, અને સંસાર સમુદ્રમાંથી તરવા રૂપ દિક્ષા મને આપો” પ્રભુ સુંદરીનાં વચનથી આનંદ પામ્યા અને તેણીને દિક્ષા આપી. ભરત તે વખતે ત્યાં હતા પણ સુંદરીની દિક્ષા પછી અયોધ્યા ગયા.

પ્રકરણ ત્રીજું.

ભરત રાજ અને બાહુબળી.

અગાડી જણાવવામાં આવ્યું છે કે ૩૫મદેવને ૧૦૦ પુત્રો હતા. તે તેમાં ભરત અને બાહુબળી એ બે મુખ્ય હતા. ૩૫મદેવે દરેક પુત્રને જુદા જુદા દેશો વહેંચી આપ્યા હતા, જ્યાં તેઓ સલાહ સંપમાં રાજ્ય કરતા હતા.

ભરત મહારાજને દેખાવ આંખને આનંદ આપનાર ચંદ્ર જેવો હતો. જ્યારે તેમના પ્રતાપથી સૂર્યનું તેજ પણ ઝાંખું દેખાતું હતું; તેમના હૃદયના વિચારો જાણવા એ કામ અતિ મુશ્કેલ હતું. લાખો માણસો ઉપર તેમનો હુકમ ચાલતો હતો; તેમની આયુધશાળામાં ચક્ર, છત્ર, ખડ્ગ, દંડ, કાંકીણી રત્ન, ચર્મરત્ન, મણિરત્ન, અને નવ નિધિઓ હતાં. તેમની રક્ષા માટે સોળ હજાર પારિપક્ષ્વક દેવતાઓ તેમની આસપાસ રહેતા; તેમના હાથ નીચે ૩૨૦૦૦ રાજાઓ હાથ જોડી ઉભા રહી તેમની આજ્ઞા માથે ચઢાવતા; તેમના સૈન્યમાં ૮૪ લાખ ઘોડા, ૮૪ લાખ રથ અને ૯૬ કોટી પાયદળ લશ્કર હતું; તેમના હાથ નીચે જુદા જુદા ૩૨૦૦૦ દેશ હતા, અને તેમાં બધાં મળી ૭૨૦૦૦ મોટા સહેરો હતાં અને તેમાંથી ૪૮૦૦૦ શહેરો કિલ્લાબંધી હતાં. ભરત રાજાની જહોજલાલી અને ઐશ્વર્ય હદ વિનાનાં હતાં અને તેમની આટલી બધી મોટાઈના સમયે સૌ કોઈ તેમના તાબેદાર હતા.

૯૮ લાઈઓની દિક્ષા.

પોતાની બહેન સુંદરીને દિક્ષા આપી ભરત મહારાજ અયોધ્યા પધાર્યા, તે વખતે જુદા જુદા સામંતોએ, અમીરોએ, રાજાઓએ.

પ્રધાનોએ, સેનાપતિએ વગેરેએ તેમને આવકાર આપ્યો. એ આવકારથી ભરતમહારાજ આનંદ પામ્યા, પણ પોતાના ૯૮ ભાઈઓમાંથી કોઈ તેમને આવકાર આપવા નહીં આવ્યા તેથી તે ખેદ પામ્યા અને તે ભાઈઓને કહેવડાયું કે, “ ભરત રાજાની સેવા કરવા તમે કેમ આવતા નથી. ભરતના ૯૮ ભાઈઓને આથી ઘણું ખોટું લાગ્યું ને કહ્યું કે અમે તેમની સેવા કરવા શા કારણે આવીએ તે અમે સમજી શકતા નથી. હમારા પિતાજીએ દરેકને જીદાં જીદાં રાજ્ય વેહેંચી આપ્યાં છે ને અમે સૌ સ્વતંત્ર છીએ, તેમ છતાં ભરત મહારાજ અમારા રાજ્યોને ખંડીયાં બનાવવા ઈચ્છે છે તો અમે એ વાત રૂબદેવને નિવેદન કરીશું ! !

આમ કહી અષ્ટાષ્ટક પર્વત ઉપર જ્યાં રૂબદેવ ખીરાજેલા હતા, ત્યાં ૯૮ ભાઈઓ ગયા અને પ્રભુની પ્રદક્ષિણા કરી, પગે પડી સ્તુતિ કરી કહ્યું, “ સ્વામી ! આપે અમે દરેક ભાઈને જીદાજીદા દેશે વહેંચી આપ્યા છે, તે છતાં વડીલભાઈ, અમારા દેશ લઈ લેવા અથવા અમને તેના સેવક થવા જણાવે છે; એ બેમાંથી એકે બને એવું નથી, ત્યારે યુદ્ધ કર્યા વગર ખીજે રસ્તો નથી, પણ વડીલની આજ્ઞા વગર ખીજું કંઈ પણ કરવા અમે યોગ્ય ધારતા, તેથી શું કરવું તે વિષે આજ્ઞા કરો ”

રાગ દ્વેષ વગેરે સાથે યુદ્ધ કરો.

—*—

મહાન કૃપાળુ ભગવાને એના જવાબમાં જણાવ્યું, જે “ જગતની જીંદી માયા તરફ તમે દોરાઓ છો. દુનિયામાં સૌથી વધુ દુઃખ દેનાર અને મોટા વેરી રાગ, દ્વેષ, મોહ, માયા, વગેરે છે તેમની સામે લડવા ને બદલે તમે તમારા ભાઈ સાથે લડવા શા કારણ તૈયાર થયા છો ? તમે જે રાજ્ય રૂપી લક્ષ્મી ભોગવો છો તે અનેક ભવસાગરમાં ફેરવનારી, અતિ પીડા આપનારી અને નાશવંત છે, તેથી એ રાજ્ય લક્ષ્મી ઉપર મોહ ન લગાડતાં, મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરાવે એવી લક્ષ્મી ઉપર મન દોડાવો. આવાં ભગવાનનાં વચન સાંભળી ૯૮ ભાઈઓની દુનિયાં ઉપરની તૃષ્ણા

જતી રહી; તેઓને આ સંસાર મિથ્યા લાગ્યો—દુનિયાંની માયા રસ વિનાની લાગી—અને રાજ્ય લક્ષ્મી ત્યાગ કરવાનું મન થયું.

દુનિયાં ! દુનિયાં ! તારી માયા—તારા રસ્તા—અને તારા લોભ કેવા વિચિત્ર છે ! ઘડીકમાં જે સુખપાલમાં ખેસતા હોય—જે ગાડી ઘોડે ધરતા હોય,—જી રત્નથી સુખ ભોગવતા હોય,—લાખો રૂપિયાનો ઉપયોગ કરતા હોય,—તેજ મનુષ્ય, બીજી ઘડીએ ફેરવાઈ જાય છે; સુખપાલને ગાડી ઘોડાને બદલે પગે ચાલવા માટે પલુ તેની પાસે સંકિત નથી રહેતી; સુખપાલ વીજેરે જતાં રહે છે; લાખો રૂપિયામાંથી કુટી બદામ પલુ રહેતી નથી; અને તેથી ઉલટું એ કુટી બદામ માટે પલુ ઠામે ઠામ રખડવું પડે છે ! સંસારની એજ મોટી વિચિત્રતા છે ! એજ સંસારની માયા ખોટી છે તેનો મોટો પુરાવો છે ! અને શાળુ, સમજી અને દયાળુ માણસો એજ કારણે એ સંસારપર કાંઈ પલુ મન ન લગાડતાં, એની માયા ખોટી ગણી, પોતાના આત્માની આસપાસ વિંટળાયલા કર્મરૂપી મળને ત્યાગ કરવાના ઉપાયો યોજી મોક્ષરૂપી લક્ષ્મીને વરે છે.

૯૮ લાખો ઉપર દુનિયાંની અસારતાની અસર થતાંજ તેઓએ રાજ્યલક્ષ્મી ત્યાગ કરી અને પોતાના પિતાજીની પાસે હર્ષાતુર હૃદયે દિક્ષા લીધી ભરતેશ્વરને પોતાના ભાઈઓએ દિક્ષા ગ્રહણ કરીએ અમ ખબર મળતાંજ, જેમ તારાઓના પ્રકાશને ચંદ્ર ગ્રહણ કરે છે,—જેમ અગ્નિના તેજનો સૂર્ય સ્વીકાર કરે છે તેમ—ભરત મહારાજે, પોતાના ૯૮ લાખોનાં રાજ્ય લઈ પોતાના રાજ્ય જોડે જોડી નાખ્યાં; હતું તે નહતું થઈ ગયું; જ્યાં ૯૮ જુદા જુદા રાજ્યો હતા ત્યાં એકજ ભરત મહારાજની આજી ધરવા લાગી.

ભરતરાજ્યએ પોતાના ૯૮ લાખોનાં રાજ્યો પોતાના રાજ્ય સાથે જોડી નાખ્યા છતાં, તેની તૃષ્ણાનો અંત આવ્યો નહીં. તેને ચક્રવર્તી થવાનું મન હતું. અને તેથી દુનિયાંમાં હવે કોણ જીતવાનું બાકી હતું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા.

બાહુબળી, ભરતરાજ્યના નાનાભાઈ અને રૂપલદેવના પુત્ર હતા. અ-
ઠાણું ભાઈઓએ દિક્ષા ગ્રહણ કરી હતી પણ બાહુબળીનું જોર ધણુંજ

હોવાથી, ભરતરાજાએ તેના ઉપર ચઢાઈ કરવાનું અત્યાર સુધી ઠીક વિચાર્યું નહોતું. બાહુબળી પોતાના નામ પ્રમાણે મહા બળવાન અને પુરુષોના બળનો નાશ કરનાર હતો. તેની શક્તિ એવી ગણાતી હતી કે, જો એક તરફ ભરતક્ષેત્રના સર્વે રાજાઓ હોય ને બીજી તરફ બાહુબળી હોય, તો તે સર્વેને બાહુબળી એકલા હરાવી શકે. આવા બાહુબળી રાજાને જીતવાનું કામ ધણું જ મુશ્કેલ હતું, પણ લોભ અને તૃષ્ણા શું નથી કરાવતાં ?

ભાતુ પ્રેમ અને રાજ્ય પ્રેમ.

ભરતરાજાને ચક્રવર્તી થવાની લેહ લાગી રહી હતી, એ કારણે તેણે સુવેગ નામના એક દૂતને બાહુબળીની રાજ્યધાની તક્ષશિલા નગરીએ મોકલ્યો. બાહુબળીએ સુવેગને જોઈ પુછ્યું, “ સુવેગ ! મારા ભાઈ ભરતરાજા કુશળ તો છેની ? રૂપભદ્રેવ જેવા પિતાએ સુખી કરેલી વિનિતાનગરીની પ્રજા કુશળ તો છે ? ” સુવેગે જવાબ આપ્યો, “ મહારાજા ભરત જેવા આખી પૃથ્વીને જીતનાર કુશળ હોય તેમાં શું નવાઈ છે ? હવે તે પ્રજા એટલું જ ઇચ્છે છે કે તમે તેમને નમો, કારણ કે તે તમારું રક્ષણ કરનાર વડીલ ભાઈ છે ! તમે વિનિતાનગરીએ પધારી તેમને નમીને હર્ષ પમાડો તોજ તમે ભાઈપણાને યોગ્ય છો, નહીં તો તમે કઠોર હૃદયના છો એમ હું ગણીશ ! ઇન્દ્ર જેવા તેમની સેવા કરે છે, એટલે તમેતેમનીસેવા કરશો તો તે ખોટું નહીં કહેવાશે ! જો તમે એમ નહીં કરશો તો ભરત મહારાજા તમારો નાશ કરશે. ”

બાહુબળીના જવાબ.

બાહુબળીએ જવાબમાં કહ્યું “ મોટાભાઈ ભરત મારા પિતા વૃલ્ય

છે ને તેથી તે મને મળવા દેએ એ તેમની યોગ્યતા બતાવેછે, પણ તે મોટા અને હું તુચ્છ, તે તેમની પાસે આવું તો તે શરમાય એમ હું ધારતો હતો, ને તેથી તેમને મળવા આવ્યો નહોતો. વળી અહંકારી, કાર્ય અકાર્યને નહીં જાણનારા—પોતાના સ્વર્ગઆનંદ રાજ્યને બદલું કરનારા અને ઉન્માર્ગગામી એવા ભાઈ પાસે આવવામાં શું લાભ ? મારું રાજ્ય હું ખોતે ચક્ષુવુંછું એટલે તે મારા રક્ષણ કરતા નથી ! મારા રક્ષણ કરનાર રૂપભગવાન શિવાય બીજા કોઈ નથી ! સૂર્યના તેજમાં જેમ બીજાં તેજ લય થઈ જાય છે, તેમ ભરતરાજ પોતાના હસ્તિ, અશ્વ અને સેના સુદ્ધાં મારામાં લય થઈ જાય એટલી મારી શક્તિ છે ! દૂત, તું અહીંથી જઈ મારા આ શબ્દો કહે જો ! ભલે તે મારું રાજ્ય જીતવા આવે.” સુવેગ આવા શબ્દો સાંભળી દુઃખી થયો. તેણે જોયું તો તેણે સમજ પડી કે બાહુબળની પ્રજા વીર્યવન અને સ્વામીભક્ત હતી; તેણે જોયું કે દરેક માણસ પોતાના દેશ અને સ્વામી માટે લડવાની ઈચ્છા કરતો હતો, અને પોતાના સ્વામી માટે પોતાના માણસ અર્પવા તૈયાર હોતે.

સુવેગ અને ભરતરાજ.

સુવેગ વિચારના વમળમાં વિંટાયલો, -શું કહેવું ને શું નહીં કહેવું- તે વિચાર કરતો ભરત રાજની દરબારમાં આવી પહોંચ્યો. તેણે વર્ણન કરવાની ઢાળે કહ્યું, “ દેવ ! આપના નાનાભાઈ અતિ મગશર થઈ ત્રણ લોકને તૃણ તુલ્ય મણી ખોતે સિંહરૂપ સર્વેના રાજ હોય ને બીજા જેમના સેવક હોય એમ સર્વેને ગણે છે. આપની સેનાનું વર્ણન કરતાં તેણે એવું કહ્યું કે તે શું ગણતીમાં છે. આપની સેવા કરવાનો વિચાર તો તેને મનમાં જરાપણ સ્પૃશ્યો નથી, પણ તેથી હલકું તે એવી ઈચ્છા કરેછે કે મારી સાથે લડવાને ભરતરાજ ભલે આવે. આપના ભાઈ બણજ પરાક્રમી, માની અને બળવાન છે એમાં જરા પણ શંક નથી. તેમની સંસ્થામાં જેને સામંત રાજ્યો છે તે પણ ઇંદ્ર જેવા પરાક્રમી છે. તેમના

હરિજનના રાજ્યકુમારો પણ રાજ્ય તેજના અત્યંત અભિમાની છે અને લડાઈના મેદાનમાં પડવાને માટે હમેશાં તત્પર રહે છે. જેવા બાહુબળી અભિમાની છે તેવાજ તેમના મંત્રીઓ પણ છે. સતી સ્ત્રી જેમ એકઠા પતિને ઓળખે છે તેમ તેઓ પણ ક્ષત બાહુબળીનેજ રાજ તરીકે જાણે છે અને બીજા રાજ હોય એમ તેમના ખ્યાલમાં પણ નથી. કર ભરનારા, અને મેહનત મજૂરી કરી પેટ ભરનારા અને ગર્ભશ્રીમંતો પણ સેવક માફક, બાહુબળી રાજાની સેવામાં રહી તેમનું સાંચું કરવા ધૃષ્ટા ધરાવે છે. હે અન્તદાતા ! તમારા પરાક્રમી ભાઇ રણસંગ્રામમાંજ આપને મળી આપનાં દર્શન કરવા આપને તેડે છે, ”

સત્યની કદર.

- ❀ ❀ ❀ -

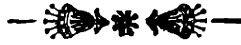
ભરત રાજ આ સાંભળી અન્યથા થયા નહિ પણ વિચારમાં પડી ગયા. નાનપણમાં બાહુબળીનું જોર અને પરાક્રમ કેવાં હતાં તે તેમને યાદ આવ્યાં. હવે શું બોલવું તેના તે વિચારમાં પડ્યા. જે વાત તેને સુવેગે સંભળાવી હતી તે તદ્દન સત્યજ હતી. ત્યારે શું કરવું ! પોતાની રાજ સભામાંજ પોતાના નાનાભાઇનો પ્રસંશા સાંભળીને પોતાની આખર ઓછી થવા દેવી ! બીજા રાજાઓની માફક ન વર્તતાં ભરતરાજાએ આ વખતે જે વર્તન કર્યું, તે ઘણુંજ ઉંચું અને પ્રસંશનીય હતું. તેમણે માત્ર અહંકાર અને અસત્યને છોડી સત્ય શું હતું તેજ બોલવાનું નક્કી કર્યું. તે બોલ્યા “ મારાભાઈ વિષે જે સુવેગે જણાવ્યું, તે સત્ય છે. નાનપણમાં રમતાં રમતાં મેં તેનો અનુભવ પોતેજ કર્યો હતો. આખી પૃથ્વી તેના બળથી ધ્રુજે એવા તે પરાક્રમી છે. તમે જે કંઈ જણાવ્યું છે તે તદ્દન ખરું અને આબેહુબ છે, ને મારાભાઈ તેથી પણ આંધક છે એવો મને અનુભવ છે. એવા નાનાભાઇ પરાક્રમી હોવાથી હું વધુ અનંદ પામું છું, કેમકે જેમ એક હાથ નાનો અને બીજા મોટા હાથ તો તે શરીરને શોભા નહીં આપતાં શરીરને બદસ્તુરત કરે છે, તેમજ મારો ભાઈ મારા જોવાજ છે એ જાણી હું ખુશી છું ! અને તેથી તેણે જે અપમાન કર્યું

છે તે હું સહન કરીશ ! ભલે લોકો મને તે કારણે અશક્ત અને નમ્રજો કહો, પણ મને ખાતરી છે કે દુનિયામાં સર્વે વસ્તુઓ ધનથી મેળવી શકાય એમ છે, પણ આવા પરાક્રમી ભાષ કદી પણ મળી શકશે નહીં. ”

ભરત રાજાનાં વચન એક ભાષને છાજતાં અને એક પ્રાક્રમી નરને માન આપનાર અને સત્યની કદર યુજનાર હતા. તેમનું દરેકે દરેક વચન સત્યની કદર યુજનાર હતું. તેમનું દરેકે દરેક વચન સત્યથી ભરપૂર અને કોષ્ટ પણ માણસને સારો દાખલો બેસાડનાર હતું. પણ દુનિયાં જીવી જ રીતે ચાલે છે-દુનિયાંમાં હંમેશાં સત્ય કરતાં અસત્યજ ન્યાં ત્યાં વધુ જોવામાં આવે છે-સસલાને કચડી નાખનાર હાથી બહુજ બહાદુર કહેવાય છે-દુનિયામાં હજારોની લાંચ ખાનાર, ગરીબોને કનડનાર, રાંડી-રાંડોના પૈસા ખાનાર, આપણે માન પામતા જોઈએ છીએ-સત્યતાથી વર્તનાર આપણે ઘણી વખત દુઃખી થતો જોઈએ છીએ, -સત્યતાનું જોર કેટલીક વખત અસત્યતાના હુમલા આગળ ટકતું નથીજ, તે આપણે અનુભવીએ છીએ-અત્ર અને દાંતને વેર છતાં પોતાનું સત્ય જાળવનાર માણસની આપણે હાંસી થતી જોઈએ છીએ-સારે કે માટે રસ્તે પોતાની જાહો જલાલી અને ઐશ્વર્યતામાં વધારો કરનાર પૂજ્યયજ્ઞ-ગરીબ પણ સત્યવાન કરતાં પૈસાદાર અને અનીતિવાન હજારો દોસ્ત અને કબીલો મેળવવાં શક્તિવાન થાયજે-સાધારણ માણસોમાં જ્યારે આમ માલમ પડે છે, ત્યારે રાજાઓની દરબારમાં પણ એવાજ માણસો નજરે પડે એમાં શું નવાઈ ? દુનિયાની માયા હંમેશાં ટકશે ને કદી નાશ નહીં થશે એવું તેઓ માનીને ખોટાં કર્મો કરે તેમાં શું નવાઈ ? આજની ચડતીમાં કાલની પડતીનો વિચાર ન આવે તેમાં શું નવાઈ ! ભરતરાજા જેવા બળવાન રાજાના મિત્રો, પ્રધાનો અને સેનાપતિઓ પણ પોતાના રાજ્યલોભમાં વધારો કરે ને ગમે તે ભોગે પોતાના લાભનો પણ વધારો કરે, તેમાં શું નવાઈ ? ભરત રાજાએ છ ખંડ સાંધ્યા પણ પોતાના ભાઈને નમાવ્યો નહિ, તો રાજાની સાથે પ્રજાની પણ આબરૂ જાય એમ ધારી તેઓ રાજાને ચઢાવી, ભાઈઓ ભાઈને લડાવી, પોતાનો લાભ સાચવે, તેમાં શું નવાઈ ?

બાહુબળીએ ભરત રાજાનું અપમાન કર્યું હતું, તે મોટું અપમાન હતું એમ કહી, ભરત રાજાના સેનાપતિ સુષેણે તેમને સમજાવ્યા ને “રાજા, વાજા ને વાંદરા” એ કહેવત થોડો વખતમાં ખરી પડી.

ભાષ વહાલો કે આખર ?

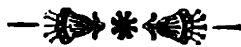
મુષેણ સેનાપતિએ ભરત રાજને કહ્યું, “ મહારાજ ! ક્ષમા એ એક ઉત્તમ વસ્તુ છે ! તે છતાં તે તેના યોગ્ય સ્થાનેજ શોભે છે ! જીવનો સેનાર છતાં પ્રતાપનો વધારનાર એકે દુશ્મન હોય, તો તે ઉત્તમ છે. પણ પોતાના ભાઈના પ્રતાપનો નાશ કરનાર દુશ્મન દુનિયામાં રહે, તે પણ યોગ્ય નથી. દુનિયામાં સૌથી કીમતી વસ્તુ આખર છે. આખર વગરનું જીવીત નકામું છે. રાજાઓ પોતાની આખરની રક્ષા પૈસાથી, સૈન્યથી, બેદથી ને દંડથી કરે છે ! આપે એ આખર માટેજ દુનિયા જીતવા પ્રયત્ન કર્યો ! એક વખત જે સતીએ પોતાનું સ્ત્રીયજ ગુમાવ્યું, તે સતી નથી કહેવાતી, તેમ એક વખત જે રાજા માનરહીત થયો, તેણે હમેશ માટે પોતાનું માન ગુમાવ્યું છે એમાં સંદેહ નથી ! પદ્મડને ! આપે વિજય કર્યો છતાં આપ જો તમારા ભાષ સામે વિજય નહિ મેળવો, તો સમુદ્ર તરી ખાખોચીયામાં ડુબી મર્યા જેવું થાય ! કદી એવી વાત સાંભળી છે કે અવિનયી માણસનું અપમાન એક ચક્રવર્તી સાંભળી શકે ? ”

ભરતરાજની વૃત્તિ મુષેણ સેનાપતિના શબ્દોથી પ્રેરિ ગઈ ! દરેક શબ્દે શબ્દ તેને કાંઠાના ધા જેવો તિક્કણ લાગ્યો ! એક તરફ ભાઈ અને બીજી તરફ આખર એ બેમાં આખરની રક્ષા કરવી એમ તેને વિચાર આવ્યો ! મુષેણ સેનાપતિને બીજા મંત્રીઓએ ટેકો આપ્યો ! એવો કોણ હોય, કે જે પોતાના રાજનું માન વધારવા નહિ ઇચ્છે ?

ભરત રાજને જ્યારે આવી સલાહ મળી, ત્યારે તેણે લડાયક તૈયારીઓ મોટા પાયાપર કરી અને બાહુબળી રાજને જીતવા મોટા લશકર સાથે નીકળ્યો.

સારા સલાહકારોની રાજાએને કુટલી બધી જરૂર છે, તે આ વાત ઉપરથી સમજાશે. સુલેહ સંપ કરનારા સલાહકારો જેટલું ઉત્તમ કાર્ય કરી શકેછે, તેવું કામ કદી પણ લડાઈને ઇચ્છનારા કરી શકતા નથી એ નિશંસય છે.

ભરત રાજ્યએ કરેલી રૂપભદ્રવતી સ્તુતિ:

લશ્કર લઈ ભરત રાજ્ય બાહુગણીના દેશ સમીપે આવ્યા પછી, બંને રાજ્યઓ લડાઈ માટે તૈયાર થયા અને સામ સામા બંને લાઈઓનાં લશ્કરે પડયાં. બાહુગણીએ લડાઈ શરૂ કર્યા પહેલાં અતિ ઉત્તમ શબ્દોમાં દેરાસરમાં જઈ રૂપભગવાનની સ્તુતિ કરી ભરત રાજ્યએ પણ દેવગૃહમાં જઈ જુદી જુદી રીતે ભગવાનની પૂજા કર્યા પછી ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં કહ્યું, “હે ત્રૈલોક્ય નાથ ! હું થયોજ અગ્નિ છું, તે છતાં મારા વિષે હું યુક્ત ધણું માનતો આપની સ્તુતિ કરે છું કારણ કે બાળકોની વાણી ગુરૂજનની પાસે યુક્તજ ગણાય છે. હે દેવ ! આપનો આશ્રય લેનાર પ્રાણી ગમે તેવા ભારે કર્મો છતાં ઉત્તમ પદ પામી શકે છે, જેવી રીતે કે સિદ્ધ રસન્ન સ્પર્શથી લોહું પણ મુવર્ણ થાય છે ! હે ત્રૈલોક્ય પતિ ! ધુનિયાના મોહમાં લમટાયલા અને અંધ બનેલા સંસારી પ્રાણીઓને લોચન આપી તારવાને સમર્થ આપ એકજ છો, જેમ તમને લાખો માહિનો મેર પણ દૂર નથી તેમ આપની સેવા કરનારાઓને મોક્ષ દૂર નથી, જંબુવૃક્ષનાં ૫૭ જેમ વરસાદ પડવાથી ગળી જાય છે તેમ આપની દેશના રૂપીવાણીથી અને અમૃત રૂપી દેશનાથી પ્રાણીઓના કર્મપાશ ગળી જાય છે ! હે પ્રભુ ! મારી પ્રકૃત એટલીજ ધ્યાનના છે કે, આપને વિષે મારી ભક્તિ સમુદ્રના જળ માફક અક્ષય રહે.”

આ વખતે યુદ્ધને થોડો વિલંબ હતો. યુદ્ધની સર્વે તૈયારીઓ થઈ એટલે દેવતાઓ આ લડાઈમાં ત્રૈલોક્યનો નાશ થશે, એવી શંકાથી ભરતરાજ પાસે આવ્યા ને બોલ્યા—

“હે નર શિરોમણી રૂપ, રાજ્યઓના રાજા ! હું ખંડનો જન્મ કરી આપે આપની શક્તિ કેટલી બધી છે તે બરાબર જણાવી આપું છું ! હે રાજેન્દ્ર ! આપના બળ સામે યવાની હવે કોઈનામાં તાકાત નથી; તે છતાં હવે આપે આપના ભ્રાતૃ ભેડે યુદ્ધનો આરંભ કર્યો છે.

તે આપના પોતાનાજ બળનો નાશ કરવા રૂપ, આપના પોતાનાજ હાથનું છેદનું કરવા રૂપ, આપના પોતાનાજ લોહીને વહેવડાવવા રૂપ અને આપના પોતાના કુદૃષ્ટના નાશ રૂપ છે ! પ્રકટ યુદ્ધ કરવાનાં તમને આનંદ મળે છે તેજ કારણે, દુનિયામાં હવે બીજો શત્રુ નહિ હોવાથી આપ પોતાના લાઠ સામે લડવા નીકળો, તે ઠીક નથી. અલક્ષિનું લક્ષણ કરનાર નર પીશાયો જેમ થોડા કાળની રસ પ્રીતીને માટે, પક્ષિ સમુહનો નાશ કરે, તેમ તમે ક્રીડા કરવા માટે આ દુનિયાનો નાશ કરવાનું કામ આરંભ્યું છે તે ઠીક નથી ! શીતળ ચંદ્રથી જેમ અગ્નિનો વરસાદ થવો અનુચિત છે તેમ જગત્રાતા રૂપભદ્રેવના પુત્ર ભરતરાજથી શ્રાત્ર સાથે લડવાનું કામ અનુચિતજ છે ! હે નરદેવ ! તમે આ યુદ્ધનો ત્યાગજ કરો ! તમે યુદ્ધથી હાથ ખેંચી પાછા વળો. એટલે બાહુબળી પણ પાછા જશે. તમે આ લડાઈના કારણ રૂપે છો. દુનિયાના નાશ કરવાના પાપનો પરિહાર કરવાથી તમારું સારૂંજ થશે ! રણનો ત્યાગ કરવાથી બંને સેનાઓનું કુશળ થશે ! ”

દેવતાઓની શીખામણથી અને સત્યથી ભરપુર વચ્ચનો સાંભળી ભરતેશ્વર વિચારમાં પડ્યા; શું કહેવું તેનો લાંબો વિચાર કર્યો. પછી દેવતાઓના વચનના જવાબમાં દિગ્વિજય કરી આવેલા અને ચક્રવર્તી થવાની ઇચ્છાવાળા ભરતેશ્વર બોલ્યા હોયા “ દેવતાઓ ! મારા હિતાનાં વચન સાંભળી મને આનંદ થાય છે, પણ તમે જે કારણ આ સંગ્રામ થવા વિષે જણાવ્યાં છે તે વાસ્તવિક નથી; ‘ હું બળવંત છું ’, એ ઇચ્છાથી આ લડાઈ કરવા મેં ઇચ્છા નથી કરી; મેં. જ ખંડ ભરત ક્ષેત્રના રાજાઓને હરાવી વિજય કર્યો, તે છતાં મારો લાઠજ મારે ‘ વશ થયો નહિ ’ એમાં વિધિએજ કાંઈ ભેદ અમારા વચ્ચે રાખ્યો છે. પૂર્વે એજ મારો નાનો લાઠ નિંદાનો દુસ્ત્રમન, શરમાળ, વિનયી, વિવેકી, અને વિદ્વાન હતો ને મને વડીલ તરીકે ગણતો હતો; પણ સાઠ હજાર વર્ષો સુધી હું દિગ્વિજય કરવા ગયો તે પછી હમણાં જેઉં છું, તો તે તદ્દન ફેરવાઈ ગયો છે. આટલાં વર્ષ હમે છુટા થયા તેથીજ આમ થયું હશે ! મેં તેને બોલાવવા દૂત મોકલ્યો પણ આવ્યો નહિ ! હું તેને કાંઈ પણ લોભના કારણે બોલાવતો નહોતો પણ તેના નમ્યા વગર ચક્ર નમ-

રમાં પ્રવેશ નથી કરતું એટલે કાંઈ બીજો ઉપાયજ નહોતો ! ચક્ર નગરમાં નહીં પેસે ને બાહુબળી સામે થાય એ કારણે હું સંકટમાં આવી પડ્યો છું ! એ ભાઈ જો મારી પાસે આવે ને બીજી કાંઈ પૃથ્વી મારે તો તે હું તેની ઇચ્છાપૂર્વક આપું. આ લડાઈનું કારણ એ નથી કે હું તેનાથી માન મેળવું, પણ એ છે કે ચક્ર નગરમાં પ્રવેશ કરે ને હું ચક્રવર્તી થાઉં !”

બાહુબળી અને દેવતાઓ !

ભરત રાજાએ દેવતાઓનું કહ્યું નહિ માન્યું એટલે તેઓ બાહુબળી પાસે ગયા અને લડાઈ જવા મોટા પાપના કારણથી હાથ ઉઠાવવા અને શક્તિવાન છતાં મોટાભાઈનો વિનય કરવા જણાવ્યું. બાહુબળી રાજાએ જવાબમાં જણાવ્યું, “દેવતાઓ ! અમારા વિગ્રહ અટકાવા માટે તમારા સ્વચ્છ દીલની સ્પષ્ટ સલાહ ઉત્તમ છે, પણ આ લડાઈનું કારણ જુદુંજ છે ! તમે રૂપમદેવના ભક્ત છો ને અમે તેમના ભક્ત સાથે પુત્ર છીએ. એ પિતાએ અમને દેશ આપ્યો, ને હું તેનાથી સંતોષ પામી બીજાઓના દ્રવ્યની ઇચ્છા કરતો નથી; પણ મારો મોટો ભાઈ સમુદ્રમાંના મોટા મગરમચ્છ બીજા નાના મચ્છોને ગળી જાય તેમ મારો દેશ ગળી જવાની ઇચ્છા રાખી, બધા રાજાઓના દેશ ગળી ગયો-અસંતોષી ભુખાળવાની પેઠે તેણે મારા બીજા ભાઈઓનાં રાજ્ય પણ લઈ લીધાં ને તેઓએ દિક્ષા લીધી. પિતાજીના આપેલાં રાજ્યો નાના ભાઈઓ પાસેથી ખુંચવી લીધાના કારણે તેણે પોતાની મોટાઈ ખોવાયી, તે હવે માનને લાયક નથી; ગુરૂપણું વયમાં નહિ પણ આચારથી છે; અત્યાર સુધી હું તેને મોટો ગણતો હતો, પણ તેણે કાંઈ પણ ગુનહા વગર બીજાઓનાં રાજ્યો હરી લીધાં ત્યારથી મેં તેને મોટો ગણવો છોડી દીધો છે. બીજા ભાઈઓનાં રાજ્ય લેવાથી તેને શરમ નહીં આવી તો, તે મારું રાજ્ય લેવા ઇચ્છા કરે તેમાં શું નવાઈ ? લુબ્ધ, મર્યાદારહિત અને રાક્ષસ જેવા

ભરતને હું કેમ ભણું ? હે દેવતાઓ ! તમે ખરાબર ન્યાયથી વિચારો ને કહો કે મારો શું વાંક છે ? ક્ષત્રીઓને પરાક્રમથી વશ કરવા જોઈએ અને તેમજ ભરત કરેતો હું કરવા તૈયાર છું । જો તેમ ન બને તો તે કુશળ પણ ચાહ્યો જશે તો હું તેને હરકત કરીશ નહીં । શું હું એને આપેલું રાજ્ય લઉં ? શું કેસરીસિંહ કદી પણ બીખ માગે કે ? તેણે સાઠહજાર વર્ષમાં ૬ ખંડ જીત્યા પણ હુંતો એક પલકમાં તે જીતી શકું એમ છું, તે છતાં મને ખીજનું કાંઈ પણ જોઈતું નથી. દેવતાઓ ! આમાં મારો વાંક નથી માટે તમે જઈને ભરતને વારો ! ”

લડાઈને બદલે સલાહનો સંભવ નહીં હોવાથી અંતે એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું, કે સૌથી ઉત્તમ યુદ્ધ કરવું કે નથી માણસોની મોટી સંખ્યા અકાળે મૃત્યુ પામે નહીં. બંને ભાઈઓએ તેમ કરવા કયુદ્ધ કરતાં બંને તરફનાં લશ્કરને પાછાં વાળવામાં આવ્યાં ને બંને ભાઈઓ પોત પોતાની શક્તિ બતાવવા બહાર પડ્યા.

ઉત્તમ યુદ્ધ.

પ્રથમ એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું કે આંખોથી યુદ્ધ કરવું ! બંને ભાઈઓ ઉઘાડી આંખે એકી નજરે એક ખીજને જોવા લાગ્યા ! આ બખત બંને ભાઈઓ સાંજના સમયે સૂર્ય ચંદ્ર માફક શોભતા હતા । ધ્યાન કરનાર યોગીઓ માફક નિશ્ચળ આંખોએ બંને વીરોએ સ્થિર નજરે જોયું. પણ અંતે ભરત રાજની આંખો મીંચાઈ જવા લાગી, ને આંખોમાંથી પાણીની ધારા વહેતી શરૂ થઈ. ૬૦ હજાર વર્ષ સુધી પૃથ્વી જીતનાર ભરત રાજ દ્રષ્ટિ યુદ્ધમાં હાર્યા અને બાહુબળીને બધાઓએ વધાવી લીધો.

આ પછી ખીજું વાણી યુદ્ધ કરવાનું નક્કી થયું. ભરત રાજએ સિંહ નાદ કર્યો; પણ બાહુબળીએ તેથી વધારે મોટો સિંહનાદ કર્યો; બાહુબળીનો સિંહનાદ સાંભળીને ભરત રાજએ ધ્રુવને વધુ મોટો સિંહ-

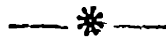
નાદ કર્યો; એમ બંને ભાઈઓએ અનુક્રમે સિંહનાદ કર્યો, તેમજ બાહુબળીનો અવાજ મોટોજ રહ્યો પણ ભરત રાજાનો અવાજ ન્યુન થતો ગયો અને વાદી જેમ પ્રતિવાદીને શાસ્ત્ર સંબંધી વાગ્યુદ્ધમાં જીતે, તેમ બાહુબળીએ ભરત રાજાને જીતી લીધા.

ત્રીજી બાહુયુદ્ધ કરવાને નક્કી થયું. બંને મહામહોત્સોએ પરસ્પર એ યુદ્ધમાં પોતાનું જોર અજમાવવા માંડ્યું. તેમના યુદ્ધથી પૃથ્વી કંપવા માંડી અને પ્રેક્ષકો તે યુદ્ધ જોઈને કોણ જીતશે તેના વિચારમાં પડ્યા. લશ્કરીઓ અને પ્રધાનો પોતાના રાજાને કંઈ નુકશાન ન થાય એવું ઈચ્છવા લાગ્યા, અને આતુરતાથી તેઓના યુદ્ધનો શું અંત આવે છે તે તે જોવા લાગ્યા. વારંવાર પૃથ્વી ઉપર તેઓ પડવાથી તેઓનાં શરીર ધુળથી ભરાઈ ગયાં હોય એવા દેખાવા લાગ્યા. બાહુબળીના જોરને જાણનારાઓને તો ખત્રીજ હતી કે બાહુબળીજ જીતશે, પણ હ ખંડ પૃથ્વીને જીતનાર ભરતરાજા વખતે જીતે એવી શંકા દરવા લાગ્યા. પણ અંતે બાહુબળીએ શરભ જેમ હાથીને ચઢણ કરે, તેમ પોતાના હાથથી ચક્રોને ચઢણ કર્યા અને હાથી સુંઢવડે પાણીને ઉડાડે તેમ આકાશમાં ચક્રોને ઉડાડ્યા. ધનુષથી છોડેલા બાણની સાફ ચક્રી ગગન માર્ગે ધણે દુર પહોંચ્યા બંને સૈનામાં હાહાકાર થઈ રહ્યો ! ભરતરાજા વખતે આકાશમાંથી પડતાં પોતાને દાબી નાખશે, એમ ધારી સર્વે ખેચરો નાસી ગયાં.

બાહુબળી જેમ એક શરવીર યોધ્ધો હતો તેમ એક ખરો ભાઈ અને દયાનો સાગર હતો. પૃથ્વીપર પડતાં ભરતરાજાના શું હાલ થશે એમ વિચાર આવતાંજ તેમને ચિતા થઈ કે “ અરે ! મારા બળને ધિક્કાર છે ! માસ બાહુને ધિક્કાર છે ! મારા જેવા માન મોહમાં લપટાઈ રહેનારને અને આવા કૃત્યમાં અડખોટ આપનાર બંને રાજ્યના પ્રધાનોને પણ શીટકાર છે ! મારો ભાઈ પૃથ્વી ઉપર પડશે તો તેના પ્રાણ તેને છોડી ચાલ્યા જશે અને હું સદાને માટે ભાઈ વગરનો થઈશ ! દુનિયામાં રાજ્યપાટ, માન, સુખ, ઉપભોગની ચીજો અને બીજી અસંખ્ય ચીજો મળશે પણ આવો ભાઈ ક્યાં મળશે ? અરે ! મારા બાહુબળીના મુદ્ધમાં મેં જે ઈર્મ કર્યું છે તેમાં હું તેના મરણના અને ભાઈને ખોઈ

દુનિયાની ગાળ ખાવાના કારણે રૂપ થઈ પડીશ ! એથી વધુ મારો રત્ન-રૂપ ભાઈ હંમેશને માટે જશે ! હવે શું કરું ? પૃથ્વીપર પડતાં જો તેને હું ઝીલી લઉં તોજ તેનો જીવ બચે અને તોજ મારા ભાઈનું મુખ શરીરથી હસતું હું જોઈ શકીશ.” આવો વિચાર કરતાંજ બાહુબળીએ પોતાની બંને બાહુઓ શય્યા માફક પ્રસારી અને હંમેશને જોવા લાગ્યો, જાણે ઉડવાને આતુર હોય તેમ પગના અગ્ર ભાગ ઉપર ઉભા રહી તેણે પોતાના પ્રિય ભાઈ ભરતરાજને ઝીલી લીધા. બંને સેનામાં હર્ષ થઈ રહ્યો અને ભાઈનું રક્ષણ કરવાના બાહુબળી રાજાના વિવેકથી, ઉભા રહેલા લોકોમાંથી તેના શીલગુણ અને પરાક્રમ માટે ‘વાહ વાહ’ ના પોકારો સંભળાયા.

વીરત્વ !

આટલું છતાં પણ પોતાના ઉપકારથી મદદિ ન થતાં બાહુબળી નમ્ર મુખે ભરતરાજને કહેવા લાગ્યા, “હે ભાઈ ! હે જગતપતિ ! હે મહાવીર ! તમે દુઃખી ન થાઓ, તમે ખેદ ન કરો : કદાચિત દૈવયોગે મેં તમને બાહુબુદ્ધમાં જીત્યા હોય, એમ હું નથી ધારતો. હજી તમે એક વીરજ છો કેમકે દેવતાઓએ મંથન કર્યા છતાં પણ સમુદ્ર તે સમુદ્રજ કહેવાય છે ને તે કાંઈ વાપિકા નથી થઈ જતો. હજી આપણા વિરત્વની વધુ તપાસ કરવાની જરૂર છે અને તે માટે તૈયાર થાઓ.”

બાહુબળીના વીરત્વ માટે તેની જોટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી થોડી છે. પોતાના બળ માટે તેને જરા પણ અહંકાર વ્યાપ્યો નહીં, અને પોતાના ભાઈપર વિનય કર્યો છતાં તેને જરા પણ મદ ઉપન્યો નહિ, એ માટે તેને જોટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો થોડો છે. દુનિયામાં ઠર ઠર એવા માણસો નજરે પડે છે, કે જેઓ ખીજના દુઃખથી પોતાને આનંદ થતો માની, તેના દુઃખની મજાક કરે છે અને પોતે સુખમાં છે તેથી પોતે સારા કર્મનો ભોગી છે એમ ગણી, ખીજને પાપી મણી તેની મશ-

કરી કરે છે; એથી વધી તેઓ તે માણસને વધુ દુઃખી કરવા પ્રયત્નો કરે છે, અને જ્યારે પોતાના પ્રયત્નોના પરિણામે તેઓ વધુ દુઃખી થાય-છે, ત્યારે પોતે કેવી મોટી બહાદુરી મારી હોય, તેમ પોતાના અળની પ્રશંસા પોતાનાજ મુખે બીજા આગળ કરેછે; પણ વીર બાહુબળી તે એક ખરો વીરજ-વીરત્વથી ભરપૂર-એક શુરવીર મરદ હતો. પોતાના હાથથી હારેલા શત્રુરૂપ પોતાના ભાઈને ઝીલી લઈ, જીવતદાન આપ્યા છતાં તેને જરા પણ મદ ઉપન્યોજ નહિ અને તેથી ઉલટું તેનાપર પ્રેમ બતાવી તેને બીજા યુદ્ધ સાર તૈયાર થવા જણાવ્યું. એ માટે બાહુબળી રાજના બાહુ બળ અને વીર્યબળને કોઈ પણ માણસ વખાણ્યા વગર રહેશેજ નહીં !

દુનિયામાં આવા રાજાઓની, -આવા ભાઈઓની, -આવા પિતા-ઓની, -અને આવા માણસોની-જરૂર છે. હમણાની દુનિયામાં આવ ધણાજ થોડા દાખલાઓ નજરે પડશે અને તે માટે આપણે જેટલો શોક કરીએ તેટલો થોડો છે.

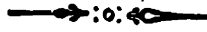
મુષ્ટિ યુદ્ધ.

વિનયવાન બાહુબળીના વેણુનો સારો અર્થ ન લેતાં, માન ભંગ થયેલા ભરતરાજાએ, પોતાના કનિષ્ઠ ભ્રાતા ઉપર વેર લેવાનો વિચાર કરી, તેની સામે દોડી પોતાની મુષ્ટિ વડે તેની છાતીમાં પ્રહાર કર્યો. અસત્ પાત્રમાં દાનની માફક, ચાડીયાનો સત્કાર કરવા માફક, અને ખારી જમીનમાં મેઘવૃષ્ટિ માફક, જો મુષ્ટિ પ્રહાર વ્યર્થ ગયો.

તરતજ બાહુબળી પણ તૈયાર થયા અને મહાવત જેમ હસ્તીના કુંભરચળમાં અંકુશ વડે પ્રહાર કરે તેમ, પોતાના મુષ્ટિથી ચક્રીના ઉરચળમાં પ્રહાર કર્યો. આ વખતે પણ બાહુબળીનું જોર વિશેષ હતું, એમ સાબિત થયું કેમકે ભરતરાજા બાહુબળીના મુષ્ટિ પ્રહારથી વિન્હળ થઈ મુઠ્ઠા પામી પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડ્યા.

આખરે બંધુ તે બંધુજ છે.

વડીલ બાંધવને ભાન રહિત પૃથ્વી ઉપર પડેલા જોઇ લધુ બાંધવને મનમાં ચિંતા થઈ અને વિચારવા લાગ્યો કે “ ક્ષત્રીઓને વીરત્વના આવેશમાં શું એટલું પણ ભાન નહીં રહેલું હોય કે પોતાના ભાઈ ભાડુંને પણ મૃત્યુ પમાડવા સુધી વિચાર નહીં આવે ? આ મારો જ્યેષ્ઠ બાંધવ મરણ પામશે તો—”આમ વિચારતાંજ બાહુબળીની આંખોમાંથી નદીપ્રવાહ માફક અશ્રુજળ વહેવા માંડ્યું, અને રડતાં રડતાં તેમણે ભરતરાજને પોતાના વસ્ત્રથી પવન નાખવા માંડ્યો ખરે ! આખરે બંધુ તે બંધુજ છે.

દંડ યુદ્ધ.

કેટલાક વખત પછી ભરતરાજ મુર્છામાંથી સજાગૃત થયા અને બંને ભાઈઓની આંખો મળતાંજ તેઓએ લજ્જયમાન થઈ ભોંય તરફ જોયું. પણ ભરતરાજનો મદ હજી ઉતર્યો નહોતો ! પોતાનો પરાજય થવાથી, માનનો ભંગ થવાથી, એક વખત હજી પણ બાહુબળીનો પરાજય કરવા તેમણે દંડ ગ્રહણ કર્યો ને બાહુબળીના મસ્તક ઉપર પ્રહાર કર્યો. એરણુ—ઉપર રહેલા લોઢાને જેમ લોખંડોના ધાણુ કણુ કણુ કરી નાખે તેમ એ પ્રહારથી બાહુબળીના મસ્તકનો મુગટ કણુ કણુ થઇ ગયો અને મુગટમાં રહેલા રત્નોનાં કટકા પૃથ્વી ઉપર પડ્યા. આ પ્રહાર કાંઇ જોવો તેવો નહોતો; ક્ષણવાર બાહુબળીનાં નેત્રો મીચાઇ ગયાં અને બાહુબળી મુર્છા પામશે એમ પળવાર લાગ્યું.

પણ તરતજ બાહુબળીએ સાવધ થઇ લોખંડોને ઉમ્ર દંડ ગ્રહણ કર્યો અને ચક્રવર્તીના હૃદય ઉપર ધા કર્યો ; ચક્રોનું બખતર જો કે ઘણું મજબુત હતું તોપણ આ પ્રહારથી ચુરેચુરા થઇ ગયું અને બખ-

તર કારના ભરતરાજ વાદનારહિત સૂર્યની માફક શોભવા લાગ્યા-
થોડીવારે તેમણે પ્રીતી દંડ ઉગામ્યો અને બાહુબળી તરફ દોડ્યા. દાંત
પીસીને અને ભરત ચઢાવીને, ભયંકર મુદ્રાવાળા ભરતરાજએ
દંડને ઘણું ભાવી બાહુબળીના મસ્તકપર એક એવો ધા કર્યો કે તે
પૃથ્વીમાં ગ્નનુ સુધી ખુંચી ગયા. આ ધાની વેદનાથી બાહુબળી ક્ષણવાર
તો તદન ભાનરહિત થઈ પોતાની વેદનાથી માથું ધુણાવવા લાગ્યા અને
આત્મારામ યોગીના જેમ કાંઈ પણ સાંભળવાને અશક્ત થયા. પણ
તરતજ તે પૃથ્વીમાંથી પાછા નીકળ્યા અને પોતાનો દંડ એક હાથે
ફેરવી અતિવેગથી ભરતસન્ન તરફ દોડ્યા. સર્વ સીપાઇઓએ શંકા
કરી કે જો બાહુબળીના હાથમાંનો દંડ છુટીને ઉડશે, તો સૂર્યને કાંસાના
પાત્રની માફક ફોડી નાખશે, અથવા ચંદ્ર મંડળને ભરડ પક્ષીના ઈંડાની
માફક ચુર્ણ કરી નાખશે અને માનિક દેવતાનાં વિમાનોને પક્ષીના
માળાની પેઠે ઉડાડી દેશે. આવી રીતે ઉગામેલો દંડ બાહુબળીએ એટલા
જોરથી ભરતરાજને માર્યો, કે તે કંઈ સુધી પૃથ્વીમાં દટાઈ ગયા અને
તેમના લશ્કરમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો.

કેટલીક વારે ભરતરાજ પૃથ્વીમાંથી બહાર નીકળ્યા અને હજી પણ
બાહુબળીએ તેનો પરાજય કર્યો તેનું વેર કેમ લેવું, તેના વિચાર
કરવા લાગ્યા. રાજ્યલોભે તેમને આંધળા બનાવ્યા હતા ને તેમની
આંખમાં વેર, વેર, ને વેરજ વસી રહ્યું હતું. વિચાર કરી ભરતરા-
જએ ચક્ર ગ્રહણ કરી તેને આકાશમાં ભમાવ્યું અને તે ચક્ર જાણે અ-
કાળે કાળાગિન હોય-જાણે બીજો વડવાનળ હોય-જાણે અકસ્માત વજા-
નળ હોય, —જાણે પડવું રવિબિંબ હોય —અને જાણે વિજળીનો ગ્રાળો
હોય-એમ જણાવવા લાગ્યું.

ચક્રનું પરાક્રમ

ભરતેશ્વરે ચક્ર ગટણ કરેલું જોઈ, બાહુબળી વિચારમાં પડી મનમાં
બોલ્યા “ અહા ! આ ક્ષત્રિવટને ધિક્કાર છે, મેં જડવા મારે દંડ ધારણ

કર્ચો છતાં, મારા શ્રાત્ર ચક્ર લઈ મારી સામે લડવા આવે છે, ત્યારે તેમની દેવતાઓ સમક્ષ ઉત્તમ યુદ્ધ કરવાની લીધેલી પ્રતિજ્ઞા નષ્ટ થાય તેમાં શું નવાઈ !” એટલામાં તો ભરતરાજાએ પોતાના સર્વ બળથી તે ચક્ર બાહુબળી તરફ છોડ્યું, પણ બાહુબળીરાજા તેને અટકાવે, તે પહેલાંજ તે ચક્રે શિષ્ય જેમ મુરની પ્રદક્ષિણા કરે તેમ બાહુબળીની પ્રદક્ષિણા કરી. ચક્રીનું ચક્ર સામાન્ય સગોત્રી ઉપર ચાલી રાકતું નથી, અને તે કારણે તે, પક્ષા જેમ પાછું માળામાં આવે અને અશ્વ જેમ તમેલામાં આવે, તેમ ભરત રાજાના હાથ ઉપર જઈ બેઠું. વિચારમાં પડેલા બાહુબળીએ તે પછી પોતાની સાથે અન્યાય યુદ્ધ કરનાર પોતાના ભાઈ ઉપર પોતાની મુષ્ટિનો પ્રહાર કરી પોતાના હાથની શક્તિ બતાવવાનો વિચાર કર્યો, અને તે વિચારથી પોતાની ભયંકર મુષ્ટિ ઉગામી ભરત તરફ દોડ્યો. પણ ભરત સમક્ષ પહોંચતાંજ એ મહાસત્ત્વ, સમુદ્ર જેમ મર્યાદામાં રહે તેમ સ્થિર થઈ ગયો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે, “ અહો ! અન્યાયથી યુદ્ધ કરનાર અને પોતાના ભાઈઓનાં રાજ્ય પચાવી પડનાર રાજ્યલુબ્ધ ભરતની માફક, રાજ્યમાં લુબ્ધ થઈ હું મોટા ભાઈને વધ કરું તો તે માટે હું કેટલો પાપી થઈશ ! શિકારી પોતાના શિકારને મારી નાખે છે તે તેને પોતાના કરતાં જીવું પ્રાણી જાણીને, પણ હું મારા સગોત્રી ભાઈનેજ મારી નાખીશ તો હું શિકારી કરતાં પણ વધુ પાપી થઈશ.”

અસાર સંસાર.

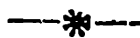

“ અસાર સંસારમાં સાર માનનારા, રાજ્ય માટે ભાઈભાંડુનાં ખુન કરનારા અથવા જન સેનાનાં, મનુષ્યો નહીં પણ અધમાધમ નરપિશાચન છે. સોબી માણસ કદી પણ ધરાતો નથી તેમ, અને મદિરાથી તૃપ્તિ ન પામનારા મદિરાપાની માણસ માફક રાજ્યથી પ્રાપ્ત થશે તોપણ શું તેથી સંતોષ થશે ખરો કે ! એ રાજ્યલક્ષ્મી અમાવશ્યાની રાત્રિ માફક

અંધકારથી ભરપૂર હોવી જોઈએ, નહીંતો પિતાશ્રી આદીશ્વરજી એનો ત્યાગ કરી દિક્ષા ગ્રહણ કરે તેનું શું કારણ ! તેજ પિતાને હું પણ એક પુત્ર છતાં, જે આ રાજ્યલક્ષ્મીપર મોહ રાખીશ તો મારા જેવો બીજો કોણ મૂર્ખ ! એ રાજ્યલક્ષ્મી મારી સાથે ક્યાં સુધી રહેશે ! જે વખતે મોત આવી ઉભું રહેશે ત્યારે હજારો પાપ કરી, હજારોને રંજીડી, એકઠી કરેલી એ રાજ્યલક્ષ્મી મારી સાથે ક્યાં આવશે ! મૃગજળની માફક ખોટી તરણાવૃત્ત એ રાજ્યલક્ષ્મી શું મને હમેશાં નિમકહલાલીથી મદદ કરશે ? જન્મ્યો તે વખતે હું હાથોની મુઠીઓ વાળી જન્મ્યો હતો, પણ તે મુઠીઓ ખાલી હતી, અને જઈશ ત્યારે એ મુઠીઓ ખાલીને ખાલીજ રહેશે, તો હજારો પાપો કરી, હજારોનાં લોહી વહેવડાવી, પોતાના ભાઈભાંડુઓને મારી, અમાડી સાથે નહિ આવનાર આ લક્ષ્મીને મેળવવા હું તત્પર થાઉં તો તેમાં મારું શું ઉઠાપણ ! ”

સંસારની અસાર માયાને ઓળખી તેનાથી દુર રહેનારા બાહુબળી રાજના વિચાર દ્વરેક મનુષ્યને વિચારવા અને ગનન કરવા યોગ્ય છે. દુનિયાની વિચિત્ર માયામાં સપડાયલા, જગતના મોહ પાશમાં બંધાયલા, સ્ત્રી, વાડી, ગાડી, અને લક્ષ્મીમાંજ સર્વસ્વ માનનારા, હજારો અને લાખો મનુષ્યો, અસારતામાં સાર માની પોતાનું જે બગાડવામાં પોતેજ કારણભૂત થાય છે તે ઉપર જે સામાન્ય-દુઃક-વિચાર કરવામાં આવે, તો કાળના કાળ વહી જાય તે છતાં તે પ્રેરું થાય નહિ એટલી એ બાબત મહત્ત્વ છે, તે છતાં યાનીઓએ જે કાંઈ જણાવ્યું છે તેજ માન્ય કરીએ તો, ને આપણે તે પર વિચાર કરીએ તો, આ દુનિયા તદ્દન જુઠ્ઠી છે એ તરત સમજશે.

બાહુબળીના વૈરાગ્ય !

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બાહુબળી રાજને વિચાર આવતાંજ દુનિયામાં કવચિતજ બનતો એક વિચિત્ર બનાવ બન્યો ! અહંકાર, મમત્વ અને રાજ્યલક્ષ્મીને ત્યાગ કરનારા બાહુબળીએ તરત ભરતેશ્વરને કહ્યું.

“ હે શ્રાતા ! હે ક્ષમાનાથ ! હે ભરતેશ્વર ! પ્રકત રાજ્યને માટેજ આપના શત્રુરૂપે આપની સામે થઈ, આપને ખેદ કરાવ્યો. તે માટે હું આપની ક્ષમા યાચું છું. આ સંસારની માયા મને હવે કાંઈ કામની નથી. હું તો હવે ત્રિલોકના નાથ, અને આખા જગતઉપર દયાલાક્ષી જોઈ તેને અભયદાન આપનારા પવિત્ર પિતાજીના મોક્ષમાર્ગમાં પાંચરૂપે પ્રવર્તિશ. ”

આટલું કહેતાંજ બાહુબળી રાજ્યએ પોતાના વડીલ ભાઈ તરફ ઉગામેલી મુઠિ, પોતાના શિર તરફ વાળી, તૃણની જેમ પોતાના મસ્તકના વાળનો કોચ કર્યો, અને ત્યાંજ કાર્યોત્સર્ગ કરીને રહ્યા.

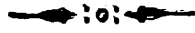

પશ્ચાતાપ.

આવો મામલો ફેરવાઈ ગયેલો જોઈ, હજારો માણસોની આખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. લશ્કરમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો, જ્યારે દેવતાઓએ બાહુબળીને ‘ સાધુ ’ કહી તેમના ઉપર કુલની વૃષ્ટિ કરી. પણ સૌથી વધુ દયાજનક હાલત તો ભરતરાજની થઈ પડી. પૃથ્વી માર્ગ આપે તો તેમાં પેસી જવાની તેમની ઇચ્છા થઈ, અને તે વિચારે, તે નીચી ગ્રીવા કરી ઉભા રહ્યા, અને થોડી વારે પોતાના શાંત ભાઈને પ્રણામ કર્યો, અને પશ્ચાતાપમાં ડુબી જઈ બોલ્યા, “ દુનિયામાં આવા ભાઈએ ધરાવનાર મનુષ્યોજ સુખના ભોગી છે ! પણ તે છતાં રાજ્યલોભમાં અંધ થઈ તમારા જેવા ઉત્તમ ભાઈનો પ્રાણ લેવા તત્પર થનાર, મારા જેવા પાપી ભાઈઓ દુનિયામાં જેમ નહિ હોય તેમ દુનિયામાંથી પાપ ઓધું થશે. અહો ! બાહુબળી મુનિ ! તમને ધન્ય છે, કે તમે મારી તરફની અનુકંપાના કારણે રાજ્યનો પણ ત્યાગ કર્યો ! મારા જેવા પાપીએ દુર્મતિથી અસંતોષી થઈ તમને ઉપદ્રવ કર્યો તે માટે મને ધિક્કાર છે ! જેઓ પોતાની શક્તિથી અબળા છતાં મદમાં અંધ બને છે, જેઓ અન્યાય

કરવામાંજ સુખ માનેછે, અને જેઓ સૌભાષી છતાંજેવા છે, તેઓમાં ધુરંધર હું છું. આ રાજ્યને સંસારરૂપી વૃક્ષના બીજરૂપ જેઓ જાણતા નથી તેઓ અધમ છે, અને હું તો તેઓ કરતાં પણ વિશેષ છું, કે તેણું જાણતાં છતાં હજી રાજ્યલક્ષ્મીનો ત્યાગ કરતો નથી.”

ચંદ્રવંશની ઉત્પત્તિ.

બાહુબળી રાજાએ દુનિયા ત્યાગ કરી, વૈરાગ્ય ગ્રહણ કરવાથી, અને ભરતેશ્વરને પશ્ચાતાપ થવાથી ભરતરાજાએ, હવે બાહુબળીના રાજ્યની ગાદી ઉપર બાહુબળીના પુત્ર ચંદ્રવંશને બેસાડ્યો. ઈતિહાસમાં સૂર્યવંશી અને ચંદ્રવંશી જે રાજાઓ વિષે લખવામાં આવ્યું છે અને જેમાંનું કેટલાક રાજાઓના વંશજો હમણાં પણ પોતાને એ બે વંશમાંથી એકના ગણાવવામાં માન સમજેછે, તેમાંના ચંદ્રવંશની સ્થાપના કરનાર અને ચંદ્રવંશનો ઋણ પુરૂષ આ ચંદ્રવંશ છે, એટલે કે ચંદ્રવંશની શરૂઆત રૂપભદ્રેવના પુત્ર બાહુબળીના પુત્ર ચંદ્રવંશથી થઈ, અને ચંદ્રવંશ ગાદીએ આવ્યાથી આરંભીને જગતમાં સેંકડો શાખાવાળા ચંદ્રવંશ પ્રવર્ત્યો.

રૂપભદ્રેવ

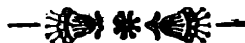
બાહુબળી

ચંદ્રવંશ (ચંદ્રવંશનો સ્થાપનાર.)

કાર્યોત્તર અને કેવળજ્ઞાન.

પાંચ મહાવ્રત ધારણ કરી, કાર્યોત્તરમાં ઉભારહેનાર બાહુબળી રાજા, જે ઠેકણે ભરતરાજાની સાથે યુદ્ધ થયું હતું ત્યાંજ કાર્યોત્તરમાં

હિમા, અને રૂપભદ્રેવ ભગવાન પાસે ન ગયા, તેમાં એક કારણ હતું. બ્રહ્મણી મુનિને એવો વિચાર આવ્યો કે “ હું હમણું પિતાજીના ચરણ કમળ પાસે નહીં જઈ, કેમકે હમણાં જો હું જઈશ તો, મારાથી પૂર્વે દિક્ષા લેનાર મારા નાના ભાઈઓમાં હું લઘુપણું પામીશ. ”

બ્રહ્મણી આવા વિચારે માનનો તદ્દન ત્યાગ ન કરતાં, પૃથ્વીમાંથી નીકળ્યા હોય અથવા આકાશમાંથી ઉતર્યા હોય, તેમ એકલાજ કાર્યો-ત્સર્ગ ધ્યાને લેતા. અગ્નિના તણુઓ જેવી ઉષ્ણતેજુને ફેંકનારા ઓષ્મ-રૂતુના વટોળીઆને, અગ્નિકુંડ જેવા મધ્યાન્હ કાળના રવિના તાપને, અને વર્ષા રૂતુમાં વરસાદની વૃષ્ટિધારાને પર્વતની માફક, ચલાયમાન થયા વગર, તે મહાત્મા સહન કરતા હતા; હિમરૂતુમાં હિમશ્ચી ઉત્પન્ન થયેલી, મનુષ્યોનો વિનાશ કરનારી નદીને નિષે પણુ, ધ્યાનરૂપી અગ્નિથી કર્મરૂપી ઈન્ધનને દગ્ધ કરવામાં તત્પર થઈ, તેઓ ભાં સુખેથી રહ્યા. વાધવાધણનાં ટોળાંઓ પોતાનાં શરીરને, પર્વતની તળેટીજેવા તેમના શરીર સાથે ટેકાવતા, રાત્રે નિંદ્રા ભોગવતા વન હસ્ટીઓ તેમના હાથ-પગને ખેંચતા, ચમરી ગાયો પોતાની કાંટાવાળી જીભવડે તેમને ચાટતી અને ખીજાં પ્રાણીઓ તેમને હજારો રીતના ઉપસર્ગ કરતાં, પણ તે છતાં તે મહાત્મા ચલાયમાન થતા નહોતા. વર્ષારૂતુના કદવમાં નિમગ્ન થયેલા તેમના ચરણને વીંધીને ફર્લની શ્લો ઉગી નીકળી હતી, અને વેલોથી ભરાયલા તેમના દેહમાં ચકલાંઓએ માળા બાંધ્યા હતા. વનનાં મોરના અવાજથી ભય પામીને હજારો સર્પો, વદલીઓથી ગહન થએલા તે મહાત્માના શરીરઉપર ચઢી રહ્યા હતા, અને જાણુ બ્રહ્મણી રાખના સેંકડો હાથો હોય તેવા જણાતા હતા.

આ રીતે કાર્યોત્સર્ગમાં બ્રહ્મણી મુનિને એક વર્ષ વીતી ગયું; અને તેજ સમયે ત્રિકાળગ્નાની રૂપભદ્રેવે પ્રાણી અને સુંદરીને આગ્રહ કરીકે, “ બ્રહ્મણીએ પોતાનાં કર્મને અપાવવાને દિક્ષા ગ્રહણ કર્યા છતાં, અને એક વર્ષ સુધી કાર્યોત્સર્ગમાં નિમગ્ન રહ્યા છતાં, મોહનીય કર્મના અંશ-રૂપી માનથી તેમને કેવળગ્નાન પ્રાપ્ત થતું નથી, પણ હમણાં તે વિષે તેને તમે ઉપદેશ કરવા જાઓ અને તમારા ઉપદેશથી તે માન છોડી દેશે, કેમકે હમણાં ઉપદેશનો સમય પ્રવર્તેછે, અને એ માન છોડી દેવાથી તેને કેવળગ્નાન પ્રાપ્ત થશે.”

પ્રભુની તે આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવી, બ્રાહ્મી અને સુંદરી, બાહુબળીને ઉપદેશ કરવા નીકળ્યાં અને મહામહેનતે તેમને શોધી કહાડી કહ્યું ‘ હે જયેષ્ઠ બ્રાતા ! ભગવાન એવા પિતાજી અમારે મુખે તમને કહેવડાવેછે કે, હાથીની સુંદ ઉપર આરઠ થયેલા પુરૂષોને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. આટલું કહીને બ્રાહ્મી અને સુંદરી તો ચાલી ગયાં, પણ બાહુબળીને ‘ વિચાર આવતાંજ તેમને સમજ પડીકે વ્રતથી મોટા અને વયથી નાના મારા ભાઈઓને નમસ્કાર કેમ કરે, એવું જે મને માન થયું છે, તે રૂપી હાથી ઉપર હું નિર્ભયપણે આરઠ થયો, અને તે કારણે ત્રણ જગતના સ્વામીની ધણી કાળ સેવા કર્યા છતાં પણ મને વિવેક નહીં થવાથી એ બ્રાતાઓને વંદવાની મને ઈચ્છા થઈ નહીં પણ ઉલટી માનદશા થઈ હતી, તે ટાળવાને માટેજ આ ઉપદેશ કરનારાઓને મારા પિતાજીએ મોકલ્યાં હોવાં જોઈએ.”

એવો વિચાર થતાંજ માનને ત્યાગ કરી, પૂર્વે વ્રતને પ્રાપ્ત થયેલા પોતાના મહાત્મા બ્રાતાઓને વંદવા માટે બાહુબળી મુનીએ પોતાનો ચરણ ઉપાડયો; અને તેજ વખતે તેમનાંધાતી કર્મ ત્રુટી તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.-કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલા તે મહાત્મા, ચંદ્ર જેમ સૂર્યની પાસે જાય તેમ, રૂપભસ્વામીની પાસે ગયા, અને તીર્થંકરની પ્રદક્ષિણા કરી અને તીર્થને નમસ્કાર કરી, આદીશ્વર ભગવાનની પર્યદામાં જઈ ખીરાજ્યા.

પરિવ્રાજકોની ઉત્પત્તિ ?

કપિલ, સાંખ્ય, વગેરે મતો.

ભરત રાજાના પાંચસો પુત્રોએ દિક્ષા લીધી હતી, તે વિષે અમે અગાડી જણાવી ગયા છીએ. એ પાંચસો પુત્રોમાં એક પુત્ર નામે મરીચિ હતો. તે એકાદશ અંગને ભણનારો, સાધુ ગુણ સહિત, અને સ્વભાવથી સુકુમાર છતાં, એક વખતે ગ્રીષ્મ રતુમાં રૂપભદ્રેવ સ્વામીની સાથે વિહાર કરતો હતો. તે દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે લુહારોએ ધમેલી હોય તેમ, ચોતરફ માર્ગની રજ સૂર્યના કિરણથી તપી ગઈ હતી, તે સમયે તેનો દેહ માથાથી તે પગ સુધી પરશેવાની ધારાથી ભરપૂર થઈ ગયો. આ વખતે દુષ્કર્મના અંગે, મરીચિને ખરાબ વિચારો ઉત્પન્ન થયા. તે બોલ્યા “ત્રણ જગતના ગુરૂ રૂપભદ્રેવસ્વામીનો હું પૌત્ર છતાં, અને મહા બળવાન ચક્રવર્તી ભરતરાજાનો હું પુત્ર છતાં, અને પંચ મહાવ્રતના ઉચ્ચારણ પૂર્વક મેં દિક્ષા લીધા છતાં, મને ખરાબ વિચારો કેમ ઉત્પન્ન થાય છે ? ખરું છે કે ચારિત્ર લીધા પછી દુનિયાની મોજ મળ અને સુખ ભોગવવાનું મને નથી મળતું, અને ઉનાળાના આવા અસહ્ય તાપમાં અને શિયાળાની અસહ્ય ઠંડીમાં મારે વિહાર કરવો પડે છે, એ દુઃખ મારાથી નથી ખમાતું, અને તેમાંથી નીકળવાનો મને કાંઈ પણ રસ્તો સુઝતો નથી ! મારાથી ચારિત્ર વ્રત પળવું મુશ્કેલ છે, અને તે છોડીને ઘેર જતાં મારા કુળને કલંક લાગશે ! ત્યારે મારે શું કરવું ? હા ! મને એક રસ્તો સુઝે છે અને તે એ છે કે, સાધુઓ મનદંડ, વચનદંડ, અને કાયદંડથી રહિત છે, અને હું તો એ ત્રણે દંડ સંયુક્ત છું, માટે હું એક ત્રિદંડ રાખીશ અને

ત્રીદંડી

થઈશ. સાધુઓ તો દ્રવ્ય અને ભાવથી મુંડિત છે, તેથી ભોલ્ય કરે છે, અને હું તો દ્રવ્ય મુંડિત છું, તેથી અભ્યાથી મસ્તક મુંડાવીશ, અને

શીખા પણ રાખીશ ! સાધુઓ તો પાંચ મહાવ્રત ધારણ કરવા શક્તિવાન છે, પણ મારાથી તે બની શકે એમ ન હોવાથી, હું પ્રજ્ઞ સ્થુલ જીવની હિંસાનો ત્યાગ કરીશ ! સાધુઓ કંચન કે લક્ષ્મી રાખી શકતા નથી, કેમ કે તેઓ પરિશ્રદ રહિત છે, પણ મારાથી તે રીતે બનવું અશક્ય છે, તેથી હું સુવર્ણ મુદ્રાદ્રિક રાખીશ ! સાધુઓ ઉપાનનો ત્યાગ કરી શકે છે, પણ મારાથી તેમ બની નથી શકતું, તે માટે હું ઉપાનને ધારણ કરીશ ! સાધુઓ શીલથી સુગંધીત છે, પણ હું તે કરવા અશક્ત હોવાથી મારી દુર્ગંધ ઠાળવા માટે ચંદનાદિકની સુગંધી રાખીશ ! સાધુઓએ તો મોહને ત્યાગ કરવો જોઈએ, પણ મારાથી મોહ ત્યાગ થતો નહીં હોવાથી મોહના ચિન્હરૂપ છત્રને મસ્તક ઉપર ધારણ કરીશ ! સાધુઓએ તો નિર્મળ મનવાળા થવું જોઈએ, પણ હું તો તેથી ઉલટો ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, આ આરે કપાયો સંયુક્ત છું, અને તેથી કપાય વસ્ત્ર અર્થાત એરંગવાળાં વસ્ત્રા હું પહેરીશ ! સાધુઓ તો પાપથી ભય પામી ધણા જીવવાળા સચેત જીવનો ત્યાગ કરે છે, પણ મારાથી તેમ નથી બની શકતું માટે હું તો પરિમિત જળથી સ્નાન કરીશ અને તેજ જળ પીશ ! ” આ રીતે મરીચિએ વિચાર કર્યો અને સ્વમાત કલ્પનાએ એક નવો મત ઉત્પન્ન કર્યો, અને તે મત ચક્રાવ્યો, અને આ મત પરિવ્રાજકોનો થયો.

રૂપભદ્રેવ

ભરતરાજા

આહુબળી

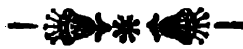
મરીચિ

(પરિવ્રાજક મતનો સ્થાપક)

ઉપર જણાવેલા વિચાર પૂર્વક પોતાની સુદ્ધિથી પોતાનું લિંગકલ્પીતે તેવો વેષ ધારણ કરી, મરીચિ રૂપભદ્રેવ ભગવાન સાથે વિહાર કરતો અને અચ્ચર નેમ ઘોડો કે ઘેડો એમાંથી એકે નથી તેમ, મુની કે વૃહસ્થ એમાંથી એક પણ નહીં, પરંતુ બંનેના અંશસંગો વેષ ધારણ કર્યો, પણ જે કોઈ તેને ધર્મ વિષે પૂછે, તેને સાધુનો યથાર્થ ધર્મ કહેતો.

જાને વખતે કોઈ તેને “ પોતે એ સાધુ ધર્મ પ્રમાણે કેમ ચાલતો નથી ? ” એમ પુછતું તો તેમાં પોતાની અશક્તિ દેખાડતો, અનેજે કોઈ દિક્ષા લેવાની ઇચ્છા જણાવતું તો તેને રૂપભદ્રે ભગવાનના સાધુઓ આગળ મોકલી તેમની પાસે દિક્ષા લેવડાવતો,

કપિલ, સાંખ્ય, વગેરે મતોની ઉત્પત્તિ.

મરીચિ એક વખતે પ્રભુની સાથે વિહાર કરતો હતો ત્યારે તેને એક મહા રોગ ઉત્પન્ન થયો, પણ તે વ્રતભંગ હોવાથી સાધુઓએ તેની પ્રતિ-પાલના કરી નહીં. મરીચિનો રોગ ઉપચાર વિના અધિક પીડાકારી થયો, અને તેને વિચાર આવ્યો કે “ અશુભ કર્મના પ્રભાવે સાધુઓ પણ પરની એટલે મારી ઉપેક્ષા કરે છે ! પણ તેમાં તેમનો શો દોષ ? સૂર્યનો પ્રકાશ જેમ ધ્રુવડે જઈ શકતું નથી, અને જેમ તેમાં સૂર્યનો દોષ નથી તેમજ મારે વિષે પણ એ પ્રતિચારી સાધુઓનો કાંઈ દોષ નથી; કારણ કે જેમ ઉત્તમ કુળવાળા, મ્હેચ્છની સેવા કરે નહીં, તેમ સાવધ કર્મથી વિરમેલા સાધુઓ, સાવધ કરનારા મારા જેવા પાપીની વૈયાઘ્રત્ય કેમ કરે ? પણ મારા રોગના ઉપચાર માટે મારે મારી બુદ્ધિ જેવાજ મંદ બુદ્ધિ ધરાવનારને શોધી કહાડી, મારો શિષ્ય બનાવવો જઈયે. ”

હવે એમ બન્યું કે રૂપભદ્રે જે વખતે દેશના આપતા હતા, તે વખતે કોઈ ભવ્ય રાજ્યપુત્ર નામે કપિલે પણ તે દેશના દુરથી સાંભળી હતી. રૂપભદ્રે નિર્વાણ પામ્યા ત્યાં સુધી તેને દિક્ષા લેવા મન થયું નહીં. કાળ પ્રભાવે તેને દિક્ષા લેવા મન થયું પણ ચક્રવાકને આંદનીની જેમ, ધ્રુવડે દિવસની જેમ, ક્ષીણુ લાગ્યવાળા રોગીને આપધની જેમ, તેને રૂપભદ્રેનો ધર્મ ન રૂચ્યો અને તેથી તે મરીચિ પાસે ધર્મ સાંભળવા ગયો. મરીચિએ તેને જણાવ્યું કે “ મારી પાસે ખરા ધર્મ નથી, અને જો ધર્મના અર્થો હો તો તમે રૂપભદ્રના ધર્મનો આશ્રય લો. ”

પણ કપિલે તે છતાં પુછ્યું. “ જો એમ છે, તો તમે આ લિંગ બ્રહ્મ સાધુઓથી તદ્દન જુદી રીતે કેમ ધારણ કર્યું છે ? ”

મરીચિએ કહ્યું. “સાધુ ધર્મ પાળવા હું અશક્ત હોવાથી આ સ્વકપોલ કલ્પિત લિંગ મેં ધારણ કર્યું છે.”

કપિલે એ સાંભળી કહ્યું, “મને પણ શ્રી રૂપમહેવનો ધર્મ રચતો નથી, માટે તમે કહો કે તમારી પાસે ધર્મ છે કે નહીં?”

મરીચિને રોગ થયો હોવાથી, અને સાધુઓ તેની વૈયાવૃત્ત ન કરતા હોવાથી, પોતાને માટે પણ શિષ્ય જોઈએ, કે જે તેની વૈયાવૃત્ત કરે, એવા વિચારથી બોલ્યો, “ત્યાં પણ ધર્મ છે ! અને મારી પાસે પણ કાંઈક ધર્મ છે !”

આ સાંભળી જેના મત વિષે ધણા અંધો લખાયલા છે તે કપિલ મુની મરીચિના શિષ્ય થયા.

મરીચિના કાળ પછી અંધાર્ય જ્ઞાનશૂન્ય કપિલ, મરીચિની બતાવેલી રીતિ ઉપરજ આચાર પાળતો હતો. કપિલનો આસુરી નામે મુખ્ય શિષ્ય થયો, અને તે શિવાય બીજા અનેકને પણ તેમણે પોતાના પંથમાં ખેંચ્યા. કપિલ મરીને પાંચમા દેવલોકમાં દેવતાપણે ઉપન્યા ! ત્યાં પણ તેમને પોતાના મતવાજ્ઞોને તત્વજ્ઞાન સંભળાવવા વિચાર આવ્યો, અને તેથી કપિલ દેવતાએ આકાશમાં પંચ વર્ણના મંડળમાં રહી આસુરીને તત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો, જેથી પૃથ્વીતંત્ર શાસ્ત્ર આસુરીએ રચ્યું.

એ આસુરીના સંપ્રદાયમાં નામીસંખ્ય નામે આચાર્ય થયા, અને ત્યારથી એ મતનું નામ સાંખ્ય મત પ્રસિદ્ધ થયું. એ સાંખ્ય મતના તત્વો હાલ પણ ભગવદ્ ગીતા, શ્રીમદ્ ભાગવત અને સાંખ્ય મતના શાસ્ત્રોમાં પ્રચલિત છે.

સાંખ્ય મતનો મરીચિ સાથે સંબંધ
દેખાડનારું વૃક્ષ.

—*—

શ્રી રૂપલદેવ

|
હરતરાજ

|
મરીચિ (પરિવ્રાજક મતનો સ્થાપક.)

|
કપિલ યુની

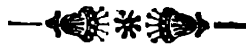
|
આસુરી

|
નામી સંખ્ય. (સાંખ્ય મતનો સ્થાપક.)

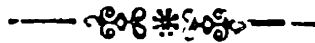

પ્રકરણ ચોથું.

શ્રી રૂપભદ્રેવ અને ભરતરાજાનું મોક્ષ ગમન.

મરીચિએ જે વખતે પોતાનો નવો મત સ્થાપ્યો તે પછી કેટલોક વખત રહી, મહાત્મા શ્રી રૂપભદ્રેવજી દરેક ગામ અને દરેક શહેરમાં લવ્ય જનોને પ્રતિબોધતા, એક વખત અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર આવ્યા. દેવતાઓએ ભગવાનના પધારવાથી ત્યાં સમવસરણુ રચ્યું, જેમાં પ્રભુએ પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કર્યો. પછી સાધુ, સાધવી, અને વૈમાનિક દેવતાઓની સ્ત્રીઓએ પૂર્વ દ્વારથી પેશ્વી, પ્રદક્ષિણા કરી ભકિતપૂર્વક જીનેશ્વર અને તીર્થને નમસ્કાર કર્યો. સાધુઓ, પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશાના મધ્યમાં બેઠા, અને તેમના પાછલા ભાગમાં વૈમાનિક દેવતાઓની સ્ત્રીઓ ઉભીરહી, અને તેની પાછળ તેવીજ રીતે સાધવીઓનો સમૂહ ઉભો રહ્યો. ભુવનપતિ, જ્યોતિષી અને વ્યંતરોની સ્ત્રીઓ દક્ષિણ દ્વારથી પ્રવેશ કરી પૂર્વ વિધિ-વત પ્રદક્ષિણા નમસ્કાર કરીને, નૈશ્વર્ય દિશામાં બેઠી અને ત્રણે નિકાયના દેવો પશ્ચિમ દ્વારથી પ્રવેશ કરી તેવીજ રીતે નમસ્કાર કરી અનુક્રમે વાયવ્ય દિશામાં બેઠા. આવી રીતે પ્રભુને સમોસર્વો જાણી, ઈંદ્ર-રાજા ત્યાં સત્વર પધાર્યા, ને ઉત્તર દ્વારથી સમવસરણુમાં પ્રવેશ કરી સ્વા-શ્રીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા ઈર્ષ નમસ્કાર કરી નીચે પ્રમાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરી:—

શ્રી રૂપભદ્રેવની ઇંદ્રે કરેલી સ્તુતિ.

હે પરમાત્મા ! આપના ગુણો સર્વ પ્રકારે જાણવાને ઉત્તમ ગુણો-
વાળા યોગીઓ પણ સમર્થ નથી, તો મારા જેવા પ્રમાદી જીવથી તો

એ ગુણોનું વર્ણન ક્યાંથીજ થાય ! હે નાથ ! હે ભગવાન ! આ સંસારરૂપી આતપના કલેશથી પરવશ થયેલાં પ્રાણીઓને જેના ચરણની છાયા છત્રની છાયાનું આચરણ કરે છે, તેવા આપ અમારી રક્ષા કરો ! હે ત્રિભુવનપતિ ! સૂર્ય જેમ બીજાઓના ઉપકારને માટેજ ઉગેછે તેમ જે આપ પરોપકાર માટેજ જુદે જુદે રેકાણે વિહાર કરોછો, તેવા આપને ધન્ય છે ! જે તમારાં દર્શન તિર્યંચો પણ કરે તો, તેઓ મહા ભાગ્યશાળી છે અને સ્વર્ગમાં રહેનાર પણ જે તમારાં દર્શન કરી નથી શકતો, તો તે તિર્યંચજેટલો પણ ભાગ્યશાળી નથી. હું આપ પાસે એટલુંજ માયું છું કે ગામે ગામ અને નગરે નગર વિહાર કરતાં, આપ કદાપિ મારા હૃદયને છોડશે નહીં.

ભરત મહારાજનું પ્રભુ પાસે જવું.

ભરત રાજને શ્રી રૂપમદેવ અષ્ટાપદ પર્વતપર સમોસર્જાની ખજર મળતાંજ, અસંખ્ય સેના સહિત થોડીવારમાં અષ્ટાપદે આવી પહોંચ્યા, અને ગીરિકપર ચઢી ઉત્તર દિશાના દ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કરી, પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્શ, તેમના ચરણમાં નમન કરી, પ્રભુની સ્તુતિ કરી. પ્રભુએ તે પછી દેશના દીવી. તે સાંભળ્યા પછી ભરતરાજને, પંચ મહાવ્રતને પાળનારા પોતાના ભાઈઓ કે જેનાં રાજ્ય તેમણે લઈ લીધાં હતાં, તેમને જેઈ પશ્ચાતાપ થયો, અને તેમને ભોગસંપત્તિ પાછી ગ્રહણ કરવા વિનંતી કરી. પ્રભુએ જવાબમાં કહ્યું, “હે સરળ અંતઃકરણવાળા રાજા ! આ તારા ભાઈઓ મહા સત્વવાળા હોવાથી તેઓએ મહાવ્રત પાળવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, અને તેઓ વ્રમન કરેલા અન્નની માફક એ ભોગસંપત્તિ પ્રીતી ગ્રહણ કરશે નહીં.” આવો જવાબ મળવાથી પશ્ચાતાપ યુક્ત ચક્રોએ પાયસે ગાડાં ભરી આહાર મંગાવી, પોતાના અનુજ ભાઈઓને તે લેવા નિમંત્રણ કર્યું. તે વખતે પ્રભુએ કહ્યું, “હે ભરતપતિ ! મુનિઓ માટે બ્રહ્મચીને લાવેલ એ આહાર, સાધુઓને કદપે નહીં.” એ પછી ભરતરાજએ મુનિને અર્થે નહીં કરેલ અને

કરોલેલ પણુ નહીં, તે અન્ન માટે સાધુઓને નિમંત્રણ કર્યું, તે વખતે પણુ પ્રભુએ કહ્યું. “હે રાજન ! મુનિઓને રાજ્યપિંડ કદપે નહીં.” આથી ભરતરાજ ધણાજ દુલાવા લાગ્યા.

થોડા વખત પછી ભગવાને ભવ્ય જનોને બોધ કરવા માટે, અષ્ટાષ્ટક પર્વત ઉપરથી અન્યત્ર વિહાર કર્યે અને ભરત રાજા અયોધ્યા ધધાર્યા અને સર્વ ભાવકોને પોતાને ત્યાં જમવા સાર પધારવા આજ્ઞા કરી.

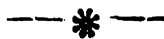
કાળની ગહન ગતિ.

કાળની ગતિ વિચિત્ર છે, એ કોણુ ના પાડી શકશે ? કાળનો મહિમા અલૌકિક નથી, એમ કોણુ કહી શકશે ? કરોડો વર્ષપર જે દુનિયા હતી, તેમાં કેટલા બધા ફેરફારો થઈ ગયાછે, તે જાણવાને કદપના સિવાય આપણી પાસે બીજું કંઈ પણુ સાધન નથી ! પણુ તે દુનિયા જુદી હતી, ને તેમાં અસંખ્યાતા ફેરફારો થયાછે, એ તો કોઈ પણુ ના પાડી શકશે નહીં ! થોડાં વર્ષમાં જળ ત્યાં સ્થળ ને સ્થળ ત્યાં જળ થઈ જાયછે, તો હજારો ને કરોડો વર્ષમાં ધણા ફેરફારો થવા જોઈએ, એમાં શું નવાઈ છે ! થોડાં વર્ષમાં મોટાં મોટાં મકાનો અને ઇમારતોમાં પણુ મોટા ફેરફારો થતા જોવામાં આવે છે અને તેમાં આ મહેલુ' કે તે મહેલુ', એ સમજવું કેટલાંક વર્ષો પછી મુશ્કેલ થઈ પડેછે; તો હજારો ને લાખો વર્ષપર બનેલાં કાર્યોમાં ફેરફારો થાય, એમાં શું આશ્ચર્ય ? જંગલ હોય ત્યાં શહેર વસતાં ને શહેરો વેરાન થઈ જંગલમાં ફેરવાઈ જતાં આપણે જોયાં છે. ડેરા ગાઝીખાનનો ઇતિહાસ એ સંબંધમાં બરાબર સાબીતી આપે છે. વલ્લભીપુરને પોમપીઆઇનાં ખંડેરો એ સંબંધમાં જીવતી જાગતી માહિતી આપે છે ! જમીનમાંથી નીકળતી મૂર્તિઓ પણુ દેખાડે છે કે, અગાડી મોટાં મંદીરોમાં શોભતી મૂર્તિઓ હમણાં ભૂમિની અંદર પડી રહીછે અને જે અગાડી પૂજતી

હતી, તેજ હમણાં અપૂજ્ય રહેછે. હુગલી પાસે આવેલાં જૈન દેવાલ-
યોનાં ખંડેરા, કે જેને વિષે એમ કહેવામાં આવેછે કે, ત્યાં ૧૦૧ જૈન
મંદીરો અગાડીના વખતમાં હતાં, ત્યાં આ વખતે હજારો જીવજંતુ
અને પ્રાણીઓના રહેઠાણ તરીકે એ મંદીરો વપરાયછે. સોમનાથ મહા-
દેવની જાહોજલાલી કાણે નથી સાંભળી ? એ જાહોજલાલી ધરાવનારાં
મંદિરની મીઠકત હજારો ગામોની હતી અને હજારો રજપુત રાજાઓ
એ મંદિર ઉપર મરી શીટતા હતા, પણ એજ મંદિર ઉપર ચવનોની
નજર પડતાં, મહમદ ગીજનીને તે વિષે ખબર મળી અને એ
મંદીરની જેવી ચડતી દશા હતી, તેવીજ પડતી થઈ ! બૌદ્ધ ધર્મ
અગાડી હિંદુસ્તાનમાંજ જન્મ પામ્યો ને સર્વત્ર ફેલાયો, પણ હમણાં જે
ભૂમિમાં એ ધર્મ ઉત્પન્ન થયો, ત્યાં એનું નામ નિશાન પણ જણાતું
નથી, અને તેને બદલે ખરમા, સીલોન, ચીન, જાપાન વગેરે ઠેકાણે તે
પૂર ઝળકમાં ફેલાયોછે ! ઈસુ ખ્રીસ્તે જે ભૂમિમાં જન્મ લીધો અને ધર્મને
ઉપદેશ કર્યો, ત્યાંજ ખ્રીસ્તી પ્રજાની ઓછામાં ઓછી સંખ્યા જોવામાં
આવે છે, ને જે ધર્મના સ્થાપકને વધ સ્તાંભ ઉપર જડવામાં આવ્યો,
તેને માનનારાઓની દુનિયામાં મોટી સંખ્યા નજરે પડેછે. જૈન ધર્મના
મહાન મહાત્મા મહાવીરસ્વામી કે જેને નમન કરનારા સંખ્યાબંધ રાજાઓ
હતા, તેમને માનનારા જૈનોમાં કોઈ રાજા તો શું, પણ પ્રધાન પણ
જોવામાં નથી આવતો; અને તેમજ દુનિયાની બીજી દરેક બીજ સાચ છે.

પ્રાદ્યૌનાની ઉત્પત્તિ.

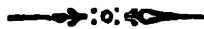
પ્રાદ્યૌનો ઇતિહાસિક સમય ધણુકોએ દસ હજાર વર્ષ ઉપરનો
જણાવ્યો છે. વળી એ પ્રાદ્યૌ પ્રજાના મુખમાંથી ઉત્પન્ન થવાથી
'પ્રાદ્યૌ' કહેવાયા, એમ કેટલાક ઇતિહાસ કર્તાઓ અને પુરાણો પણ
જણાવેછે: એવી હસવા જોગ ઉત્પત્તિ કયે વખતે થઈ, તે નથી જણા-
વવામાં આવતી, પણ પ્રજાના મુખમાંથી પ્રાદ્યૌ ઉત્પન્ન થયા, એમ તો
જણાવવામાં આવે છે. પણ પ્રાદ્યૌ પહેલાં કાણ હતા, તે જણા

વવામાં આવતુંજ નથી. એ જણાવવું ધણુંજ મુશ્કેલ હોવાથી તેના ઉપર ઠાંક પીછોડો કરવામાં આવે છે, પણ જૈન શાસ્ત્રો તેમના સંબંધમાં ઘણીજ ભરોસાદાર વિગતો પુરી પાડે છે. જૈન શાસ્ત્રો જો કે મહાવીર તૈયાર પછી ૯૮૦ વર્ષ પછી લખાયાં છે, તોપણ ત્યાર પહેલાં એ ધર્મના મોટા મોટા આચાર્યો જે યાદદાસ્તાની શક્તિ ધરાવતા હતા, તે ઘણીજ ઉત્તમ હતી. હજી પણ તેવા દાખલા જણાય છે, ને કેટલાક પંડિતો પુસ્તકોમાં પુસ્તકો કડકડાટ બોલી જતા જોઈ, આપણે અગત્યથી યાદ રાખીએ, પણ મહાવીરના વખતમાં ને તે પછી ૯૮૦ વર્ષ સુધી જૈન સાધુઓ અને વિદ્વાનો બધાં શાસ્ત્રો મોઢેજ રાખતા હતા. એવા ઉત્તમ વિદ્વાનોના મોઢે રાખેલાં શાસ્ત્રો જે વખતે લખાયાં, તે વખતે પણ તેમાં કાંઈ પણ અસત્ય વચન આવી નહિ જાય, તે માટે મહાન સાધુઓએ સખત તજવીજ રાખી હતી, અને તેથીજ તે શાસ્ત્રોમાં બીજાં શાસ્ત્રો માફક જોડાણો નહીં થવાથી, તેઓ વધુ ભરોસાદાર છે એમાં કાંઈ પણ શક નથી. એવા ઉત્તમ પુસ્તકના એક લખનાર કળીકાળ સર્ગ શ્રી

હૃમચંદ્રાચાર્ય

હતા, જેઓએ કુમારપાળ રાજાને જૈન ધર્મનાં ઉચ્ચ તત્વોથી ભરપૂર ઉત્તમ સ્થિતિ બતાવવી, જૈન બનાવ્યો હતો. એ આચાર્ય બ્રાહ્મણોની ઉત્પત્તિ વિષે જે જણાવ્યું છે, તે ઉપરથીજ જણાય છે કે જો કે દુનિયાંની શરૂઆતથી બ્રાહ્મણો નહોતા, તોપણ તેઓ આજકાલના કે સેંકડો, હજારો વર્ષોના નહિ, પણ લાખો વર્ષના છે અને જે તદ્દન માનવજાત છે. તેઓ જણાવે છે કે:—

બ્રાહ્મણો અને જનોબની ઉત્પત્તિ

ભરતરાજાએ જ્યારે સર્વે આવકોને પોતાને ત્યાં જમવા સાથે આગ્રા કરી. ત્યારે ભોજન કરનારાઓની સંખ્યા વધી જવાથી રસોડાના ઉપરીએ આવી ભરતરાજાને જણાવ્યું કે, જમનારાઓ ઘણા આવતા હોવાથી, તેમાં આવક કોણ છે, અને આવક કોણ નથી તે નથી સમજતું; આથી ભરતરાજાએ, રસોડાના ઉપરીને આગ્રા

કુટુંબ કે દરેક જમવા આવનારને એવો પ્રશ્ન પુછવો કે તમે આવકો કે કેમ ? ને તમે કેટલાં વ્રત પાળો છો ? જો એ પાંચ આણુવ્રત અને સાત શિક્ષાવ્રત પાળતા, તેઓ તેમ જણાવતા અને તેઓને ભરતરાજ પાસે લાવવામાં આવતા, જે તેમની શુદ્ધિને માટે ગ્રાન, દર્શન, અને ચારિત્રનાં ત્રણ ચિન્હવાળી ત્રણ રેખાઓ કાંકિણી રત્નથી તેઓ ઉપર નીશાની કરતા, તેવા ચિન્હથી તેઓ ભોજન મેળવી

“ જિત્તો મવાન વર્ધ્ય તે મયં તસ્મા ન્યાહન માહનેતિ ”

ઇત્યાદિ પઠન મોટે સ્વરે કરવા લાગ્યા, આ કારણે તેઓ ‘માહુના’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. તેઓ પોતાનાં બાળકો સાધુઓને આપવા લાગ્યા, જેમાંથી કેટલાક સ્વેચ્છાથી વિરકત થઈ વ્રત ગ્રહણ કરવા લાગ્યા, અને પરિષદ સહન કરવાને અશક્ત એવા કેટલાક આવકો થયા. કાંકિણી રત્નથી લાંછીત એવા તેઓને પણ નિરંતર જમવાનું મળતું. અનુક્રમે તેઓ “ માહુના ” ને બદલે ‘ બ્રાહ્મણ ’ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયા, અને કાંકિણી રત્નની રેખાઓ, તે યજ્ઞોપવિત—જનોઈ—રૂપે થઈ. ભરત રાજની પછી તેના પુત્ર સૂર્યયશાએ, કાંકિણી રત્નના અભાવથી સોનાની, અને તે પછી મહાયશા વગેરે રાજાઓએ રૂપાની, અને પછી બીજાઓએ સુતરની યજ્ઞોપવિત—જનોઈ—કરી.

બ્રાહ્મણોની અને તેઓ જે જનોઈ પહેરે છે તેની ઉત્પત્તિ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે છે. કાળક્રમે, જે આવકોમાંથી તેઓ બ્રાહ્મણ થયા તેઓ પ્રથમ આવક હતા, એમ લૂલાઈ ગયું અને બ્રાહ્મણો પોતાને સૌથી પ્રથમ ઉત્પન્ન થયેલા ગણવા લાગ્યા. ખરું જોતાં તે વાસ્તવિક નથી, પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આવકો પ્રથમ હતા અને તેમાંથી બ્રાહ્મણો નીકળ્યા. જૈન શાસ્ત્રોમાં પ્રાકૃત ભાષામાં હાલ પણ બ્રાહ્મણોને ‘ માહુન ’ શબ્દથી લખેલ છે. ‘બ્રાહ્મણ’ સંસ્કૃત શબ્દ છે તે પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં બંભણ, તેમજ માહુણના સ્વરૂપથી સિદ્ધ થાય છે. શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં બ્રાહ્મણોને “ વુદ્ધસાવયા ” એટલે “ મોઢા આવક ” તરીકે લખેલ છે.

સૂર્યવંશની ઉત્પત્તિ.

- ❀ ❀ ❀ -

ચંદ્રવંશની ઉત્પત્તિ વિષે અગાડી જણાવવામાં આવ્યું છે. અને તેજ રીતે સૂર્યવંશની ઉત્પત્તિ છે. ભરત રાજાને સૂર્યયશા નામે પુત્ર થયો, તેનાથી તેના પછી થનારા રાજાઓ સૂર્યવંશી કહેવાયા.

રૂષભદેવ

|
ભરતરાજા-જેનાથી આ દેશનું નામ ભસ્ત-
| ખંડ પડ્યું, અને જેણે ચારવેદ
બનાવ્યા તે બ્રાહ્મણોની સંજ્ઞા
દાખલ કરી.

સૂર્યયશા-સૂર્યવંશ સ્થાપક અને સુવર્ણની
| જનોઈ કરનાર.

મહાયશા-રૂપાની જનોઈ કરનાર.

|
અતિબલ

|
બલભદ્ર

|
કીર્તિવીર્ય

|
જળવીર્ય-સુતરની જનોઈ કરનાર.

આર વેદાની ઉત્પત્તિ ને તેમાં થયેલા ફેરફાર.

જ્યારે ભરત રાજાએ બ્રાહ્મણોને ભોજન આપવા માંડ્યું અને તેમને માન આપવા માંડ્યું, ત્યારે ભરતરાજાની પ્રજાએ પણ

પ્રાદ્ધણેને ભોજન કરાવવા માંડ્યું અને તેથી, સર્વ સ્થળે પ્રાદ્ધણે પૂજનીય ગણાવા, લાગ્યા અને પ્રજના આપેલા દાનથી તેઓ સમૃદ્ધિવાન થવા લાગ્યા. તે પ્રસંગથી ભરત ચક્રવર્તીએ શ્રીરૂપભદ્રેવ ભગવાનના ઉપદેશ અનુસાર, પ્રાદ્ધણેને નિરંતર સ્વાધ્યાય કરવા માટે શ્રીરૂપભદ્રેવ ભગવાનની સ્તુતિ તથા આવક ધર્મ સ્વરૂપ ગર્ભિત ચાર આર્ય વેદની રચના કરી. એ ચાર આર્ય વેદનાં નામ નીચે પ્રમાણે હતાં:-

સંસારદર્શન વેદ
સંસ્થાનપરામર્શન વેદ.
તત્વાવખોધ વેદ
વિદ્યાપ્રખોધ વેદ

ચારે વેદોમાં સર્વ નય સંયુક્ત વસ્તુ સ્વરૂપનું કથન આપવામાં આવ્યું હતું, જે પ્રાદ્ધણે શીખતા. રૂપભદ્રેવ ભગવાનથી આઠમા તીર્થંકર મુધી, એ ચારે વેદો યથાર્થ પ્રવર્તતા રહ્યા અને પ્રાદ્ધણે પણ તેજ પ્રમાણે વર્તતા હતા. આઠમા તીર્થંકરનું તીર્થ વિચ્છેદ થતાં પ્રાદ્ધણેએ ભ્રષ્ટ થઈ ધનના લોભથી તે વેદોમાં જીવહિંસા દાખલ કરી, અને વેદ ઉલટપાલટ કરી નાખ્યા અને જૈન ધર્મનું નામ ચારે વેદમાંથી કાઢી નાખ્યું, એટલુંજ નહિ પણ સાધુઓની નિંદા કરનારા ચાર નવા વેદ બનાવ્યા, જેનાં નામ:-

રૂગ્ વેદ
ચળુર વેદ
સામ વેદ
અથર્વ વેદ

અરા વેદ નીચલા તીર્થંકરોના વખતમાં હતા:-

રૂપભદ્રેવ
અજીતનાથ
સંભવનાથ

અભિવંદન
સુમતિનાથ
પદ્મ પ્રભુ
સુપાર્શ્વનાથ
ચંદ્ર પ્રભુ

ખોટા વેદ અથવા તે ફેરફાર કરેલા વેદ આઠમા તીર્થંકર ચંદ્રપ્રભુ અને નવમા તીર્થંકર શ્રી સુવિધિનાથના વખતની વચ્ચે બનાવવામાં આવ્યા છે, જે હજી સુધી પ્રચલિત છે. જે બ્રાહ્મણોએ તીર્થંકરોનો હિપદેશ અંગીકાર કર્યો, તેઓએ પૂર્વ વેદોના મંત્રોનો ત્યાગ કર્યો નહિ, અને તે મંત્રો આજ સુધી દક્ષિણમાં, કર્ણાટક દેશમાં વીઝેરે બીજે ઠેકાણે જૈન બ્રાહ્મણો ખોલે છે. પણ બીજા બ્રાહ્મણોએ ચંદ્ર પ્રભુ ભગવાનની પછી કેટલોએક કાળ ગયા બાદ, અગાડી જણાવ્યા પ્રમાણે ભરતખંડમાં, સંઘ તથા જૈન શાસ્ત્રો તદ્દત વિરોધે થયા પછી, સ્વમતિ કલ્પનાથી પોતાના લાભવાળો ધર્મ બનાવ્યો અને તે ગ્રંથોમાં પોતાને લાભ મળે એવી ક્રિયાઓ ને વચનો દાખલ કર્યા. વેદોની રચના અગાડી જે રીતે દ્વયામય ધર્મ હિપર કરવામાં આવી હતી, તેમાં ફેરફારો કરી હિંસાસંયુક્ત કરવામાં યાજ્ઞવલ્કય રૂષિ, પિપ્પલાદ ને પર્વત વગેરે* એ શું શું ભાગ લીધો, તે વિષે આપણે અગાડી જોઈશું; પણ હમણાં આપણે શ્રી રૂષભદેવનો વિચાર કરીએ.

હવે ભગવાન આદીશ્વર અષ્ટાપદ પર્વત હિપર પધાર્યા અને ત્યાં આગળ ભરતરાજાએ આવી તેમને વંદન કર્યું. ત્યાંથી નીકળી ભગવાન શ્રીશેત્રુંજય ગીરિ તરફ જવા માટે પુંડરીક ગણધર વિગેરે સાથે ચાલી નીકળ્યા. વિહારમાં તેમણે કોશળ દેશના લોકોને ધર્મમાં કૃશળ કર્યા, મગધ દેશના લોકોને તપમાં પ્રતીજ્ઞ કર્યા, કાશીના લોકોને પ્રત્યોધ્યા, ચેદી દેશને સચેત જ્ઞાનવાળો કર્યો, ગુર્જર દેશને પાપ રહિત આશાવાળો કર્યો અને છેલ્લે શ્રીશેત્રુંજય ગીરિપર પધાર્યો.

* એ માટે જુઓ ' દુનિયાનો પ્રાચિન ધર્મ ' ભાગ બીજો,

પુંડરીક મુનિનું મોક્ષગમન.

શ્રી રૂપભદ્રેવની સાથે શેત્રુંજય ગીરિપર પુંડરીક ગણુધર પણ પધાર્યો હતા, ને દેશના આપતા હતા. કેટલોક કાળ વીત્યા પછી પુંડરીક ગણુધરે કોટી શ્રમણોની સાથે પ્રથમ સર્વ પ્રકારના સુક્ષ્મ અને બાદર અતિચારની આલોચના કરી, અને પછી અગ્નિ શુદ્ધિને માટે પ્રીતી મહાવ્રતનું આરોપણ કર્યું. તે પછી તેમણે કહ્યું કે, “ સર્વ જીવો મને ક્ષમા કરો, હું સર્વના અપરાધ ક્ષમાવું છું, મારે સર્વ જીવોની સાથે મિત્રતા છે. અને કોઈ સાથે મારે વેર નથી. ” એ રીતે કહી તેમણે સર્વ શ્રમણો સાથે ભવચરિમ અણસણ વ્રત ગ્રહણ કરી, એક માસની સંલેખણાને અને ચૈત્રમાસની પૂર્ણિમાને દિવસે કેવળજ્ઞાન પામી, બાકી રહેલા અઘાતિ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષપદ પામ્યા.

એ શેત્રુંજયગીરિ ઉપર ભરતરાજાએ રત્નશિલામય એક ચૈત્ય કરાવ્યું અને તે મધ્યે પુંડરીકજીની પ્રતિમા સહિત ભગવાન શ્રી રૂપભદ્રેવની પ્રતિમા સ્થાપન કરી.

શ્રી રૂપભદ્રેવનો પરિવાર—

ભગવાન શ્રી રૂપભદ્રેવને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, ત્યારથી તેમને પરિવાર નીચે પ્રમાણે હતો;—

પરિવાર	સંખ્યા.
સાધુઓ	૮૪૦૦૦
સાધ્વીઓ	૩૦૦૦૦૦
શ્રાવકો	૩૫૦૦૦૦
શ્રાવિકાઓ	૫૫૪૦૦૦

ચૌદપૂર્વી	૪૭૫૦
અર્વાધિજ્ઞાની	૯૦૦૦
કેવળજ્ઞાની	૨૦૦૦૦
વૈકિયલબ્ધીવાન	૨૦૬૦૦
મનપર્યવજ્ઞાની	૧૨૬૫૦
વાદી	૧૨૬૫૦
અનુતરનિમાનવાસી	૨૨૦૦૦

ભગવાન શ્રી રૂપભદ્રેવે જે રીતે વ્યવહારમાં પ્રજનનું સ્થાપન કર્યું, તેમજ ધર્મ માર્ગમાં ઉપર પ્રમાણે ચતુર્વિંશ સંધને સ્થાપન કર્યો. દિક્ષા સમયથી એક લક્ષ પૂર્વ વિત્યાપછી ભગવાને અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર દશહજાર મુનિઓસાથે પધારી, ૬ ઉપવાસ કરી પાદપોષ ગમન અણસણ કર્યું.

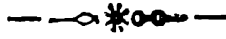
ભરતરાજને આ ખબર મળતાં તે દુઃખી થયા અને અંતઃપુર પરિવાર સાથે પગે ચાલીને અષ્ટાપદ તરફ જવા નીકળ્યા; પગે ચાલવામાં તેમને ધણું દુઃખ થયું, તે છતાં તે તેમણે ગણકાર્યું નહીં અને તડકો તાપ પણ ગણકાર્યો નહિ અને થોડા વખતમાં અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર પ્રભુ સમક્ષ આવી, પ્રદક્ષિણા દર્શ વંદન કરી, પાસે બેસી તેમની ઉપાસના કરવા લાગ્યા.

શ્રી રૂપભદ્રેવનું મોક્ષગમન

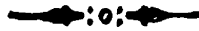
આ અવસર્પિણીના ત્રીજા આરાનાં નંવાણું પક્ષ બાજી રહ્યાં ત્યારે માધમાસના કૃષ્ણપક્ષની ૧૩ ના પૂર્વભૂલે અભિચિ નક્ષત્રમાં ચંદ્રને। થોમ આગ્યે તે સમયે, રૂપભદ્રેવ ભગવાને બાદર કાયયોગમાં રહી, બાદર મનયોગ અને વચન યોગને રૂંધી લીધા, પછી સૂક્ષ્મ કાયયોગને। અસ્તકરી સૂક્ષ્મક્રિયા નામના શુકલ ધ્યાનના ચોથાપાયા ઉચ્છન્નક્રિયને। આશ્રયકરી, શ્રી રૂપભદ્રેવ ભગવાન મોક્ષ પદને પામ્યા; અને તેમની સાથે દસ હજાર શ્રમણો પણ પરમ પદને પામ્યા.

રૂદન કરવાની અથવા મરણ સમયે રડવાની શરૂઆત-

પ્રભુના નિર્વાણ કલ્યાણક સમયે ભરતરાજ બહુજ દુઃખી થયા અને મૂર્છાપામી જમીન ઉપર પડ્યા. ભરતરાજને પ્રભુનો વિરહ ધણેજ લાગવાથી આમ થયું, પણ તે સમયે તે દુઃખમાં ઘટાડો કરવાના કારણ-રૂપ રૂદનને જાણતા ન હોવાથી, ઈંદ્ર મહારાજે ચક્રીની પાસે બેસી મોટો પોકાર કરો રૂદન કર્યું. ઈંદ્ર પછવાડે સર્વે દેવતાઓએ પણ રૂદન કર્યું. સર્વને રૂદન કરતા જોઇ ભરતરાજએ પણ મોટે સ્વરે રૂદન કર્યું. મોટા પ્રવાહના વેગથી જેમ બાંધેલી પાળ તુટી જાય, તેમજ રૂદનથી ભરતરાજનો શોક ઓછો થયો. આ સમયથી જગતમાં સર્વ પ્રાણીઓને શોકના સમયે, શોકશલ્યને વિશલ્ય કરનાર રૂદનનો પ્રચાર પ્રવર્ત્યો. ભરતરાજએ આ સમયે બહુજ રૂદન કર્યું હતું ને તે રૂદન હૃદયને વીંધી નાખે એવું હતું.

અગ્નિ દેવતા.

જ્યારે ભગવાન રૂપભદ્રેવ નિર્વાણ પામ્યા ત્યારે સર્વ દેવતાઓ નિર્વાણ મહોત્સવ કરવા આવ્યા. એ વખતે અગ્નિકુમાર દેવતાએ શ્રી રૂપભદ્રેવની ચિતામાં અગ્નિ લગાવી, અને તે વખતથી

અગ્નિ મુખાવૈદેવો:

એટલે કે અગ્નિકુમાર દેવતા સર્વ દેવોમાં મુખ્ય છે એ શ્રુતિ ક્ષોડ્ધામાં પ્રસિદ્ધ થઇ. કેટલાક અજ્ઞાનો આશ્રુતિનો એવો અર્થ કરે છે, કે અગ્નિ દેવતા તે ત્રીસ કરોડ દેવતાઓમાં મુખ્ય છે.

અગ્નિ હોત્રી બ્રાહ્મણ-બ્રાહ્મણે યાચક કેમ કેહેવાયા ?

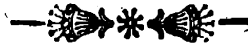
શ્રી રૂપભદ્રેવના દેહને ઇંદ્ર દેવતાએ પૂર્વ દિશાની ચિતામાં મુક્યો. અને કેટલાક દેવતાઓએ ઇંદ્રવાકુ કુળના મુનિઓનાં શરીરને દક્ષિણ દિશાની ચિતામાં મુક્યાં; અને અન્ય દેવોએ બીજા સાધુઓનાં શરીરને પશ્ચિમ દિશાની ચિતામાં સ્થાપન કર્યો. અગ્નિકુમારે તે ચિતામાં અગ્નિ પ્રગટ કરતાંજ વાસુકુમારે વાયુ વિદ્યુવ્યો અને ચોતરફથી અગ્નિ પ્રગટ થઈને બળવા લાગ્યો. દેવતાઓએ પુષ્કળ કર્પૂર, ધી તથા મધ ચિતામાં નાખ્યાં. પછી ચિતાગ્નિ શાંત થતાં, ધર્મેન્દ્રે પૂજન કરવા માટે પ્રભુની ઉપલી જમણી દાઢ અહણુ કરી, ચમરેન્દ્રે નીચલી જમણી દાઢ અહણુ કરી, બંધેન્દ્રે નીચેની ડાબી દાઢ અહણુ કરી, બીજા ઇન્દ્રોએ પ્રભુના આઠીના દાંત અહણુ કર્યાં અને દેવતાઓએ બીજાં અસ્થિ અહણુ કર્યાં.

આ વખતે કેટલાક આવકોએ અગ્નિ માગવાથી, દેવતાઓએ તેમને ત્રણ કુંડના અગ્નિ આપ્યા. એ અગ્નિ લેનારા અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણે કેહેવાયા. તેઓ પોતાને ઘેર પ્રભુના ચિતાગ્નિને લઈ ગયા અને તેનું પૂજન કરવા લાગ્યા. ઇંદ્રવાકુ કુળના મુનિઓએ ચિતાગ્નિ શાંત થઈ જતો, તો તેને રૂપભદ્રેવના ચિતાગ્નિથી તેઓ જાગૃત કરતા, અને બીજા મુનિઓના શાંત થયેલા ચિતાગ્નિને ઇંદ્રવાકુ કુળના મુનિઓના ચિતાગ્નિથી પ્રગટ કરતા હતા; પરંતુ બીજા સાધુઓના ચિતાગ્નિને બીજા એ ચિતાગ્નિ સાથે તેઓ સંક્રમણ કરતા નહીં. તે વિધિ અદ્યાપિ બ્રાહ્મણોમાં પ્રચલિત છે.

બ્યારે દેવતાએ શ્રી રૂપભદ્રેવની દાઢ વીગેરે લીધાં, ત્યારે આવક બ્રાહ્મણ મળી દેવતાઓની અતિ ભક્તિથી યાચના કરતા હતા. દેવતાઓ તેઓને યાચના કરતા જોઈ બોલ્યા “અહો યાચકો ! અહો યાચકો !” અને ત્યારથી બ્રાહ્મણે યાચકો કેહેવાયા.

અગ્નિ અને દાદો, કેટલાક બ્રાહ્મણે અને દેવતાઓ લઈ ગયા, પણ જે ભસ્મ રહી તે બ્રાહ્મણે પોતે લીધી અને થોડી થોડી લોકોને આપી. લોકોએ તે ભસ્મ પોતાના મસ્તક પર ત્રિપુંડાકારે લગાવી, અને યારથી ત્રિપુંડ કરવું શરૂ થયું.

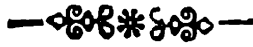
મહાદેવ કોણ ?

ભરતરાજાએ કૈલાસ પર્વત ઉપર સિંહ નિષધા નામનું મંદિર બનાવ્યું; તેમાં ભવિષ્યમાં થનાર ૨૩ તીર્થંકરોની અને શ્રી રૂપભદ્રેવજીની મળી બધી મળીને ૨૪ પ્રતિમાઓની સ્થાપના કરી, અને દંડરત્નથી પર્વતને એવી રીતે છોલ્યો કે તે ઉપર પગેથી કોઈ ચઢી શકે નહિ. વળી ભરતરાજાએ એ પર્વતમાં આઠ પગથીઆં રાખ્યાં અને તે કારણથી કૈલાસ પર્વત અષ્ટા- પદ કહેવાવા લાગ્યો. આ પર્વત ઉપર પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી રૂપભદ્રેવ, કે જેની શક્તિ અપાર હતી, અને જેને બધા દેવતાઓ પણ પૂજતા હતા, તેની મૂર્તિ ભરતે સ્થાપન કરી, અને તેને મહાદેવ નામ આપ્યું, અને તેથી રૂપભદ્રેવ એજ મહાદેવ ગણાયા, અને કૈલાસ પર્વતપર તેમની મૂર્તિની સ્થાપના કરવામાં આવ્યાથી મહાદેવ-મોટા દેવ-શ્રી રૂપભદ્રેવનું સ્થાન કૈલાસ પર્વત ગણાયો.

ભરત રાજાએ સિંહ નિષધા ચૈત્યમાં ૨૪ તીર્થંકરોની મૂર્તિ સ્થાપીને, ૨૪ તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરી અને મહા શોકાગ્નિમાં બળતા વાંકા વળી પાછી નજરે જોતા જોતા અષ્ટાપદ પર્વત ઉપરથી નીચે ઉતર્યાં, અને મંદ મંદ ગતિએ અયોધ્યા તરફ ચાલ્યા. વિનતા નગરી સમીપે આવી પહોંચતાંજ, નગરજનોએ તેમને આવકાર આપ્યો, પણ તે છતાં તેમને ભગવાન સાંભરી આવ્યા અને તેમને સંભારતાં સંભારતાં મેઘની પેઠે આંસુ વરસાવતા, ભરતરાજા રાજ મહેલમાં પેઠા. દ્રવ્યનો લોભી પુરુષ જેમ દ્રવ્યનુંજ ધ્યાન ધરે, તેમ તેમણે મૃતાં, ખેસતાં, ઉઠતાં, ઉઠા રેહતાં, ભગતાં, બહાર ને અંદર, રાત્રિ, દિવસ, પ્રભુનુંજ ધ્યાન ધરવા માંડ્યું, અને તેમના ધ્યાનમાં લીન થવા લાગ્યા.

ભરત ચક્રીનો નિર્વાણ.

કાળની ગતિ જેમ અકળ છે તેમ એનાં કામ પણ અકળ છે. જે ચક્રી પોતાના પિતા અને દેવના દુઃખે દુઃખી થઈ, આંસુ પાડતાં મેહ-લમાં દાખલ થયા હતા, તેજ ચક્રી મેહલમાં જઈ કોડા સુખમાં લીન થયા અને તે સુખમાં રૂપભદ્રેવના મોક્ષ પછી પાંચ લાખ પૂર્વ નિર્ગમન કર્યા.

એક દિવસ ભરતરાજ સ્નાન કરી, શરીરને આભૂષણોથી શણગારી એક મોટા આરસામાં પોતાના શરીરનું રૂપ જોતા હતા. એ વખતે અન્નભૂતાં મહારાજના હાથની એક આંગળીમાંથી મુદ્રિકા ભૂમિપર પડી ગઈ. કેટલીક વખતે મહારાજની નજર તે આંગળી ઉપર પડતાં તેમણે પૃથ્વી ઉપર પડેલી મુદ્રિકા શોધી કહાડી અને પછી વિચાર કરવા લાગ્યા કે, જે આ એક મુદ્રિકા વગર શરીર શોભા વગરનું દેખાતું હતું, તે મારા શરીરના બીજાં બધાં આભૂષણો કહાડી લેવામાં આવે તો શરીર કેવું દેખાશે ? એ વિચારથી ભરતરાજએ પોતાનાં બધાં આભૂષણો ઉતારવા માંડ્યાં.

મસ્તક ઉપરથી મુગટ ઉતારતાં મસ્તક, રત્ન વિનાની વીંટી જેવું દેખાવા લાગ્યું. કાન ઉપરથી કુંડળ ઉતારતાં બંને કાનો, સૂર્ય ચંદ્ર વિનાની જેવી પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા લાગે, તેવા દેખાવા લાગ્યા; હાર ઉતારતાં વક્ષસ્થળ તારા વિનાના આકાશ જેવું શુન્ય લાગવા માંડ્યું; અને એજ રીતે જીદા જીદા અવયવો ઉપરથી આભૂષણો ઉતારતાં, તે અવયવોના દેખાવમાં ફરક પડી ગયો. પોતાનું આભૂષણ વગરનું શરીર જોતાંજ ભરતરાજ બોલી ઉઠ્યા; “ અહા ! આભૂષણ વગર આ શરીર પત્ર રહિત વૃક્ષની માફક કેવું દેખાય છે ? અહા ! આ શરીરને ધિક્કાર છે ! ભીંત ઉપર જેમ ચિત્રો ચિતરવાથી કૃત્રિમ શોભા થાય છે, તેમજ શરીરની પણ આભૂષણોથીજ કૃત્રિમ શોભા થાય છે. જે શરીર ઉપર હળરો માણસો મરી પીટે છે, જે શરીરને હળરો માણસો પોતાના પ્રાણ

કરતાં વધુ ગણે છે-જે શરીર માટે હજારો માણસો પોતાનો ધર્મ ખોવા તૈયાર થાય છે-જે શરીરને બચાવવા માટે હજારો માણસો પોતાનાં માત, પિતા, ભાઈ ભાડું કે સ્ત્રીની પણ દરકાર કરતા નથી-જે શરીર માટે દરેક જાણે છે કે, તેનો નાશ થનાર છે-જે શરીરની અંદર વિષ્ટા અને બહાર પણ મલીનતા રહી છે, તે શરીરને શોભાવાળું કરવા માટે આ આભૂષણો શું કામનાં છે ? આભૂષણોથી શું આ શરીર અમર રહી શકે ? આભૂષણો શું આત્માનું તારણ કરશે ? ના ! ના ! આ માયા ખોટી છે, તેના પર પ્રેમ રાખવામાં પાપ છે, તેનું માન કરવામાં નાશ છે, અને તેને અહંકારી કરવામાં સંસારની શ્રમણુતા છે । ”

ભરતરાજને આવા વિચારો આવતાંજ તેમના ધાત્વી કમનો ક્ષય થયો, અને તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું: કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થતાંજ ઈંદ્રનું આસન કંપાયમાન થયું, અને તરત ઈંદ્રમાહારાજ ભરતરાજ પાસે પધાર્યા અને કહ્યું: “ હે કેવળજ્ઞાની ! તમે દ્રવ્ય લિંગનો સ્વીકાર કરો, એટલે હું તમને વંદન કરું, અને તમારા નિષ્ક્રમણ માટે ઉત્સવ કરું ! ” ભરતરાજએ તરત તેજ વખતે પોતાના મસ્તકના કેશનો પંચ મુઠિ લોચ કર્યા, દેવતાઓએ આપેલા ઉપકરણો ધારણ કર્યા, અને તે પછી ઇંદ્રે તેમને વંદન કર્યું. એજ સમયે ભરતરાજના તાબામાં રહેલા ૧૦૦૦૦ રાજાઓએ પણ દિક્ષા લીધી.

થોડા સમય પછી ઈંદ્ર રાજાએ ભરત ચક્રીના પુત્ર આદિત્યશાના રાજ્યાભિષેકનો ઉત્સવ કર્યો.

રૂપભદ્રેવના પુત્ર ભરતરાજનો આ ફરશાર અત્યંત અચંખા ભરેલો છે । જે રાજાએ સમસ્ત પૃથ્વી જીતવા ૬૦ હજાર વર્ષો માળી તેને તાબે કરી, જે રાજાએ પોતાના રાજથી ન ધરાતાં પોતાના ૯૮ ભાઈઓનાં રાજ્યો જીતવા લોભ કર્યો, જે રાજાએ પોતાના ૯૮ ભાઈઓનાં રાજ્ય લઈ લીધાં અને તેમને દુનિયા લાગ કરવામાં કારણભૂત થઈ પડ્યો, જે રાજાએ તેથી પણ ન ધરાતાં પોતાથી વધુ બળવાન બાહુબળીની પણ દરકાર ન કરનાં, તેને નમાવવા કમર કશી, જે રાજાએ બાહુબળીથી ઘણી વખત હારવા છતાં નાસીપાસ ન થતાં પોતાનો સ્વાર્થ જે દશ

જીતવાને હોતો તેજ સાધવા માટે છેવટ સુધી ધૈર્ય રાખ્યું, જે રાજ્યએ પોતાથી વધુ બળવાન બાહુબળીને પણ પોતા તરફના પ્રેમ અંગે અસાર સંસારપર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવ્યો, અને જે રાજ્યએ પોતાના પ્રભુ અને પિતાને માટે ઘણાજ શોક કર્યો, તે રાજ્યને જ્યારે આબૂપણ વગરની એક આગળી જોવાથી આ સંસારનો ત્યાગ કરતાં આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણે અભયબળીમાં ઝરકાવ થઈ જઈએ છીએ, અને ઈર્ષની અને દુનિયાની વિચિત્રતા ઉપર વિચારમાં પડી જઈ તેજ વિચારના દરિયામાં ડુબી જઈએ છીએ ।

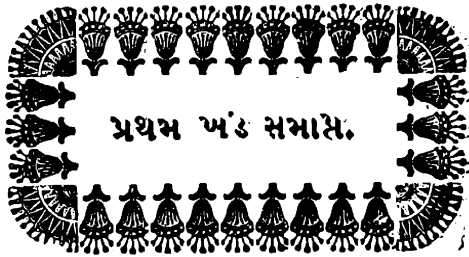
દરેક માનવે આ ઉપરથી ઘડો લેવાનો છે ! દરેક માનવીએ આ ઉપરથી વિચાર કરવાનો છે ! જે માનવી અસાર સંસારમાં અસાર માની લેનીમાયામાંજ લીન થઈ રહે છે, તેને આ ઉપરથી ઘણાજ વિચાર લેવાનો છે ! પણ અપ્રસોસ; હરરોજ આવા સેંકડો દાખલાઓ નજરે જોવા છતાં, જ્યારે માનવી સુધરે નહિ ત્યારે તેમાં પણ કાંઈ કારણ-સંસારના વિચિત્રતાનું કારણ-સમાયેલું છે એમ માની સંતોષ લેવો જોઈએ.

રૂપસસ્વામીની આશ્રક મહાત્મા ભરત મુનિએ, કેવળજ્ઞાન ઉત્તપન્ન થયા પછી ગામ, નગર, અરણ્ય, પહાડ, વગેરેમાં સેંકડો પ્રાણીઓને પ્રતિબોધ કર્યા, અને પરિવાર રહિત પૂર્વ લક્ષ્ય પર્યંત વિહાર કર્યો, અને છેલ્લે અષ્ટાષ્ટક પર્વત પર નિર્વાણ પામી સિદ્ધિ પદને પામ્યા.

ભરતરાજ્યએ ૭૭ પૂર્વલક્ષ્ય કુમાર પણામાં ગાળ્યાં, એક હજાર વર્ષ માંડળિક પણામાં ગાળ્યાં, છ લાખ પૂર્વમાં એક હજાર એાઠાં વર્ષ ચક્રવર્તિ પણામાં ગાળ્યાં અને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી, એક લક્ષ્ય પૂર્વ સુધી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કર્યો. ભરતરાજ્યએ બધું મળી એરાશી પૂર્વ લક્ષ્ય વરસનું આયુષ્ય ભોગવ્યું હતું, એમ આ ઉપરથી સહેજ જણાયે ?

જૈન ધર્મના, આ કાળના પ્રથમ તીર્થંકર-પ્રથમ સર્વજ્ઞ-નું અને તેના પુત્રોનું ટુંક વિવેચન આ રીતે પૂર્ણ થાય છે. એ મહાત્માઓનું વૃદ્ધાંત જૈન શાસ્ત્રમાં ઘણાજ વિસ્તારથી આપવામાં આવ્યું છે, ને તે

ઉપરથી જાણાયછે, કે એ મહાત્માઓએ મોક્ષ મેળવવા માટે અતિ ઉત્તમ રીતે સર્વ જીવો તરફ દયાની લાગણીથી જોઈ, અંતે રાગદ્વેષરહિત ઋષિ, નિર્વાણ પદ મેળવ્યું હતું. જૈનો જને ઈશ્વર માને છે તેમાં ને અન્ય ધર્મીઓ જને ઈશ્વર માનેછે તેમાં ધણીજ ૫૨૩ માલમ પડેછે, જ્યારે પહેલાના ઈશ્વર રાગદ્વેષરહિત જાણાયછે ત્યારે ખીજના રાગદ્વેષ-સહિત જાણાય છે, એવા ખીજ જૈન મહાત્માઓએ જૈન ધર્મ કેવી રીતે કુરોડો વર્ષો સુધી પ્રવર્તાવ્યો, તે તપાસ્યા પહેલાં ધર્મશ્વરતા કેવા ગુણોમાં રહેલી છે, તે વિષે જૈનો શું માનેછે તે તપાસીશું.

દુનિયાનો સૌથી પ્રાચિન ધર્મ.

—ॐ*ॐ—

ખંડ બીજો.

—ॐ:૦:ૐ—

પ્રાચિન ધર્મનાં પ્રાચિન સિદ્ધાંતો

અને

જૈન ધર્મની શ્રેષ્ઠતાનાં કારણો.

પ્રવેશ.

પ્રથમ ખંડમાં દુનિયાના સૌથી પ્રાચિન ધર્મના સ્થાપકનું ટુંક વૃત્તાંત આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. એ વૃત્તાંત ઘણીજ સારી રીતે લખાણથી જૈન શાસ્ત્રોમાં આપવામાં આવ્યું છે, અને તેને વિષે દરેક જૈન તો શું, પરંતુ અન્ય ધર્મીઓને પણ ન્યાય દૃષ્ટિએ જોતાં જરા પણ શંકા લાવવાનું કારણ રહેતું નથી. પ્રથમ ખંડના પ્રથમ પ્રકરણમાં અને પ્રવેશમાં એ વિષે કાંઈ પણ શંકા ન લાવવાનાં કારણો બતાવવામાં આવ્યાં છે, તે છતાં અહીંયાં પણ કહેવાની જરૂર છે કે, એ વૃત્તાંત કોઈ પણ રીતે સ્વકપોલ કલ્પિત નથી, પણ જૈનેના યોવીસમાં તીથકર શ્રી મહાવીરસ્વામી, -કે જે એક મહાત્મા અને સર્વજ્ઞ હતા તેના તરફથી આપવામાં આવ્યું છે. જૈન ધર્મીઓ ગૌતમ બુદ્ધને ઇશ્વર તરીકે માને છે- મુસલમાનો મહમદને ઇશ્વરનો ખાસ દૂત-પેગંબર તરીકે માને છે, અને તેણે કહેલા દરેક શબ્દને ઇશ્વરના વચન જેટલું માન આપે છે, ખ્રીસ્તીઓ ઈસુ પેગંબરને ઇશ્વરના પુત્ર તરીકે માને છે અને તેના દરેક શબ્દ ઉપર માનની નજરે ધ્યાન આપે છે. એજ રીતે જૈનો પણ મહાવીરને પોતાના ઇશ્વરરૂપ માને છે, કે જે પોતાનાં સારાં કર્મોથી ઇશ્વરીપદ મેળવવા ભાગ્યશાળી હતા-જૈનેના મહાત્મા અને અન્ય ધર્મીઓના મહાત્માઓમાં, એક ફરક ખાસ રીતે નોંધી લેવો છે. જૈન મહાત્માઓ પોતાનાં ઉત્તમ કાર્યોથી ઇશ્વર થયા છે, ને ઇશ્વરીપદ મેળવવા માટે તેઓએ ઘણાં દુઃખો ખમ્યાં છે-ઘણી કઠિન ક્રિયાઓ કરી છે, અને નીતિના અને દયાના ઉત્તમ અને કઠિનમાં કઠિન નિયમો પાળ્યા છે. એવા ઉત્તમ નિયમો પાળ્યા પછીજ તેઓ ઇશ્વર થવા પામ્યા છે. એથી હલકું બીજા ધર્મના પેગંબરો ઇશ્વર નહીં પણ ઇશ્વરના દૂત-પેગંબરો અથવા અવતારરૂપે છે. ૫કત ગૌતમ બુદ્ધ-જૈન ધર્મના સ્થાપક કાંઈક રીતે જૈનેના મહાવીરને મળતા આવે છે. તે પણ પોતે હજારો કષ્ટ વેઠી ઇશ્વરરૂપ થયા છે, એમ જૈન લોકો માને છે, મહમદ પેગંબર, ઈસુ, ખ્રીસ્ત, મુસા વગેરે ઇશ્વર તરફથી મોકલવામાં આવ્યા હતા, એમ તે ધર્મના ઉપાસકો માને છે. કૃષ્ણ, રામ, પરશુરામ, વૃસિહ વગેરેને એથી

જીદીજ રીતે ઇશ્વરના અવતાર માનવામાં આવ્યા છે. પણ જૈનો તે કોઈને પણ ઇશ્વરનું પદ જીદીજ રીતે આપે છે. તેઓ તે માટે તેના ગુણો ઉપર, તેના મન ઉપર, અને તેના વચન ઉપર નજર રાખે છે, અને જ્યારે તેમાં રાગ કે દ્વેષ નથી જોતા ત્યારેજ તેને ઇશ્વર તરીકે ગણે છે, એ વિષે આપણે હવે જલદીજ જોઈશું, અને જૈન ધર્મના સ્થાપકે શું ધર્મ ચલાવ્યો, તેમાં ઇશ્વર કોણ છે, ઇશ્વર શું છે, ઇશ્વર કેવો હોય, કર્મ શું છે, દુનિયાનાં તત્ત્વ કેટલાં છે, એ વગેરે બીજી બાબતોની તપાસ કરીશું.

આ વખતે, હમણાંના સમયે આ આર્ય દેશમાં ધણા મતમતાંતરે ચાલી રહ્યા છે. જૈન ધર્મને માનનારા જૈનો સિવાય, સર્વે હિંદુઓ વેદને માને છે અને ઘણું ખરું બ્રાહ્મણને માન આપે છે. અત્યાર સૂધીમાં ગૌતમ બુદ્ધ, કપિલ, પતંજલિ, કણ્વાદ, કમ્પીર, નાનક સાહેબ, દાદુજી, ગરીબદાસ, વગેરે નવા મત ચલાવનારાઓએ વેદથી જીદા પડીને, પોતાના મતના પુસ્તકો બનાવ્યાં હતાં એમ જાણવામાં આવ્યું છે, પણ તેઓને માનનારાઓ થોડાં વર્ષ વેદથી અલગ રહી પાછા તેનેજ શરણે જતા જોવામાં આવ્યા છે. નાનક સાહેબે ચલાવેલા પંથના ઉદાસી સાધુઓ હવે નાનક સાહેબના ગ્રંથને ન માનતાં વેદને માન આપે છે; ગુરુ ગોવિંદના મતના સાધુઓએ પોતાના ગુરુના વેસને છોડી અન્ય મતના સાધુઓનાં ચિન્હ ધારણ કરી ધાતુરંગનાં વસ્ત્ર, કમંડળુ વગેરે રાખવા માંડ્યાં છે, અને વેદને માનવાનું શરૂ કર્યું છે; એજ રીતે દાદુપંથી નિશ્ચલદાસે દાદુ પંથ છોડી વેદાંત મત ગ્રહણ કર્યો ! એજ રીતે દાદુપંથી સુદરદાસે સાંખ્ય મત ગ્રહણ કર્યો ! ગરીબદાસે એજ રીતે અદ્વૈત બ્રહ્મવાદી મત ગ્રહણ કર્યો ! આના કારણોમાં એક મુખ્ય કારણ એ છે કે. બ્રાહ્મણો, જે પંથવાળા વેદને માનતા નથી તેને નાસ્તિક ગણાવે છે અને એ કારણે જીદા જીદા પંથવાળાઓને પણ બ્રાહ્મણો તરફથી ઘણું ખમવાની ધારતી રહે છે. જ્યાં જ્યાં આપણે જોઈએ, ત્યાં ત્યાં બ્રાહ્મણોનું જોર વિશેષ નજરે પડે છે. બ્રાહ્મણોએ પોતાની આજીવિકા પ્રમુખ માટે સેંકડો રસ્તાઓ એવી રીતના દાખલ કરી દીધા છે કે, તેમાંથી બીજાઓ નીકળી નથી શકતા, અને તેવાઓની વસ્તી વધુ હોવાથી બીજા પંથના સાધુઓને આતે વેદને

માન આપવાની જરૂર પડે છે બ્રાહ્મણોનું જોર હમણાંથીજ છે એમ નથી; હજારો વર્ષ ઉપર પણ તેમનું જોર ધણુંજ હતું, અને એ હજાર વર્ષ ઉપર જૈન મતને હિંદુસ્તાનમાંથી હાંકી કઢાડવામાં તેઓએ જે પ્રયત્ન કર્યો હતો, તેનું કારણ પણ તેઓનું જોરજ ગણી શકાય. એ લોકોના જોરનો ખીજો દાખલો તુકારામ સાધુના સંન્યાસમાં જોવામાં આવે છે. તુકારામ સાધુ દક્ષિણમાં ધણાજ પ્રખ્યાત ગણાય છે. એ સાધુના ભજનો હજી પણ ધણાંજ વખણાય છે, પણ વેદાંતી બ્રાહ્મણોથી તેમનું જોર નહીં ખમી શકાવાથી, તેમનાં પુસ્તકો રામેશ્વર ભટ્ટે ભીમાનદીમાં ફેંકાવી દીધાં હતાં, એ વાત સુપ્રસિદ્ધ છે. તુકારામ સાધુ ભક્તિમાર્ગ ફેલાવામાં મુખ્ય હતા, અને પોતે લખેલાં પુસ્તકોમાં યજ્ઞોની અને બ્રાહ્મણોની નિંદારૂપ લખવાથી તેમનો આવો અંત આવ્યો હતો. આ ઉપરથી જણાશે કે બ્રાહ્મણો નવા પંથને ટકવા નથી દેતા, અને તેને ગમે તે રીતે તોડી નાંખે છે. જૈન મતને માનનારા બાળકથી તે વૃદ્ધની કતલ એજ બ્રાહ્મણોના પુર બળના વખતમાં, ઉત્તરમાં હિમાલય સુધી અને દક્ષિણમાં શ્વેતચિંદુ રામેશ્વર સુધી થઈ હતી. એજ રીતે બ્રાહ્મણોએ જૈન મતને તોડી નાંખવાને હરેક વખતે પ્રયાસ કર્યો છે, પણ એ ધર્મ નવો ન હોવાથી, તેના સિદ્ધાંતો ઉત્તમ હોવાથી, અને ધણા વર્ષોનો પ્રાચિન હોવાથી, એ ધર્મ ટકી રહ્યો છે, એટલુંજ નહિ પણ ધણી વખત તો એ ધર્મને માનનારાઓએ ભરતખંડનો નાશ થતો બચાવવા, મુખ્ય ભાગ પણ લીધો છે.

શું જૈન ધર્મ નાસ્તિક છે ?

- ❀ ❀ ❀ -

જૈન ધર્મનો નાશ કરવા માટે જે મુખ્ય તહેામત જૈન ધર્મપર મુકનામાં આવ્યું છે તે એ છે કે, જૈન ધર્મ નાસ્તિક છે ! ખીયારા ભોળા, અજ્ઞાન લોકો બ્રાહ્મણોના આ કહેવાને તપાસ કર્યા વગર માની દઇ, તેજ રીતે તેને નાસ્તિક ગણે છે, અને તેને અંગે કેટલાક ઇતિહાસ ક્રતીઓએ પણ જૈનોને નાસ્તિક ગણ્યા છે, અને પોતાનાં પુસ્તકોમાં પણ તેજ રીતે લખ્યું છે. પણ સાત વાત તેથી તદ્દન જુદીજ છે.

નાસ્તિક તેને કહેવાય કે ને, ઇશ્વર, પાપ, પુન્ય, સ્વર્ગ, નર્ક, પુનર્જન્મ, આત્મા વગેરેને નહીં માને ! વળી ને શાસ્ત્રોમાં જીવહિંસા, અને માંસ ભક્ષણ કરવાથી, દારૂ પીવાથી, અને પર સ્ત્રી સેવવાથી પુન્ય થાય છે ને મોક્ષ મળે છે વગેરે લખવામાં આવ્યું હોય, તે નાસ્તિક શાસ્ત્રો છે અને તેને બનાવનારાઓ પણ નાસ્તિકજ કહેવાય; પણ ને ધર્મમાં ઉપર લખેલાં અપભક્ષણો ન હોય તે કેવીરીતે નાસ્તિક કહેવાય તે નથી સમજાતું. એ ઉપરથી જણાશે કે સત્યતાને કોરે મુકી, માત્ર પક્ષાપક્ષીથીજ જૈનોને નાસ્તિક કહેવામાં આપે છે. ખરું જોતાં અહીંયાં પણ વેદાંતીઓનું બળ કામે લાગેલું છે. તેઓ, જેઓ વેદને નહીં માને તેમને નાસ્તિક ગણાવી નીચા પાડવા યત્ન કરે છે. જૈન અને બૌદ્ધ, એ એ વેદને નથી માનતા, તેથી, તેઓને નાસ્તિક કહેવામાં આવે છે; પણ વાસ્તવિક રીતે તેમ નથી, સોનાને પીતળ કહેવાથી જ્યાં સુધી તેની પરિક્ષા થઈ નથી, ત્યાં સુધી તે ભલે પીતળ ગણાય પણ પરિક્ષા થયા પછી, તે પીતળ નથી ગણાતું. એમ તો મુસ લખાનેા અન્ય ધર્મીઓને કુશર (કાશર) કહે છે, પણ તેથી શું તેઓ કાશર છે ? ના તેમ નથી.

માંસ મદિરાતું પાન કરનારા, ઠગાઇથી લોકોને ઠગનારા, શાસ્ત્રોમાં પણ ફેરફાર કરનારા, દુરાચારી, બીજાઓના મરણ સમયે જમનારા, અસત્ય ભાષણ કરનારા, વૃત્ત પ્રત્યાખ્યાન નહીં ધારનારા, મહાલોભી, સ્વાર્થી, પોતાના લાભ સાર અન્યોને ખોટું રસ્તે દોરનારા, દયાદાન ને પરોપકાર નહિ કરનારા, અભિમાની, ગુણુવંત સાધુઓનો દ્વેષ કરનારા, બીજાઓની ચડતી જોઈ તેમની પડતી ઈચ્છનારા, અજ્ઞાન, મૂઢમતને ચલાવનારા, પારકી વસ્તુને ઈચ્છનારા, પરસ્ત્રી ભોગવનારા, દ્રઢ કદાચઢી વગેરે દુરાચારવાળા જે કોઈ હોય, તેને નાસ્તિક કહેવામાં જરા દોષ નથી; પણ ને મનુષ્યો એથી ઉલટી રીતે દયાદાનવાળા, મધમાંસના ત્યાગી, પરમેશ્વરની ભક્તિ પૂજા કરનારા, સંસારની માયાના અપ્રેમી, અને ૧૮ દુષણો રહિત પરમેશ્વરને પૂજનાર હોય, તેને આસ્તિક નહીં કહેવામાં મોટો દોષ છે, એ કોઈપણ સમજી સમજી શકે એમ છે. અહીંયાં ‘આપણી લાપસીને પરાઇ કુસકી’ એ વાત નથી, પણ એક ધર્મવાળા બીજા ધર્મવાળાને નાસ્તિક કહે, એમાં કેટલો મોટો દોષ છે

એજ જોવાનું છે. જૈનધર્મના જ્ઞાન ભંડારોનો, મ્હેંચ લોકોના હુમલા વખતે, મુસલમાનો અને બ્રાહ્મણોની ચડતી વખતે અને ધણીક વખતે પોતાનાં પુસ્તકો ખીજાઓને જોવા નહિ દેવાની જૈનોની લાલસાથી, મોટી સંખ્યામાં નાશ થયો હોવાથી, તેમનું મોટું સાહિત્ય અને તેમના ઈતિહાસને લગતી ધણીક ખીના સદાને માટે ગુમથઈ ગયેલી હોવાથી, અને અન્ય લોકો તરફથી પ્રાચિન જૈન સાહિત્યની ખોળ માટે પ્રયાસ લેવામાં નહિ આવ્યાથી, જૈનોને લગતી ધણીક ખીના લોકોના જાણવામાં નથી આવી, અને તે કારણે જૈનો ઉપર અને તેમના ધર્મ ઉપર ઘણાંક સુંઠણાં પડ્યાં છે; પણ આપણે તે ઉપર વધુ વિચાર ન કરતાં, જૈનધર્મનાં તત્ત્વો કેવાં છે અને જૈનધર્મના સ્થાપક શ્રી રૂપભદ્રેવનો ધર્મ કેવો હતો, તે વિષેનો હવે જલદી વિચાર કરીશું.

જ્ઞાનમાં પૈસો વાપરી જ્ઞાનોદ્ધાર કરવાની જૈનોની ફરજ.

જૈનધર્મનું મૂળ સ્વરૂપ જાણવા માટે, જે માણસને જ્ઞાન ઉપર લક્ષ થાય, તે માણસ થોડા વખતમાં આ ભવસમુદ્ર તરી જશે, એવું શાસ્ત્રોમાં વાંચવામાં આવેછે તેનાં કારણમાં મુખ્ય કારણ એ છે કે, કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરવા માટે મુખ્ય સાધન શ્રુતજ્ઞાન હોવાથી, તે તરફ ભવીજીવનું લક્ષ ખેંચાવું જોઈએ. “જ્ઞાન ભણવાથી, જ્ઞાન ભણાવવાથી, જ્ઞાન જાણવાથી, જ્ઞાનનો પાઠ કરવાથી, જ્ઞાનનાં ઉપગરણો અથવા પુસ્તકોનો વિનય કરવાથી, પુસ્તકો લખાવવાથી, વિદ્યાશાળાઓ કાઢવાથી, શ્રાવકોને ભણાવવાથી, અને તન, મન, અને ધનની જે પ્રકારની શક્તિ હોય તે પ્રમાણે જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય, એવા પ્રવર્તના કરવાથી, જ્ઞાનાવર્ણી કર્મનો ક્ષયોપસમ થાય, ને જ્ઞાન પ્રગટ થાયછે.”

એ ઉપરથી જણાશે કે જૈનોએ જ્ઞાન માટે કેટલું બધું કરવાનું છે. જ્ઞાન વગરના મનુષ્યોને આખો છતાં અંધા કંઠવામાં આવેછે.

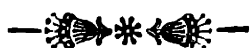
તેઓએ ઉપલા શબ્દોપર વિચાર ચલાવી, ધનથી શક્તિ હોય તો ધનથી, જ્ઞાનના કામને મદદ કરવી જોઈએ; જેને શરીરની શક્તિ હોય તેણે શરીરથી જ્ઞાનની સંભાળ રાખવી જોઈએ, મન શક્તિવાળાએ બીજાઓને ભણાવવામાં અથવા જ્ઞાન સમજાવવામાં ઉદ્યમ કરવો જોઈએ.

વળી શાસનના કેટલાક કારભારીઓ પોતાના તાબામાં રહેતા પૈસા, વધાર્યા જાય છે, પણ તે પૈસા જ્ઞાનના કામમાં ખર્ચતા નથી, તેઓ જ્ઞાનાવરણી કર્મ બાંધે છે. સાત ક્ષેત્રમાં બીજા છ ક્ષેત્રને ઓળખનાર જ્ઞાન છે, અને તેથી એ તરત સમજાશે કે જ્ઞાન જેવું, બીજું કોઈ પણ ક્ષેત્ર નથી. મરણ પછાડી, વિવાહ આદિ ખરચો વગેરેમાં જ્યારે હજારો રૂપિયા ખર્ચવામાં આવે છે, ત્યારે જ્ઞાન ફેલાવા માટે જૈનો કાંઈ ન કરે, એ કેટલું બધું શોચનીય ! ધણાક શેઠીયાઓ તથા સાધુઓ પાસે જ્ઞાનના ભંડારો છે, પણ તેઓ તેમાંથી એક પણ પાનું કોઈને વાંચવા આપવા ના પાડે છે, એ દીલગીરી ભર્યું છે.

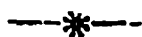
બીજા કેટલાક ભાગ્યશાળી ગ્રહસ્થો એવા ભંડારોમાંથી પુસ્તકો કઢાડી, બીજાઓના ઉપયોગ માટે આપે છે. પણ કાળના પ્રભાવે તેઓના પણ નાશ થવાનો સંભવ હોવાથી, નવાં પુસ્તકો લખાવવાનું ચાલું રાખવું ધટે છે; કેમકે જ્યારે તે પુસ્તકો નાશ પામે ત્યારે આપણી પાસે બીજાં પુસ્તકો ન હોવાથી, તે પુસ્તકોમાં રહેલા જ્ઞાનનો નાશ થવા મોટો સંભવ રહે છે. હાલમાં પણ કેટલાંક શાસ્ત્રો, કે જેનાં નામ આપણે જાણીએ છીએ તે મળતાં નથી; કેટલાંક પુસ્તકો અધુરાં છે, ને કેટલાંકનો તદ્દન નાશ થયો છે. આ ઉપરથી જૈનોએ ચેતીને જ્ઞાન ઉદ્ધાર કરવો ધટે છે.

જૈન ધર્મ માટે અન્ય ધર્મીઓ ભૂલ ભરેલા વિચારો કેમ ધરાવે છે, તેનાં કારણો ટુંકમાં ઉપર જણાવવામાં આવ્યાં છે અને તે માટેના ઉપાયો પણ ટુંકમાં બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. એ જૈન ધર્મ માટેના અન્ય વિદ્વાનોના ભૂલ ભરેલા વિચારોની આટલી ટુંક તપાસ પછી આપણે હવે દુનિયાના સૌથી પ્રાચિન ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતોની ટુંક તપાસ લઈશું.

પ્રકરણ ૧ બું.

જૈન શાસ્ત્રો આધારે પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ અને જૈનોના
આસ્તિકપણાના પુરાવા.

જગતની માયાના અને કરેલાં કર્મના પ્રભાવે જન્મ લેનાર દરેક માણસ આ દુનિયામાં જન્મ લીધા પછી ધણી વખત એવા વિચારમાં પડેછે કે, મારો જન્મ શું કારણે થયો ? જુદા જુદા ધર્મો એ સંબંધમાં જુદા જુદા મત બતાવેછે, એક કહેછે કે ઈશ્વરે આપણને પેદા કર્યા, કારણકે તેને જગતની માયા જોવાનું મન થયું. ખીજે કહેછે કે દુનિયામાં પહેલાં એક ખિંદુ હતું ને તેમાંથી આખી દુનિયાનાં પ્રાણીઓ અને પદાર્થો ઉત્પન્ન થયાં; ત્રીજે કહેછે કે પહેલાં ઈશ્વર હતો અને તેનામાંથી સ્વયમેવ બધું ઉત્પન્ન થયું; અથવા આવા અનેક મતો અનેક ધર્મ તરફથી જણાવવામાં આવ્યાછે. દુનિયાની ઉત્પત્તિ અને અનાદિકાળ વિષે પ્રથમ ખંડના પ્રથમ પ્રકરણમાં કેટલીક બાબતો જણાવવામાં આવીછે, પણ આ ઠેકાણે આપણે, જે મતો પરમેશ્વરને માને છે અને આસ્તિક છે, તે મતો પરમેશ્વરને કયા રૂપમાં માનેછે તે વિષે વિચાર ન કરતાં દુનિયાના પ્રાચિન ધર્મના સ્થાપક શ્રી રૂપભદ્રે પરમેશ્વરનું કેવું સ્વરૂપ દેખાડ્યુંછે, તે વિષે બોલીશું.

‘ પરમેશ્વર ’ એ શબ્દ બોલતાંજ, તેનું ગાંભીર્ય આપણા મનમાં વસી જાયછે; પણ યથાર્થ રીતે પરમેશ્વર કોને કહેવો, એ વિષેનો નિર્ણય પૂર્ણ રીતે કયો હોય તો તે પ્રકત એકજ ધર્મ કયોછે, અને તે ધર્મ દુનિયામાં સૌથી પ્રાચિન હોવા સાથે દયાના સિદ્ધાંતોને ફેલાવનાર ને પરમેશ્વરમાં સૌથી ઉત્તમ ગુણો માનનાર, જૈન ધર્મ છે. જૈન મતમાં જેને પરમેશ્વર તરીકે માનવામાં આવેછે, તે અદ્ધાર દ્વાપરહિતના પરમેશ્વર છે.

એ અઢાર દોષો નીચે પ્રમાણે છે:—

- (૧) દાન દેવામાં અંતરાય.
- (૨) લાભચત અંતરાય.
- (૩) વીર્યગત અંતરાય.
- (૪) ભોગાંતરાય.
- (૫) ઉપભોગાંતરાય.
- (૬) હાસ્ય.
- (૭) રતિ.
- (૮) અરતિ.
- (૯) સ્નાત પ્રકારના ભય.
- (૧૦) જુગુપ્સા.
- (૧૧) શોક.
- (૧૨) કામ.
- (૧૩) મિથ્યાત્વ.
- (૧૪) અજ્ઞાન.
- (૧૫) નિદ્રા.
- (૧૬) અપ્રત્યાખ્યાન.
- (૧૭) રાગ.
- (૧૮) દ્વેષ.

પહેલા પાંચ અંતરાયો.

—૦૦૦*૦૦૦—

દાન દેવામાં, લાભ લેવામાં, શક્તિ ફેરવવામાં, અને ભોગ ઉપભોગ કરવામાં જે જે અંતરાયો હોય છે, તે કદિ પણ કોઈ પણ પરમેશ્વરમાં હોતા નથી. પરમેશ્વરમાં એ અંતરાયો નહિ હોવાથી પાંચ જાતની શક્તિઓ પ્રગટ થાય છે, અને તેથી તે પરમેશ્વર-સર્વ શક્તિમાન ઈશ્વર કહી શકાય છે. જેમાં એ પાંચે અને બીજા ૧૩ માંનો એક પણ દોષ

હોયછે, તે પરમેશ્વર કહી શકાય નહિ કેમકે, પરમેશ્વરમાં કોઇ પણ વાતની ન્યૂનતા કે દોષ નહિ હોવો જોઈએ, એ વાત સ્વયમેવ સિદ્ધ છે. પરમેશ્વર તેનેજ કહેવાય કે જો, સર્વ રીતે પરિપૂર્ણ હોય, પછી તે પોતાની શક્તિ મરજીમાં આવે તો વાપરે, ને મરજીમાં આવે તો નહિ વાપરે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે, કે પરમેશ્વરમાં સર્વ શક્તિ વિદ્યમાન હોય છે.

(૬) હાસ્ય—

હાસ્ય એટલે હસવું તે. પરમેશ્વરને કદી પણ હસવું આવતું નથી અથવા હાસ્ય થતું નથી. હાસ્ય થવાનાં કેટલાંક કારણો નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) અપૂર્વ વસ્તુ જોવાથી હાસ્ય ઉત્પન્ન થાય—

(૨) અપૂર્વ વસ્તુ વિષે સાંભળવાથી હાસ્ય થાય—

(૩) અપૂર્વ આશ્ચર્ય અનુભવના સ્મરણથી હાસ્ય ઉત્પન્ન થાય.—

(૪) મોહ કર્મના સખએ હાસ્ય ઉત્પન્ન થાય—

પહેલાં ત્રણ કારણોનો સંભવ પરમેશ્વરમાં હોઇ ન શકે તેનું કારણ એ છે કે, પરમેશ્વર સર્વજ્ઞ અને સર્વ શક્તિમાન હોવાથી, દુનિયામાં એવી કોઇ પણ વસ્તુ નથી કે જેનાથી તેમને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય, અને તેથી હાસ્યનું નિમિત્તકારણ નહિ હોવાથી પરમેશ્વરને કદી પણ હાસ્ય થાય નહીં.

ચોથા કારણના સંબંધમાં એટલુંજ કહેવું જોઈએ કે, હશ્વરને કોઇ પણ ચીજ પર મોહ હોતોજ નથી, કેમકે જો તેનેજ કોઈ પણ ચીજ તરફ મોહ હોય તો તે પરમેશ્વર કેવી રીતે કહેવાય-પરમેશ્વર સર્વ શક્તિમાન હોવાથી તેને મોહ હોવોજ જોઈએ નહિ, અને જ્યારે તેનામાં મોહ હોય ત્યારે તેનામાં મોહનાં દૂષણોનો સંભવ રહે અને તેથી તે પરમેશ્વર નહિ કહેવાય. હવે જ્યારે પરમેશ્વરમાં મોહના ઉપાદાન કારણનો સંભવ નથી, ત્યારે તેનામાં હાસ્યનો સંભવ પણ નહીંજ રહે, અને તેથી એ સિદ્ધ થાય છે કે પરમેશ્વરમાં હાસ્ય નથી.

(૭) રતિ.

રતિ એટલે પદાર્થો ઉપર પ્રીતિ. પરમેશ્વર પદાર્થો ઉપર પ્રીતિ કરતા નથી અને તે પ્રીતિરહિત છે-પરમેશ્વરને સુંદર ચીજો ઉપર, સુંદર રૂપ ઉપર, સુંદર રસ ઉપર, સુંદર ગંધ ઉપર, સુંદર સ્ત્રી વગેરે પદાર્થો ઉપર પ્રીતિ ઉપજતી નથી, કેમકે, જો તે પદાર્થો પર પ્રીતિ ઉપજે તેને તે પદાર્થો જો નહિ મળે, તો દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી પરમેશ્વરને પણ દુઃખ થવાનો સંભવ રહે છે. પણ પરમેશ્વરને તો બધું સરખું જ છે; તેને કોઈ તરફ પ્રીતિ કે અપ્રીતિ નથી ને તે કારણે તેને પોતાને દુઃખ પણ થતું નથી કેમકે પણ થતું નથી.

(૮) અરતિ.

અરતિ એટલે પદાર્થો તરફ અપ્રીતિ. પરમેશ્વરને કોઈ પણ પદાર્થ તરફ અપ્રીતિ સંભવતી નથી કેમકે, જો કોઈને કોઈ પણ પદાર્થ પર અપ્રીતિ હોય તે, તે કારણે દુઃખી પણ થાય છે. હવે પરમેશ્વરને જો કોઈ પદાર્થ તરફ અપ્રીતિ હોય, તો તે તેના કારણે દુઃખી થાય એ નક્કી થયું. જો પરમેશ્વર દુઃખી થાય તો તે પરમેશ્વર, કે સર્વજ્ઞ કે સર્વ શક્તિમાન, કેવી રીતે હોઈ શકે? જો સર્વજ્ઞ ને સર્વ શક્તિમાન હોય, તેને કોઈ પણ દુઃખ હોયજ નહીં અને તે કારણે પરમેશ્વરને અરતિ-અથવા અપ્રીતિનો સંભવ નથી.

(૯) ભય.

ભય એટલે ખીક. ખીકનાં કારણો અનેક છે. પરમેશ્વરમાં ખીક નહિ હોઈ શકે કેમકે, તે સર્વ શક્તિમાન ત્યારેજ કહેવાય કે જ્યારે તેનામાં ખીક નહિ હોય. જો તેનેજ ખીક હોય તો તે પરમેશ્વર કેમ કહી શકાય? કેમકે તેને જો ચીજની ખીક લાગતી હોય, તે તેનાથી પણ વધુ શક્તિવાન હોય ત્યારેજ તેનામાં ખીક ઉત્પન્ન કરવા શક્તિવાન થઈ શકે. જો એ રીતે બને તો પરમેશ્વર કહેવાય નહિ, અને એ કારણે પરમેશ્વરમાં ભય નથી એ સિદ્ધ થાય છે.

(૧૦) જુગુપ્સા.

જુગુપ્સા એટલે ખરાબ વસ્તુ દેખીને દુઃખી થઈ નાક ચઢાવતું.

પરમેશ્વર સર્વજ્ઞ હોવાથી તેના જ્ઞાનથી તેને સર્વ વસ્તુનો ભાસ થાય છે. હવે જો પરમેશ્વરમાં જીગૃપ્સા હોય, તો તેમને દુઃખ થાય અને તેથી પરમેશ્વર દુઃખી થાય છે એમ સિદ્ધ થાય છે. પણ જોને દુઃખ હોય તે પરમેશ્વર હોઈ શકે નહિ, એ અગાડી સાબીત કરવામાં આવ્યું છે, જોથી એ પણ સિદ્ધ થયું કે પરમેશ્વરને જીગૃપ્સા નથી.

(૧૧) શોક.

શોક તેને થાય છે કે જોને દુઃખ હોય છે; પરમેશ્વરને દુઃખ થઈ શકે નહિ. એ અગાડી જણાવવામાં આવ્યું છે; જો દુઃખ ન હોય તો શોક પણ નહિ હોય, અને તે કારણે પરમેશ્વરને શોક નથી એ સિદ્ધ થાય છે.

(૧૨) કામ.

કામ એટલે સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક એ ત્રણેનો વેદ વિકાર. પરમેશ્વરમાં કામ હોય તો તેને પરમેશ્વર કેમ કહેવાય ? કોઈપણ બુદ્ધિમાન પુરુષ, કામ વિકાર જોમાં હોય તેને કદીપણ પરમેશ્વર કહેશે નહિ, કેમકે જો તેનામાં કામ હોય, તો હજી તેણે પણ બધું સુખ મેળવ્યું નથી એ નકલી થયું, અને જોને બધું સુખ મળ્યું તે હશ્વર કેમ કહેવાય ? એ પરંથી એ સિદ્ધ થાય છે કે પરમેશ્વરમાં કામ નથી.

(૧૩) મિથ્યાત્વ.

મિથ્યાત્વ એટલે દર્શનનો મોહ. જો હશ્વરને કોઈપણ જાતનો મોહ હોય તે કદી હશ્વરજ કહેવાય નહિ, એ અગાડી જણાવવામાં આવ્યું છે. પરમેશ્વરમાં મોહ નહિ હોવાથી તેનામાં મિથ્યાત્વ પણ હોયજ નહિ, એ આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે.

(૧૪) અજ્ઞાન.

અજ્ઞાન એટલે જ્ઞાન નહિ તે. જે મૂઠ અથવા જ્ઞાનરહિત હોય તે કદી હશ્વર કહેવાય નહિ અને તેથી, હશ્વર અજ્ઞાનરહિત અથવા જ્ઞાનસંહિત છે.

(૧૫) નિદ્રા.

જેને નિદ્રા હોય તે હંધમાં ઘણી આખતો જાણતો નથી. એ કાસ-
ણથી પરમેશ્વરને નિદ્રા હોઈ શકે નહિ અને તેથી, પરમેશ્વર નિદ્રા વગ-
રના હોવા જોઈએ, એ સાબીત થાય છે.

(૧૬) અપ્રત્યાખ્યાન

પરમેશ્વરને કોઈ પણ જાતની તૃષ્ણા નહિ હોવાથી, તે હંમેશ્વર
પ્રત્યાખ્યાન સહિતજ છે, પણ જે પ્રત્યાખ્યાનરહિત હોય તેને તો તૃ-
ષ્ણા હોયજ, અને તેથી તે પરમેશ્વર કહેવાય નહિ, તેથી પરમેશ્વર
અપ્રત્યાખ્યાનવાળા હોઈ શકે નહિ—

(૧૭-૧૮) રાગ દ્વેષ.

જે કોઈને કોઈ ચીજ તરફ રાગ અથવા દ્વેષ હોયછે તો તે, રાગ-
વાળી ચીજનું સારું અને દ્વેષવાળી ચીજનું ખુરું ઈચ્છેછે. પરમેશ્વર જે
એકનું સારું ઈચ્છે ને બીજાનું ખરાબ ઇચ્છે, તો તે દોષવાન કહેવાય
અને તેથી તે પરમેશ્વર કહી શકાય નહિ વળી રાગદ્વેષવાળા મધ્યસ્થ
હોઈ શકતા નથી. વળી રાગદ્વેષવાળાનાં ક્રોધ, માન, માયા વગેરેનો
સંભવ રહેછે. પરમેશ્વરને ક્રોધ, માન, કે માયા હોતાં નથી, પણ સર્વ
જીવપર સમ દષ્ટિજ હોયછે, અને એ કારણથી પરમેશ્વર રાગદ્વેષરહિત
છે. એમ સિદ્ધ થાય છે.

જૈનધર્મમાં પરમેશ્વરમાં આટલાં દૂષણો નહિ જોઈએ, એમ જણા-
વવામાં આવ્યુંછે અને તે સાથે તેનામાં નીચલા ચાર ગુણો મુખ્ય
જોઈએ, એમ જણાવવામાં આવ્યું છે;—

(૧) જ્ઞાનાતિશય—એટલે કે કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શને કરી, ભૂત,
ભાવિય અને વર્તમાન કાળમાં જેને વસ્તુ છે, તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવું
તે. પરમેશ્વર કેવળજ્ઞાને કરી લોકલોકનું સ્વરૂપ સર્વ પ્રકારે જાણેછે,
સર્વ પ્રકારે દેખેછે, અને કોઈ પણ પ્રકારે કોઈ પણ ચીજ ભગવાનથી
અજાણ નથી, તેથી ભગવાનને જ્ઞાનાતિશય છે—

(૨) વચનાતિશય.

વચનાતિશયની ખુબી એ છે કે, ભગવાન ને કાંઈ ખોસે તે સં-સારાદિક ગુણિકરી સહિત હોયછે; એ કારણથી પરમેશ્વર ને કાંઈ ખોસે તે મનુષ્ય, તિર્યંચ, અને દેવતા વગેરે પોતપોતાની ભાષામાં સમજી નયછે. એ સંજ્ઞામાં એક દૃષ્ટાંત છે કે, એક ભીલને ત્રણ આઈડીઓ હતી. એક વખતે તે તેમને લઈ વનમાં ગયો. વનમાં એક સ્ત્રીએ કહ્યું, “ સ્વામી ! મને હરણનો શિકાર કરીને આણી આપો ”

ખીજી સ્ત્રીએ કહ્યું, “ સ્વામી ! મને બહુ તરસ લાગીછે, માટે ખાણી લાવી આપો. ”

ત્રીજી સ્ત્રીએ કહ્યું, “ નાથ ! મને ગાયન સાંભળવાની ઈચ્છા થઈ છે, માટે આપ ગાયન ગાઓ. ”

ભીલે જવાબ દીધો “ સરો નથી. ”

ભીલે આપેલા આટલા ટુંકા જવાબથી એ ત્રણ સ્ત્રીઓ સમજી ગઈ અને કાંઈ ખોલી નહિ. પહેલી સ્ત્રી એમ સમજી કે, સરો એટલે ખાણ નથી, એટલે શિકાર થઈ શકે એમ નથી-ખીજી સ્ત્રી એમ સમજી કે, સરો એટલે સરોવર નથી,-ખાણી મળી શકે એમ નથી. ત્રીજી સ્ત્રી એમ સમજી કે, સરો એટલે સુર-મંદુર સ્વર નથી, એટલે ગાઈ શકાય નહિ. આ રીતે જેમ એકજ જવાબમાં ત્રણ સ્ત્રીઓ સમજી ગઈ, તેજ રીતે ભગવાન અથવા પરમેશ્વરના વચનાતિશય માટે સમજવું. તેમની વાણી એવી હોયછે કે જે સર્વ જીવો સમજી શકેછે. એ વચનાતિશયના જૈન શાસ્ત્રકારોએ ૩૫ બેદો પાડ્યા છે, જે નીચે પ્રમાણે:—

(૧) ઐદાત્ય—શબ્દોમાં ઉંચાપણું એટલે કે પરમેશ્વરના શબ્દો ઉંચા પ્રકારના હોય છે.

(૨) સંસ્કારવત્—એટલે કે ભગવાનની વાણી સંસ્કૃત આદિ શક્ષણ યુક્ત હોયછે.

(૩) અગ્રામ્યત્વં—એટલે કે ભગવાનનાં વચન ગામડાના રહેનાર પુરુષનાં વચન નેવાં નથી હોતાં.

(૪) મેધગંભીરધોષત્વં—ભગવાનનાં વચન મેધની સમાન ગંભીર હોયછે.

(૫) પ્રતિનાદ વિધાયિતા—એટલે કે પરમેશ્વરની વાણી સર્વ જાતનાં વાજીંત્રો કરતાં પણ મધુર હોય છે.

(૬) દક્ષિણત્વં—પરમેશ્વરની વાણી સરળ હોય છે.

(૭) ઉપનીતરાગત્વં—પરમેશ્વરનાં વચન માલકોશાદિ રાગ યુક્ત હોય છે.

(૮) મહાર્થતા—પરમેશ્વરના એક વચનમાં ઘણા મોટા અર્થ સમાએલો છે.

(૯) અન્યાહુતત્વં—પરમેશ્વરનાં વચન એવાં હોયછે કે તેમાં પરસ્પર વિરોધ આવતો નથી.

(૧૦) રિષ્ટત્વં—પરમેશ્વરના વચનમાં સિદ્ધાંતયુક્ત અર્થ સમાયેલો હોયછે.

(૧૧) સંશય નામ સંભવઃ—પરમેશ્વરના કહેવામાં સાંભળનારને શંકા ઉત્પન્ન થતી નથી.

(૧૨) નિરાકૃતા અન્યોત્તરત્વં—પરમેશ્વરના બોલવામાં કોઈ પણ દ્વંધ હોતું નથી.

(૧૩) હૃદય ગમતા—પરમેશ્વરનું વચન એવું ઉત્તમ હોયછે કે, તે હૃદયમાં પ્રવેશ કરવા યોગ્ય છે.

(૧૪) મિથઃ સાકંક્ષતા—પરમેશ્વરના બોલેલા વચનનાં પદ-વાક્યો વગેરે સાપેક્ષ હોયછે.

(૧૫) પ્રસ્તાવી ચિત્યં—પરમેશ્વરનાં વચન દેશકાળ યુક્ત હોય છે ને તેના વિરુદ્ધ હોતા નથી.

(૧૬) તત્ત્વ નિષ્ટતા—સગવાનાં વચન વિવક્ષીત વસ્તુના સ્વરૂપને અનુસરવાવાળાં હોય છે.

(૧૭) અપ્રકીર્ણ પ્રસ્તુતત્વ—પરમેશ્વરના વચનમાં સુસંબંધનો વિસ્તાર હોય છે અને અસંબંધનો વિસ્તાર હોતો નથી,

(૧૮) અસ્વરસાધાઅન્યનિંદતા—પરમેશ્વરનાં વચન આત્મોત્કર્ષવાળાં તથા ક્રોધની પણ નિંદારહિત હોય છે.

(૧૯) અભિજ્ઞાત્ય—પરમેશ્વરનાં વચન પ્રતિપાદ્ય વસ્તુની ભૂમિકાને અનુસરવારૂપ હોય છે.

(૨૦) અતિરિન્નગ્ધ મધુરત્વ—પરમેશ્વરનાં વચન અતિ સુખાકારી હોય છે.

(૨૧) પ્રશસ્યતા—પરમેશ્વરનાં વચન પ્રશસ્યતાવાળાં હોય છે.

(૨૨) અમર્મવેધિતા—પરમેશ્વરના વચનમાં પારકાના મર્મ હિંચાડેલા હોતા નથી.

(૨૩) ઔદાર્ય—પ્રજ્ઞાના વચનના અર્થમાં તુચ્છપણું નહિ પણ ઔદાર્ય હોય છે.

(૨૪) ધર્માર્થ પ્રતિબદ્ધતા—પરમેશ્વરનાં વચન ધર્મ તેમજ અર્થ સંયુક્ત હોય છે.

(૨૫) કારકાધ વિપર્યા—પરમેશ્વરના વચનમાં કારક, કાલ, વચન વગેરે વિપર્યાય હોતા નથી.

(૨૬) વિભ્રમાદિ વિચુકતા—પરમેશ્વરના વચનમાં શ્રાંતિ, વિશ્લેષ વગેરે દોષ હોતા નથી.

(૨૭) ચિત્રકૃત્વ—પરમેશ્વરનાં વચન કુતુહલપણાના અભાવવાળાં હોય છે.

(૨૮) અદ્ભૂતત્વ—પરમેશ્વરનાં વચન અદ્ભૂત હોયછે.

(૨૯) અનેકજાતિવૈચિત્ય—પરમેશ્વરનાં વચન જાતિ આદિ વર્ણન કરવા યોગ્ય વસ્તુ સ્વરૂપના આશ્રય યુક્ત હોયછે.

(૩૦) અનતિ વિલંબિતા—પરમેશ્વરનાં વચન અતિ વિલંબર-હિત હોયછે.

(૩૧) આરોપિતા વિશેષતા—પરમેશ્વરના વચનમાં વચનાંતરની અપેક્ષાથી વિશેષપણું સ્થાપન થયેલ હોયછે.

૩૨ સત્ત્વ પ્રધાનતા—પરમેશ્વરનાં વચન સાદસ કરી સંયુક્ત હોયછે.

(૩૩) વર્ણપદવાક્ય વિવિકતતા—પરમેશ્વરના વચનમાં વર્ણા-દિનું વિચિત્રપણું હોયછે.

(૩૪) અવ્યુચ્છિતિ—પરમેશ્વરના વચનમાં, જ્યાં સુધી વિવક્ષીત અર્થની સમ્યક પ્રકારે સિદ્ધિ ન થાય ત્યાં સુધી, અવ્યવચિત્ર વચનનું પ્રમેયપણું હોયછે.

(૩૫) અખેદિત્વ—પરમેશ્વરનાં વચન અમરહિત બોલાય છે.

ખીજ વચનાતિશયના ઉપર પ્રમાણે પાંત્રોશ બેદ છે.

૩. અપાયા પગમાતિશય—આ અતિશય બે પ્રકારેછે:—

(૧) સ્વાશ્રયી (૨) પરાશ્રયી. (૧) સ્વાશ્રયી એટલા માટે કે ભગવાનના સર્વ રોગોનો દ્રવ્યથી ક્ષય થઈ ગયો હોયછે, અને ભાવથી આંતરાયાદિક અઢાર દોષથી રહિત થયા હોયછે. પરમેશ્વર આ અતિશય સહિત હોવા જોઈએ. (૨) પરાશ્રયી એટલા માટે કે ભગવાન જ્યાં જ્યાં અથવા વિહાર કરે, ત્યાં અસમંતાત્ ભાગે સવાસો યોજનમાં રોગ, દુકાળ, મરહી, લડાઈ વગેરે થાય નહિ.

૪. પ્રબલિશય.—પરમેશ્વર સર્વ પ્રબલ હોયછે અને તેમને રાગ, અળદેવ, વાસુદેવ, ચક્રવર્તી, ભવન પતિદેવ, વ્યંતરદેવ વગેરે ત્રણ જગતના ભવ્યશ્રવે પ્રજવાની ઈચ્છા રાખેછે. પરમેશ્વરમાં આ કારણે એ અતિ-શય હોવો જોઈએ.

એ સિવાય પરમેશ્વરમાં આઠ પ્રાતિહાર્ય ગુણો પણ હોયછે જેનો વિસ્તાર જૈન શાસ્ત્રોમાં આપવામાં આવેલોછે.

જૈનો જે પરમેશ્વરને માનેછે તેનામાં શું શું ગુણો હોવા જોઈએ, તે ટુંકમાં ઉપર જણાવવામાં આવ્યા છે. પણ તે છતાં વેદાંતીઓ જૈનોને નાસ્તિક કહેછે, તે શું કારણથી તે નથી સમજતું. જૈનો પરમેશ્વરને કેવા રૂપમાં ભજેછે તે માટે જૈન પંડિતોની બતાવેલી પરમેશ્વરની રત્નુતિઓના કેટલાક દાખલા અત્રે ટાંકવા ઠીક થઈ પડશે. આ ખંડના પ્રવેશમાં જણાવવામાં આવ્યુંછે કે, વેદાંતીઓ જોઓ વેદને ન માને તેને નાસ્તિક કહેછે, પણ વાસ્તવિક રીતે જોતાં તેઓની તેમાં મોટી ભૂલ છે. જૈનોના પરમેશ્વરમાં જેવા સદ્ગુણો છે તેવા સદ્ગુણો કોઈ પણ અન્ય ધર્મીઓના પરમેશ્વરમાં જણાતા નથી. જૈનોના પરમેશ્વરમાં જેવા ઉત્તમ ગુણ છે તે નીચેના શ્લોક ઉપરથી જણાશે:—

નમઃ અર્હન્ જિનઃ પારગતસ્ત્રિકાલવિત્,

ક્ષીણાષ્ટકર્મા પરમેષ્ટયધીશ્વરઃ ॥

શંભુઃ સ્વયંભૂર્ભગવાન્ જગત્પ્રભુ

સ્તીર્થકરસ્તીર્થકરો જીનેશ્વરઃ ॥ ૧ ॥

નમઃ સ્યાદ્વાદ્ય ડભયદસર્વાઃ

સર્વજ્ઞઃ સર્વદાર્શિકેવાલિનૌ ॥

દેવાધિદેવ બોધિદ,

પુરુષોત્તમ વીતરાગાપ્તાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ યોગીશ અતિશય કરી સર્વથી અધિક હોવાથી, સુરેન્દ્ર આ-

દિએ કરેલી અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્ય તથા જન્મસ્નાનાદિ પૂજાને જે પાત્ર છે તે અર્હન્, રાગ, દ્વેષ, મોહ, માયા, લોભ આદિ અઢાર દૂષણોને જીતનાર, જીન, સંસારમાં જોને કોઈ પણ પ્રયોજન રહ્યું નથી તે પારગત, ભૂત, ભવિષ્ય, અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળને જાણનાર ત્રિકાલવિત્, આઠ કર્મનો ક્ષય કરનાર ક્ષીણાષ્ટકર્મી, પરમ ઉત્કૃષ્ટ પદમાં રહેનાર પરમેષ્ટી, જગતના ધશ્વર રૂપ આદીશ્વર, શાશ્વત સુખમાં રહેનાર શંભુ, પોતાના આત્માથી અને ખીજના ઉપદેશ વિના હોય તે સ્વયંભૂ, જ્ઞાનવંત, મહાત્મ્યવંત યશસ્વી, વૈરાગ્યવંત, ભક્તિવંત, રૂપવંત, અનંત વીર્યવંત, તપ કરવામાં પ્રયત્નવંત, સંસારના જીવોના ઉદ્ધાર કરવાને ઇચ્છાવંત, યોગીશ અતિશય રૂપ લક્ષ્મીએ ખિરાજમાન હોવાથી શ્રીમંત, ધર્મવંત, અને અનેક કોટી દેવોથી સેવ્યમાન હોવાથી ઐશ્વર્યવંત ભગવાન, જગતના પરમેશ્વર, તીર્થને સ્થાપનાર તીર્થંકર, રાગાદિને જીતનારા જીનેશ્વર, વસ્તુઓને અનેકાંતપણે કહેવાનું શીલ ધરાવનાર સ્યાદાદિ, સર્વ પ્રકારે અભય આપનાર અભય, સર્વ પ્રાણીઓનું હિત આહાનાર સર્વાઃ સર્વને જાણનાર, સર્વજ્ઞ, સર્વને જોનાર સર્વદર્શી, કેવળ જ્ઞાનનું જ્ઞાન ધરાવનાર કેવલી, દેવતાઓના અધિપતિ દેવાધિદેવ, જીન પ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવનાર બોધિદ, પુરૂષોમાં ઉત્તમ હોવાથી પુરૂષોત્તમ, રાગદ્વેષરહિત હોવાથી વીતરાગ, હિત ઉપદેશ કરનાર હોવાથી આપ્ત એવા પરમેશ્વરને નમસ્કાર હો. વિક્રમાદિત્ય રાજના સમયમાં થયેલા મહાન જૈન મુનિ શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે, એક સ્તુતિ આશરે બે હજાર વર્ષોપર બનાવી હતી, જે સ્તુતિ પણ જૈન કેવા ઉચ્ચ ગુણુવાળા પરમેશ્વરને લખે છે, તેની સાખીતી આપે છે તે વખતે બ્રાહ્મણોનું જોર હિંદુસ્તાનમાં વધી પડેલું હોવાથી, તેઓએ શ્રી ઉજ્જયની નગરીમાં મહાકાળના મંદિરમાં મહાકાળેશ્વરની નીચે જીનેશ્વર ભગવાનની જૈન મૂર્તિ દાટી દીધી હતી. એ જીનખિંબ પ્રગટ કરવા માટે શ્રી સિદ્ધસેને બીજી શ્લોકમય શ્રી મહાવીર ભગવંતની સ્તુતિ કરતાં, મહાકાળેશ્વર નીચેથી જીનખિંબ પ્રગટ થયું હતું. એ શ્લોકોમાંના કુટલાક નીચે આપ્યા છે:--

(મુજંગપ્રયાતમ્.)

સંદા યોગસાત્મ્યાત્સમુદ્ભૂતસામ્યઃ

પ્રભોત્પાદિતપ્રાણિપુણ્યપ્રકાશઃ

ત્રિલોકીશવંચાસ્રિકાલજ્ઞનેતા

સં એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થઃ—ક્ષાયિક ભાવથી ઉત્પન્ન થયેલા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ યોગનો તાદાત્મ્યપણાના અનુભવથી જનતામાં હંમેશા સમપણું રહેલું છે, અને જોએ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનની પ્રભાથી પોતાના શાસનમાં રહેલા પ્રાણીઓને ધર્મનો ઉદ્દોત કરેલો છે, જે ત્રણ લોકના સ્વામી એવા દેવેન્દ્ર, ભૂમીન્દ્ર અને ચમરેન્દ્રોને પણ વંદવા યોગ્ય છે અને જે મતિ, શ્રુત, અવધિ તથા મનઃપર્યાય જ્ઞાનવાળા પુરુષોના સ્વામી છે એવા સામાન્ય કેવલીઓના ઇન્દ્ર પરમાત્મા શ્રી વર્ધ્ધમાન સ્વામી એકજ મારી ગતિ—શરણુ થાઓ. ૧.

શિવોડ્યાદિસંખ્યોડ્ય બુદ્ધઃ પુરાણઃ ।

પુમાનપ્યલક્ષ્યોડ્યનેકોડ્યથૈકઃ ।

પ્રકૃત્યાત્મવૃત્ત્યાપ્યુપાધિસ્વભાવઃ

સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થઃ—ઉપદ્રવ રહિત, પોતાના તીર્થની આદિના કરનાર, તત્ત્વના જાણનાર, વૃદ્ધ, સર્વ જીવોનું રક્ષણ કરનાર, ઈન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાનથી અલક્ષ્ય, અનંત પર્યાયાત્મક વસ્તુના જ્ઞાતા હોવાથી અનેક, નિશ્ચયનયથી એક, કર્મ પ્રકૃતિ વિગેરેના પરિણામથી ઉપાધિરૂપ છતાં આત્મ વૃત્તિવડે સ્વભાવમય એવા તે જીનેન્દ્ર મારી ગતિ રૂપ હો. ॥ ૨ ॥

જુગુપ્સાંભયાજ્ઞાનનિદ્રાવિરત્યંગ

મૂહાસ્યશુદ્ધેષમિથ્યાત્વરાગૈઃ ।

ન યો રત્યરત્યંતરાયૈઃ સિષેવે,
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૩ ॥

સાવાર્થઃ—નિંદા, ભય, અજ્ઞાન, નિદ્રા, અવિરતિ, કામાભિલાષ, હાસ્ય, શોક, દ્રેષ, મિથ્યાત્વ, રાગ, રતિ, અરતિ, દાનાંતરાય, લાભાંતરાય, ભોગાંતરાય, ઉપભોગાંતરાય, અને વીર્યાંતરાય—એ પ્રાંચ અંતરાય—એ પ્રમાણુના અઢાર દોષો જેને સેવતા નથી, તેવા એકજ પરમાત્મા જિનેંદ્ર મારી ગતિરૂપ હો. ૩.

ન યો બાહ્યસત્ત્વેન મૈત્રીં પ્રપન્ન
સ્તમોભિર્ન નો વા રજોભિઃ પ્રણુન્નઃ ।
ત્રિલોકીપરિત્રાણ નિસ્તંદ્રમુદ્રઃ
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૪ ॥

સાવાર્થઃ—જે પ્રભુ બાહ્યસત્ત્વ એટલે લૌકિક સત્ત્વ ગુણની સાથે મૈત્રીને પ્રાપ્ત થયા નથી, જે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારથી પ્રેરાયેલા નથી, તેમજ રજોગુણથી પણ પ્રેરાયેલા નથી અને ત્રણ લોકની રક્ષા કરવામાં જેની શૂર્તિ આલસ્ય રહિત છે, તે એકજ શ્રી જિનેંદ્ર મારી ગતિરૂપ થાઓ. ૪

હૃષીકેશ વિષ્ણો જગન્નાથ જિષ્ણો
મુકુંદાચ્યુત શ્રીપતે વિશ્વરૂપ ।
અનંતેતિ સંબોધિતો યો નિરાશૈઃ
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૫ ॥

સાવાર્થઃ—હે ઈન્દ્રિયોના નિયંતા, હે લોકલોકમાં વ્યાપ્ત જ્ઞાન-વાળા, હે જગતમાં રહેલા ભવ્ય પ્રાણીઓના નાથ, હે રાગ દ્વેશને જીતનાર, હે પાપથી મુકાવનાર, હે સ્ખલના રહિત, હે કેવળજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીના પતિ, હે અસંખ્યાત પ્રદેશે અનાવૃત્ત સ્વરૂપવાળા, હે અનંત—આ પ્રમાણે સંબોધન આપી, આશારહિત (નિષ્કામ) એવા પુરૂષોએ

જેને ઔધિક કરેલા છે એવા તે શ્રીજીનેંદ્ર પ્રભુ, એકજ મારી ગતિ હો. ૫.

પુરાનંગકાલારિરાકાશકેશઃ

કપાલી મહેશો મહાવ્રત્યુમેશઃ ।

મતો યોઽષ્ટમૂર્તિઃ શિવો ભૂતનાથઃ

સઃ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થઃ—પૂર્વે ક્ષપક શ્રેણીમાં આરંભ થયા ત્યારથી જે કામદેવશ્રીઃ મલિન શત્રુના વૈરી છે, જે લોકાકાશશ્રી પુરુષાકારના મસ્તકે રહેલી સિદ્ધ શિલા ઉપર સ્થાન કરનારા છે, જે બ્રહ્મચર્યને પાલનારા છે, જે મહત ઐશ્વર્યના ભોક્તા છે, જે મહા વ્રતને ધરનારા છે, જે કેવલજ્ઞાન કેવલ દર્શનરૂપ પાર્વતીના પતિ છે, જે અષ્ટકર્મના ક્ષયથી અષ્ટગુણરૂપી મૂર્તિઓવાળા છે, જે કલ્યાણરૂપ છે અને જે સર્વ પ્રાણીઓના નાથ છે તે પરાત્મા જિનેંદ્ર એકજ મારી ગતિ હો. ૬.

વિધિબ્રહ્મલોકેશશંભુ સ્વયંભૂ

ચતુર્વક્ત્રમુખ્યાભિધાનાં વિધાનમ્ ।

ધ્રુવોઽથો ય ઋચે જગત્સર્ગહેતુઃ

સઃ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થઃ—જગતના ભવ્ય પ્રાણીઓને મોક્ષ માર્ગ આપવામાં નિશ્ચય હેતુરૂપ એવા જે પ્રભુ, વિધિ, બ્રહ્મા, લોકેશ, શંભુ, સ્વયંભૂ અને ચતુર્મુખ, વિગેરે નામોના કરુણરૂપ છે તે જિનેંદ્ર એકજ મારી ગતિરૂપ થાઓ. ૭.

ન શૂલં ન ચાપં ન ચક્રાદિ હસ્તે

ન હાસ્યં ન લાસ્યં ન ગીતાદિ યસ્ય ।

ન નેત્રે ન ગાત્રે ન વક્ત્રે વિકારઃ

સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ:—જેના હાથમાં ત્રિશૂલ, ધનુષ્ય, અને ચક્રાદિ આયુધો નથી. જેને હાસ્ય, નૃત્ય, અને ગીતાદિતું કરવાપણું નથી અને જેના નેત્રમાં, ગાત્રમાં અને મુખમાં વિકાર નથી, તે પરાત્મા જીનેંદ્ર એકજ મારી ગતિ થાઓ. ૮

ન પક્ષી ન સિંહો વૃષો નાપિ ચાપં
 ન રોષપ્રસાદાદિજન્મા વિહંબઃ ।
 ન નિંદ્યૈશ્ચરિત્રૈર્જને યસ્ય કંપઃ
 સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૯ ॥

ભાવાર્થ:--જે ભગવંતને પક્ષા, સિંહ તથા વૃષભના વાહન નથી, તેમ પુષ્પતું પલુ ધનુષ્ય નથી, જેમને રોષ તથા પ્રસન્નતાથી થયેલી વિહંબના નથી અને નિંદવા યોગ્ય ચરિત્રોથી જેમનો લોકમાં ભય નથી, તે શ્રી જીનેંદ્ર પ્રભુ એકજ મારી ગતિ હો. ૯

ન ગૌરી ન ગંગા ન લક્ષ્મીર્યદીર્ઘં
 વપુર્વા શિરોવાપ્યુરોવા જગાહે ।
 યમિચ્છાવિમુક્તં શિવશ્રીસ્તુ મેજે
 સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ:—જેના શરીર ઉપર ગૌરી (પાર્વતી) બેઠાં નથી, જેના મસ્તકમાં ગંગા રહ્યાં નથી અને જેના વક્ષસ્થલમાં લક્ષ્મી રહેલાં નથી, તેમજ ઇચ્છાઓથી મુક્ત એવા જે પ્રભુને મોક્ષ લક્ષ્મી બને છે, તે શ્રી જિનેંદ્ર પ્રભુ એક જ મારી ગતિ થાઓ. ૧૦.

જગત્સંભવસ્થેમવિધ્વંસરૂપૈ
 રલીકેંદ્રજાલૈર્નયો જીવ લોકમ્ ।
 મહામોહકૂપે નિચિક્ષેપ નાથઃ
 સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ:—જે પ્રભુએ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિરતા અને નાશ રૂપ
ખોટા ઇંદ્ર જલોવડે આ સોકતે મહા મોહ રૂપી કુવામાં નાંખ્યો નથી,
તે એક જ પરમાત્મા શ્રી જિનેંદ્ર મારી ગતિ થાઓ. ૧૧

ત્રિકાલત્રિલોકત્રિશક્તિત્રિસંધ્ય
ત્રિવર્ગત્રિદેવત્રિરત્નાદિભાવૈઃ ।
ચતુક્તા ત્રિપદ્યેવ વિશ્વાનિ ચત્રે
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૧૨ ॥

ભાવાર્થ:—જે ભગવંતે પ્રતિપાદન કરેલી ત્રિપદી, ત્રિકાલ, ત્રિલોક,
ત્રિશક્તિ, ત્રિસંધ્યા, ત્રિવર્ગ, ત્રિદેવ અને ત્રિરત્ન વિગેરે ભાવોથી સર્વ
વિશ્વને વરેલી છે, તે શ્રી જિનેંદ્ર પ્રભુ એકજ મારી ગતિ થાઓ. ૧૨.

ન શબ્દો ન રૂપં રસો નાપિ ગંધો
નવા સ્પર્શલેશો ન વર્ણો ન લિંગમ્ ।
ન પૂર્વાપરત્વં ન યસ્યાસ્તિ સંજ્ઞા
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્ર ॥ ૧૩ ॥

ભાવાર્થ:—જે જિનેંદ્ર પ્રભુને શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ—એ પાંચ
વિષયો નથી, જે પ્રભુને શ્વેતાદિ વર્ણ નથી, જમને સ્ત્રી, પુરૂષ, કે નપું-
સક લિંગ નથી અને આ પહેલાં, આ બીજાં એવા સંજ્ઞા નથી, તે શ્રી
જિનેંદ્ર પ્રભુ એક જ મારી ગતિ હો. ૧૩.

હિદા નો મિદા નો ન ક્ષેદો ન ર્વેદો
ન શીષો ન દાહો ન તાપાદિરાપ્ત્ ।
ન સૌખ્યં ન દુઃખં ન યસ્યાસ્તિ વાંછા
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૧૪ ॥

ભાવાર્થ:—જે ભગવંતને શસ્ત્રાદિકથી હેદ નથી, કરવત વિગેરેથી
ભેદ નથી, જલાદિકથી ક્ષેદ નથી, ખેદ નથી, શાપ નથી, દાહ નથી,

લાખ વિગેરે આપતિ નથી, સુખ નથી, દુઃખ નથી અને વાંછા નથી, તે એકજ શ્રી જિનેન્દ્ર મારી ગતિ થાઓ. ૧૪

ન યોગા ન રોગા નચોદ્વેગવેગાઃ
સ્થિતિર્નો ગતિર્નો ન મૃત્યુર્ન જન્મ ।
ન પુણ્યં ન પાપં ન યસ્યાસ્તિ બંધઃ
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥ ૧૫ ॥

ભાવાર્થ—જે પ્રભુને મન વચન કાયાના યોગ નથી, જ્વરાદિ રોગો થતા નથી અને ચિત્તમાં ઉદ્વેગના વેગ થતા નથી. વર્ણ જે ભગવંતને આયુષ્યની સ્થિતિ (મર્યાદા) નથી, પરલવમાં ગતિ (ગમન) નથી, મૃત્યુ નથી, ચોરાશિ લાખ જીવ્યોનીમાં જન્મ નથી, અને પુણ્ય, પાપ તથા બંધ નથી તે શ્રી જિનેન્દ્ર મારી ગતિ થાઓ. ૧૫

તપઃ સંયમઃ સૂનૃતં બ્રહ્મ શૌચં
મૃદુત્વાર્જવાર્કિચનત્વાનિ મુક્તિઃ ।
ક્ષમૈવં યદુક્તો જયત્યેવ ધર્મઃ
સ એકઃપરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥૧૬॥

ભાવાર્થ—જેમનો કહેલો તપ, સંયમ, સત્ય વચન, બ્રહ્મચર્ય અચાર્યતા, નિરભિમાનીપણું, અર્જવ (સરલતા), અપરિગ્રહ, મુક્તિ (નિર્લોભતા) અને ક્ષમા—આ દશ પ્રકારનો ધર્મ જયવંત વર્તે છે તે શ્રી જિનેન્દ્ર પ્રભુ એકજ મારી ગતિ થાઓ. ૧૬

કલિવ્યાલવહ્નિગ્રહવ્યાધિચૌર
વ્યથાવારણવ્યાઘ્રવીધ્યાદિવિઘ્નાઃ ।
યદાન્નાજુષાં યુગ્મિનાં જાતુ નસ્યુઃ
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥ ૧૭ ॥

ભાવાર્થ:—જે ભગવંતની આજ્ઞાને સેવન કરનારા યુગલિકોને અર્થાત સ્ત્રી પુરુષોના કલેશ, સર્પલય, અગ્નિલય, ગ્રહપીડા, રોગ, ચોરનો ઊદ્રપવ હરતીનો લય, અને વ્યાઘ્રની શ્રેણીનો લય ઈત્યાદિ વિધ્નો કદિપણ થતા નથી, તે શ્રીજીનેંદ્ર પરમાત્મા એકજ મારી ગતિ હો. ૨૭

અબંધસ્તથૈકઃ સ્થિતોવાક્ષયીવા
પ્ય સદ્વા મતો યૈર્જડૈઃ સર્વશાત્મા ।
ન તેષાં વિમૂઢાત્મનાં ગોચરો યઃ
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૧૮ ॥

ભાવાર્થ:—જે જડો આત્માને સર્વથા કર્મના બંધ રહિત, એક, સ્થિર, વિનાશી અને અસત માને છે, તેવા મૂઢ પુરુષોને જે ભગવંત ગોચર (જ્ઞાન વિષયી) થતા નથી, તે શ્રીજીનેંદ્ર પરાત્મા મારી ગતિ થાઓ. ૧૮.

નવા દુઃસ્વર્ગર્થે નવા મોહગર્થે
સ્થિતા જ્ઞાનગર્થે તુ વૈરાગ્યતત્ત્વે ।
યદાજ્ઞાનિલીના યયુર્જન્મપારં
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેંદ્રઃ ॥ ૧૯ ॥ ॥

ભાવાર્થ:—જે ભગવંતની આજ્ઞા દુઃખગર્ભ વૈરાગ્યમાં કે મોહ, ગર્ભ વૈરાગ્યમાં રહી નથી પણ તે જ્ઞાનગર્ભ એવા વૈરાગ્ય તત્ત્વમાં રહેલી છે. વળી જેમની આજ્ઞામાં લીન થયેલા પુરુષો જનમમરણરૂપ સંસાર સમુદ્રના પારને પામી ગયા છે, તે શ્રી જીનેંદ્ર ભગવંત મારી ગતિ હો. ૧૯

મહાબ્રહ્મયોનિર્મહાસત્ત્વમૂર્તિ
મહાહંસરાજો મહાદેવદેવઃ ।

મહામોહજેતા મહાવીરનેતા

સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥ ૨૦ ॥

ભાવાર્થ:-જે ભગવંત પરબ્રહ્મના ઉત્પત્તિ સ્થાન છે, જે મહાન ધૈર્યની મૂર્તિ છે, જે મહાન ચૈતન્યના રાજા છે, જે ચાર પ્રકારના કર્મોપાધિવાળા મહાન દેવોના પણ દેવ છે, જે મહામોહને જિતનારા છે અને જે મહાવીર (કર્મને હણવામાં સુલટ) ના પણ સ્વામી છે, તે શ્રીજિનેન્દ્ર ભગવાન એકજ મારી ગતિ થાઓ. ૨૦.

આવી આવી અનેક સ્તુતિઓ જૈન ધર્મના પુસ્તકોમાં જોવામાં આવે છે, પણ તે સધળી આ પુસ્તકમાં દાખલ કરવાનું બીજી શકે એમ ન હોવાથી આપણે હવે વધુ દાખલા ન આપતાં અગાડી ચાલીશું.

અન્ય ધર્મીઓના અને જૈન ધર્મીઓના પરમેશ્વરમાં

શું ફરક છે ?

જૈન ધર્મમાં પરમેશ્વરનું જે સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે, તેમાં અને અન્ય ધર્મીઓના ઈશ્વરમાં મોટો ફરક છે, કારણ કે, અન્ય ધર્મીઓ જોને ઈશ્વર તરીકે માને છે તેમાં અગાડી જણાવેલાં અઢાર દૂષણોમાંથી કેટલાંક પ્રત્યક્ષ નજરે પડે છે અને તેથી તેઓ પરમેશ્વરના પદને લાયક નથી.

યોગશાસ્ત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું છે, કે ‘જે દેવની પાસે સ્ત્રી હોય, તથા જે દેવની પ્રતિમા પાસે સ્ત્રી હોય, તથા જે દેવ અવશ્ય સગી, દ્વેષી ભેમજ કામી છે.’ એવા દેવને પરમેશ્વર કેમ કહેવાય ? વળી અક. શાસ્ત્ર, ધનુષ્ય, ત્રિશૂળ, જપમાળા, અને કમંડળ વગેરે જોની પાસે હોય તે દેવ કેવા હોય ? તેને દુનિયા સાથે કાંઈપણ કામ બાકી હોવું જોઈએ, અને તેને કેટલાક તરફ દ્વેષ પણ હોવો જોઈએ, અને આપણે અગાડી જણાવી ગયા છઈએ એવા ગુણો જે કોઈ ધરાવે છે તે પરમેશ્વર નથી.

પરસ્ત્રીગમન કરનાર પરમેશ્વર હોઈ શકે નહિ !

હમણાની વ્યવહાર પદ્ધતિમાં એક એવી બાબત મનરે પડે છે કે, પરસ્ત્રીગમન કરનાર તરફ કોઈને પણ શુદ્ધ પ્રેમ ઉત્પન્ન થતો નથી. ભૂતકાળમાં પણ પરસ્ત્રાના સેવન કરનાર તરફ ધિક્કારની લાગણીમાં જોવામાં આવતું હતું, એવું શાસ્ત્ર ઉપરથી જણાય છે. હવે કેટલાક ધર્મવાળા જે પરમેશ્વરને માને છે, તેઓ પરસ્ત્રીગમન કરનારા કામ કુચેષ્ટા કરનારા હોય છે તે ઈશ્વર કેમ કહી શકાય ? જે પુરુષ પરસ્ત્રાનો ત્યાગ કરી પોતાની સ્ત્રીનું સેવન કરે છે, તેને પણ દુનિયામાં શુદ્ધચર્મી કહેવામાં આવે છે ; પરંતુ તેને મુનિ રૂપિ કે ઇશ્વર કહેવામાં નથી આવતો. આનું કારણ એ છે કે જોને કામાગ્નિની બળતરા દરરોજ ચાલુ છે, તેનામાં કદી પણ ઇશ્વરતાનો સંભવ પણ થતો નથી. આ કારણથી જે પરમેશ્વરમાં એ હાથ છે, તે પરમેશ્વર નથી પણ કુદૈવ છે.

દ્રૌપદાન પરમેશ્વર હોઈ શકતો નથી.

કેટલાકો એવા પરમેશ્વરને માને છે કે, જોને દ્રૌપદાં ચિન્હો હોય છે અને અમુક માણસો તરફ દ્રૌપદી લાગણી હોય છે. દ્રૌપદા ચિન્હ શસ્ત્ર, ધનુષ, ચક્ર, ત્રિશૂળ વગેરે રાખવાં તે છે, કારણકે કોઈ વેરીને મારવા માટે તે રાખવામાં આવે છે. હવે જોણે પોતાના સઘળા વેરી જીત્યા નહિ હોય, તે સર્વ શક્તિમાન કેમ કહેવાય ? અને જો તે સર્વશક્તિમાન નહિ ગણાય, તો પરમેશ્વર કેમ હોઈ શકે ? આ કારણથી જણાશે કે પરમેશ્વરને દ્રૌપ નથી અને તેથી ધનુષ્ય, ચક્ર, ત્રિશૂળ વગેરે ધારણ કરનાર ઇશ્વર નથી.

પરમેશ્વરને જપમાળાનું કારણ નથી.

જપમાળા ને દેવો હાથમાં રાખેછે તે પણ પરમેશ્વર કહી શકાય નહિ, કેમકે જપમાળા એ અસર્વજ્ઞતાનું ચિન્હછે. સર્વજ્ઞતો માળાના મણુકા વગર પણ જપની સંખ્યા ગણી શકેછે. વળી જે જપ કરે-છે તે પણ પોતાના કરતાં ને વધુ ઉત્તમ હોય, તેનાજ જપ કરે ત્યારે પરમેશ્વર કરતાં બીજું કાણુ વધું ઉચું છે, કે જેનો તે જપ કરે છે. આ ઉપરથી એ સાબીત થાય છે કે, જપ કરનાર દેવ ઇશ્વર નથી.

એ સિવાય શરીરે લક્ષ્મ લગાડનાર, ધુણી તામ કરનાર, નગ્ન યર્ધ કુચેષ્ટ કરનાર, ભાંગ અપ્રીણ, મદિરા વગેરે પીનાર, માંસને ખાનાર પણ પરમેશ્વર હોઈ શકે નહિ, કારણકે તેને તૃષ્ણા છે. જ્યારે પરમેશ્વરને તે કોઈ પણ ઇચ્છા હોતીજ નથી.

સ્વારી કરનાર ઇશ્વર નથી.

હાંથી, ઉંટ, બળદ વગેરે ઉપર સ્વારી કરનાર પણ ઇશ્વર હોઈ શકે નહિ, કેમકે સ્વારી તો પરજીવને પીડા કરનારી છે, ને પરમેશ્વર તો દયાળુ હોવાથી તે કોઈને પીડા કરેજ નહિ, તેથી ઇશ્વર સ્વારી કરતા નથી એ સિદ્ધ થાયછે. અન્યધર્મીઓ જેને પરમેશ્વર તરીકે માને છે, તેમાંના કેટલાક નાદ, નાટક, હાસ્ય, સંગીત ઇત્યાદી રસમાં લીન રહે છે, વાજાંત્ર વગાડેછે, પોતે નાચેછે, બીજને નચાવેછે, હસેછે, કુદેછે વગેરે ક્રમો, મોહમાં લીન થઈ કરેછે, પણ જે પોતેજ આવા અસ્થિર સ્વભાવના હોય, તે બીજને શાંતિ કેવી રીતે કરી શકે? આ કારણથી

દુનિયાનો સૌથી પ્રાચિન ધર્મ.

૧૩૬

હિંદુઓ દોષ-ધરાવનારા પરમેશ્વર નથી, પણ કુદૈવ છે એમ જણાય છે,
જ્યારે પરમેશ્વર તો અગાડી જણાવેલા દૂષણો વગરનાજ છે.

(પ્રકરણ પહેલું સમાપ્ત.)

જાહેર ખપ્પર.

સસ્તુ અને સુંદર ખખર

મુ'બઈની શેખીન પ્રજામાં ટુંક મુદતમાં વિશ્વાસ તથા માન ધરાવતી
ચાંદી સોના તથા ઝવેરાતની દુકાન.

કોઠારી એન્ડ કંપની.

નં° ૧૮૩ કાલબાદેવી, ભાટીયા મહાજન વાડીની સામે
કચ્છ, કાશ્મીર, ડાકા, શીકાર, મદ્રાસ, લકનો, કટક, માલ્ટા વર્કની સુંદર
દીલ પઝીર નકસીની તથા સાદી ચાંદીની તરેહવાર બનાવટો
જેવી કે

માનપત્રના દાખડા, ચાહા દાનનાસટ, ફલાવરવાઝીસ, ફ્રેમ્સ ઇત્યાદિ

—અનેક મોહિનીઓ—

ચીનાઇ ગુલાબદાની, અત્તરદાની, તપખીરની દાખડીઓ
ચોખી ચાંદીના વિધવિધ પ્રકારના છેડા, બટન, રમકડાં,
ચાર્મસ, લોકેટસઇ

સોના તથા ઝવેરાતના દાગીના.

જેવા કે

છેડા, સાંકળીઓ, ખુટીઓ, વીંટીઓ, કાનની કડીઓ, બટન્સ વિગેરે વિગેરે
ઉત્તમ પાલીસ સફાઇદાર શ્રીનીશ

મધ્યમ ભાવ

દેશાવરના ઝોરડોરોપર તાકીદે પુરતુ ધ્યાન આપવામાં આવે છે,
(છત્તર, છડીઓ, આંગીઓ, ચમર, સિંહાસનઇ)

એકવાર મુલાકાત તથા અજમાયશ સેવા માનપૂર્વક વિનંતી કરીએ છીએ.

પ્રકરણ ૨ જી.

—૦૦૦૬*૦૦૦—

પરમેશ્વર સૃષ્ટીનો કર્તા નથી.

—*—

જેનો કેવા પરમેશ્વરને પૂજે છે તે આપણે આગલા પ્રકરણમાં જોયું, પણ તે છતાં એક મોટી બાબત રહી ગઈ છે તે વિષે જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો શું કહે છે તે તપાસીયું.

જેનો ઈશ્વરને માનતા નથી એવું તહોમત અન્ય ધર્મોઆ તરફથી મુકવામાં આવ્યું હતું, તેથી તેઓ જ્યાં અને ત્યાં જૈનોને નાસ્તિક કહેતા પણ જ્યારે તેઓએ જોયું, કે તેઓ ઈશ્વરને માને છે, ત્યારે તેઓએ એક ખીજી કારણ શોધી કહાડયું. એ કારણ એ હતું કે જેનો પરમેશ્વરને પૃથ્વીના કર્તા નથી માનતા, અને તેથી તેઓ નાસ્તિક છે. આવા વિચારે તેઓએ પુસ્તકોદ્ધારા, ભાષણોદ્ધારા, પત્રદ્ધારા અને બનતી દરેક રીતે બહાર પાડ્યા અને તેઓની સંખ્યા વધુ હોવાથી, તેઓ તેવો વિચાર ખીજાઓમાં ઉત્પન્ન કરવા શક્તિવાન થયા.

નવીન વેદાંતો, નૈયાયિક, વૈશેષિક, પાંતંજલ, નવીન સાંખ્ય, ઈસાઈ, મુસલમાન વગેરે અનેક મતાવલંખી પુરૂષ ઈશ્વરને જગતકર્તા અથવા સર્વ વસ્તુના કર્તા માને છે: એથી ઉલટું જૈન, બૌદ્ધ, પ્રાચિન સાંખ્ય, પૂર્વ મીમાંસાકારક જૈમિનિ મુનિના સંપ્રદાયી ભટ્ટ પ્રભાકર વગેરે મતવાળા ઈશ્વરને જગતકર્તા માનતા નથી.

ઈશ્વરે જગતને બનાવ્યું છે. તે માટે પુરાણોમાં ધણીજ હસવા યોગ્ય બાબતો નજરે પડે છે, તે લંબાણુ થવાના ભયથી અહીંઆં દાખલ

* નાસ્તિક શબ્દ એ રૂપમાં વપરાય છે. ચાલુ સંપ્રદાયને ન માનતાં ખીજા નવા મત સ્થાપનાર નાસ્તિક કહેવાય છે: તેમ જો કંઈ પણ માનતો નથી તે પણ નાસ્તિક કહેવાય છે.

કરી નથી. ખ્રીસ્તીઓ અને યાહુદીઓ તે એવી રીતેજ માનેછે. કે આશરે ૫૦૦૭ વર્ષો ઉપર આ પૃથ્વી ઈશ્વરે પેદા કીધી: ‘જેને સીસ’ નામનું પુસ્તક કે જે મુસા પેગંબરના પવિત્ર પુસ્તકોમાં પહેલું ગણાય- છે, તેમાં તે સારી રીતે જોવામાં આવે છે:-

In the beginning God created the heaven and the earth. And the earth was without form and void, and darkness was upon the face of the deep: And the Spirit of God moved upon the face of the waters. And God said, ‘Let there be light,’ and there was light.

And God made the firmament ..... And God called the firmament heaven. And the evening and the morning were the second day.

And God said, ‘Let the waters under the heaven be gathered together unto one place and let the dry land appear: and it was so.....

And God said, Let the earth bring forth grass, the herb yielding seed and the fruit tree yielding fruit after its Kind, whose seed is in itself upon the earth, and it was so.....

.....And the evening and the morning were the third day.

And God made two great lights: the greater light to rule the day and the lesser light to rule the night...

And the evening and the morning were the fourth day.....

And God created great whales and every living creature that moveth, which the water brought forth abundantly, after their Kind and every winged fowl after his Kind.....

And the evening and the morning were the fifth day.

And God said 'Let the earth bring forth the living creature after his kind, cattle and creeping thing, and beast of the earth after his Kind : and it was so.

And God said, 'Let us make man in our image, after our likeness'.

So God created man in his own image, in the image of God created He him : male and female created He them.

And the evening and the morning were the sixth day.

And He rested on the seventh day from all His work which He had made.

દુઃકમાં ઉપર લખેલી બાબતનો સારાંશ એ છે કે, આસરે ૫૦૦૭ વર્ષ ઉપર ઈશ્વરે સૃષ્ટિ બનાવી હતી, અને તેમાં પહેલે દિવસે અજવાળું બનાવી તેમાંથી દિવસ અને રાત્રિ બનાવ્યાં, બીજે દિવસે આકાશ બનાવ્યું, ત્રીજે દિવસે સુકી જમીન અને દરિયાને જુદા પાડી, જમીન પર ઘાસ, અને વનસ્પતિ વગેરે બનાવ્યાં, ચોથે દિવસે સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારા બનાવ્યા, પાંચમે દિવસે દરિયામાંનાં અને હવામાં ઉડતાં સઘળાં પ્રાણીઓ બનાવ્યાં, છઠ્ઠે દિવસે ઠોર, પેટે ચાલતાં પ્રાણી અને માણસ બનાવ્યાં,

અને છેલ્લે દિવસે ઇશ્વરે વિજ્રામ લીધો.

આ રીતે બાઈબલમાં જણાવવામાં આવ્યું છે. આવીજ રીતના વિચારો આપણાં બાળકો જે પુસ્તકો શીખે છે તેમાં પણ શીખવવામાં આવ્યા છે: ચોથી ચોપડીમાં એક પાઠમાં નીચે પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું છે:—

ઓ ઇશ્વર તું એક છે,
સર્જ્યો તેં સંસાર,
પૃથ્વી, પાણી, પર્વતો,
તેં કીધાં તૈયાર.
તારા સારા શોભિતા,
સૂરજને વળી સોમ,
તે તો સઘળા તેં રચ્યા,
જખરૂં તારૂં જોમ.

છઠી ચોપડીમાં એક પાઠમાં નીચે પ્રમાણે છે:—

જેની શક્તિથી થયાં,
ભૂમિ, જળ, ગીરિ, આકાશ,
જશ જેના બહુ બહુ વળી,
વંદુ તે અવિનાશ.

વળી સાતમી ચોપડીમાં તો પરમેશ્વરે કેટલાંક ત્રાસદાયક પ્રાણીઓ વેદા કહ્યાં છે, એમ જણાવી તેનાં કારણો આપવામાં આવ્યાં છે:—

નિત નિત જન નિરમળ રહે, વસે હળી મળી વાસ,
એ ઇચ્છાથી ઇશ્વરે, તે શિર મુકયા ત્રાસ.

સાતમી ચોપડીના એક ખીન્ન પાઠમાં નીચે પ્રમાણે નજરે પડે છે:—

એ નરવાસી વિશ્વના, ઉંચું ને આકાશ,
ત્યાં ગોળા ને તેજના, જળહુળ નેત પ્રકાશ.
પૂરું અચરજ પામીને, વળી વળી ખુબ વિચાર,
તું તેના કરનારને, પૂજ પૂરો ધરી પ્યાર.
સર્વ શક્તિના સ્વામિનાં, અદ્ભૂત કામ અપાર,
એ એમાંનું એક છે, અમત્કાર કરનાર.

પરમેશ્વર જગતના અને તે અંદર રહેલી દરેકે દરેક ચીજના, સુખ અને દુઃખના, આંધળા અને લૂલાના અને સર્વે સારી કે ખરાબ દરેક ચીજના બનાવનાર છે, એવું અન્ય ધર્મોએ કે જેમનાં નામ અગાડી આપવામાં આવ્યાં છે તેમનું માનવું છે, એ આ ઉપરથી જણાય છે; પણ જૈનો તે રીતે નથી માનતા અને તેનાં ધણાં કારણો છે.

એ કારણો પર વિચાર કરતા પહેલાં જગતમાં જે એ મત મનાય છે તે તપાસીશું.

વેદાંત ધર્મને માનનારા, ઈસુ ખ્રીસ્તના ધર્મને અંગીકાર કરનારા, યાહુદી ધર્મને ઈશ્વર પ્રણીત ધર્મ તરીકે ઓળખાવનારા, અને મહમદ પેગમ્બરે ઉપદેશેલા મુસલમાન ધર્મવાળાઓ એમ માને છે કે, જગત ઉત્પત્તિ પહેલાં એકજ ઈશ્વર હતા, અને જગતનાં ઉપાદાનાદિ કોઈ પણ કારણ અથવા ખીજ વસ્તુ નહોતી.

હમણાંના વેદ વગેરે શાસ્ત્રોમાં એ સંબંધમાં ધણાં વાક્યો નજરે પડે છે, તેમાંનાં કેટલાંક નીચે આપ્યાં છે,—

एतस्मादात्मन आकाशः संभूतः आकाशाद्वायुः वायोर-
ग्निरग्नेरापः अभ्यः पृथिव्या ओषधयः ओषधिभ्यामन्नमाद्रेतः
रेतसः पुरुषः सवाएष पुरुषोन्नरसमयः

(તૈત્તિરિય શાખાની શ્રુતિ)

૧ળી

સદૈવ સૌમ્યેદમગ્રાસીદેક મેવાઽદ્વિતયં તદક્ષતઃ વહુઃ
સ્વાં પ્રજાયેયેતિ.

(છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્)

૧ળી

નાસદાસન્નિ સદાસીતદાનીન્ના સીદ્રજોન વ્યોમ પરો-
ઘત્ કિમાવરીવઃ કુહકસ્ય શર્મણ્યમ્બ્યઃ કિમાસીદ્ગ્રહન ગંભીરં

(રૂગ્વેદ)

યાહુદીઓ અને ખ્રીસ્તીઓ પણ એમજ માનેછે અને તેમની
શાહદત આજ પ્રકરણની શરૂઆતમાં ટાંકવામાં આવીછે.

'In the beginning God created the heaven and the
earth' વગેરે.

ન્યારે એકમતવાળા શરૂઆતમાં ૫કત ધ્રુવરજ હતા એમ માને
છે, ત્યારે ખીજા મતવાળા એમ માનેછે કે શરૂઆતમાં ધ્રુવર સાથે—
જીવ, પરમાણુ, આકાશ, કાળ આદિ—જગત રચવાની સામગ્રી
મળી હતી.

હવે આપણે પહેલા મતને માનનારાઓની શું ભૂલ છે, તે તપાસી-
શું—એમ માનવામાં નીચલી ભૂલો નજરે પડેછે:-

(૧) કોઈ પણ ચીજ ઉપાદાન કારણ વગર થઈ શકતી નથી
જગતનું ઉપાદાન કારણ ન હોવાથી જગત કદાપિ ઉત્પન્ન થઈ
શકતું નથી.

ઉપાદાન કારણ વિના જગત બની શકે નહિ.

(૨) કોઈ એમ કહેશે કે ઈશ્વરે પોતાની શક્તિથી જગત રચ્યું છે, ને તેની શક્તિજ ઉપાદાન કારણ છે, તો તેમાં પણ ધણા દેખ નજરે પડે છે:—

એ ઈશ્વરની શક્તિથી જગત ઉત્પન્ન થયું, તો એ સવાલ ઉઠે છે કે, ઇશ્વરની શક્તિ, ઇશ્વરથી ભિન્ન છે તો પછી તે જડ કે ચેતન એ માંથી એક હોવી જોઈએ. જો જડ હોયતો તે નિત્ય કે અનિત્ય એમાંથી એક હોવી જોઈએ.

તે નિત્ય હોયતો સૃષ્ટિની પહેલાં એ શક્તિ પણ હતી, એ સિદ્ધ થાય છે અને તેથી ઇશ્વર એકલા જ પ્રથમ હતા, તે ખોટું થાય છે.

જો એમ ધારવામાં આવે કે એ શક્તિ અનિત્ય, ભિન્ન અને જડ છે, તો પછી તેના ઉપાદાન કારણરૂપ ખીજ ઇશ્વરની શક્તિ થઈ; તે શક્તિને ઉત્પન્ન કરનારી ત્રીજી શક્તિ થઈ અને એ રીતે અનવસ્થા દ્વય આવે છે.

જો એમ ધારીએ કે એ શક્તિ ચેતન છે, તો તે પણ નિત્ય કે અનિત્ય હોવી જોઈએ. આમાં પણ ઉપલાંજ દ્વયજી ઉત્પન્ન થાય છે.

જો એમ ધારીએ કે ઈશ્વરની શક્તિ ઇશ્વરથી અભિન્ન છે, તો તો સર્વ વસ્તુને ઈશ્વરજ કહેવી જોઈએ, જે તદ્દન અશક્ય છે; કેમકે એમ ધારવાથી સારું કે નરસું, પુણ્ય કે પાપ, નર્ક કે સ્વર્ગ, ધર્મ કે અધર્મ, સુખી તેમજ દુઃખી વગેરે સર્વે ઈશ્વરજ ગણવાં પડશે. આથી ઈશ્વરે જગત પેદા કર્યું નથી, એ સિદ્ધ થાય છે.

(૩) પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી ઈશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

દરેક યીજ જે પ્રત્યક્ષ નજરે પડે છે, તેમાં તો કોઈ પણ માણસ

વિરૂદ્ધ પડી શકે એમ નથી, કેમકે તે તો આપણે જોઈ શકીએ કે ઇશ્વરે આ કર્યું, તે કર્યું, અને હજી બીજું કરે છે. પણ તે નજરે પડતું નથી, અને વેદમાં પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે ઇશ્વરને જાણનાર કોઈ છે નહીં.

अपाणिपादो जवनो ग्रहिता,
पश्यत्यचक्षुस्समृणोत्यकर्णः ॥
सवेति विश्वं न च तस्यास्ति वेत्ता,
तमाहुरउयं पुरुषं पुराणम् ॥

(૪) અનુમાન પ્રમાણથી ઇશ્વર સૃષ્ટિ કર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

કોઈ એમ કહે છે કે કર્તા વિના કોઈ પણ ચીજ બની શકતી નથી, તો આવું મોટું જગત કોઈ બનાવનાર વગર કેમ બની શકે ? જો આ અનુમાન ખરું માનીએ તો એમ સવાલ ઉઠશે કે, તે જીવો પેદા થયા ત્યારે સારા હતા કે ભૂંડા ? આ માટે વખતે એમ કહેવામાં આવશે, કે તેઓ તો સારાજ હતા ! ત્યારે એ સવાલ ઉઠશે કે ભૂંડા જીવો કેમ નજરે પડે છે ? કેમકે સારા જીવોમાંથી ખરાબ કામ કરવાની શક્તિ કેમ ઉત્પન્ન થઈ શકે ? આ ઉપરથી ઇશ્વરે કોઈ પેદા કર્યું નથી એમ દેખાય છે.

જો એમ કહેવામાં આવે, કે ઇશ્વરે સારાં અથવા ભૂંડાં કામ કરવાની શક્તિ રચી હતી, પણ ઇશ્વરે જીવોને ભૂંડાં કામ કરવા તરફ પ્રવર્તાવ્યા નથી, અને ભૂંડાં કામ કરવામાં જીવ પોતેજ પ્રવર્તે છે, અને તેમાં ઇશ્વરનો દોષ નથી, તો એ સવાલો ઉત્પન્ન થાય છે કે (૧) સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર, સર્વ વાંતના જાણી છતાં એવી શક્તિઓ કેમ પેદા કરે ? જો જાણતા છતાં ઇશ્વર એવી શક્તિઓ પેદા કરે, તો ઇશ્વર માણસના શત્રુરૂપ ગણાય ! (૨) જો ઇશ્વર તે વાત જાણતા નહોતા એમ કહેવામાં આવે, તો ઇશ્વર સર્વજ્ઞ નહિ પણ અસર્વજ્ઞ કહેવાય !

આ રીતે ઇશ્વર સારા જીવ હિતકર્તા સિદ્ધ થતા નથી, કેમકે ઇશ્વરે સારી અને ભુંડી બે જાતની શક્તિઓ પેદા કરી, અને જ્યારે તેઓ તે બંને શક્તિઓનો ઉપયોગ કરી સ્વર્ગમાં જાય અને નર્કમાં પણ જાય, ત્યારે પાછલા અન્યાય માટે જીવોને નહિ પણ ઇશ્વરનેજ દોષ ઘટે. પણ વાસ્તવિક રીતે તેમ નથી. પરમેશ્વર દોષરહિતજ છે અને તે સર્વ શક્તિમાન છે.

(૫) ઇશ્વરે પુણ્યવાન જીવ રચ્યાછે એમ માનવાથી
પણ ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

જો આપણે એમ ધારીએ કે ઇશ્વરે પુણ્યવાન જીવો રચ્યાછે, તો તે પણ ખોટું છે કેમકે જો તેમ હોય તો ગર્ભમાંજ અને જન્મ્યા પછી અંધા, લંગડા, લૂલા, બહેરા, મૂંગા હોવાપણું, (ભુંડું રૂપ, નીચ કુળમાં જન્મવાપણું, જીવજીવ દુઃખી રહેવું, ખાવા પીવાનું મળ્યા વગર ભૂખે મરવું, વગેરે જે દુનિયામાં જોવામાં આવેછે, તે કેમ હોઈ શકે ? પુણ્યવાન જીવને તો દુઃખ હોયજ ક્યાંથી ?

વળી પુણ્ય કર્યા વગરજ ઇશ્વરે જીવોને પુન્યશાળી કેમ બનાવ્યા ? જો કદી ઇશ્વરે પુણ્ય કર્યા વગરજ જીવોને પુણ્યશાળી બનાવ્યા એમ ધારીએ, તો હવે તે સર્વ જીવોને તેજ રીતે મોક્ષમાં કેમ નથી મોકલતા, અને સર્વ સુખ કેમ નથી આપતા ? જીવોને જે દુઃખ પડે છે, તે જોઈને વિચાર કરીએ તો તો ઇશ્વરના કાર્ય ઉપર ચિંત્તકાર છુટે. સારાં કર્મો કરાવીને, શાસ્ત્રોપદેશ કરાવીને, ભૂખે મરાવીને, રાગ દ્વેષ છોડાવીને ધરખાર તળવીને, સાધુ બનાવીને, તપશ્ચર્યાનાં દુઃખ પાડીને, બીખ મંગાવીને, દયાનાં, દાનનાં અને સત્યનાં કર્મો કરાવીને, વગેરે અનેક સાધનેજ તે શું કારણ મોક્ષ આપેછે ? પણ વાસ્તવિક રીતે એમ નથી-જ, કારણકે ઇશ્વર અણસમજી નથી કે આવા જીવો પેદા કરે; તેથી તે સૃષ્ટિનો કર્તા પણ સિદ્ધ થઈ શકતો નથી.

(૬) ઈશ્વરેજ પાપી જીવો પેદા કર્યા હતા, એમ માનવાથી

પણુ ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

જો કદી એમ માનીએ કે ઇશ્વરે પાપીજ જીવો પેદા કર્યા હતા, તો તેમાં પણુ ઇશ્વરને દૂષણ લાગે છે, કેમકે જીવે પાપ કર્યા વગર શું કારણુ તેને પાપી બતાવ્યા ? આયું ધારવાથી તો ઇશ્વર અન્યાયી ઠરે. જો વાસ્તવિક નથી* અને તેથી પણુ ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા નથી એ સિદ્ધ થાય છે.

(૭) ઇશ્વરે પોતાનું ઐશ્વર્ય સૃષ્ટિમાં પ્રગટ કરવા સૃષ્ટિ રચી

છે, એમ માનવાથી પણુ ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા

સિદ્ધ થતા નથી.

જો એમ માનીએ કે ઇશ્વરે પોતાનું ઐશ્વર્ય પ્રગટ કરવા માટે સૃષ્ટિ રચી છે, તો ઇશ્વર દુઃખી હતા એમ માનવું પડશે, કેમકે સૃષ્ટિ તો તેમણે પોતાનું ઐશ્વર્ય પ્રગટ કરવાને રચી અને તે પહેલાં સૃષ્ટિ હતીજ નહિ. હવે જ્યારે સૃષ્ટિ હતી નહિ ત્યારે ઐશ્વર્ય પ્રગટ કર્યું વગર ઇશ્વર દુઃખી હોવા જોઈએ, કેમકે દુઃખ વગર તેને સૃષ્ટિ રચવા કેમ મન થાય ? વળી જો એમ હતું તો સૃષ્ટિ રચવા પહેલાં ઇશ્વર શું કરતા હતા, એ સવાલ પણુ ઉત્પન્ન થાય છે. પણુ ઇશ્વર તો દુઃખી હોઈ શકે નહિ† અને તેથી ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા નથી.

(૮) ઇશ્વરે પરાપકાર વાસ્તે સૃષ્ટિ રચી છે, એમ માનવાથી

પણુ ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

જો કોઈ એમ માને કે ઇશ્વરે સર્વ જીવોને પુન્ય કરાવી અનંત સુખ દેવા માટેજ સૃષ્ટિ રચી છે, તો તેમાં પણુ દાન જણાશે, કેમકે જોએએ પાપ કર્યા હશે તેઓ નર્કમાં ગયા હોવા જોઈએજ. હવે તેઓ

* જુઓ પ્રકરણ પહેલું, † જુઓ ખંડ ૨ નો પ્રકરણ ૧ લું.

નર્કમાં ગયા તેમાં પરમેશ્વરે શું ઉપકાર કર્યો? વળી તે સર્વ શક્તિમાન હતાં આવા જીવો કેમ પેદા કરતા હશે?

(૯) ઇશ્વર સર્વ પાપ પુન્ય પોતે ચાહે તેમ કરાવે છે એમ

માનવાથી પણ ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

જો એમ માનીએ કે સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વરજી, બાજીગર જે રીતે લાકડાની પુતળાને પોતાની મરજી માફક નચાવે છે તેમ, સર્વ જીવો પાસે પાપ પુન્ય કરાવે છે, તો પછી જીવ પોતે કાંઈ કરી શકતો નથી પણ ઇશ્વર કરાવે છે તેમ કરે છે એમ માનવું પડશે. જો એમ માનીએ તો જીવને સારા નરસાનો નતીજો મળવો ન જોઈએ, કારણ કે તેણે જે કાંઈ કર્યું તે તો ઇશ્વરની મરજી માફક કર્યું છે. જો દરેક જીવ ઇશ્વરની મરજી માફક કરે છે, તો પછી ઇશ્વર તેમને સ્વર્ગ કે નર્ક કોઈ કોણે મોકલી શકે નહિ, અને નર્ક, તિર્યક, સ્વર્ગ અને મનુષ્ય એ ચાર ગતિમાં જીવોને રજીવું પણ ન પડે. જો એ ચાર ગતિ ન હોય તો આ સંસાર પણ ન હોય. જો સંસાર ન હોય તો વેદા, પુરાણ, બાઈબલ, કુરાન અવસ્તા, વગેરે શાસ્ત્રો પણ ન હોય. જો શાસ્ત્રો ન હોય તો શાસ્ત્રોના ઉપદેશક પણ નહિ હોય. જો ઉપદેશકો ન હોય તો ઇશ્વર પણ નહિ હોય, જો ઇશ્વર ન હોય તો પછી સર્વ શૂન્યતા હોવી જોઈએ. પણ વાસ્તાવિક રીતે એમ નથી અને તેથી જે આપણે માન્યું કે ઇશ્વર પાપ પુન્ય કરાવે છે, તે ખોટું હતું અને તેથી ઇશ્વર સૃષ્ટિ કર્તા નથી એ સિદ્ધ થયું.

(૧૦) ઇશ્વરે સંસારની કીડા માટે સૃષ્ટિ રચી છે અને પાપ પુન્ય

સ્વર્ગ અને નર્ક જેવું કાંઈ નથી, એમ માનવાથી પણ

ઇશ્વર સૃષ્ટિ કર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

જો એમ માનીએ કે ઇશ્વરે કીડા માટે સૃષ્ટિ રચી છે, તો તેનું પરિણામ પણ કીડામાંજ આવવું જોઈએ, પણ જગતમાં જોઈએ છીએ તો તથા ઉલટું નજરે પડે છે. સંકડો રોગી, દુઃખી, ગરીબ, ભૂખે મરતા,

પ્રેમમાં બળતા વગેરે નજરે પડે છે, જેને જોઈ આપણને દયા આવે, તો ઇશ્વર જે દયાળુ છે તેને દયા કેમ ન આવે ? પણ તેવી દયા તો દેખવામાં નથી આવતી ત્યારે ઇશ્વર નિર્દય ઠરે, પણ તેમ નથી અને તેથી ઇશ્વર સૃષ્ટિ કર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

વળી જે ક્રીડા માટે સૃષ્ટિ રચે તેને રાગ, દ્વેશ વગેરે હોવા જોઈએ, પણ ઇશ્વરમાં તો તે હોયજ નહિ અને તેથી ઇશ્વર જગત કર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

(૧૧) પરમાત્મા જગતના ઉપાદાન કારણ છે એમ માનવાથી પણ ઇશ્વર જગત કર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

પરમાત્મા જગતના ઉપાદાન કારણ છે એમ માનવામાં પણ દ્વંષ્ટ આવે છે, કેમકે એમ માનવાથી તો જે કાંઈ જગતમાં હોય તે સર્વ કાંઈ પરમાત્માજ બની જાય. જે તેમ બને તો જગતમાં નથી કોઈ પાપી કે પુન્યશાળી; નથી કોઈ ધર્મી કે અધર્મી, નથી નર્ક કે સ્વર્ગ અને જેવા ચંડાલ તેવાજ બ્રાહ્મણ એમ માનવું પડે; પણ તેમ છેજ નહિ, અને તેથી ઇશ્વર સૃષ્ટિ કર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

(૧૨) ઇશ્વર સામગ્રીઓથી પણ જગત રચી શકતા નથી,

ઉપરની બાબોતોમાં એમ માનવામાં આવ્યું છે, કે પ્રકૃત ઇશ્વરજ પહેલા હતા અને તેણે પોતે સૃષ્ટિ રચી; એ માનવું કટલું ભૂલ ભરેલું છે તે આપણે તપાસ્યું. હવે જગતના ઉપાદાન કારણવાળા એક ઇશ્વર અને તે સાથે જગત પેદા કરવાની બીજી સામગ્રી પહેલાં હતી અને તે સામગ્રીથી ઇશ્વરે જગત પેદા કર્યું એમ માનવાથી ઇશ્વર જગતકર્તા સિદ્ધ થાય છે કે નહિ તે તપાસીએ.

× (જીઓ પ્રકરણ ૧ લું-ખંડ બીજો)

જગત પેદા કરવા માટે ઈશ્વરને શું શું યીજેતી જરૂર હતી, એમ પ્રશ્ન ઉઠતાં, સામગ્રીથી ઇશ્વરે સૃષ્ટિ રચી છે એમ માનનારાઓ નીચલી સ્ત્રમગ્રી જણાવે છે;—

૧ પૃથ્વીનાં પરમાણુઓ

૨ જળનાં પરમાણુઓ

૩ અગ્નિનાં પરમાણુઓ

૪ વાયુનાં પરમાણુઓ

૫ આકાશ.

૬ દિશા.

૭ આત્મા.

૮ મન.

૯ કાળ.

ઉપલી સામગ્રીથી ઈશ્વરે જગત રચ્યું છે, અને એ નવે વસ્તુઓ નિત્ય અને અનાદિ છે, અને તે કોઇની બનાવેલી નથી, એમ તેઓ માને છે. તે સાથે તેઓ એમ પણ માને છે, કે આ જગત પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણથી જ્ઞાત છે, અને સર્વ જગતના રચનારનું સ્વરૂપ એવું છે, કે તે વર્ણવી શકાતું નથી; અને જગતમાં બુદ્ધિવાન યીજે નજરે પડે છે, તેથી તેને રચનાર પણ બુદ્ધિવાન હોવો જોઈએ. વળી ઇશ્વર અનેક નહિ પણ એક છે કેમકે, ઘણા ઇશ્વર હોય તો એક કાર્ય કરવામાં જુદા જુદા ઇશ્વરોની જુદી જુદી બુદ્ધિ થઇ જાય, અને પછી એક ઇશ્વર બે પગવાળો માણસ બનાવે, તો બીજો ઇશ્વર ચાર પગવાળો માણસ બનાવે. વળી ઇશ્વર સર્વ વ્યાપક છે, કેમકે તે ત્રણે ભુવનમાં એક સાથે ચનારા કાર્ય એક કાળમાં કરી શકે છે; વળી તે સર્વજ્ઞ છે કેમકે, તેજ કારણથી તે જગત વિચિત્ર રચી શકે છે. વળી તે સ્વતંત્ર છે અને પોતાની ઈચ્છાથી સર્વ જીવને સુખ દુઃખનું પ્રજ્ઞ આપે છે. વળી તે નિત્ય છે કેમકે, જો તેમ ન હોય તો તેને પેદા કરનાર કોઇ હોવું જોઈએ. અને આ સઘળા ગુણવાળા ઇશ્વરે ઉપલી સામગ્રીઓથી જગત રચ્યું છે.

આમાં પહેલાં તો એ સવાલ ઉઠે છે કે, જે ઇશ્વર જન્મત રચે છે તે ઇશ્વર શરીર વાળા છે, કે શરીરવગરના છે, ? જો એમ માનીએ કે ઇશ્વર શરીર વાળા છે ત્યારે એ સવાલ ઉભો થાય છે કે, તે શરીર દૃશ્ય છે કે ભૂત પિશાચના શરીર માફક અદૃશ્ય છે. ઇશ્વર શરીરવાળા નથી એ તો પ્રત્યક્ષ જ છે, કેમકે દુનિયામાં દરેક ચીજ તે ઇશ્વરને દેખ્યા વગર બનતી, આપણી નજરે પડે છે.

હવે જો એમ માનીએ કે ઇશ્વરનું શરીર દેખી નહિ શકાય એવું છે, તો એ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે નહિ દેખાવાનું કારણ શું ? જો એમ માનીએ કે ઇશ્વરની મહાન શક્તિના સબ્બે ઇશ્વરનું શરીર નજરે પડતું નથી, તો તેમાં પણ દૂષણ આવે છે, કેમકે ઇશ્વરના મહાત્મ્યને સિદ્ધ કરનાર કોઈ પણ પ્રમાણ નથી. વળી એમાં ઇતરેતર આશ્રય દૂષણ આવે છે. જો ઇશ્વર મહાત્મ્ય વિશેષ સિદ્ધ થાય, તો ઇશ્વર અદૃશ્ય શરીરવાળા સિદ્ધ થાય અને જો અદૃશ્ય શરીરવાળા સિદ્ધ થાય, તો મહાત્મ્ય વિશેષ સિદ્ધ થાય.

જો એમ માનીએ કે ભૂત પિશાચ માફક ઇશ્વરનું શરીર અદૃશ્ય છે તો તેથી કાંઈ પણ સિદ્ધ થતું નથી, કેમકે એવી શંકા દર વખતે ઉઠશે કે ' શું ઇશ્વર નથી કે જોયી લેતું શરીર નજરે પડતું નથી ? ' આ શંકાનું સમાધાન નહિ થાય અને તેથી, ઇશ્વર જગતકર્તા પણ સિદ્ધ નહિ થાય.

જો એમ માનીએ કે ઇશ્વર શરીર વગરના છે, તો તે પણ નહિ મનાશે, કેમકે ધરનો બાંધનાર કડીયો, ધડાનો બનાવનાર કુંભાર વગેરે જે આપણે જોઈએ છીએ, તે તો શરીરવાળા છે, અને જો ઇશ્વરને શરીર વગરના માનીએ તો તો તે કાંઈ પણ કાર્ય કરવા સમર્થ નહિ થાય, કેમકે જે આકાશ માફક નિત્યવ્યાપક અક્રિય છે તે અકર્તા છે.

આ ઉપરથી જણાશે કે, શરીરવાળા કે શરીર વગરના ઇશ્વર બંને બાંધી એકે સિદ્ધ થતું નથી. અને તેથી ઇશ્વર જગતકર્તા છે, એ પણ સિદ્ધ થતું નથી.

(૧૩) જીવં સર્વે અજ્ઞાની હોય, સર્વજ્ઞ ઇશ્વરની પ્રેરણાથી પોત

પોતાના કામમાં પ્રવર્તે છે એમ માનવાથી પણ ઇશ્વર

સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

જો આપણે એમ માનીએ, કે દુનિયામાંના સર્વે જીવો અજ્ઞાની છે અને તેઓ સર્વજ્ઞ ઇશ્વરની આજ્ઞાનુસાર દરેક કાર્યમાં પ્રવર્તે છે, તો તેમાં પણ દોષ આવે છે કેમકે, (૧) જો ઇશ્વર સર્વ પદાર્થના ગાતા સિદ્ધ થાય, તો પોતે પોતાની મરજીથી દરેક કાર્યમાં પ્રવર્તે છે એમ સિદ્ધ થાય અને (૨) જો અન્યની પ્રેરણા વગર ઇશ્વર પોતે દરેક કાર્ય કરે છે એમ સિદ્ધ થાય તો ઇશ્વર સર્વ પદાર્થના જાણનારા સર્વજ્ઞ સિદ્ધ થાય, અને તેથી આ એમાંથી એક સિદ્ધ થાય નહિ ત્યાં સુધી, બીજીની પણ સિદ્ધિ થાય નહિ અને તેમાં છતરેતર દૂષણ આવે.

વળી જો ઇશ્વરને સર્વજ્ઞ માનીએ તો તરત સવાલ ઉઠશે, કે શા માટે તે સર્વજ્ઞ ઇશ્વર જીવોને અસત વહેવારમાં પ્રવર્તાવે છે ? ઇશ્વર અને સર્વજ્ઞ તો વિવેકીજ હોય, તેથી તે અસત વહેવારમાં કોઇને પ્રવર્તાવેજ નહિ. આથી જો અસત વહેવારમાં જીવોને પ્રવર્તાવે, તે અજ્ઞાન સિદ્ધ થયા અને તેથી ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

જો એમ માનીએ, કે ઇશ્વર તો સર્વ જીવોને સારાં કર્મ કરવામાંજ પ્રવર્તાવે છે, અને તેથી ઇશ્વર સર્વજ્ઞ છે અને સર્વ અધર્મી જીવોને તે નર્કમાં નાંખી શિક્ષા કરે છે, તેથી તે વિવેકી છે, તો તેમાં પણ દૂષણ આવે છે કેમકે, પાપમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર ઇશ્વર વગર ખીજે કોણ હોય, કેમકે જીવ તો અજ્ઞાની હોવાથી પોતે કોઇ પણ ચીજ નથી કરી શકે, એમ આપણે પહેલાંથીજ ધાર્યું છે. જો ઇશ્વર પાપમાં પ્રવર્તાવી પછી જીવોને નર્કમાં નાખે, તો ઇશ્વરને મહા નિર્દય માનવો જોઇએ, પણ ઇશ્વર નિર્દય તો હોજ નહિ, અને તેથી ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

જો એમ માનીએ કે, ઇશ્વર જીવને પાપમાં પ્રવર્તે છે અને તેથી ઇશ્વર તેના કર્મ પ્રમાણે તેને શિક્ષા કરે છે, તો તે પણ પ્રમાણ વગરનું

છે કેમકે, ઇશ્વર સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્તિમાન છતાં શા કારણથી એ જીવને પાપ કરવાથી પાછા ફેરવતા નથી ? જો તે પાછા ફેરવતા નથી તો તેજ પાપ કરાવેછે, એમ સિદ્ધ થયું અને જો તે તેમાટે શિક્ષા કરે તો, તે નિર્દય ગણાય. આથી પણ ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

(૧૪) જેવી રીતે ચોરી કરનાર ચોર પોતાને શિક્ષા કરી

શકતો નથી, પણ તેને માટે કોઈ રાજા કે ન્યાયાધીશ

જોઈએ છે, તેજ રીતે ધર્મ અધર્મ કરનાર જીવ

જે કર્મ પોતે કરે તેને માટે ઇશ્વર શિક્ષા કરે છે

એમ માનવાથી પણ ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા

સિદ્ધ થતા નથી.

જો એમ માનીએ કે, જીવ પોતેજ અધર્મ ને ધર્મ કરે છે અને ન્યાયાધીશ તરીકે ઇશ્વર તેને માટે શિક્ષા કરેછે, તો તે પણ સત્ય નથી કેમકે, જો જીવ, ધર્મ અધર્મ કરવા શક્તિવાન હોય તો તેનું ધર્મ ભોગવવા પણ તે શક્તિવાન કેમ નહિ હોય ? એ માટે એ યાદ રાખવાનું છે કે, આ સંસારમાં જે જીવ જેવાં કર્મ કરે છે, તેવાં તેવાં કર્મનાં ધર્મ ભોગવવામાં પણ તે નિમિત્ત બની જાય છે, અને જે રીતે ચોરી કરનારને રાજા શિક્ષા આપેછે, તેમજ તે ચોરી કરનાર ખીજા નિમિત્તથી પણ ધણા દુઃખ પામેછે, જેવાં કે તે અગ્નિમાં બળી જાયછે, પાણીમાં ડુબી જાયછે, સાપદંપથી મરણ પામેછે, તોય બંદુકથી ધાયલ થાયછે, ઘર પડી જવાથી નીચે દબાઈ જાયછે વગેરે નિમિત્તોથી પોતાનાં કર્મનાં ધર્મ ભોગવે છે. અહીં આં પણ નિમિત્ત વગર ખીજે ઇશ્વર ધર્મદાતા કોઈ દેખાતો નથી, તેવીજ રીતે નર્ક, અને સ્વર્ગ વગેરેમાં પણ સારાં નરસાં કર્મનાં ધર્મ ભોગવવામાં અસંખ્ય નિમિત્ત છે, અને નિમિત્ત વગર કોઈ પણ ધર્મ ભોગવી શકાતું નથી, તો ઇશ્વર શિક્ષા આપેછે એમ માનવું પણ વ્યર્થ છે. જે માણસ રસોઈ કરી શકેછે તે તે રસોઈ ખાઈ પણ શકેછે, તેમજ જે કર્મ કરે છે તેજ તે ભોગવી પણ શકેછે.

વળી જો કોઈનું ખૂન એક માણસ કરે છે તે સંબંધમાં વિચાર કરીએ, તો પ્રશ્ન ઉઠે છે કે એ ખૂન કરનારે કોની પ્રેરણાથી ખુન કર્યું? જો એમ માનીએ કે, તેણે પોતાની બુદ્ધિની પ્રેરણાથી ખુન કર્યું, તો નિમિત્તથીજ એ પરિણામ આવ્યું અને તેથી ઈશ્વર શિક્ષા કરે છે, એમ માનવું ભૂલ ભરેલું સમજાય છે.

વળી એમ માનીએ કે, ઈશ્વરની પ્રેરણાથી એક માણસે ખીજનું ખુન કર્યું, તો તેમાં પણ દોષ આવે છે કેમકે, તેથી તો ઈશ્વરે જ કામ કરાવ્યું તે માટે તેજ અન્યાયી ઠરે, અને તેથી તે કોઈને શિક્ષા કરી શકે નહિ.

આથી પણ ઈશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

(૧૫) ઈશ્વર સ્વભાવથીજ રાગી, દ્રેષી અને સર્વજ્ઞ છે, એમ મા-

નવાથી પણ ઈશ્વર જગતકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

સ્વભાવમાં કોઈ તર્ક થઈ શકતો ન હોવાથી, જો કોઈ એમ કહે કે ઈશ્વર સ્વભાવથીજ રાગી, દ્રેષી અને સર્વજ્ઞ છે અને તેથી, તે સર્વ જગતની માયા રચી કોઈને નર્કમાં નાંખે છે, કોઈને તિર્યંચયોનીમાં નાંખે છે, કોઈને મનુષ્ય બનાવે છે, કોઈને સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન કરે છે, અને બ્યારે તે જીવ નાંખે છે કુદે છે રડે છે વગેરે કામ કરે છે ત્યારે ઈશ્વર પોતાની રચેલી માયાનો તમાશો જુવે છે, તો તેમાં પણ દુષણ આવે છે કેમકે પેહલો તો તેથી ઈશ્વર નિર્દય સાચીત થાય છે.

વળી ઈશ્વર સ્વભાવથીજ રાગી અને દ્રેષી છે એમ માનીએ, તો કોઈ એમ પણ કહેશે કે, આપણી પાસે આ વાદ છે તે જગતનો રચનાર છે અને તેનો સ્વભાવજ એવો છે, કે જગત રચીને રાગ દ્રેષવાળા થઈ વાદ બની થાય છે. આ રીતે માનવાથી દરેક ચીજ જગતની કર્તા ગણાવી શકાશે, અને તેમાં ખરો ઈશ્વર કયો તે માલમ પડશે નહિ.

વળી ઇશ્વરજીને જગતકર્તા હોયતો તેની અંદરની સર્વ વસ્તુનો કર્તા પણ તેજ હોય ! આમ માનવાથી એમ માનવું પડે કે, સર્વ પાખંડી ધર્મનો કરનાર પણ ઇશ્વરજી હોવો જોઈએ. હવે એ ધર્મો તો અકેકથી વિરૂદ્ધ છે, તો તેમાં કોઈ સાચો અને કોઈ ખોટો પણ હોવો જોઈએ. ત્યારે તો સાચા અને ખોટા બંને ધર્મના ઉપદેશક ઇશ્વરજી સાખીત થયા. જો એમ સાખીત થયું, તો ઇશ્વરજી ધર્મના ઝગડા જગાડનાર સાખીત થયા. જો આવો કોઈ ઇશ્વર હોય તો તે ઇશ્વર નહિ પણ કોઈ મહાપાપી હોવો જોઈએ, પણ વાસ્તવિક રીતે તેમ નથી. ઇશ્વર તો સાચોજ છે અને તેથી ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતો નથી.

વળી એમ માનીએ કે ઇશ્વરે તો સાચા ધર્મજી ચલાવ્યાછે અને ખોટા ધર્મો ચલાવ્યાજી નથી, ને તેવા ધર્મો તો જીવોએ પોતેજ બનાવી લીધાછે, તો એમ પણ માનવું પડશે, કે ઇશ્વરે જગત બનાવ્યું નહિ હોય, પણ જીવોએ જગત બનાવ્યું હશે, કેમકે ઇશ્વર સર્વ વસ્તુના કર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

(૧૬) દેહધારી ઇશ્વરે સૃષ્ટિ રચીછે અને તે ઇશ્વર સર્વજ્ઞ,

સર્વ શક્તિમાન સ્વતાંત્ર, અને નિત્ય છે એમ

માનવાથી પણ ઇશ્વર સૃષ્ટિ કર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

ખ્રીસ્તીઓ, વૈષ્ણવો, શીવમાર્ગીઓ વગેરે એમ માનેછે કે, ઇશ્વર દેહધારી છે અને સર્વ શક્તિમાન છે. એ કારણથી ખ્રીસ્તીઓ ઇસુખ્રિસ્તને પરમેશ્વરનો અવતાર માનેછે. વૈષ્ણવો એજ કારણથી પરમેશ્વરના અવતાર માનેછે અને તેજ રીતે શીવપંથીઓ ઇશ્વરને દેહધારી માની શીવને સ્ત્રીપુત્રવાળા જણાવેછે. જો આવા દેહધારી ઇશ્વરને સૃષ્ટિકર્તા માનીએ, તો તેમાં પણ દુપણ આવેછે કેમકે, જો ઇશ્વર દેહધારી હોય તો આ જગતમાં સર્વત્ર ઇશ્વરજી વ્યાપી રહેશે અને બીજા જીવો માટે રહેવાની જગ્યા રહેશે નહિ. વળી એ ઇશ્વર સર્વજ્ઞ પણ હોય શકે નહિ, કેમકે જો તેમ હોય તો ઇશ્વરની સાથે દુશ્મનાવટ રાખનારા જીવોને તે શા કાસ્ટી પેદા કરે ? જો એમ માનીએ કે ઇશ્વર તો કર્માનુસાર સર્વ

જીવેને ૫ળ આપેછે, તો ઈશ્વર સ્વતંત્ર નથી એમ સિદ્ધ થયું, કારણ કે તે તો કર્માનુસાર ૫ળ આપેછે અને નહિ કે પોતે ધારે તેમ-વળી એવા ઇશ્વર નિત્ય પણ નહિ હોય શકે કેમકે જે નિત્ય હોય તે ત્રણે કાળમાં એક રૂપજ રહે! હવે જે નિત્ય હોય તો તેનો સ્વભાવ જગત રચવાનો છે એવું જણાવવામાં આવશે. પણ તેમ તો ઇશ્વર નિરંતર જગત બનાવ્યાં કરશે કેમકે, એ તેનો સ્વભાવ છે. પણ એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વાસ્તવિક નથી. જે એમ કહેવામાં આવે કે ઇશ્વરમાં જગત રચવાનો સ્વભાવજ નથી, તો પછી ઈશ્વર જગત કર્તા નથી એમજ સિદ્ધ થયું. આ ઉપરથી એમ થાય છે કે જગત કોઈએ બનાવ્યું નથી, તેમ તેનો કહી પણ નાશ થનાર નથી અને તેથી જગત અનાદિ અનંત સિદ્ધ થયું, જેમ જૈન લોકો માનેછે.

જે એમ કહેવામાં આવે કે, ઈશ્વરમાં જગત રચવાની અને જગત નાશ કરવાની બે શક્તિઓ છે, તો તે પણ ખોટું છે, કેમકે પરસ્પર વિરુદ્ધ બે શક્તિઓ એકજ કાળે એક સ્થાનમાં રહી શકતી નથી, અને તેથી જગત રચાશે પણ નહિ અને તેનો પ્રલય પણ થઈ શકશે નહિ.

જે એમ માનવામાં આવે, કે ઇશ્વરમાં જગત પેદા કરવાની અને જગત પ્રલય કરવાની બંને શક્તિઓ નથી, તો પછી એમ પણ સિદ્ધ થયું કે જગત રચાશે પણ નહિ અને તેનો પ્રલય પણ થશે નહિ, એથી પણ જગત અનાદિ અનંત સિદ્ધ થાયછે.

જે એમ માનવામાં આવે, કે ઈશ્વરમાં જગત ઉત્પન્ન કરવાની અને તેનો પ્રલય કરવાની બંને શક્તિઓ છે, પણ જ્યારે તેને તે માટે ઈચ્છા થાયછે ત્યારેજ તે જીદે જીદે વખતે તે શક્તિઓનો ઉપયોગ કરેછે તો ઈશ્વરની શક્તિઓ અનિત્ય માનવી પડશે. જે ઇશ્વરની શક્તિઓ અનિત્ય હોય, તો ઈશ્વર પણ અનિત્ય થશે કેમકે, ઇશ્વર પોતાની શક્તિઓથી અભેદ છે; જે એમ માનીએ કે શક્તિઓ ઇશ્વરથી ભેદ રૂપ છે, તો પછી સૃષ્ટિ રચાશે નહિ અથવા તેનો પ્રલય પણ થશે નહિ; કેમકે શક્તિઓ નિત્ય છે. આથી પણ ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

(૧૭) કોઈ પણ ચીજ જે આપણે દુનિયામાં જોઈએ છીએ,

તેનો કર્તા જેમ કોઈ માણસ હોયછે, તેમ આ સૃષ્ટિનો

કર્તા હશ્વર હોવોજ જોઈએ, એમ માનવાથી

પણ હશ્વર સૃષ્ટિ કર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

જો કોઈ એમ કહે કે, દુનિયામાં જણાતી દરેક ચીજનો જેમ કોઈ કર્તા હોયછે, તેમ ચંદ્ર, સૂર્ય, આકાશ, વાયુ વગેરેનો પણ કર્તા હોવોજ જોઈએ, તો તેમાં પણ દોષ આવે છે, કેમકે જેમ ચંદ્ર, સૂર્યનો કોઈ કર્તા હોય તેમ, તે કર્તાનો પણ કર્તા હોવોજ જોઈએ, તેથી હશ્વરને કોણે બનાવ્યા, એ સવાલ ઉત્પન્ન થશે. જો એ પ્રશ્નનો એમ જવાબ આપવામાં આવશે, કે હશ્વરને તો કોઈએ પણ બનાવ્યા નથી, અને તેતો અનાદિ છે, તો એમ માનીએ કે પૃથ્વી, પાણી વગેરે કેટલાક પદાર્થો પણ અનાદિ છે, તો તેમાં કોઈ પણ દોષ નજરે પડતો નથી. આથી પણ હશ્વર સૃષ્ટિ કર્તા સિદ્ધ થતા નથી.

જો કોઈ એમ માને કે હશ્વરે પ્રથમ સૃષ્ટિ રચી, સ્ત્રી પુરૂષોને માતા પિતા વગર પેદા કર્યાં, અને તે પછી મનુષ્યો ગર્ભથી ઉત્પન્ન થતા લાગ્યાં, તો તે પણ પ્રમાણરહિત છે, કેમકે માતા પિતા વગર કદાપિ પુત્ર ઉત્પન્ન થતા નથી એ પ્રત્યક્ષ છે. જો એમ ધારીએ કે, હશ્વરે પ્રથમ માતા પિતા વગર સ્ત્રી, પુરૂષ ઉત્પન્ન કર્યા હતાં, તો હશ્વર હમણાં પણ સર્વ શક્તિમાન હોવાથી એવાંજ સ્ત્રી પુરૂષો કેમ ઉત્પન્ન કરતા નથી ? શામાટે તે સ્ત્રી પુરૂષને મૈથુન કરાવેછે, સ્ત્રીને ગર્ભ ધારણ કરાવેછે અને સ્ત્રીને ગર્ભવાસનાં દુઃખ દેછે ? હશ્વરને કદીપણ યાક લાગતો નથી કેમકે તે સર્વ શક્તિમાન છે, તો હમણાં પણ તે એમને એમ સ્ત્રી પુરૂષો દુનિયામાં કેમ ન મોકલે ? આ ઉપરયા સિદ્ધ થાય છે કે હશ્વર કર્તા નથી અને તેથી, તે સૃષ્ટિકર્તા પણ સિદ્ધ થઈ શકતા નથી.

ઉપલાં પ્રમાણોયો, એ બાબત સિદ્ધ થાયછે કે સૃષ્ટિ કર્તા હશ્વર નથી, એ છતાં પણ જે અજ્ઞાન યુવો, કદાચંદયો, અહંકારથી, અસત્ય

પકડ્યું હોય તે છોડવાથી માન લાંગ ચર્ચિયું એમ ધારીને, ગધા પુચ્છ પકડ્યું તે પકડ્યુંજ, એ કહેવત પ્રમાણે પોતાના વિચારને સુધારવા પ્રયત્ન કરે નહિ, અને એવા વિચારોને સુધારીને સત્ય વિચારો ગ્રહણ કરે નહિ, તેમને માટે શું કહેવું તે કદપી શકાતું નથી. ઇશ્વરને સૃષ્ટિનો કર્તા કહેવામાં તેના ઉપર મોટા મોટા દોષો, જેવા કે અજ્ઞાન, અનિત્ય, સર્વશક્તિ વગરના, પાપી, નિર્દય, ક્રોડા ને તમાશામાં મગ્ન રહેનાર વગેરે દોષો, (પરમેશ્વરને) આરોપણ કરવામાં આપણે કારણભૂત થઈએ છીએ, એ ભુલવું નથી જોઈતું. પરમેશ્વર છે એ જોનો ના નથી પાડતા અને પરમેશ્વરમાં સર્વશક્તિઓ છે એ પણ ના નથી પાડતા, પણ ઈશ્વરને દોષવાન ગણાવવામાં જોનો ના પાડે છે. તેઓ તો ઇશ્વરને સર્વજ્ઞ, દયાળુ, વીર્યવાન, સર્વશક્તિમાન, હાસ્યરહિત, રતિ અને અરતિ બંનેથી રહિત, નિદ્રા, શોક, કામ, મિથ્યાત્વ અને રાગ, દ્વેષ ઈત્યાદિ રહિત માને છે. જોને પરમેશ્વર કહીએ, જોને સર્વથી મોટો કહાએ, અને જોને આપણે માન આપીએ, તે રાગદ્વેષવાળા કેમ હોઈ શકે ?

આ વિચારોને પ્રખ્યાત વેદાંતી મરહુમ પ્રોફેસર મણીલાલ નાભુલાલ પણ ટેકા આપે છે. તે જણાવે છે કે:-

“ વિશ્વોત્પતિ, મનુષ્યોત્પતિ, ધર્મોત્પતિ, એ સર્વ અનાદિ છે, વિચારમાં ઉતરે તેવાં નથી, છતાં, જ્યાં દેવતાઓ પણ જતાં ડરે, તેવા, એ વિકટ વિચારના ગૃહણમાં, ધણા મૂર્ખોએ માથાં માર્યાં છે, ને લડી મુવા છે. કોઈ વસ્તુને અનાદિ કહેવાથી કોઈ હાની થતી નથી. તે વસ્તુ કેમ થઈ એ જાણે ન સમજાય, પણ તે હાલ કેમ ચાલે છે, અર્થાત્ તેનાં પૂર્વાપર સ્વરૂપ વિચારતાં, તેના સ્વભાવના નિયમ કેવા છે, એ, અને તેમાંથી શું પ્રજા પમાય તેમ છે એ, આ બે વાત સમજી શકાય તો બહુ છે.....જે નદી, પર્વત, સમદ્ર, આકાશ, ગ્રહ, ઉપગ્રહ, તારા, આદિએ

* જુઓ સિદ્ધાંતસાર પાનું ૧૦.

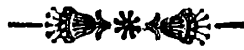

માણુસનાં મનને અસર કરેલી, તે અનેક યુગ પર હુતારે તેવાંને તેવાંજ પ્રાયશઃ આજ પણ છે; જે નિયમોથી વિશ્વ રચના, અને મનુષ્ય બુદ્ધિની પ્રવૃત્તિ થાયછે, તે નિયમો પણ અનાદિ સિદ્ધ, તેના તેજ, અદ્યાપિ પણ છે; અને એ સર્વની વચમાં રમનારા માણુસનાં મન અને આત્મા, તે પણ અસંખ્ય યુગો, ઉપર જે સ્વરૂપ સ્વભાવવાળાં હશે, તેજ સ્વરૂપ સ્વભાવવાળાં આજે પણ છેજ-”†

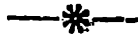

† એ સંબંધમાં નીચલાં પુસ્તકો વાંચવાથી વધુ અજવાળું પડવાનો સંભવ છે:—(૧) શ્રી સંમતિ તર્ક, (૨) દ્વાદશસાર નયચક્ર, (૩) સ્યાદ્વાદરત્નાકર, (૪) અનેકાંતજયપતાકા, (૫) શાસ્ત્ર સમુચ્ચયસ્યાદ્વાદ કલ્પલતા, (૬) સૂત્રકૃતાંજ, (૭) નંદીસિદ્ધાંત, (૮) સ્યાદ્વાદ મંજરી (૯) પ્રમાણુસમુચ્ચય (૧૦) પ્રમાણુપરીક્ષા, (૧૧) પ્રમાણુ મીમાંસા, (૧૨) આપ્તમીમાંસા, (૧૩) ન્યાયભવતાર, (૧૪) ધર્મ સંગ્રહણી, અને (૧૫) ૫૩ દર્શન સમુચ્ચય.

પ્રકરણ ત્રીજું.

દુનિયાનો સૌથી પ્રાચિન ધર્મ અને જીવન તત્ત્વ.

જગતની સર્વે રચનાનો મુખ્ય આધાર જીવો ઉપર છે એ સર્વ કંઈ જાણીએ, પણ તે જીવ કેવો માનવો તે સંબંધમાં ઘણાજ મત ભેદ દુનિયાના જુદાજુદા ભાગમાં ચાલે છે. હિંદુઓનો મોટો ભાગ એમ માને છે કે, હાલના ચાલતા દરેક જીવવાળા પ્રાણીઓમાં જીવ છે; જૈનો તેથી વધીને પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, ધાતુ, વાયુ સર્વેમાં જીવ માને છે અને તે સિદ્ધ પણ કરે છે. અંગ્રેજો તેથી ઉલટી રીતે એમ કહે છે કે માણસજ જીવવાળું પ્રાણી છે અને બીજાં પ્રાણીઓમાં જીવ અથવા આત્મા નેવું કંઈ નથી, એજ કારણે તેઓનાં પુસ્તકોમાં આપણે, ‘ A cow has no soul ’ વગેરે વાક્યો જોઈએ છીએ.

† જીવ અને આત્મા એ બંને એકજ વસ્તુનાં નામ છે, અને તેનું લક્ષણ ચૈતન્ય છે; મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ અને યોગથી, મલીન થઈને વેદની આદિ કર્મનો કર્તા અને તે કર્મના ફળનો ભોક્તા; તથા નર્ક તિર્યંક વગેરે ગતિઓમાં કર્મના ઉદયથી ભ્રમણ કરનાર, તેમજ નિર્વાણ પદને પ્રાપ્ત કરનાર જે છે, તેજ આત્મા છે, તેજ પ્રાણી છે, તેજ જીવ છે.

યઃ કર્તૃ કર્મભેદાનાં । ભોક્તાકર્મફલસ્યચ ॥

સંસર્તા પરિનિર્વાતા । સહ્યાત્મા નાન્ય લક્ષણઃ ॥

(નંદીસૂત્ર).

વળી આત્મા સર્વવ્યાપી નથી, એકાંત નિત્ય, કુટસ્થ પણ નથી, એકાંત અનિત્ય ક્ષણિક પણ નથી, પરંતુ શરીર માત્ર વ્યાપી ક્યંચિત્ નિશ્ચાનિત્ય રૂપ છે.

જુઓ (૧) સ્વાદ્વાદરત્નાકર, (૨) રત્નાકરાવતારિકા, (૩) અનેકાંતજ્ઞપપત્તાકા વગેરે.

પણ અંગ્રેજોની મહા વિદ્વતા છતાં, અંગ્રેજો સુધારાવધારામાં ઘણા આગળ વધ્યા છતાં-અને અંગ્રેજો મોટી શોધખોળો કરવામાં મહા હોંશીયાર છતાં, એટલું તો કહીજ શકાશે કે, સંસારના સુખ માટે તેઓની શોધો જેટલી ઉપયોગી જણાઈ છે, તેટલીજ તે આત્મિક સુખ માટે ઉપયોગી જણાઈ નથી. જે શિલસુશી હજારો વર્ષ થયાં જૈનોમાં અને હિંદુઓમાં જાણીતી છે તે સંબંધમાં તેઓ તદ્દન અજાણ છે. પ્રોફેસર ઓસ નામના કલકત્તાના એક પ્રોફેસરે હમણાં થોડાક માસ ઉપરજ એવું સાબીત કરી આપ્યું છે કે ધાતુમાં પણ જીવ છે. આ બાબત સુધરેલી દુનિયામાં એક નવીન શોધ તરીકે ગણાઈ છે પણ જૈનો તેજ વાત હજારો વર્ષ થયાં માનતા આવ્યા છે. સ્થાવર જીવોમાં જૈન શાસ્ત્રોએ સોનુ, રૂપું, ત્રાંખું, કથાર, જસત, સીસું અને લોહું ગણ્યું છે, અને તે બાબત દરેક જૈન બાળકને નાનપણથી શીખવવામાં પણ આવે છે. તે શ્લોક આ રીતે છે:—

ફલિહ મણિ રયણ વિદુમ,
 હિંગુલ હંરિયાલ મણસિલ રસિંદા ॥
 કળગાર્ક ધાઝ સેઢી,
 વન્નિઅ અરણે દૃય પલેના ॥

(જીવ વિચાર—શ્લોક ત્રીજો)

વળી વનસ્પતિમાં પણ જીવ છે એમ જૈન શાસ્ત્રાકારો સાબીત કરે છે. તેઓ જણાવે છે કે જેમ માણસનું શરીર, બાહ્યાવસ્થા, તરણાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા, એ ત્રણ અવસ્થામાં પસાર થાય છે, તેમજ વનસ્પતિને પણ જોવામાં આવે છે. વળી જેમ હાથ, પગ વગેરેથી મનુષ્યનો દેહ વૃદ્ધિ પામે છે, તેમ શાખા વગેરે અવયવોથી ઝાડની પણ વૃદ્ધિ થાય છે, જેમ મનુષ્યાદિક પ્રાણીઓમાં જનન અને નિદ્રાવસ્થા નજરે પડે છે તેમ પુઆડ, તથા આંમલી વગેરે વૃક્ષ, ચંદ્રવિકાસિક અને સૂર્યવિકાસિકાદિક કમળ, અને અંબાડી પુષ્પાદિકમાં નિદ્રા તથા જનન આદિક અવસ્થા દોહામાં આવે છે. વળી લોહ

હર્ષ, લાજ, ભય, મૈથુન, ક્રોધ, માન, માયા, આહાર વગેરે સર્વ વિકાર વૃક્ષને પશુ, મનુષ્યની માફક થતા જોવામાં આવે છે. સફેદ આંકડાનું જાડ અને બીજપલશાદક વૃક્ષ, ભૂમિગત નિધાનને પોતાના મૂળની જડ કરી વીંટી લે છે, તેથી તે લોભ ભાવવાળું છે એમ દેખાય છે. વર્ષા રૂતુમાં મેઘનો ગર્જના સાંભળીને શીતળ વાયુના ધ્રુસે કરી અંતર ઉત્પન્ન થાય છે, તે હર્ષનો ભાવ જણાય છે : લગ્નપુલેલી, મનુષ્યના હાથ વગેરેના સ્પર્શથી સંકોચાઈ જાય છે એ લજ્જા તથા ભયનો ભાવ કહેવાય. અશોક-વૃક્ષ, બકુલવૃક્ષ તથા તિલકવૃક્ષાદિક નવમૌવન સ્વરૂપ સાલંકાર કામિનીના પગના પ્રહારે કરી, તેનાં મુખનો તાંબુલ રસ છાંટવાથી, તેના કરેલા સ્નેહાલિંગન વડે તથા તેના કરેલા હાવભાવે કરી તત્કાળ પ્રજાતાં જણાય છે, એ મૈથુનસંજ્ઞાનો ભાવ કહેવાય—કોકનદ વૃક્ષનો કંદ, મનુષ્યનો પગ લાગવાથી હુંકારા કરે છે એ ક્રોધનો ભાવ જાણવો.

રૂદાંતી વેલ, અહો ! હું છતાં આ લોકો દુઃખી છે, એમ વિચાર કરી હમેશાં રડે છે ને અશ્રુપાત કરે છે, કેમકે તેના ચોમથી સુવર્ણ સિદ્ધિ થાય છે, એ માનનો ભાવ જાણવો. ધણું ખર્ચ દરેક વેલી પોતાનાં પ્રજોને પાંદડાંએ કરી ઢાંકીદે છે, એ માયાનો ભાવ જાણવો વળી જમીન અને પ્રાણી વગેરેના આહારના યોગે વૃક્ષોના વૃદ્ધિ થાય છે, અને તે વગર દિવસે દિવસે કુમલાઈ જાય છે. વળી નાગર વેલ પ્રમુખને તિલવટી ગોમય તથા દુગ્ધાદિકના દોહલા ઉપજે છે, જે પરિપૂર્ણ થવા પછી પત્ર, ફળ, પુલ, પાન, તથા રસની વૃદ્ધિ થાય છે, એ આહાર સંજ્ઞાનો ભાવ જાણવો. જાડને પાહું, ગાંઠ, હદર વૃદ્ધિ, સોજો, દુર્બળપણું, વગેરેના રોગોથી પુલ, ફળ, પાન, ત્વચાને વિકાર દીસે છે.

વખતે કોઈ શંકા કરે કે વનસ્પતિના છેદન ભેદન વખતે, તે કેમ રૂદન કરતી નથી ? અથવા તે કેમ નાશી જતી નથી ? એનો જવાબ એ છે કે, મનુષ્યના માફક વનસ્પતિને મુખ, પગ તથા હાથ વગેરે અવયવો ન હોવાથી અને સ્થાવર કર્મના ઉદયથી તે નાસી શકતી નથી, તોપણ તેને અવ્યકત વેદના તો હોય છે જ : જેમ કોઈ એક આંધળો, બહેરા, બોખડો, હુંઠો, પાગળો અને વિષમ વાયુના વિકારે કરી માંદો

યથેશેઃ સર્વ અઝોપાંગના વ્યાપાર રહિત, એવો પુરુષ હોય તેને કોઈ તાડના પ્રમુખ કરે, તો તેથી સહન થાય નહિ પણ મુખાદિકના અભાવે કરી રડી અથવા નાશી શકે નહિ, તોપણ તેને વેદના તો થાયછેજ, તેમજ વનસ્પતિ પણ મુખાદિકના અભાવે કરી રડી અથવા નાશી શકતી નથી.

વનસ્પતિને માટે જમ ઉપર જણાવવામાં આવેછે, તેમ દરેક જીવવાળી વસ્તુ માટે જૈન શાસ્ત્રમાં જણાવવામાં આવ્યુંછે. જીવોના જૈન શાસ્ત્રોમાં બે ભેદ પાડવામાં આવ્યાછે:-

૧ મુક્તસ્થ.

૨ સંસારી.

ખંને પ્રકારના જીવ અનાદિ અનંતછે. મુક્ત સ્વરૂપ આત્મા સર્વ એક સ્વભાવ છે, કલેશ વગેરેથી વરજીત છે; તે અનંતગ્જ્ઞાન, અનંતદર્શિતા, અનંતવીર્ય, અનંત આનંદમય સ્વરૂપમાં સ્થિત છે, અને નિર્ગુણ, નિરંજન જયોતિ સ્વરૂપ છે.

સંસારી જીવ બે પ્રકારના છે:-

(૧) સ્થાવર.

(૨) ત્રસ.

સ્થાવરના પાંચ ભેદ છે:-

૧ પૃથ્વીકાય.

૨ અપૃકાય.

૩ તેજસ્કાય.

૪ વાયુકાય.

૫ વનસ્પતિકાય.

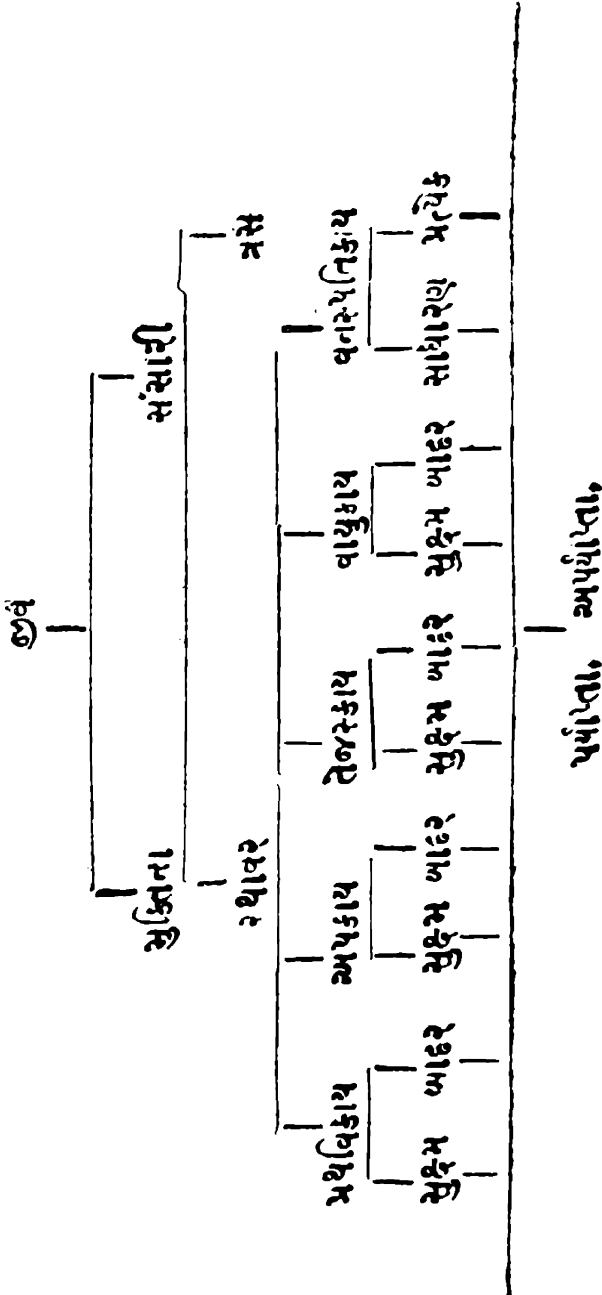
વળી ત્રસના ચાર ભેદ છે:-

(૧) દ્વીદ્રિય.

(૨) ત્રીદ્રિય.

(૩) ચતુર્દ્રિય.

(૪) પંચેદ્રિય.

સ્થાવર જીવના બેઠ.

—૦૦૦૬૦૦૦૦—

પ્રથિવિકાય સંસારી જીવોના કેટલાક બેઠનાં નામ :—

સ્ફટિક, મણિ, રત્ન, પરવાળાં, હિંગબોક, હડતાળ, પારો, સોનું, રૂપું, તાંબું, કથીર, જસત, સીંસું, લોખંડ, ચાક, ખડી, લાલ માટી, પાપાણ સાથે નીકળતી ધોળી માટી, અખરખ, તુરી નામની માટી, ખારો, બધી જાતના પાપાણ, સુરમો, સિંધવ, સાજ ખાર, વગેરે.

અપકાય અથવા પાણીના જીવોના કેટલાક બેઠનાં નામ :—

ભૂમિ જળ, સરોવરનું પાણી, ઝાકલનું પાણી, હિમનું પાણી, કરાં સરિતાનું, મહિકાનું પાણી વગેરે.

તેઉકાય અથવા અગ્નિના જીવોના કેટલાક બેઠનાં નામ :—

અંગારલો અગ્નિ, જવાળાનો અગ્નિ, ઉલ્કાપાતનો ‡ અગ્નિ, વિજળીનો અગ્નિ વગેરે.

વાયુકાય જીવોના કેટલાક બેઠનાં નામ :—તૃણાદિકને ભ્રમાવનારો વાયુ, રહીને વાતો વાયુ, વંદોળાઓ, મુખશુદ્ધ વાયુ, ગુંજરવ કરેતો વાયુ, ધનવાયુ, તનવાયુ વગેરે.

---

‡ આકાશમાંથી પડતો અગ્નિ.

વનસ્પતિકાય શ્રવેના કેટલાક ભેદનાં નામ:--

વનસ્પતિકાય

સાધારણ-છેદીને વાવ્યાથી પ્રી ઉગેતે. પ્રત્યેક
(સુરણ વગેરે સર્વ જાતનાં કંદ,
નવાં કુપળનાં પાતરાં, પાંચ
વર્ણુની શેવાળ, લીલું આદુ,
લીલી હળદર, લીલી કચુરો, ગાજર,
મોચ, ખીજ વગરનાં ફળ,
થુએર, કુઆર, ગુગળ, વગેરે),

સાધારણ વનસ્પતિકાયને અનંતકાય પણ કહેછે. ને તેનાં લક્ષણો-
માનાં કેટલાંક આ પ્રમાણે છે:—જે જાડમાં પ્રમુખશિર સાંધાઓ અથવા
નસો અને ગાંઠો દીઠામાં આવે નહિ, જે જાડમાં તાંતણા હોય નહિ,
જેને ભાગ્યાથી સરખી બેપ્રાડ થઇ શકતી હોય, અને જેનું છેદન કરીને
વાવ્યાથી પ્રીથી ઉગે, તે વનસ્પતિઓ સાધારણ અથવા અનંતકાય
કહેવાયછે.

ઉપલાં લક્ષણથી વિરુદ્ધ લક્ષણવાળી વનસ્પતિ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય
કહેવાયછે, ને તેના સાત પ્રકાર છે:—સર્વ જાતનાં (૧) ફળ (૨) કુલ
(૩) છાલ (૪) લાકડાં (૫) ભોંય તળીયાનાં થડ (૬) પાંદડાં
(૭) ખી.

ત્રસ શ્રવેના ભેદ:

ત્રસ

ભેંદ્રિ તંદ્રિ ચૌરિંદ્રિ પંચેંદ્રિ.

૨૧

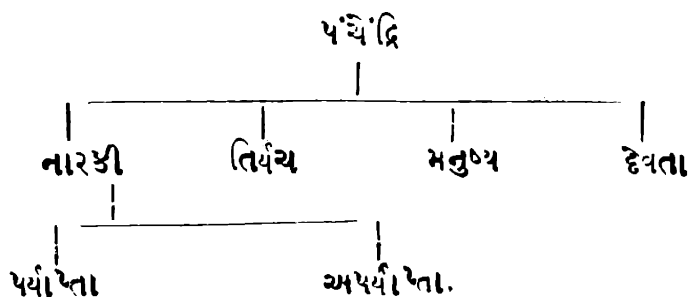

બેંદ્રિ ત્રસ જીવના કેટલાક ભેદ:-સંખ, કોડા, પેટમાં થતા કરમ, જળો, આરિયા, અજશીયાં, લાલિયાજીવ, લાંકડામાં થતા કીડા, ગુમડામાં ઉત્પન્ન થતા કીડા, પુરા, વાલા, વગેરે. આ જીવો જળ અને સ્થળ બંને દેકાણે ઉત્પન્ન થાયછે, અને એને સ્પર્શેન્દ્રિય (Sense of touch) અને રસેન્દ્રિય (Sense of taste) ઇન્દ્રિયા હોય છે.

તેંદ્રિ ત્રસ જીવના કેટલાક ભેદ:-કાન ખજુરા, માદણુ, જીઆ, લીખ, પિપીલીકા, વાલ્મિક જીવ, મંકોડા, યેળ, ધીમેલ, સાતા, એગીડા, ઉત્તિંગા, વિષ્ટામાંઉત્પન્ન થતા જીવો, છાણમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો, ધાન્યમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો, અથવા ધનેરિયા, કુંચુઆ, ઇલિકા, ઇંદ્રજોપદિ જીવો, જે વર્ષા રતુમાં થાયછે, તે વગેરે. એ જીવોને રસેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય, અને ઘ્રાણેન્દ્રિય, એ ત્રણ ઇન્દ્રિયો હોયછે.

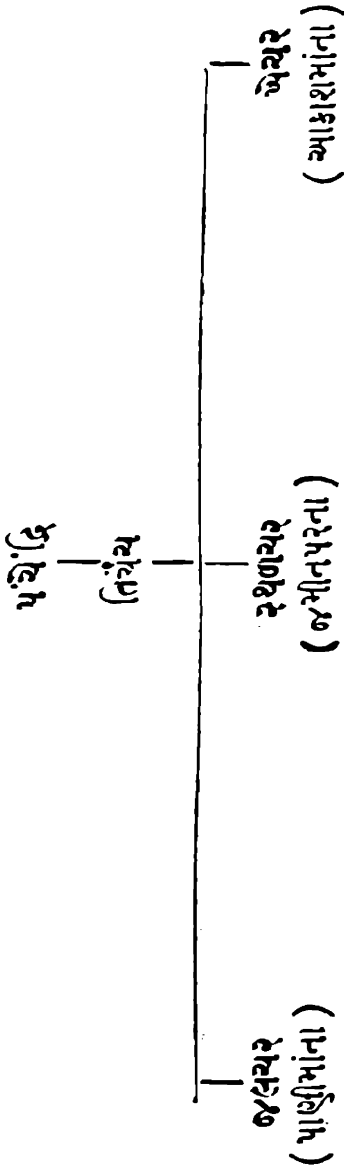
ચૌરેંદ્રિ ત્રસ જીવના કેટલાક ભેદ:-વિચ્છુ, બગાઇ, ભમરા, ભમરિયા, તીડ, માખી, મધમાખ, ખડ માંકડી, કસારી, પતંગ વગેરે. એ જીવોને સ્પર્શેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અને નેત્રેન્દ્રિય (sense of sight) હોયછે.

પંચેંદ્રિ ત્રસ જીવોના ભેદ:-

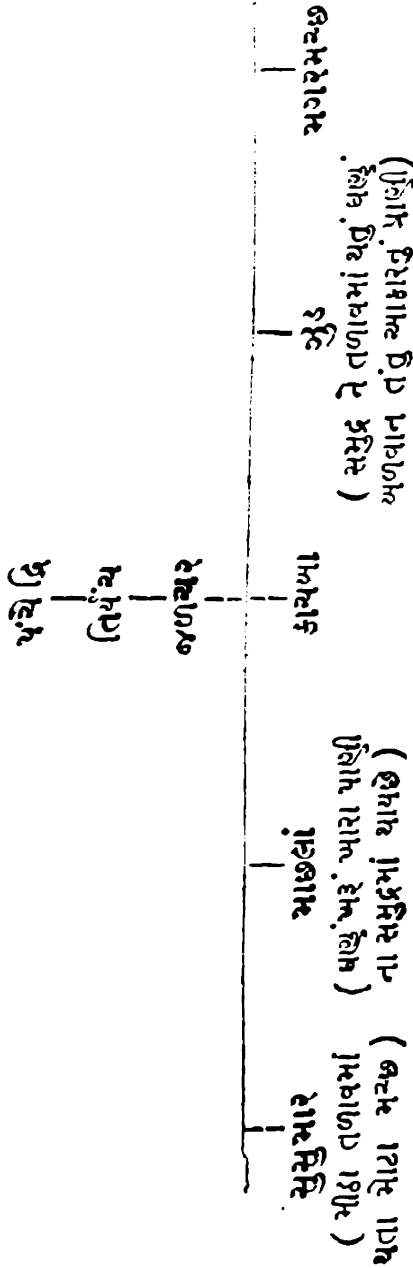
નારકીના ભેદ: સાત પ્રકારની પૃથ્વી જેવી કે રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધુમપ્રભા, તમ પ્રભા, તમસ્તમ:પ્રભા, આ સાત દેકાણે ઉત્પન્ન થતા જીવોને નારકી કહેછે. એ દેરેકના બે ભેદ-પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ગણુતાં, નારકી જીવોના ચૌદ ભેદ થાયછે,

પંચેદ્રિ તિયંચના ભેદ.

જળચર

હવે જળચર જીવોના પણ સુખ્ય પાંચ ભેદ છે:-

આ વગર પણ બીજા ઘણા ભેદ છે.

સ્થળચર.

સ્થળચર જીવોના ત્રણ ભેદ છે:-

પંચેદ્રિ

તિર્થંચ

સ્થળચર

ચાર પગવાળાં પશુ

ચેટે ચાલતા જીવ
(સાપ નાગ વગેરે)

બુજીથી ચાલતા જીવ
(ભેંમકે નોળીયાં.)

ખેચર.

ખેચર જીવોના બે ભેદ છે:-

પંચેદ્રિ

તિર્યંચ

ખેચર

રોમજ પક્ષી
(રોમ સંયુક્ત પાંખવાળાં)
(શુક હંસ, સારસ્, પોપટ,
કાગડા, ચકલાં વગેરે)

ચર્મજ પક્ષી
(ચામડા જેવી પાંખવાળાં)
(ચામાચીડિયાં, વડવાગોલ,
વગેરે)

ઉપર કહેલા જળચર, સ્થળચર, અને એચર, દરેકના વળી ખીજા એ ભેદ છે- (૧) સંમૂર્છિમ-માતા પિતાની અપેક્ષા વગર ઉત્પન્ન થતા જીવો ; એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, અને ચતુરિન્દ્રિયજીવો એ જાતના છે. (૨) ગર્ભના જીવો-ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો.

મનુષ્ય.

મનુષ્યના ૩૦૩ ભેદ છે: એ દરેક ભેદ બહુ લંબાણથી જણાવતાં લંબાણ થવાના સયથી, વધુ ન જણાવતાં એટલું જણાવવું બસ થશે કે, મનુષ્યનાં ૩૦ ક્ષેત્ર અકર્મભૂમિમાં, ૧૫ ક્ષેત્ર કર્મ ભૂમિમાં, ૫૬ ભેદ અંતરદ્વિગતા, અને દરેકના એ ભેદ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ગણતાં ૨૦૨ ભેદ થાયછે, અને ગર્ભજ મનુષ્યમાં અધુરી પર્યાપ્તિએ મરણ પામતાં મનુષ્યના ૧૦૧ ભેદ ઉમેરતાં બધા મળી ૩૦૩ ભેદ થાયછે.

દેવતા.

દેવતા ચાર પ્રકારના છે, (૧) ભવનપતિ, (૨) વ્યંતર, (૩), જ્યોતિષ્ક અને (૪) વૈમાનીક.

ભવનપતિના દસ ભેદ છે:- અસરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, ક્ષીપકુમાર, ઉદ્દાધિકુમાર, દિશિકુમાર, વાયુકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર.

વ્યંતરના આઠ ભેદછે:- પિશાચ, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ, અને ગંધર્વ, વળી વાણ્ણવ્યંતર દેવોના પણ આઠ ભેદછે.

જ્યોતિષ્ક દેવોના પાંચ ભેદછે ચંદ્ર, સુર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર ને તારા. વળી એ દરેકના એ ભેદ (૧) ચર, અને (૨) સ્થિર, મનુષ્ય ક્ષેત્રની અંદરના જ્યોતિષ્ક દેવો ચર એટલે હંમેશાં પ્રતા હોયછે, અને તે સિવાયના મનુષ્ય ક્ષેત્રની બાહરના દેવો હંમેશ કરતા રહેછે.

વૈમાનિક દેવોના બે ભેદછે:- (૧) કલ્પોપપન્ન દેવો જે દેવો

શ્રી તીર્થંકરાદિકના પાંચ કલ્યાણકને વિષે આવેછે તે. (૨) કલ્પાપિત દેવો-જેઓ આવવા જવાના આચાર વગરનાછે. કલ્પાપિતના વળી બે ભેદછે. બધા મળીને દેવતાના ૧૯૮ ભેદ થાયછે.

આ વિષય લંબાણ થવાના ભયથી, અત્રે આ દરેક ભેદ જણાવવામાં નથી આવ્યો, પણ તે માટે વિદ્વાનોએ જૈન શાસ્ત્રો જોવાં.

સામટો સરવાળો કરતાં જૈન શાસ્ત્રો અનુસારે જીવોના ૫૬૩ ભેદ થાયછે :—

તિર્થંચના	૪૮
નારકીના	૧૪
મનુષ્યના	૩૦૩
દેવતાના	૧૯૮

કુલે ૫૬૩

અગાડી જીવોના બે ભેદ કરવામાં આવ્યા હતા, (૧) સંસારી અને (૨) મુક્તિના.

સંસારી જીવોના ૫૬૩ ભેદ આપણે અગાડી જોઈ ગયા છીએ. બાકીના મુક્તિના જીવોના બે ભેદછે; (૧) તીર્થંકરાદિ (૨) અતીર્થંકરાદિ. એના સિધ્ધવાના ભેદે કરી ૫૬૨ ભેદ થાયછે, જે લંબાણ થવાના ભયથી લખ્યા નથી.

ઉપર જણાવવામાં આવેલા એકેંદ્રિયાદિક જીવોના શરીરનું પ્રમાણ આયુષ્યનું પ્રમાણ, સ્વકાય સ્થિતિનું પ્રમાણ, દશ પ્રાણનું પ્રમાણ અને ચોરાથી લક્ષ્યોનીનું પ્રમાણ, એટલા તે ખુલાસાથી જૈન શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવેછે, કે તે ખુલાસા આપનારા સર્વજ્ઞ હતા, એવું ને જૈનો માનેછે તેમાં જરા પણ શંકા ઉપજતી નથી. શોધખોળોના આ જમાનામાં ને ને નવી શોધો થઈછે, તે તરતજ આપણા મનમાં એવું ઠસાવેછે કે, દુનિયામાં ને ખીનાઓ સમજવા માટે ઉંચી બુદ્ધિ અને મગજ શક્તિની જરૂરછે, તે ખીનાઓ ટુંક બુદ્ધિના સત્તમે જો કે મગજમાં

વનસ્પતિકાય ઊવોના કેટલાક બેદનાં નામ:--

વનસ્પતિકાય

સાધારણ-છેદીને વાવ્યાથી પ્રી ઉગેતે. પ્રત્યેક
(સુરણ વગેરે સર્વ જાતનાં કંદ,
નથાં કુપળનાં પાતરાં, પાંચ
વર્ણની શેવાળ, લીલું આદુ,
લીલી હળદર, લીલી કચુરો, ગાજર,
મોય, ખીજ વગરનાં ફળ,
થુએર, કુઆર, ગુગળ, વગેરે),

સાધારણ વનસ્પતિકાયને અનંતકાય પણ કહેછે. ને તેનાં લક્ષણો-
માનાં કેટલાંક આ પ્રમાણે છે:—જે જાડમાં પ્રમુખશિર સાંધાઓ અથવા
નસો અને ગાંઠો દીઠામાં આવે નહિ, જે જાડમાં તાંતણા હોય નહિ,
જેને ભાગ્યાથી સરખી ગેશડ થઇ શકતી હોય, અને જેનું છેદન કરીને
વાવ્યાથી પ્રીથી ઉગે, તે વનસ્પતિઓ સાધારણ અથવા અનંતકાય
કહેવાયછે.

ઉપલાં લક્ષણથી વિરુદ્ધ લક્ષણુવાળી વનસ્પતિ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય
કહેવાયછે, ને તેના સાત પ્રકાર છે:—સર્વ જાતનાં (૧) ફળ (૨) કુલ
(૩) છાલ (૪) લાકડાં (૫) ભોંય તળીયાનાં થડ (૬) પાંદડાં
(૭) ખી.

ત્રસ ઊવના ભે:.

ત્રસ

ભેંદ્રિ તંદ્રિ ઐરિંદ્રિ પંચેદ્રિ.

૨૧

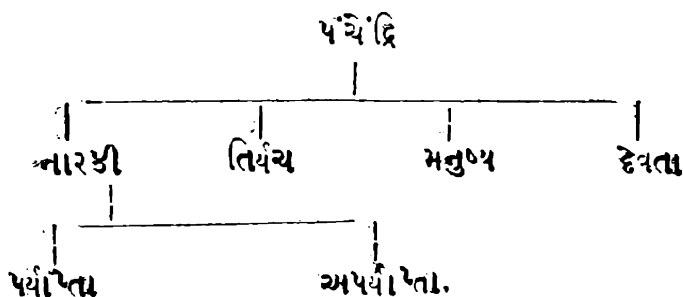

બૈંદ્રિ ત્રસ જીવના કેટલાક ભેદ:-સંખ, કોડા, પેટમાં થતા કરમ, જળો, આરિયા, અજશીયાં, લાલિયાજીવ, લાંકડામાં થતા કીડા, ગુમડામાં ઉત્પન્ન થતા કીડા, પુંરા, વાલા, વગેરે. આ જીવો જળ અને રથળ અને ઢેકણે ઉત્પન્ન થાયછે, અને એને સ્પર્શેન્દ્રિય (Sense of touch) અને રસેન્દ્રિય (Sense of taste) ઇન્દ્રિયો હોય છે.

તેન્દ્રિ ત્રસ જીવના કેટલાક ભેદ:-કાન ખજુરા, માદણ, જીઆ, કીખ, પિપીલીકા, વાલ્મિકી જીવ, મંકોડા, ચેળ, ધીમેલ, સાવા, ગોગીડા, ઉત્તિંગા, વિષ્ટામાંઉત્પન્ન થતા જીવો, છાણમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો, ધાન્યમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો, અથવા ધનેરિયા, કુંથુઆ, ઇલિકા, ઇંદ્રજોપદિ જીવો, જે વર્ષા સ્ત્રુમાં થાયછે, તે વગેરે. એ જીવોને રસેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય, અને ઘ્રાણેન્દ્રિય, એ ત્રણ ઇન્દ્રિયો હોયછે.

ચૌરેન્દ્રિ ત્રસ જીવના કેટલાક ભેદ:-વિચ્છુ, બગાઇ, ભમરા, ભમરિયા, તીડ, માખી, મધમાખ, ખડ માંકડી, કસારી, પતંગ વગેરે. એ જીવોને સ્પર્શેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અને નેત્રેન્દ્રિય (sense of sight) હોયછે.

પંચેન્દ્રિ ત્રસ જીવોના ભેદ:-

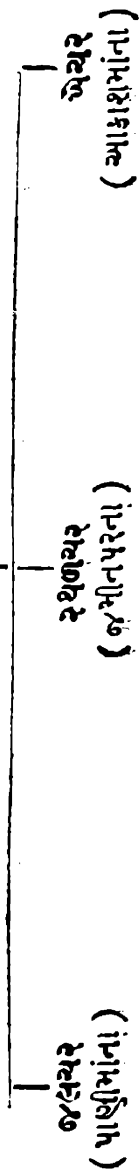

નારડીના ભેદ: સાત પ્રકારની પૃથ્વી જેવી કે રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધુમપ્રભા, તમપ્રભા, તમસ્તમ:પ્રભા, આ સાત ઢેકણે ઉત્પન્ન થતા જીવોને નારડી કહેછે. એ દરેકના એ ભેદ-પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ગણતાં, નારડી જીવોના ચૌદ ભેદ થાયછે,

પંચેદ્રિ તિર્યંચના ભેદ.

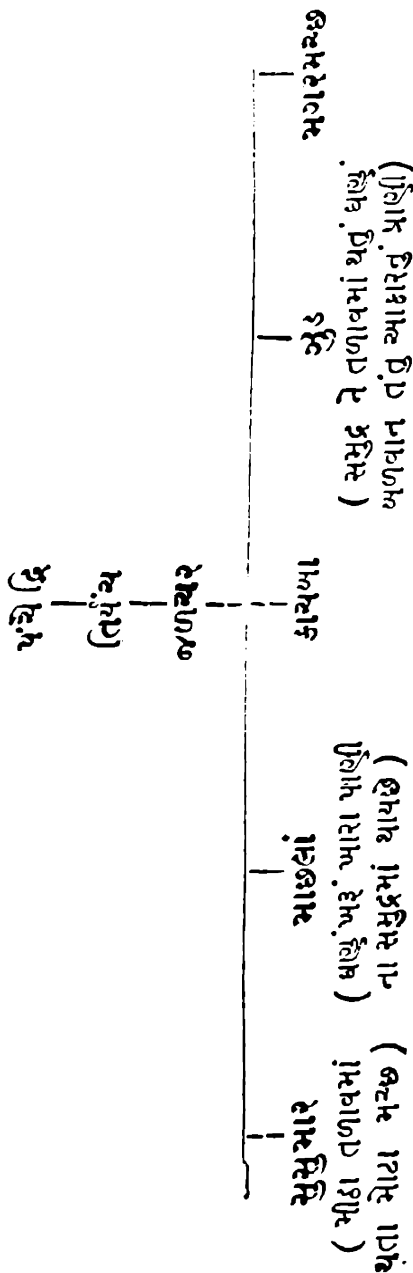
પંચેદ્રિ

તિર્યંચ

જળચર

હવે જળચર જીવોના પણ સુખ્ય પાંચ ભેદ છે:-

આ વગર પણ બીજા ઘણા ભેદ છે.

સ્થળચર.

સ્થળચર જીવોના ત્રણ ભેદ છે:-

પંચેદ્રિ

તિર્યંચ

સ્થળચર

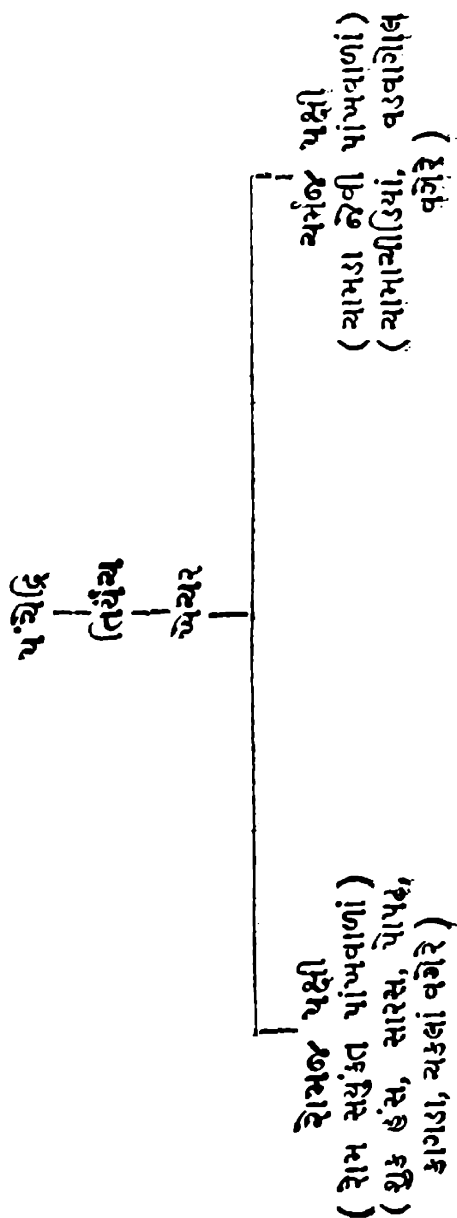
ચાર પગવાળાં પશુ

ચેટે ચાલતા જીવ
(સાપ નાગ વગેરે)

બુજીથી ચાલતા જીવ
(જેમકે નોળાંચો.)

ખેચર.

ખેચર જીવોના બે ભેદ છે:-

ઉપર કહેલા જળચર, સ્થળચર, અને ખેચર, દરેકના વળી ખીજા બે બેદ છે- (૧) સંમૂર્છિમ-માતા પિતાની અપેક્ષા વગર ઉત્પન્ન થતા જીવો ; એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, અને ચતુરિન્દ્રિયજીવો એ જાતના છે. (૨) ગર્ભના જીવો-ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો.

મનુષ્ય.

મનુષ્યના ૩૦૩ બેદ છે: એ દરેક બેદ બહુ લંબાણથી જણાવતાં લંબાણ થવાના ભયથી, વધુ ન જણાવતાં એટલું જણાવવું બસ થશે કે, મનુષ્યનાં ૩૦ ક્ષેત્ર અકર્મભૂમિમાં, ૧૫ ક્ષેત્ર કર્મ ભૂમિમાં, ૫૬ બેદ અંતરદ્વિગતા, અને દરેકના બે બેદ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ગણતાં ૨૦૨ બેદ થાયછે, અને ગર્ભજ મનુષ્યમાં અધુરી પર્યાપ્તિએ અમરણ પામતાં મનુષ્યના ૧૦૧ બેદ ઉમેરતાં બધા મળી ૩૦૩ બેદ થાયછે.

દેવતા.

દેવતા ચાર પ્રકારના છે, (૧) ભવનપતિ, (૨) વ્યંતર, (૩), જ્યોતિષ્ક અને (૪) વૈમાનીક.

ભવનપતિના દસ બેદ છે:- અસરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, હીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશિકુમાર, વાયુકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર.

વ્યંતરના આઠ બેદછે:- પિશાચ, ભૂત, યક્ષ, નક્ષત્ર, કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ, અને ગંધર્વ, વળી વાણવ્યંતર દેવોના પણ આઠ બેદછે.

જ્યોતિષ્ક દેવોના પાંચ બેદછે ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર ને તારા, વળી એ દરેકના બે બેદ (૧) ચર, અને (૨) સ્થિ, મનુષ્ય ક્ષેત્રની અંદરના જ્યોતિષ્ક દેવો ચર એટલે હંમેશાં પ્રતા હોયછે, અને તે સિવાયના મનુષ્ય ક્ષેત્રની બાહરના દેવો હંમેશાં કરતા રહેછે.

વૈમાનીક દેવોના બે બેદછે:- (૧) કલ્પોપપન્ન દેવો ને દેવો

શ્રી તીર્થંકરાદિકના પાંચ કલ્યાણકને વિષે આવેછે તે. (૨) કલ્પાપિત દેવો-જેઓ આવવા જવાના આચાર વગરનાછે. કલ્પાપિતના વળી એ ભેદછે. બધા મળીને દેવતાના ૧૯૮ ભેદ થાયછે.

આ વિષય લંબાણ થવાના ભયથી, અત્રે આ દરેક ભેદ જણાવવામાં નથી આવ્યો, પણ તે માટે વિદ્વાનોએ જૈન શાસ્ત્રો જોવાં.

સામટો સરવાળો કરતાં જૈન શાસ્ત્રો અનુસારે જીવોના ૫૬૩ ભેદ થાયછે :—

તિર્યંચના	૪૮
નારકીના	૧૪
મનુષ્યના	૩૦૩
દેવતાના	૧૯૮

કુલે ૫૬૩

અગાડી જીવોના એ ભેદ કરવામાં આવ્યા હતા, (૧) સંસારી અને (૨) મુક્તિના.

સંસારી જીવોના ૫૬૩ ભેદ આપણે અગાડી જોઈ ગયા છીએ. બાકીના મુક્તિના જીવોના એ ભેદછે; (૧) તીર્થંકરાદિ (૨) અતીર્થંકરાદિ. એના સિધ્ધાના ભેદે કરી પંદર ભેદ થાયછે, જે લંબાણ થવાના ભયથી લખ્યા નથી.

ઉપર જણાવવામાં આવેલા એકેન્દ્રિયાદિક જીવોના શરીરનું પ્રમાણ આયુષ્યનું પ્રમાણ, સ્વકાય સ્થિતિનું પ્રમાણ, દશ પ્રાણનું પ્રમાણ અને ચોરાથી લક્ષ્યોનીનું પ્રમાણ, એટલા તો ખુલાસાથી જૈન શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવેછે, કે તે ખુલાસા આપનારા સર્વજ્ઞ હતા. એવું જ જૈનો માનેછે તેમાં જરા પણ શંકા ઉપજતી નથી. શોધખોળોના આ જમાનામાં જે જે નવી શોધો થઈછે, તે તરતજ આપણા મનમાં એવું ઠસાયેછે કે, દુનિયામાં જે ખીનાઓ સમજવા માટે ઉંચી બુદ્ધિ અને મગજ શક્તિની જરૂરછે, તે ખીનાઓ ટુંક બુદ્ધિના સગમે જે કે મગજમાં

ન ઉતરે તોળણ તદ્દન બનવા જોગ છે. મારકોનીએ શોધી કહાડેલા નવા તારના યંત્રથી તારના સંદેશા મોકલી શકાય છે, તે બાબત નવી જાણવાની નથી : પાણીના એક ડીપામાં કરોડો જીવો હોય છે, એ વાત પણ સિદ્ધ થઈ છે : શરીરના દરેક રોગો જન્મ્યાથી ઉત્પન્ન થાય છે અને શરીરમાં પણ અસંખ્યાતા જીવો છે, એમ વૈદકશાસ્ત્ર કબુલ કરે છે. ધુસોમાં પણ નર અને માદા હોય છે, એમ અંગ્રેજોએ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. 'એકસરેઝ'ના કિરણોથી શરીરના અંદરની દરેક વસ્તુ જોઈ શકાય છે : એક ખીજ સંચાના મદદથી ધરની અંદરની દીવાલોમાંથી પણ આરપાર જોઈ શકાય છે : તાર અને ટેલીફોને સંદેશા મોકલવાની રીતમાં ઉચલપાથલ કરી મુકી છે, અને તે પણ તદ્દન ખરું છે, એમ આપણે હમેશાં જોઈએ છીએ : ચંદ્ર ઉપર અને મંગળના ગ્રહ ઉપર વસતી છે, એમ યુરોપીઅન વિદ્વાનો પણ કબુલ કરે છે : ઉડવાના સંચા અને બલુન (વિમાનો) થી હવામાં ઉડીને પ્રતી શકાય છે : હિપનોટીઝમ અને મેસમેરીઝમ નામની વિધાથી માણસના રોગ સારા કરી શકાય છે, અને તેમના મનની વાતો પણ જાણી શકાય છે : થીઓસોરીસ્ટો આત્માને ધણે દૂરથી જોઈ શકવાનું સાબીત કરી આપે છે, વગેરે અસંખ્ય બાબતોએ આ સુધારાવધારાના ધખતમાં મોટી ઉચલપાથલ કરી નાખી છે, અને જે વાતો આપણે થોડાં વર્ષો ઉપર માનવા ના પાડતા હતા, તે હમણાં આપણી નજર આગળ બનતી હરહંમેશ જોઈએ છીએ, જે એમ છે તો આપણા શાસ્ત્રોની વાતો ખોટી છે એમ કોણ કહી શકશે. શાસ્ત્રોમાં જે ઉમદા ચીજો ભરેલી છે, તે આપણે આંખ છતાં શોધી કહાડતા નથી, અને કાન છતાં સાંભળવા તસ્દી લેતા નથી. ધરના માણસો હંમેશા બેદરકાર રહે તેમ, આપણે આપણી દોલતની રખેવાળી કરતા નથી, અને તે દોલત પાશ્ચાત્ય ગ્રંથ મેળવી તેનું રહસ્ય જાણી, જીતી બાબતો નવા રૂપમાં બહાર પાડી, એવી વડાઈ લે છે, કે તે બાબતો તદ્દન નવી શોધો છે. ખરેખર હિંદને માટે એ શોકજનકજ ગણાશે આપણાં શાસ્ત્રોની બાબતો ખોટી છે એમ નહીં માની લેતાં, તે સત્ય હોય એ બનવા જોગ છે, અથવા સત્ય છે, એમ માની, તેની સત્યતા સાબીત કરવા માટે ઉંચું જ્ઞાન લેવા આપણને પ્રયત્ન કરવો પડે છે.

માણસ, વનરપતિ, અગ્નિ, વાયુ, જનાવર વગેરે દરેક ચીજમાં
૨૨

જીવ છે, ને તેમાં આત્મા છે ને કર્મ યોગે તે દરેક, એક અથવા ખીજા રૂપમાં આ દુનિયામાં નજરે પડે છે, એમ જૈનશાસ્ત્ર માને છે. માણસમાં જીવ છે એ બાબત તો સર્વ કોઇ માને છે, વનસ્પતિમાં જીવ છે એ વિષે આજ પ્રકરણમાં બોલવામાં આવ્યું છે. વાયુમાં જીવો રહેલા છે એ વાત હમણાંના સર્વે વિદ્વાનો કબુલ કરે છે. જનાવરોમાં જીવ છે તે સંબંધમાં કોઇ પણ ધર્મ ના પાડતો નથી, પણ અગ્નિ સંબંધમાં પૂર્વ તરફના ધર્મો કોઈ જુદો વિચાર જણાવતા માણુમ પડે છે. અગ્નિમાં જીવ છે ને તેના ભેદ કેટલા છે, તે અગાડી જણાવવામાં આવ્યું છે. એ સંબંધમાં જનશાસ્ત્રો કેટલીક અચુક સાક્ષીઓ પુરી પાડે છે અને તેથી, એ બાબતમાં પણ કોઈ શક રહેતો નથી.

પણ માણસ સિવાય ખીજા જીવોમાં આત્મા નથી એમ કેટલાક માનતા જણાય છે. એ માણસો જીવ અને આત્મા એ બંને જુદા ગણે છે અને જનાવર વનસ્પતિ વગેરે જે ચીજ માણસ સિવાયની છે તેમાં આત્મા નથી, એમ જણાવે છે. એટલું સારું છે, કે તેઓ માણસમાં આત્મા છે એમ માને છે. ખરું જોઈએ તો આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં જીવનો જે અર્થ જણાવવામાં આવ્યો છે, તે અર્થ પર વિચાર કરતાં તેજ અર્થ વાસ્તવિક જણાય છે. *

“જીવ અને આત્મા જુદા નથી પણ એકજ છે અને મિથ્યાત્વ અવિનિ, પ્રમાદ અને યોગથી મલીન થઇને વેદના આદિ કર્મના કર્તા અને તે કર્મના ભોક્તા તથા નર્ક, તિર્યંચ વગેરે ગતિઓમાં કર્મના ઉદયથી ભ્રમણ કરનાર, તેમજ નિર્વીણ પદને પ્રાપ્ત કરનાર છે” એજ કારથી જે જીવો છે તેમાં જીવ અથવા આત્મા છે, અને જેમપૂર્વ તરફની શીલસુરી શીખવે છે, કે “A cow has no soul,” તે વાસ્તવિક નથી, જનાવર માત્રમાં આત્મા છે. એજ આત્માના કારણથી તેઓમાં એટલે જનાવરોમાં પણ જે ઉત્તમ જુદી નજરે પડે છે, તે તો એમજ સાબીત કરતી જણાય છે, કે તેઓમાં આત્મા હોવો જ જોઈએ અને જીવ અને આત્મા જુદા નથી, પોતાના ધરનાં પાળેલાં કુતરા કુતરીનું કોઇ જો અવલોકન

*જીવો પાનું ૧૫૫

કરશે તો તરત જાણશે કે, તેઓમાંથી કેટલાક, અઠવાડિયાના બેકસ દિવસે અપવાસ કરેછે. બકરાં કુતરાં, વાંદરાં, બળદ વગેરે જનાવરોને જો કાઈ પણ રોગ થાયછે, તો તેઓ બનતી રીતે અમુક જાતનો પાલો ખાઈ જીલાબ લાવેછે, કે વામિટ કરેછે અને પોતાના વૈદ બની પોતાનો રોગ કાઢી નાખેછે. ઘણાં પક્ષીઓ પોતાનાં વહાણાંઓના મરણનો શોક રાખેછે, લગ્નનો હર્ષ બતાવી પોતપોતામાં ટોળાખંધ જમેછે, અને મરણ સમયે અથવા દુઃખ વખતે રૂદન કરેછે. એક કુતરા માટે એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે પોતાના શેઠના મરણ પછી તેણે ખાવાપીવાનો ત્યાગ કર્યો હતો અને કેટલેક દિવસે, પોતે પણ ભૂખમરાથી મરણ પામ્યો હતો, જો કે તેને માટે જાત જાતનાં ખાવાનાં લાવવામાં આવ્યાં હતાં. એક બીજો કુતરો પોતાના શેઠને કુબી જતા જોઈ તેને બચાવવા ગયો હતો, અને તેને બચાવતાં પોતાનો પણ પ્રાણ ખોયો હતો. કબુતરોની બુદ્ધિ ઘણીજ ખીલેલી હોયછે તે, તેઓ સેંકડો માનવ જે સંદેશ લઈ જાયછે તે ઉપરથી જાણાયછે. આત્માની શક્તિથીજ અને કર્મના પ્રભાવથીજ તેઓ આ રીતે કરી શકેછે, એમ એ ઉપરથી જાણાયછે. રીંછ, સિંહ, વાઘ વગેરે હિંસક પ્રાણીઓ પણ, પોતાનાં બચ્ચાંઓ અને કેટલાક માણસો તરફ જે પ્યાર રાખેછે, તે પણ તેમનામાં આત્મા હોવોજ જોઈએ એમ સાબીત કરેછે. ધાતુમાં પણ ચૈતન્ય છે એવું સાબીત થઈ ચુક્યું છે. કલકત્તાના પ્રસિદ્ધ જગદીશ ચંદ્ર બોસે પોતાના હિંદુ શાસ્ત્રમાં જે બાબતો આપેલીછે, તેમાંની એ એક મોટી બાબત સત્ય છે, એમ સાબીત કરી દુનિયાની મોટી સેવા બજાવીછે. ધાતુમાં એ ચૈતન્ય છે ને એ ચૈતન્યથી ધાતુમાં પણ આત્મા છે એ સાબીત થાયછે, કેમકે જીવ અને આત્મા એ એકજ વસ્તુ છે, અને તેનું લક્ષણ ચતન્ય છે, એમ આપણે અગાડી જાણી ગયા છઈએ. *

* જુઓ પાનું ૧૫૫.

દરેક જીવ આત્મા યુક્ત છે, એમ આપણે ઉપર જાણાવ્યા પછી, જીવોના પ્રાણ કેટલા પ્રકારના છે, તે વિષે જૈન શાસ્ત્રો શું કહેછે તે તપાસીશું. જૈન શાસ્ત્રોમાં જાણાવ્યા પ્રમાણે.

દશ પ્રકારના પ્રાણ છે.

દશ પ્રકારના પ્રાણનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

- ૧ સ્પર્શદ્રિય
- ૨ રસદ્રિય
- ૩ ઘ્રાણદ્રિય
- ૪ ચક્ષુરિદ્રિય
- ૫ શ્રવણદ્રિય
- ૬ ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ
- ૭ આયુ
- ૮ મનબળ
- ૯ તનબળ
- ૧૦ કાયબળ

ઐન્દ્રિય જીવોના ચાર પ્રકારના પ્રાણ હોય છે:— (૧) સ્પર્શદ્રિય, (૨) શ્વાસોશ્વાસ (૩) આયુ અને (૪) કાયબળ.

દ્વીદ્રિય જીવોને ઉપલા ચાર સિવાય બીજા (૫) રસદ્રિય અને (૬) વચનબળ મળી ૭ પ્રાણ હોય છે.

ત્રીદ્રિય જીવોને ઉપલા ૭ પ્રાણ સિવાય (૭) ઘ્રાણદ્રિયનો પ્રાણ મળી સાત પ્રાણ હોય છે. ચતુરિદ્રિય જીવોને ઉપલા સાત પ્રાણ સિવાય (૮) નેત્રેદ્રિય નામનો પ્રાણ મળી આઠ પ્રાણ હોય છે.

અસંગી x પંચેદ્રિય જીવોને મનોબળ સિવાયના નવ પ્રાણ હોય છે.

સંગી પંચેદ્રિય જીવોને દશે જાતના પ્રાણ હોય છે. એ પ્રાણ જોને જોટલા કહ્યા છે તે જીવને તે પ્રાણોનો, જે વિયોગ થાય છે તે જીવને મરણ કહેવાય છે. વળી તે જીવ જ્યાં ઉપજે ત્યાં એક આયુષ્ય તો કર્મના

યોગે પૂર્વના ભવનું બાંધેલું હોય છે, અને બાકી બીજા સર્વ નવા પ્રાણ અને નવી પર્યાપ્તિ જન્મતી વખતે બાંધે છે.

વળી જૈન શાસ્ત્રોમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે, જે જીવોને ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ નથી એવા જીવોને, આ સંસારમાં અનંતવાર પ્રાણ-વિયોગરૂપ મરણ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૪) લાખ યોનીઓ. ‡

જૈન શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન જીવો સબંધમાં એટલું બધું તો ઉંડું જણાય છે કે, એ ધર્મની ઉંડાણમાં ઉતરનાર આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થયા વગર રહેજ નહિ. જીવોની યોનીઓ બધી મળીને ૮૪ લાખ છે. એમ જૈન શાસ્ત્રો જણાવે છે ને તે આ રીતે છે:—

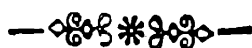
નામ.	યોનીનીસંખ્યા
પૃથ્વીકાય	૭૦૦૦૦૦
અપકાય	૭૦૦૦૦૦
તેઉકાય	૭૦૦૦૦૦
વાઉકાય	૭૦૦૦૦૦
પ્રત્યેકવનસ્પતિકાય	૧૦૦૦૦૦૦
સાધારણ વનસ્પતિકાય	૧૪૦૦૦૦૦
બેંદ્રિયજીવો	૨૦૦૦૦૦
તેંદ્રિયજીવો	૨૦૦૦૦૦

× અસંજી-સભ્રૂહિમ તિર્યંચ તથા મનુષ્ય અસંજી પંચેન્દ્રિય કહેવાય છે. અને દેવ, નારકી, ગર્ભજ, તિર્યંચ અને મનુષ્ય સંજી પંચેન્દ્રિય કહેવાય છે.
‡ જે સ્થાનમાં ધણા જીવોને એક વર્ણ, એક ગંધ, એક રસ, એક રુચી, એટલાં વાનાં સરખાં ને બરાબર હોય, તે સર્વ જીવોની એક યોની કહીએ. યોની એટલે જીવોની ઉત્પત્તિનું સ્થાન.

ચતુર્િન્દ્રિયજીવો	૨૦૦૦૦૦૦
પાંચેન્દ્રિયર્થિય જીવો	૪૦૦૦૦૦૦
નારકીના જીવો	૪૦૦૦૦૦૦
દેવોની	૪૦૦૦૦૦૦
મનુષ્ય	૧૪૦૦૦૦૦૦

કુલે. ૮૪૦૦૦૦૦૦

જીવ વિષે જો કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં ધણીજ ઉંડી સમજ આપી હોય, તો તે મુખ્ય કરીને જન શાસ્ત્રજ છે, એમ આ ઉપરથી જણાશે. જીવ વિષે જૈન શાસ્ત્રમાં ઘણાજ ઉમદા વિચારો નજરે પડે છે. તે દરેક વિદ્વાને વાંચવા અને અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે.

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિમાં જીવ છે, એમ માનવાનાં કારણો.

એ ઉંડા વિચારોના યોગેજ જીવ વિષેના જૈન શાસ્ત્રના વિચારો અતિ મનન કરવા યોગ્ય છે. ઘણાકો બેએન્દ્રિ, તેંએન્દ્રિ, આદિ જીવોમાં જીવ માનવા હા પાડે છે, પણ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ વગેરેમાં જીવ માનવા ના પાડે છે, અને તેવું કારણ એ જણાવે છે, કે જીવનું કોઈ પણ ચિન્હ તેમાં જોવામાં નથી આવતું, તેથી પૃથ્વી આદિમાં જીવ છે એમ માની શકાતું નથી. એ સંબંધમાં વધુ લખાણ નહિ કરતાં જૈન શાસ્ત્રો શું કહે છે, તે ટુંકમાં તપાસીશું.

(૧) પૃથ્વી—અગર જો કે પૃથ્વી વગેરેમાં પ્રગટ રીતે એવું કોઈ પણ ચિન્હ નથી, કે જેથી જીવ સિદ્ધ થાય, પણ અવ્યક્ત રીતે તો એવું ચિન્હ છેજ. જેમ નિશાથી મુર્છીત થયેલા જીવમાં અવ્યક્ત લિંગ થઈ જતા છતાં જીવપણું છે, તેમજ પૃથ્વી આદિમાં પણ જીવ પણું છે.

વળી પૃથ્વી વગેરેમાં મનુષ્યના જીવું ચેતના લિંગ નથી, તે છતાં તેઓ-
માં રહેલાં લવણ, વિદ્રુમ, પાષાણ વગેરેમાં અર્પ, માંસ અંકુરની જેમ
સમાન જાતિય અંકુર ઉત્પત્તિપણું છે, અને તેથી અવ્યક્ત ઉપયોગાદિ
લક્ષણ હોવાથી પૃથ્વી સચેતન છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

વળી કોઈ એમ કહેશે કે, વિદ્રુમ પાષાણાદિ પૃથ્વી કઠણ રૂપે છે ને
તેથી તે સચેતન હોવાનો સંભવ નથી, પણ તે વાત પણ ખરાબ નથી.
જેમ શરીરમાં રહેલાં હાડ અનુગત ને કઠણ છે તે છતાં સચેતન છે,
તેમ જીવાનુગત પૃથ્વીનું શરીર પણ સચેતન છે. વળી પૃથ્વી, અપ, તેજ,
વાયુ અને વનસ્પતિનાં શરીર જીવસંહિત છે, કારણકે તેમાં જીવ, ભેદ,
ઉક્ષેપ્ય, ભોગ્ય, દ્રેય વગેરે છે. બળદની ‘ ગલધી ’ (ગળાની
નીચેની ઝુલ) તથા શીંગડાની માફક સંઘાતવત પૃથ્વી વગેરેમાં છેદ વગેરે
જે જેવામાં આવે છે; તેને કોઈ પણ ગોપની શકતું નથી. વળી પૃથ્વી
વગેરેનાં શરીર અનિષ્ટ છે કારણકે, સર્વ પુદ્ગલ દ્રવ્યને દ્રવ્ય
શરીર છે એમ પણ જૈન સિદ્ધાંતોમાં જણાવવામાં આવ્યું જીવ
સંહિત અને જીવ સંહિત જે વિશેષ છે તે આ પ્રમાણે છે:- શસ્ત્રથી અ-
નુપરત જે પૃથ્વી આદિ છે, તે હાથ પગના સંઘાતવત સંઘાત ન હોવાથી
કદાચિત સચેતન છે, તેજ રીતે શસ્ત્રથી ઉપહત થવાથી હાથ આદિ
માફક અચેતન પણ છે, તે અચેતનજ છે.

(૨) પાણી--ઘણાકે એમ માને છે કે પાણીમાં જીવ નથી કારણકે,
તેમાં પ્રણવત એટલે મૂવની પેઠે જીવનું લક્ષણ નથી. આ શંકા
ખરાબ નથી. જેમ હાથીનું શરીર તરત ઉત્પન્ન થયેલી સ્થિતિમાં દ્રવ્ય
રૂપ તેમજ સચેતન રૂપ દેખાય છે, તેજ રીતે પાણી વિષે છે. વળી
જેમ ઘંડામાં ફક્ત રસ હોય છે અને કોઈ પણ અરપવ હોતો નથી,
તે છતાં સચેતન રૂપ છે, તેજ રીતે પાણીમાં પણ ચેતન્ય છે.

(૩) અગ્નિ--આગિઆ કીડાનું શરીર જેમ જીવની શક્તિથી પ્રકાશ-
વાન છે, તેમજ અગ્નિ આદિ પણ પ્રકાશવાન હોવાથી સચેતન છે, એમ
જૈન સિદ્ધાંતો જણાવે છે. વળી જેમ શરીરમાં જીવ વગર તાવની ગરમી

ઉત્પન્ન થતી નથી તેમજ, અગ્નિમાં પણ જીવ વગર ગરમી થતી નથી; કદિપણ મરણ પામેલા શરીરમાં તાવતી ગરમી ઉત્પન્ન થતી નથી, તેનું કારણ પણ એજ છે. આથી અગ્નિ સચેતન છે એમ સંકેત જણાયો.

(૪) વાયુ--જેમ દેવતાઓનાં શરીર શક્તિ પ્રભાવથી, અને મનુષ્યોનાં શરીર વિદ્યા બળથી, અદ્વિત્ય રહે છે અને ચક્ષુષી નજરે પડતાં નથી, તેમ વાયુકાય સુક્ષ્મ પરિણામ હોવાથી પરમાણુની જેમ, આંખોથી દેખાતા નથી તે છતાં વિદ્યમાન ચેતનાવાળાં છે.

(૫) વનસ્પતિ--એ વિષે આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં લખાણથી બોલવામાં આવ્યું છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

ધર્મ.

જૈન સિદ્ધાંતો ધણીજ ઉત્તમ હોવાના કારણમાં, જૈનો જે રીતે ધર્મ તત્વનું સ્વરૂપ માનેછે, તે ધણીજ પુષ્ટિ આપેછે. ‘ધર્મ’ એ શબ્દનો અર્થ પ્રથમ ખંડના પ્રવેશમાં જણાવવામાં આવેલો હોવાથી, અત્રે તે વિષે લખાણુ ન કરતાં, ધર્મના ‘ભેદ’ વિષે જૈન સિદ્ધાંતો થું જણાવેછે તે બોધશું.

જૈન સિદ્ધાંતો પ્રમાણે ધર્મના ત્રણ ભેદ છે:-

- ૧ સમ્યક જ્ઞાન.
- ૨ સમ્યક દર્શન.
- ૩ સમ્યક ચારિત્ર્ય.

નય પ્રમાણુયુક્ત જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, અંધ અને મોક્ષનું સ્વરૂપ જાણવું, તે સમ્યક જ્ઞાન છે. એ જ્ઞાન કાર્ઠને સંક્ષેપથી અને કાર્ઠને વિસ્તારપૂર્વક થાયછે. જીવ વિષે આગલા પ્રકરણમાં વિસ્તારપૂર્વક બોલવામાં આવ્યુંછે. હવે અજીવ વિગેરે ખીજાં તત્વોની બાબતમાં જૈન સિદ્ધાંતો થું જણાવેછે, તે સંક્ષેપથી તપાસીએ.

અજીવ તત્વ.

જ્ઞાન વગરના, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શવાળા નર, અમરાદિ અતિમાં ગમન નહિ કરનારા, જ્ઞાના વરણીયાદિ કર્મ નહિ કરનારા ને નહિ ભોગવનારા,

જડ સ્વરૂપી, અને ટુંકમાં, જીવનાં લક્ષણોથી જેમાં ઉલટાં લક્ષણો છે, તે અજીવ છે. અજીવના પાંચ પ્રકાર છે:- (૧) ધર્મસ્તિકાય (૨) અધર્મસ્તિકાય (૩) આકાશસ્તિકાય (૪) પુદ્ગલસ્તિકાય અને (૫) કાળ.

એ સંબંધમાં પ્રખ્યાત જૈન મહાત્મા શ્રીમદ વિજયાનંદ સુરી પોતાના “ જૈન તત્વાદર્શ ” માં નીચે પ્રમાણે જણાવેછે:-

(૧) ધર્મસ્તિકાય—જેમ માછલીના સંચારનું અપેક્ષા કારણ પાણી છે, તેમ જીવ તથા પુદ્ગલને ગતિપણે પરિણમતાં જે અપેક્ષા કારણ હોય, તે ધર્મસ્તિકાય છે. જે કે જીવ તથા પુદ્ગલ પોતાની શક્તિથી ચાલેછે, તોપણ તેઓને ગતિસહાયક ગુણપ્રદાતા ધર્મસ્તિકાય પદાર્થ છે. એ લોકવ્યાપી, નિત્ય, અવસ્થિત, અરૂપી અને અસંખ્ય પ્રદેશી છે. જ્યાંસુધી આ ધર્મસ્તિકાય દ્રવ્ય છે, ત્યાંસુધી લોકની મર્યાદા છે, અને જ્યાંસુધી ધર્મસ્તિકાય દ્રવ્ય વર્તેછે, ત્યાંસુધી જીવ, પુદ્ગલ ગતિ કરેછે, (એ સંબંધમાં જૈન સિદ્ધાન્તોમાં ઘણુંજ વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન છે.)

(૨) અધર્મસ્તિકાય--આ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ ધર્મસ્તિકાય સદૃશ જાણવું, પરંતુ તદ્વાત એ છે કે, આ દ્રવ્ય જીવ, પુદ્ગલને સ્થિતિ સહાયક છે. જે રીતે રસ્તે ચાલતો મુસાફર થાકી જવાથી, વૃક્ષાદિની છાયાનો આશ્રય લેછે, અને તે પ્રસંગે સ્થિતિતો પોતેજ કરેછે, પરંતુ આશ્રય વિના સ્થિતિ થઈ શકતી નથી, તેમ જીવ પુદ્ગલ ગતિ કરતાં સ્થિતિ કરવા પ્રસંગે, સ્થિતિ તો પોતેજ કરેછે, પરંતુ અપેક્ષા કારણરૂપ વૃક્ષની છાયા માફક અધર્મસ્તિકાય દ્રવ્ય છે.

(૩) આકાશસ્તિકાય--આ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ ધર્મસ્તિકાય સદૃશ છે, પણ એમાં વિશેષ આ પ્રમાણે છે. આ દ્રવ્ય લોકલોક વ્યાપી છે અને અવકાશ દાન લક્ષણ છે. જીવ, પુદ્ગલને રહેવામાં અવકાશ આપેછે.

ઉપરનાં ત્રણે દ્રવ્ય એકએકમાં મળી ગયેલાંછે. જ્યાંસુધી આકાશસ્તિકાય અધર્મસ્તિકાય અને ધર્મસ્તિકાય છે, ત્યાંસુધી આ લોક છે, અને જ્યાં કેવળ આકાશસ્તિકાય છે અને ખીજું કંઈ નથી, તે અલોક છે.

(૪). પુદ્ગલસાસ્તિકાય-પુદ્ગલ શબ્દ એ અર્થમાં વપરાય છે. એક પરમાણુઓના અર્થમાં અને બીજો પરમાણુઓના સમૂહનાં ઘટ પટાદિ કાર્યના અર્થમાં.

એક પરમાણુમાં, એક વર્ણ, એક રસ, એક ગંધ, અને એ સ્પર્શ છે, અને કાર્ય ક્ષિંગ છે. વર્ણથી વર્ણાંતર, રસથી રસાંતર, ગંધથી ગંધાંતર, અને સ્પર્શથી સ્પર્શાંતર થઈ જાય છે. દ્રવ્યરૂપે પરમાણુ અનાદિ અનંત છે અને પર્યાયરૂપે સાદિસાંત છે. પરમાણુઓનાં કાર્યમાં કોઈ પ્રવાહથી અનાદિ અનંત અને કોઈ સાદિસાંત છે. જે જડરૂપ દેખાય છે, તે સર્વ પરમાણુઓનાં કાર્ય છે. સુકાર્ઠ ગયેલી વતસ્પતિ અને અગ્નિ પ્રમુખ સસ્ત્રોથી પરિણામાંતર પ્રાપ્ત થયેલી પૃથ્વી વગેરે સર્વ પુદ્ગલ છે. સમુચ્ચય પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ, એ ગંધ, આઠ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન છે. પાંચ વર્ણ આ પ્રમાણે છે:—

- (૧) કાળો, (૨) લીલો, (૩) રાતો, (૪) પીળો,
(૫) ઘોળો.

પાંચ રસ આ પ્રમાણે છે:—

- (૧) તીખો, (૨) કડવો, (૩) કષાયેસો, (૪) ખાટો,
(૫) મીઠો.

એ ગંધ આ પ્રમાણે છે:—

- (૧) સુગંધ, (૨) દુર્ગંધ.

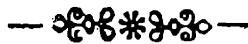
આઠ સ્પર્શ આ પ્રમાણે છે:—

- (૧) ખરખરો, (૨) સુંવાળો, (૩) હલકો, (૪) ભા-

રે, (૫) ઠંડો, (૬) ગરમ, (૭) ચીકણો, (૮) લૂખો.
પુદ્ગલોમાં અનંત શક્તિઓ છે ને અનંત સ્વભાવ છે, અને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ વગેરે નિમિત્તોના મળવાથી, તેનાં વિચિત્ર પરિણામ આવે છે.

(૫) કાળદ્રવ્ય-કાળને આસ્તિકાય કહેવામાં નથી આવતો. પણ દ્રવ્ય કહેવામાં આવેછે. કાળ એ કાંઈ પદાર્થ નથી, પણ સર્વ દ્રવ્યને નવાંજીનાં કરનાર હોવાથી એને દ્રવ્ય કહેવામાં આવેછે, અને પ્રથમ સમયનો નાશ થાય અને બીજો સમય આવે, તે માટે કાળને દ્રવ્ય કહેવામાં આવેછે. વળી કાળ દ્રવ્યમાં એક સમયથી બીજો સમય ન હોવાથી પણ, એને આસ્તિકાય કહેવામાં નથી આવતો. એ અરૂપી છે.

પુણ્યતત્વ

પુણ્ય એટલે શુભ પ્રકૃતિથી જે પોતે કરેલાં કર્મ, જીવોને સુખ આપેછે તે.

પુણ્યનું ઉપાર્જન નીચલાં નવ કારણોથી થાયછે:—

- (૧) પાત્રને અન્નદાન આપવાથી,
- (૨) પાત્રને પીવાને જળ આપવાથી,
- (૩) પાત્રને પહેરવાને વસ્ત્ર આપવાથી,
- (૪) પાત્રને રહેવાને સ્થાન આપવાથી,
- (૫) પાત્રને સુવા બેસવાને આસન આપવાથી,
- (૬) ગુણી જનને દેખી મનમાં આનંદ પામવાથી,
- (૭) ગુણી જનોના વચનની પ્રસંશા કરવાથી,
- (૮) ગુણી જનોની કાયાથી સેવા કરવાથી,
- (૯) ગુણી જનોને નમવાથી.

જૈન મતમાં પુણ્ય ઉપાર્જન કરવા માટે દાન આપવાનું જણાવવામાં આવ્યું છે એ, પુણ્યના ૯ પ્રકારમાંના પહેલા પાંચ પ્રકારથી સહજ સમજાશે. વળી એ દાન પ્રકાર જૈનોનેજ કરવું, એમ જૈન શાસ્ત્રમાં જણાવવામાં નથી આવ્યું, પણ દરેક દાન દેવા યોગ્ય પ્રાણીને-પછી તે ગમે તે મતનો હોય તોપણ શું ?—આપવા જણાવવામાં આવ્યું છે. તે

છતાં એ દાન જો પાત્રને દેવામાં આવે, તો તે પુણ્ય તથા મોક્ષ બંનેના કારણરૂપ થશે, અને અનુકંપાથી આપેલું દાન પ્રકૃત પુણ્ય ઉપાર્જન કરવાના કારણરૂપ થશે, એમ જણાવવામાં આવ્યું છે. જૈન શાસ્ત્રોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે પુણ્યનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો નથી અને એ ધર્મના દરેકે દરેક તીર્થંકરે દિક્ષા લેતા પહેલાં એક કરોડ અને આઠ લાખ સોનૈયા એક વર્ષ સુધી દરરોજ દાનમાં આપ્યા હતા, એમ જ્યારે આપણે વાંચીએ છીએ, ત્યારે જૈનો મહા દયાળું છે અને દયાના સાગર કહેવાય છે, તેના કારણરૂપ એ ૨૪ મહાત્માઓનું વર્તન અને ઉપદેશ, દરેકના હૃદયમાં માનની લાગણીજ ઉત્પન્ન કરે છે.

પુણ્ય કરનારને તેનાં ૫૭ મળે છે અને તે ૫૭ બેતાળીશ પ્રકારે ભોગવાય છે:--

૧. જોના ઉદયથી જીવ શાતા ભોગવે, તે શાતાવેદની.
૨. જોના ઉદયથી જીવ ઉંચ કુળમાં ઉત્પન્ન થાય, તે ઉંચ ઝોત્ર.
૩. જોના ઉદયથી જીવ મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય, તે મનુષ્યગતિ.
૪. જોના ઉદયથી જીવ દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય, તે દેવગતિ.
૫. મનુષ્યગતિમાં જીવને લાવવાને ઉદયમાં આવે, તે મનુષ્ય પૂર્વી.*
૬. દેવની ગતિમાં જીવને લાવવાને ઉદયમાં આવે, તે દેવાનુ પૂર્વી.
૭. જોના ઉદયથી જીવ પંચેન્દ્રિયપણું પામે છે, તે પંચેન્દ્રિની જાત.
૮. જોના ઉદયથી જીવ ઐત્દારિક શરીરપણે પરિણમાવે છે, તે ઐત્દારિક શરીર.

૯. ઉપલીજ રીતે.....વૈકુન્થ શરીર.

૧૦. „ .....આહ્લિક શરીર.

૧૧. „ .....તેજસ્ શરીર.

૧૨. „ .....કાર્મણ શરીર.

જોના ઉદયથી જીવને પ્રથમનાં ત્રણ શરીરનાં અંગોપાંગની ઉત્પત્તિ થાય છે તે.

૧૩. ઐત્દારિક અંગોપાંગ.

અનુપૂર્વી એટલે ઉપજવાને ઠેકાણે જીવને પહોંચાડે તે. * અંગોપાંગ ત્રણ છે (૧) અંગ, (૨) ઉપાંગ (૩) ને અંગોપાંગ અંગ ૮ છે:—માથુ છાતી, પેટ, પીઠ, બે હાથ, બે સાથળ, આંગળી વગેરે ઉપાંગ છે, અને નખ વીગેરે અંગોપાંગ છે.

૨૪. વૈક્રિય અંગોપાંગ.

૧૫. આહાન્ક અંગોપાંગ.

૧૬. વજ્રરૂપ ભ નારાય સંહનન. *૧

૧૭. સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાનાઃ*

૧૮. શુભ વર્ણ.

૧૯. શુભ ગંધ.

૨૦. શુભ રસ.

૨૧. શુભ સ્પર્શ.

૨૨. અગુરુ લઘુ નામ કર્મ. ‡

૨૩. પરાધાત નામ કર્મ—જેના ઉદયથી ખીજનો પરાભય થઈ શકે તે.

૨૪. ઉચ્છવાસ નામ કર્મ—જેના ઉદયથી શ્વાસોશ્વાસ લેવાની શક્તિ જીવને થાય છે તે.

૨૫. આતાપ નામ કર્મ—જેના ઉદયથી સૂર્યના જેવા તેજયુક્ત શરીરની પ્રાપ્તિ થાય છે તે.

૨૬. સુવિદ્યાયોગતિ નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવને આકાશની ગતિ પ્રાપ્ત થાય તે.

૨૭. ઉષાત નામ કર્મ—જેના ઉદયથી ચંદ્ર જેવું શીતળ કરનાર તેજયુક્ત શરીર પ્રાપ્ત થાય તે.

*૧ વજ્ર એટલે ખાલી અને રૂપ ભ એટલે પારિવેષ્ટન અને નારાય-
તે મર્કટખંધ-આ ત્રણે રૂપથી જ ઉપત્તિષ્ઠિત છે તે. હાડના સંયય સા-
મર્થ્યનું નામ સંહનન છે. * સમ એટલે તુલ્ય—જેનું શરીર ચારે બાજુ
એથી તુલ્ય લક્ષણયુક્ત, પ્રમાણસહિત, ને સુંદર આકારવાળું હોય તે.
‡ જેના ઉદયથી શરીર મધ્યમ વજનનું, એટલે અતિ ભારી નહિ ને
અતિ હલકું નહિ તે.

૨૮. નિર્માણ નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવને નસો, ખોપરી, હાડ, આંખ, કાન, કેશ, નખાદિ શરીરના સર્વ અવયવો યોગ્ય સ્થાને રચનાર નામ કર્મની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૨૯. ત્રસ નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવને ત્રસપણાની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૩૦. બાદર નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવસ્યૂળ શરીરવાળા થાય તે.

૩૧. પર્યાપ્ત નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવ છ પર્યાપ્ત પૂર્ણ કરે છે તે.

૩૨. પ્રત્યેક નામ કર્મ—જેના ઉદયથી એક એક જીવને એક એક શરીર પ્રાપ્ત થાય છે તે.

૩૩. નિશ્ચર નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવને હાડ, વગેરે અવયવો નિશ્ચળ હોય છે તે.

૩૪. શુભ નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવને મસ્તક વગેરે અવયવો શુદ્ધ હોય છે તે.

૩૫. શુભગ નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવ સર્વેને પ્રીય થાય તે.

૩૬. સુસ્વર નામ કર્મ—જેના ઉદયથી સ્વર મીઠાશવાળો થાય તે.

૩૭. આદેય નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવનું વચન સર્વને માનનીય થાય તે.

૩૮. યશઃ કીર્તી નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવ જગતમાં યશ પામે તે.

૩૯. તીર્થંકર નામ કર્મ—જેના ઉદયથી જીવની ચોસઠ ઇંદ્રિયો પૂર્ણ કરે અને ધર્મ તીર્થની પ્રવર્તના થાય તે.

૪૦. તિર્થંચોનું આવપ્તું.

૪૧. મનુષ્યનું આવપ્તું.

૪૨. દેવતાનું આવપ્તું.

પાપ*તત્ત્વ.

પુણ્ય અને પાપ એ બે તત્ત્વો વિષે જુદા જુદા ધર્મમાં બહુજાન મતભેદ જણાય છે. કોઈ એમ કહે છે કે, કેવળ એક પુણ્ય જ છે અને પાપ નથી; બીજા એમ કહે છે કે, એક પાપ છે ને પુણ્ય નથી, વળી ત્રીજા એમ કહે છે કે, પુણ્ય પાપ એકજ વસ્તુ છે. વળી કેટલાક એમ કહે છે કે, મૂળથી કર્મજ નથી અને જગતમાં થતી સર્વ વસ્તુ સ્વભાવથીજ સિદ્ધ છે, પણ તે વાસ્તવિક નથી. સુખ દુઃખ પૃથક્ પૃથક્ ભોગવવામાં આવતાં હોવાથી, તેઓના કારણભૂત પુણ્ય પાપ પણ સ્વતંત્ર છે, અને એકલું પાપ કે એકલું પુણ્ય, કે પુન્ય પાપ મિશ્ર, એમ માનવું ઠીક નથી.

પાપ બંધવાનાં કારણો.

પાપ બંધવાના અઢાર કારણો છે:—

- ૧ પ્રાણાતિપાત—જીવહિંસા
- ૨ મૃષાવાદ—જીહું બોલવું
- ૩ અદત્તાદાન—નહિ આપેલું લેવું તે, ચોરી
- ૪ મૈથુન—સ્ત્રીસેવન વગેરે
- ૫ પરિગ્રહ—પૈસો રાખવો તે

---

* અશુભ કર્મથી પોતે કરેલાં કર્મ જીવોને દુઃખ આપે તે, તથા આત્માના આનંદ રસને બાળી નાખનાર, પાપ કહેવાય છે; વળી પુણ્યથી જે ઉલટું તે પણ પાપ કહેવાય છે.

- ૬ ક્રોધ—ગુસ્સો કરવો તે
- ૭ આન
- ૮ માયા--કપટ
- ૯ લોભ
- ૧૦ રાગ
- ૧૧ દ્વેષ
- ૧૨ કલેશ
- ૧૩ અભ્યાખ્યાન—ખોટું આળ ચઢાવવું તે
- ૧૪ પૈશુન્ય—કોઇની આડી ખાવી તે
- ૧૫ રતિઅરતિ—મુખદુઃખે હર્ષ શોષ કરવો તે
- ૧૬ પરપરિવાદ—પારખી નિંદા કરવી તે
- ૧૭ માયામૃષાવાદ—મનમાં કાંઈ હોય ને બોલવું બીજું તે
- ૧૮ મિથ્યાત્વશબ્દ—મિથ્યાત્વ સેવવા ૩૫ પરિણામ.

પાપ ભોગવવાના ૮૨ પ્રકાર છે:—

- ૫ જ્ઞાનાવરણ
- ૫ અંતરાય
- ૯ દર્શનાવરણ
- ૨૬ મોહનીયપ્રકૃતિ
- ૭૪ નામકર્મપ્રકૃતિ
- ૧ આશાતાવેદની
- ૧ નરકાયુ
- ૧ નીચગોત્ર

કુલે ૮૨

(૧)

જ્ઞાન્નવરણ

૧	૨	૩	૪	૫
માતજ્ઞાન્નવરણ	શ્રુતજ્ઞાન્નવરણ	અવધિજ્ઞાન્ના	મનઃપર્ચવ	કેવળજ્ઞાન્ન
	વરણ	ગ્નાવરણ	આવરણ	

૧. જેના ઉદયથી જીવ મતિહીન થાય તે
૨. જેના ઉદયથી જીવને ભણુતાં ન આવડે તે
૩. જેના ઉદયથી જીવને ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષા વગર આત્માને સાક્ષાત્ જ્ઞાન ન થાય તે
૪. જેના ઉદયથી મનમાં ચિંતિત અર્થે ને સાક્ષાત્ અર્થે ગ્રહણ કરનાર જ્ઞાન ન થાય તે
૫. જેના ઉદયથી લોકલોકના સકળ પદાર્થના સ્વરૂપનું જ્ઞાન ન થાય તે.

(૨)

અંતરાય.

૧	૨	૩	૪	૫
દાનાંતરાય	લાભાંતરાય	ભોગાંતરાય	ઉપભોગાંતરાય	વિર્યાંતરાય

૧. જેના ઉદયથી દાન ન અપાય તે.
૨. જેના ઉદયથી માગનારને કાંઈ નહિ મળે તે.
૩. જેના ઉદયથી એકવાર ભોગવવા યોગ્ય વસ્તુ ન ભોગવાય તે.
૪. જેના ઉદયથી વારંવાર ભોગવવા યોગ્ય વસ્તુ નહિ ભોગવી શકાય તે.
૫. જેના ઉદયથી શક્તિ છતાં પણ શક્તિ નહિ ફેરવી શકાય તે.

(૩)

દર્શનાવરણ. ૬

અશુદ્ધદર્શના- વરણ	અચ્ચસુદ્ધદર્શના- વરણ	અત્રિદર્શના- વરણ	કેવળદર્શના- વરણ	નિદ્રા
સુખપ્રતિભોધકનિદ્રા (જેમાં ચપટી વગાડતાં જાગે તે.)	નિદાનિદ્રા (જેથી ધણી- જ ઉંધ આ વે તે.)	પ્રચક્ષા (ઉમા કે બેઠા ઉંધ નિદ્રા આવે તે.)	પ્રચક્ષાપ્રચક્ષા (ચાલતાં ચાલતાં આવે તે.)	સ્ત્યાનાધર્મ (જે નિદ્રા આત્મ શ- ક્તિ છે ને જેમાં જીવની શક્તિ ધણીજ વધેછે.)

—*—

મોહનીકર્મ.

તત્વાર્થ જાણના જે વીપરીત કરે તે મોહની કર્મ કહેવાયછે. નિશા કરેલા માણસને જેમ સારા નરસાનું ભાન રહેતું નથી, તેમ મોહની કર્મના જોરથી જીવને પોતાના આત્માને શું સારું છે, આત્માને શું પ્રવૃત્તિ કરવાની છે; વગેરે બાબતોનું ભાન નથી રહેતું, અને સંસારી વાસનામાં લુબ્ધ થઇ શરીર, ધન, કુટુંબ, પુત્ર, સ્ત્રી, પરિવાર વગેરેમાં આશક્ત થઇ, તેમાંજ સુખ માનેછે. અન્યાય, લુચ્ચાઇ, ઠગાઈ, ચોરી, પારકાને કલંક દેવું, પારકાની નિંદા કરવી, પરને પીડા કરવી, જીવહિંસા કરવી, અહંકાર મમકાર કરવા, મદે કરી મદોન્મત બનવું, જીલ્ડુ બોલવું ને બોલાવવું, વિષયમાં લુબ્ધ રહેવું, વગેરે મોહની કર્મના પ્રભાવે થાય છે.

મિથ્યાત્વનો મોહ મિથ્યાત્વ મોહની કહેવાયછે. તેના અનેક ભેદ છે અને કષાય મોહનીના સોળ ભેદ છે:-

૬. સામાન્ય બોધનું આવરણ.

કથાય મોહની.

અનંતાનુંબંધી ૧	અપ્રયાખ્યાની ૨	પ્રત્યાખ્યાની ૩	સંજવલન ૪
ક્રોધ માન માયા લોભ	ક્રોધ માન માયા લોભ	ક્રોધ માન માયા લોભ	ક્રોધ માન માયા લોભ

૧. જો ક્રોધાદિ અનંત સંસારનાં મૂળ કારણ છે, તથા જેનું અનંતભવાનુંબંધીશીલ છે, તેમાં જોતો સ્વભાવ એવો છે કે મરતા સુધી પણ એ ક્રોધના કારણે વેર હોડે નહિ. જ્યાં સુધી એ ક્રોધ આદિ હોય ત્યાં સુધી જીવ સમક્ષીત પામે નહિ. જે માન પથરના ચાલકા માણસ વળે નહિ, જે માયાથી પુરુષ અતિ કપટી થાય છે અને વિશ્વાસઘાત કરે છે, અને જે લોભ કીરમજી રંગ જેવો કદાપિ દૂર ન થાય જોવા છે, તેનું નામ અનંતાનુંબંધી ક્રોધાદિ પ્રકૃતિ છે.

૨. અપ્રયાખ્યાની ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચાર અનંતાનુંબંધી ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ કરતાં નરમ હોય છે.

૩. જેના ઉદયથી જીવને સર્વ વિરતીપણું પ્રાપ્ત ન થાય તે.

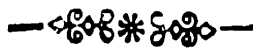
૪. જેના ઉદયથી જીવને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય તે.

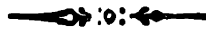
નવ નોકપાય

નોકપાય શબ્દ દ્વેશ નિષેધ વાંચી છે. નોકપાય એટલે નહિ કપાય, ક્રમકે કપાય નથી પણ કપાય ઉત્પન્ન થવાનાં કારણ છે. એ કારણોથી કપાય ઉત્પન્ન થાય છે. આ વેદ, પુરૂષ વેદ, નપુંસક વેદ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, એને જીગૃપ્સા એ નવ નોકપાય મોહની પ્રકૃતિ છે.

નવ નોકપાય અને સોળ કપાય મળી મોહની કર્મના ૨૫ ભેદ છે જે ત્રિષે વિસ્તારના ભયથી ધણુંજ દુઃકમાં અત્રે જણાવવામાં આવ્યું છે. એ કપાય જ્યાં સુધી હોય, ત્યાં સુધી કેવળ જ્ઞાન કદી પણ ઉત્પન્ન થાય નહિ. એ પ્રકૃતિ જેટલી જેટલી ઓછી થાય, તેટલો તેટલોજ આત્મા શુદ્ધ થતો જાય, અને તેજ ધર્મ છે. જેમ જેમ એ કપાયમાં વૃદ્ધિ થતી જાય, તેમ તેમ કર્મબંધમાં વૃદ્ધિ થતી જશે, ને જીવને દુર્ગતિનાં અને જન્મ મરણનાં દુઃખ ભોગવવાં પડશે.

નામ કર્મની ચોત્રીસ પ્રકૃતિ.

નામ કર્મની ચોત્રીસ પ્રકૃતિ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. નર્ક ગતિ—જેના ઉદયથી જીવ નર્કમાં જાય.

૨. તિર્યંચ ગતિ—જેના ઉદયથી જીવ તિર્યંચમાં જાય.

૩. નર્કાનુ પૂર્વી—જેના ઉદયથી નરક ગતિમાં જતાં જીવને એ સમયાદિ વિગ્રહ ગતિથી અનુભ્રેણીમાં નિયત ગમન પરિણતિ થાય.

૪. તિર્યંચાનુ પ્રવીં.

૫. એકેન્દ્રિય જાતિ.

૬. દ્વીન્દ્રિય જાતિ.

૭. ત્રીન્દ્રિય જાતિ.

૮. ચતુરિન્દ્રિય જાતિ.

૯. રૂપલ નારાય સંહુનન--જેમાં બંને પાસે બે હાડાને મર્કટ-બંધથી બાંધીને પટ્ટની આકૃતિ સમાન હાડતી પટ્ટી ઉપર વિંટલી હોય તે.

૧૦. નારાય સંહુનન--જેમાં વજ્ર રૂપલ હીન બે પાસે મર્કટબંધ હોય તે.

૧૧. અર્ધ નારાય સંહુનન--જેમાં એક પાસે મર્કટબંધ અને ખીજે પાસે ખીલીથી વીધેલું હાડ હોય.

૧૨. કલિકા સંહુનન--જેમાં રૂપલનારાય, બંનેથી વર્જિત, માત્ર કલિકાથી વીધેલા બંને હાડનો સંયય તે.

૧૩. સેવાર્ત સંહુનન--જેમાં બંને હાડકાં સ્પર્શ માત્ર લક્ષણુ યુક્ત છે, ને જેને દબાવવાથી પીડા થાય તે

૧૪. ન્યગ્રોધ પરિમંડળ સંસ્થાન--જેનો નાભિ ઉપરનો વિસ્તાર સંપૂર્ણ લક્ષણુવાળો અને નીચેનો તેના લક્ષણુ યુક્ત નહિ.

૧૫. સાદિ સંસ્થાન--નાભિ નીચેના શરીરનો ભાગ મુંદર આકારવાળો પણ ઉપરનો ભાગ તેવો નહાં.

૧૬. વામન સંસ્થાન--હાથ, પગ, મસ્તક ઓવા લક્ષણુદિ યુક્ત અને ઉદર વગેરેનો ભાગ લક્ષણુદિ રહિત.

૧૭. કુખજ સંસ્થાન--ઉદરાદિ લક્ષણુ સંયુક્ત અને હાથ પગ વગેરે લક્ષણુ રહિત.

૧૮. હુંડ સંસ્થાન--જેમાં કોઈ પણ અવયવ લક્ષણ યુક્ત નહિ તે.

૧૯. અપ્રશસ્ત વર્ણુ--જેના ઉદયથી પ્રાણીનું દર્શન તેના વર્ણુથી અલ્પ ખીભત્સ છે.

૨૦. અપ્રશસ્ત ગંધ--જેના ઉદયથી જેના શરીરમાં અતિ દુર્ગંધ હોય તે.

૨૧. અપ્રશસ્ત રસ--જેના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીરમાં અસાર રસ હોય.

૨૨. અપ્રશસ્ત સ્પર્શ--જેના ઉદયથી સ્પર્શદ્રિયને દુઃખના હેતુરૂપ એવા કર્કશાદિ સ્પર્શ વિશેષ જીવોના દેહમાં હોય.

૨૩. ઉપધાત--જેના ઉદયથી પોતાના શરીરના અવયવોથી ખીડા પામતી.

૨૪. અશુભ વિહાયોગતિ--જેના ઉદયથી આલવાની ગતિ ઉંટ અને ગંધડા જેવી હોય.

૨૫. સ્થાવર--જેના ઉદયથી સ્થાવરમાં જન્મ થાય.

૨૬. મુક્કમ--જેના ઉદયથી પૃથ્વી કાયાદિમાં જીવ ઉત્પન્ન થાય.

૨૭. અપર્યાપ્ત--જેના ઉદયથી આહાર વગેરે પૂર્વોક્ત પર્યાપ્તિ પ્રતી ન થાય.

૨૮. સાધારણ--જેના ઉદયથી અનંત જીવોનું એક સાધારણ શરીર હોય.

૨૯. અસ્થિર--જેના ઉદયથી શરીરના અવયવો અસ્થિર હોય.

૩૦. અશુભ--જેના ઉદયથી નાભિની નીચેના અવયવો અશુભ હોય.

૩૧. અસુલભ--જેના ઉદયથી જીવને જે કોઈ દેખે, તેને તે

જીવ અનિષ્ટ લાગે.

૩૨. દુઃસ્વર-જેના ઉદયથી સ્વર કઠોર હોય.

૩૩. અનાદેય-જેના ઉદયથી જીવ સપ્રાણ બોલે તોપણ, તેને કાઈ ન માને.

૩૪. અયશઃકીર્તિ-જેના ઉદયથી જીવ, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, વિનય વગેરે યુક્ત હોય, તોપણ તેની કીર્તિ ન વધે.

નામ કર્મની ૩૪ પ્રકૃતિ ઉપર પ્રમાણે છે. હવે આપણે અશાતા-વેદની વગેરેના પાપનું સ્વરૂપ જોઈશું.

અશાતાવેદની પાપ એટલે જે પાપના ઉદયથી જીવ દુઃખ પામેછે તે.

નર્કાયુ પાપથી જીવ નર્ક આયુ ભોગવે છે.

નીચગોત્રના પાપથી જીવ નીચ ગોત્રમાં જન્મેછે અને દુઃખ ખમેછે.

આ રીતે જૈન શાસ્ત્રોમાં પાપના બધા મળીને ૮૨ પ્રકાર બતાવ્યા છે.

આશ્રિયતાત્વ.

જીવ ૩૫ તળાવમાં કર્મરૂપ પાણી આવે તે, અને જેનાથી જીવોને કર્મની પ્રાપ્તિ થાય તે આશ્રિય કહેવાયછે.

જૈન મતમાં મિથ્યાત્વ,^૧ અવિરતિ,^૨ પ્રમાદ,^૩ કપાય,^૪ અને યોગ.^૫ ને જ્ઞાના વરણીય વગેરે, કર્મના બંધના હેતુ તરીકે ગણવામાં આવ્યાછે, ને તેનેજ આશ્રિય કહેવામાં આવેછે.

૧ અસત દેવ, ગુરૂ અને ધર્મમાં રૂચી કરવીતે.

૨ હિંસાદિથી નવતૃપ્ત નહિતે.

૩ મદ વગેરે.

૪ ક્રોધ વગેરે.

૫ મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર

આશ્રવ પુણ્ય અને પાપના બંધ હેતુ હોવાથી એ પ્રકારેછે, અને એ પ્રકારના મિથ્યાત્વ વગેરે ઉત્તર ભેદોના અધિક ન્યુનપણાથી, અનેક પ્રકારે છે.

આશ્રવના ઉત્તર ભેદ બેતાલીસછે:--

૫ ઈંદ્રિ

૪ કષાય

૫ અવત

૨૫ ક્રિયા

૩ યોગ

૪૨

પાંચ ઈંદ્રિયોનાં નામ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે તે તે અગાડી જીવતત્ત્વમાં જણાવવામાં આવ્યાં હોવાથી અને જણાવ્યાં નથી. એ પાંચ ઈંદ્રિયો આશ્રવનાં પાંચ કારણુ છે.

ચાર કષાય પણ આશ્રવનાં ચાર કારણુ છે; ક્રોધ, માન, માયા ને ભોલ, એ કષાય કહેવાયછે. માન અને મદમાં કંઈક તણાવત છે; પ્રાપ્ત થયેલી વસ્તુથી જે અહંકાર થાય તે મદ, અને જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થયા સિવાય જે અહંકાર થાયછે તે માન કહેવાયછે.

મદના ૮ ભેદછે:— (૧) ભાતિમદ, (૨) કુલમદ, (૩) બલમદ, (૪) રૂપમદ, (૫) જ્ઞાનમદ, (૬) ઐશ્વર્યમદ, (૭) લાભમદ અને (૮) તપમદ.

પાંચ અવત પણ આશ્રવનાં કારણુછે. પાંચ ઈંદ્રિ, ત્રણ બલ-મનબલ, વચનબલ અને કાયબલ, તથા શ્વાસોશ્વાસ અને આયુ, એ દસ પ્રાણુ-જીવ છે; એ પ્રાણુનો નાશ તે (૧) જીવહિંસા, વળી (૨)

૩૫

જીકું બોલવું, (૩) ચોરી કરવી, (૪) મૈથુન સેવવું, અને (૫) પરિશ્રદ, એ પાંચ અત્રત કહેવાય છે. આ પાંચ અત્રતના ચાર ચાર ભાંગા છે, તે નીચે પ્રમાણે:—

(૧) જીવ હિંસાના ચાર ભાંગા—(૧) ભાગવગર દ્રવ્યે હિંસા કરવી તે, જેમકે જીન મંદીર ખાંધતાં, (૨) દ્રવ્યે નહિ પણ ભાવે હિંસા કરવી તે, જેમકે મતથી ખુર ધચ્છવું, (૩) ભાવ અને દ્રવ્ય બેથી હિંસા કરવી તે, જેમકે કસાર્થ થવું, (૪) દ્રવ્ય અને ભાવ બંને વગર હિંસા કરવી તે. આ ભંગ શૂન્ય છે આ ભંગવાળો જીવ સસારમાં હોષ શકે નહિ.

ઉપર લખેલા ચાર ભંગમાં પહેલાનું ૧૧, અદ્ય પાપ અને બહુ પુન્ય છે, ખીજનું ૧૧, અનંતાનુકાળ સુધી સંસારમાં પરિશ્રમણ છે, તે ત્રીજનું ૧૧, સસાર પરિશ્રમણ અને દુર્ગતિ છે.

મૃત્તાવાદના ચાર ભાંગા—(૧) ભાવ વગર જીકું બોલવું તે, જેમકે દયાના કારણે જીવ બચાવવા જીકું બોલવું. આ વાસ્તવિક રીતે જીકું નથી. (૨) દ્રવ્યે નહિ પણ ભાવે જીકું બોલવું તે, જેમકે મોઢે બોલ્યા વગર મનમાં ખીજીને ઠગવા અનેક વિચારો કરવા આ દ્રવ્યે નહિ, પણ ભાવે તો જીકું છે. (૩) દ્રવ્ય અને ભાવ બેથી જીકું બોલવું તે, જેમકે મુખથી અસત્ય વચન બોલવું અને મનમાં પણ છળકપટના વિચાર કરવા (૪) ચોથો ભંગ શૂન્ય છે.

ચોરીના ચાર ભાંગા—(૧) ભાવ વગર દ્રવ્યથી ચોરી કરવી તે—જેમકે બદ્ધાનત વગર એક માણસની દોલત બચાવવા માટે, તે દોલત લઈ જઈ સંતાડી રાખવી. (૨) દ્રવ્યે નહિ પણ ભાવે ચોરી કરવી તે—જેમકે કોઈ માણસ ચોરી કરતો નથી પણ તેના વિચાર કંઈ કરે છે. (૩) ભાવે અને દ્રવ્યે ચોરી કરવી તે—જેમકે ચોરી પણ કરવી અને મનમાં પણ તેજ વિચાર રાખવો. (૪) ભાવે અને દ્રવ્યે કોઈ પણ રીતે ચોરી નહિ—એ ભંગો અગાડી માફકજ શૂન્ય છે.

મૈથુનનાં ચાર ભંગ—(૧) દ્રવ્યે મૈથુન પણ ભાવે મૈથુન નહિ તે, જેમકે કોઈ સાધુ કુચ્છી સ્ત્રીને બચાવવા તેને પકડે. (૨) દ્રવ્ય મૈથુન નહિ પણ ભાવે મૈથુન, જેમકે સ્ત્રી ભોગવવી નહિ પણ તે ભોગવવા ઈચ્છા કરવી તે. (૩) દ્રવ્ય તથા ભાવે મૈથુન કરવું તે, જેમકે મનથી સ્ત્રી સેવન કરવું તે (૪) ચોથો ભંગ શૂન્ય છે.

પરિગ્રહના ચાર ભંગ—(૧) દ્રવ્યે પરિગ્રહ પણ ભાવે નહીં તે, જેમકે મુનિની મરણ ન છતાં કોઈ તેમને કુલનો હાર પહેરાવે, ને તેમણે હાર પહેરેલો જોઈ કોઈ તેમને પરિગ્રહવાળા ધારે, એ દ્રવ્યે પરિગ્રહ કહેવાય પણ ભાવે નહિ. (૨) દ્રવ્યે પરિગ્રહ નહિ પણ ભાવે પરિગ્રહ, જેમકે કોઈ મરીય મનુષ્ય ધન મેળવવા બહુજ વિચાર કરે તે. (૩) ધનવાન હોવા છતાં વધુ ધન મેળવવા વિચાર કરવો, એ દ્રવ્ય અને ભાવે બે રીતે પરિગ્રહી કહેવાય. (૪) ચોથો ભંગ શૂન્ય છે.

પચીસ ક્રિયાનું સ્વરૂપ:

પચીસ ક્રિયા નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ કાર્યિક ક્રિયા અર્થાત્ શરીરની ક્રિયા—એ ક્રિયાના બે ભેદ છે.
૨ અધિકરણ ક્રિયા—શસ્ત્રથી ખીજનો વધ કરી પોતાના આત્માને નકંઠમાં મોકલનારી ક્રિયા. એ ક્રિયાના બે ભેદ છે.

પ્રાદેષિકી ક્રિયા—જીવને અજીવ ઉપર મનમાં દેષ કરવાની ક્રિયા—

૪ પરિતાપનિકી ક્રિયા—પોતાને અને પરને પરિતાપ કરનારી ક્રિયા. એના બે ભેદ છે.

૫ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા—જીવ હિંસા કરનારી અને કરાવનારી ક્રિયા. એના બે ભેદ છે.

૬ આરંભ ક્રિયા—પૃથ્વીકાય વગેરે જીવના ઉપધાત કરનારી અને કરાવનારી ક્રિયા.

૭ પ્રારિચ્છિકી ક્રિયા—ધનં, ધાન્ય વગેરે પરિચ્છ મેળવતાં તથા તેને રાખવા માટે જે ક્રિયા કરવી પડે તે.

૮ આયા પ્રત્યયિકી ક્રિયા—બીજાને ઠગવા માટેની ક્રિયા.

૯ મિથ્યા દર્શન પ્રત્યયિકી ક્રિયા—જીન વચનથી વિપરિત પ્રશ્ન-પ્રણાલી જે ક્રિયા લાગે તે.

૧૦ અમત્યાખ્યાનિકી ક્રિયા—પચ્ચખાણુ કર્યા વગર કષાયોના ઉદ્ધ-મથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૧૧ દૃષ્ટિકી ક્રિયા—કૌતુક માટે અને રાગાદિ કલુષિત ચિત્તથી જીવ, અજીવને જોવાની ક્રિયા.

૧૨ સ્પૃષ્ટિકી ક્રિયા—મોહ વગેરેથી સ્ત્રી વગેરેને સ્પર્શ કરનારી અને કરાવનારી ક્રિયા.

૧૩ પ્રાતિત્યકી ક્રિયા—બીજાનું સુખ દેખી દ્રેષ કરનારી અને કરાવનારી ક્રિયા.

૧૪ સામંતોપનિ પાતિકી ક્રિયા—સ્ત્રી પુરુષને જમવા આવતાં જે ક્રિયા લાગે તે.

૧૫ નૈસૃષ્ટિકી ક્રિયા—પાપના ભાવથી અતુભોદન કરનારી અને કરાવનારી ક્રિયા.

૧૬ સ્વહૃસ્તિકી ક્રિયા—ક્રોધથી બીજા પાસે કરાવવાની ચીજ ચોતેજ કરે, તે ક્રિયા.

૧૭ આજ્ઞાપનિકી ક્રિયા—ભગવાનની આજ્ઞા ભંગ કરી પોતાની ભુધિથી, જીવ અજીવની પ્રશ્નપ્રજ્ઞા કરનારી ક્રિયા.

૧૮ વૈદારણિકી ક્રિયા—બીજાનાં ગુપ્ત આચરણો પ્રમટ કરનારી ક્રિયા.

૧૯ અનાભોગ ક્રિયા.—ઉપયોગ વગરની ક્રિયા.

૨૦ અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી ક્રિયા—પોતાને તથા પરને શાયદો કરનારી ક્રિયાનો અનાદર કરનારી ક્રિયા.

૨૧ પ્રયોગક્રિયા—ચાલવું, દોડવું વગેરેની, તથા હિંસા કરવી, જીદું ખોલવું વગેરે ક્રિયાની ક્રિયા.

૨૨ સમુદાન ક્રિયા.—મોટા પાપના યોગે આઠે કર્મનું સાથે મિલન થાય તે.

૨૩ પ્રેમપ્રત્યયિકી ક્રિયા—સોભ અને માયાથી થતી ક્રિયા.

૨૪ દ્વેષપ્રત્યયિકી ક્રિયા—ક્રોધ અને માનથી થતી ક્રિયા.

૨૫ ઈર્ષ્યાપ્રત્યયિકી ક્રિયા—ચાલવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

પ્રણયોગ.

યોગ ત્રણ છે, (૧) મનનો, (૨) વચનનો, અને (૩) ક્રિયાનો. મનનો વ્યાપાર તે મનોયોગ, વચનનો વ્યાપાર તે વચનયોગ અને ક્રિયાનો વ્યાપાર તે ક્રિયાયોગ છે.

આશ્રવના ૪૨ ભેદ આ રીતે સંક્ષેપમાં જૈનધર્મ શાસ્ત્રોના આધારે જાણાવવામાં આવ્યા છે, અને એ જુદા જુદા આશ્રવથી જીવને શુભ-શુભ કર્મની આમદાની થાય છે.

સંવર તત્વ.

આજીવથી જીવને આવતાં કર્મને રોકનાર સંવર કહેવાયછે. આ સંવરતત્વના ૫૭ ભેદ છે:-

૫	સમિત્તિ.
૩	ગુપ્તિ.
૧૦	યતિધર્મ.
૧૨	ભાવના.
૨૨	પરિસદ્.
૫	ચારિત્ર.

—
૫૭.

ખાંચ સમિત્તિ—(૧) ધર્મસમિત્તિ એટલે કે સમ્યક્ આગમનો અનુસરીને ચાલવાની ક્રિયા કરવી તે. (૨) ભાષાસમિત્તિ, એટલે કે ખીજને સુખદાયક અને પ્રયોજનને સાધનાર વચન બોલવાં તે. (૩) એષણ સમિત્તિ ૪૨ દોષ રહિત આહાર વગેરે લેવાં તે. (૪) આદાન નિક્ષેપ સમિત્તિ—આસન વગેરે તપાસીને ઉપયોગપૂર્વક લેવાં તે. (૫) પરિસ્થાપના સમિત્તિ—મળ, વસ્ત્ર, અન્ન વગેરે જીવ રહિત ભૂમિમાં સ્થાપન કરવાં તે.

ત્રણ ગુપ્તિ—(૧) મનોગુપ્તિ (૨) વચનગુપ્તિ અને (૩) કાયાગુપ્તિ, એટલે કે અશુભ મન, વચન, કાયાનો નિરોધ કરી, શુભ મન, વચન અને કાયાની પ્રવૃત્તિ કરવી તે.

દશ યતિધર્મ—યતિ ધર્મ દશ પ્રકારે છે, અને તે આ પ્રમાણે છે:—(૧) ક્ષમા, (૨) અહંકારરહિતપણું, (૩) મન, વચન અને કાયાથી કુટિલતાના અભાવ, (૪) લોભનો ત્યાગ, (૫) પાર પ્રકારનાં તપ, (૬) સંયમ, (૭) જૂઠ્ઠાનો ત્યાગ, (૮) શૌચ ૧૯૧ જરૂર પણું દ્રવ્ય રાખવાનો અભાવ અને (૧૦) પ્રહર્યય.

ખારે ભાવના—(૧) અનિત્ય ભાવના—સંસાર અનિત્ય છે એમ ને ભાવવું તે. (૨) અશરણુ ભાવના—પ્રાણિઓએને કોઈનું શરણુ નથી એવું ભાવવું તે. (૩) સંસાર ભાવના—સંસારમાં અનેક રૂપે ભ્રમણ કરવું પડે છે એવું ભાવવું તે. (૪) એકત્વ ભાવના—જીવ એકલોજ ઉત્પન્ન થઈ, એકલોજ કર્મ કરી, એકલોજ ફળ ભોગવી, એકલોજ મરે છે એવું ભાવવું તે. (૫) અન્યત્વ ભાવના—આ સંસારમાં હું કોઈનો નથી અને કોઈ મારું નથી, એવું ભાવવું તે. (૬) અશુચિ ભાવના—આ દેહ મળ મૂત્રથી ભરપૂર અને અપવિત્ર છે એવું ભાવવું તે. (૭) આશ્રિત ભાવના—મન, વચન અને કાયાયા જીવને ચતાં શુભાશુભ કર્મની ભાવના ભાવવી તે. (૮) સંવર ભાવના—આશ્વનો નિરોધ કરનારી ભાવના ભાવવી તે. (૯) નિર્જરા ભાવના—કર્મની સંતતિનો નાશ કરનારી ભાવના. (૧૦) લોક સ્વભાવ ભાવના—લોકના સ્વરૂપની ભાવના ભાવવી તે. (૧૧) યોધિ દુર્વલ ભાવના. (૧૨) ધર્મતાં કથન કરનારા અરિહંત છે, એવી ભાવના ભાવવી તે

ખાવીસપરિસહ—(૧) ક્રુધા પરિસહ, બ્રૂખ સહન કરવી તે. (૨) તૃષ્ણા પરિસહ. (૩) શીત (ટાઢ) પરિસહ. (૪) ઉષ્ણ (તાપ) પરિસહ. (૫) દંશમશક પરિસહ—મચ્છર માકડના ડંખના વેદના સહન કરવી તે (૬) અંચલા પરિસહ—વસ્ત્ર શાદેલાં હોય તોપણ અકલ્પનિક વસ્ત્ર નહિ લેવાં તે. (૭) અરતિ પરિસહ—સંયમ પાળતાં ઉત્પન્ન થતી અરતિ સન કરવી તે. (૮) સ્ત્રી પરિસહ, સ્ત્રીઓ તરફ વિકાર ખુદ્ધિ ન રાખવી તે. (૯) ચર્યા પરિસહ—ચર્યા એટલે ચાલવું. ઘર વગર, અનિયત વાસી થઈ, માસકલ્પાદિ વગેરે કરવાં તે. (૧૦) નિષધા પરિસહ—સ્ત્રી વગેરે વગરની જગ્યામાં રહેવાથી દુઃખ થાય તે સહન કરવું તે. (૧૧) શય્યા પરિસહ—શય્યા વગર સુવાના દુઃખ સહન કરવાં તે (૧૨) આક્રોશ પરિસહ—અનિષ્ટ વચન બોલનાર પર ક્રોધન કરવો તે. (૧૩) વધ પરિસહ—વધ થવા સુધી દુઃખ સહન કરવું તે. (૧૪) પાચના પરિસહ—માગવા માટે દુઃખ સહન કરવું તે. (૧૫) અલાભ પરિસહ—છત્તા થયેલી વસ્તુ હોવા છતાં નહિ મળવાથી મનમાં થતું દુઃખ સહન કરવું તે. (૧૬) રોગ પરિસહ—રોગ સહન કરવા તે.

(૧૭) તૃણસ્પર્શ પરિસહ, કઠોર તૃણના સ્પર્શ સહન કરવાં તે. (૧૮) મળ પરિસહ, મલીનતાથી હિલેજ થવા છતાં તે સહન કરે તે. (૧૯) સત્કાર પરિસહ-બીજનો સત્કાર થાય ને પોતાનો સત્કાર નથી થતો-એમ જાણવા છતાં મનમાં વિષાદ ન કરે તે. (૨૦) પ્રજ્ઞા પરિસહ-આત્મંત બુદ્ધિશાળી છતાં અભિમાન ન કરવું તે (૨૧) અગ્નિ પરિસહ-અગ્નિના તાવું દુઃખ સહન કરવું તે (૨૨) દર્શન પરિસહ, ઇન્દ્રિયજેરે દેખાતા નથી તે છતાં, વિષે તે શંકા ન લાવવી તે.

પાંચ ચારિત્ર—ચારિત્રના પાંચ ભેદછે:— (૧) સામાયિક (૨) દોષસ્થાપનિય (૩) પરિહાર વિશુદ્ધિ (૪) સુક્ષ્મસંપરાય. (૫) યથાખ્યાત. આ ચારિત્રનું વિવેચન કરતાં ધણું લંબાણ થવાનો ભય હોવાથી, એ સમજવાની ઈચ્છા રાખનાર મુમુક્ષુએ શ્રી દેવાચાર્ય કૃત નવતાવ પ્રકરણની ટીકા જોવી.

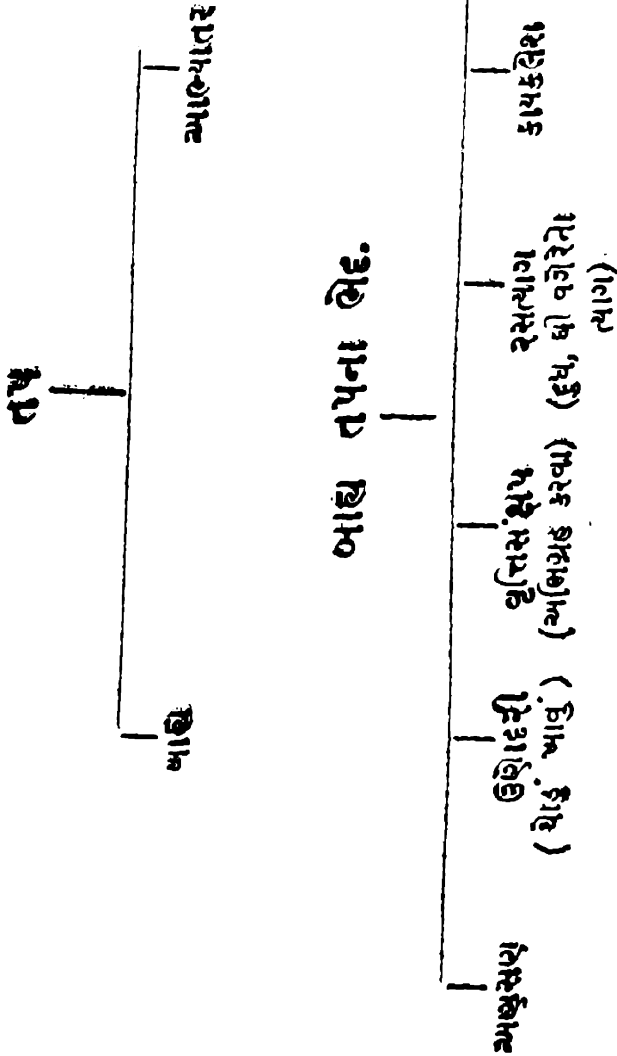
આશ્રવને રોકનાર સંવરતત્વના ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ૫૭ ભેદ થાયછે.

—૦૦૦૦૦૦૦૦—

નિર્જરા તાવ,

—

જેનાથી જીવની સાથે બંધાયલા કર્મ દેશથી તેમજ સર્વથી ક્ષય થાય તેને નિર્જરા કહેછે, અને એ નિર્જરા કરવાનું સાધન તપ, કે જેના બે પ્રકાર છે, અને જે જેના પણ જુદા જુદા ભેદો છે:—

† પાંચે ઈન્દ્રિયોને ચેતચેતાના વિષયોથી રોકવા લે.

આભ્યંતર તપના બેઠ

પ્રાયશ્ચિત (કરેલા પાપ માટે દંડ)	વિનય	૧	૨	૩
		વૈયાવૃત્ય	સ્વાધ્યાય	ધ્યાન
				વ્યુત્સર્ગ
	આર્તધ્યાન (એ ધ્યાન તબવું)	રોદ્રધ્યાન (એ ધ્યાન ભજવું)	ધર્મધ્યાન (એ ધ્યાન અંગીકાર કરવું)	શુક્લધ્યાન (એ ધ્યાન અંગીકાર કરવું)
				(વધુ માટે જુઓ “આત્માર દિનકર” શ્રી વર્ધમાન સુરી કૃત.)

૧. પોતાથી વધુ ગુણવાનની ભક્તિ કરવી તે.
૨. પોતે ભણવું ને ભણાવવું, સંશય ગુરને પુછવો, ભણેલું યાદ કરવું અને ધર્મકથા કરવી તે.
૩. સર્વ હિપાધિયોનો ત્યાગ કરવો તે.

બંધ તત્વ.

—*—

બંધ એટલે બંધન; એટલે કે જીવ અને કર્મ પુદ્ગલનો દુધ અને ઘાણી જેવો જે સંબંધ, તે બંધ કહેવાય છે. બંધ શબ્દ બંધીવાન વાચક છે. જેમ કેદી કેદખાનામાં પરતંત્ર છે અને સ્વતંત્ર નથી, તેમ આત્મા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મની બેડીમાં બંધીવાન થવાથી પરતંત્ર છે અને સ્વતંત્ર નથી.

બંધના મૂળ ચાર હેતુ છે:—

૧ પ્રકૃતિ બંધ, ૨ સ્થિતિ બંધ, ૩ અનુભાગ બંધ, ૪ પ્રદેશ બંધ.
પ્રકૃતિ બંધ.

મૂળ પ્રકૃતિ આઠ છે (૧) જ્ઞાનાવરણ જ્ઞાનનું આચ્છાદન, (૨) દર્શનાવરણી-સામાન્ય બોધ, ચક્ષુ વગેરેનું આચ્છાદન (૩) વેદની કર્મ-સુખ દુઃખ ભોગવવું તે. (૪) મોહ (૫) આયુકર્મ (૬) નામ કર્મ શુભ અશુભ ગતિમાં આત્માને નમાવે તે. (૭) ગોત્ર-જેથી ઉદ્ધયાન આત્મા ઉચ્ચ નીચ ગોત્રમાં ઉપને તે (૮) અંતરાય. દાન, લાલ, વગેરે જીવને નહિ મળવા દે તે આઠ કર્મ આત્મા સાથે દુધને પાણી માફક બંધાય, તેને પ્રકૃતિબંધ કહે છે.

૨ સ્થિતિ બંધ.

પ્રકૃતિની સ્થિતિ આત્મા સાથે, આટલા વખત સુધી રહી, પછી નહિ રહે, એવું જે થાય તે સ્થિતિબંધ કહેવાય છે.

૩ રસબંધ.

આઠ પ્રકૃતિઓમાં જુદા જુદા રસ જે કરે, તે રસબંધ કહેવાય છે.
૪ પ્રદેશબંધ.

કર્મ પ્રદેશનું પ્રમાણને, જેમકે આ પ્રકૃતિમાં આટલાં પરમાણુ છે, બીજી પ્રકૃતિમાં આટલા પરમાણુ છે, વગેરે પરમાણુઓનો જે આત્મા સાથે સંબંધ તે પ્રદેશબંધ કહેવાય છે.

અંધના હેતુઓ મુખ્ય કરીને ચાર અને વિસ્તારથી ૫૭ છે. મુખ્ય ચાર હેતુઓ આ પ્રમાણે છે:—

- ૧ મિથ્યાત્વ—તાવપર શ્રધ્ધા ન રાખવી તે,
- ૨ અવિરતિ—પાપથી રહિત થવાના પરિણામનો ભાવ નહિ નહિ રાખવો તે,
- ૩ કપાય—ક્રોધ, માન માયા ને લોભ,
- ૪ યોગ—મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર,

જ્યાંથી થવાના ભયથી અંધહેતુના સત્તાવન ભેદ અત્રે જણાવ્યા નથી પણ જાણવાની ઇચ્છા ધરાવનારે તે માટે જૈન શાસ્ત્રો જોવાં.

મોક્ષતાત્વ.

સકળ કર્મનું સર્વથા ક્ષય લક્ષણ તે મોક્ષ છે. એટલે કે જીવનાં જ્ઞાનાવરણાદિ સર્વ કર્મનો ક્ષય થવાથી, જે સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે તે મોક્ષ છે; વધુ વિસ્તારથી, ઈન્દ્રિ, શરીર, આયુષ્ય વગેરે આજી પ્રાણ, પુણ્ય, પાપ, વર્ણ, ગંધારસ, અજ્ઞાન અસિદ્ધાન્ત વગેરે સમેત દેહાદિનો જે આત્મ-તિક વિયોગ, તે મોક્ષ છે.

“મોક્ષ એ જીવનો ધર્મ છે, અને ધર્મ, ધર્મી કંથયિત અભેદ હોવાથી ધર્મી ને સિદ્ધ, તેની ને પ્રરૂપણા, તે મોક્ષ પ્રરૂપણા છે; કારણકે જીવ પર્યાય છે અને જીવના પર્યાય સર્વથા જીવથી ભિન્ન થઈ શકતા નથી.”

સિદ્ધિાનું સ્વરૂપ નવ પ્રકારે જૈન સૂત્રકારો કહે છે:— ૧ સત્પદ પ્રરૂપણા, ૨ દ્રવ્ય પ્રમાણ, ૩ ક્ષેત્ર, ૪ સ્પર્શના, ૫ કાળ, ૬ અંતર, ૭ ભાગ, ૮ ભાવ, ૯ અદ્યપણાવ.

૧ સત્યદ્રષ્ટા પાણી દ્વારા—મોક્ષપદ વિદ્યમાન, છતું અને સત્ય પદ છે. આમાં ૧કત જેના કર્મ ક્ષય થયા હોય તેનેજ સિદ્ધ ગણવામાં આવે- છે, અને તેઓનેજ ૧કત મોક્ષ છે.

એકેન્દ્રિય આદિ ઇન્દ્રિઓવાળા સિદ્ધ નથી કારણકે શરીરનો સર્વથા નાશ થયા વગર સિદ્ધ થવાય નહિ. જ્યાં શરીર છે, ત્યાં સિદ્ધપણું નથી. સિદ્ધને શરીર છેજ નહિ.

જુદી જુદી છ કાય, (પૃથ્વીકાય, અપકાય વગેરે)માં સિદ્ધપણું નથી કેમકે સિદ્ધ કાયા વગરના છે.

મન, વચન અને કાય યોગમાં પણ સિદ્ધપણું નથી, કારણકે મન, વચન અને કાયાના અભાવ થવા પછીજ સિદ્ધ થવાય છે.

વળી સિદ્ધ અવેદી, અકલાપી, કેવળજ્ઞાની, કેવળદર્શી, અભેદી, નો ભવ્ય, નો અભવ્ય, નો સંગ્રી નો અસંગ્રી, અને અણાહારી છે.

વળી દ્રવ્ય પ્રમાણથી સિદ્ધના જીવ અનંત છે; ક્ષેત્રદારથી સિદ્ધનાં જીવોનું સ્થાન આકાશના એક દેશમાં છે; સ્પર્શના દારથી, જેટલા આ- કાશ ભાગમાં સિદ્ધ રહે છે, તેનાથી સ્પર્શના ભાગ કંઈક વધારે છે: કાળ દારથી એક સિદ્ધ આશ્રી, સાદિ અનંતકાળ અને સર્વ સિદ્ધ આશ્રી, અનાદિ અનંતકાળ સમજવો; અંતરદારથી સિદ્ધમાં અંતર નથી, એમ સમજવું; ભાગ દારથી સર્વ સિદ્ધ, સર્વ જીવરાશીને અનંતમે ભાગે છે; ભાવદારથી, સિદ્ધોનો ભાવ ક્ષાયિક પરિણામિક છે અને તેમને બીજા ભાવ નથી; અને અદ્વયહૃત્વદારથી સર્વથી થોડા અનંતર છે, (જેને સિદ્ધ થતાં એક સમય થયો હોય તે અનંતર સિદ્ધ કહેવાય છે, અને પરંપર સિદ્ધ અનંતગણા થયા છે.

(વધુ માટે જુઓ “ નવતાત્વ પ્રકરણ વૃત્તિ ” દેવાચાર્યકૃત

દુનિયાના સૌથી પ્રાચિન ધર્મના પ્રાચિન સિદ્ધાંતો આ ખંડમાં ટુંકમાં જણાવવામાં આવ્યા છે એ સિદ્ધાંતો આ રીતે ટુંકમાં દેખાડવામાં આવ્યાથી, અંદરની ધણીક બાબતો સમજવાનું મુશ્કેલ થઈ પડે, એ બનવા જોગ છે, પણ તેથી મુમુક્ષુઓ એ સંબંધમાં કાંઈ પણ વિચાર

ન ખાંધી લેતાં જૈન શાસ્ત્રો જોઈ, તેમનાં તત્ત્વો કેવાંછે તે તપાસવાની જરૂર છે. તે છતાંએ આ પ્રસંગે કહેવાની જરૂરછે કે જૈનધર્મનાં તત્ત્વો, ખીજા ધર્મનાં તત્ત્વો કરતાં ધણાંજ હિંચાં માલમ પડેછે, અને દરેક વિદ્વાને તે મનન કરવા યોગ્ય છે.

ત્રીજા ખંડમાં જૈનધર્મની પ્રવૃત્તિ, રૂપસદેવ પછી કાણુ કેવી રીતે કરી, રામ, સવણુ, નારદ, કૃષ્ણ પાંડવો, કૌરવો, પર્વત, શંકરાચાર્યનાં વૃત્તાંત, વેદમાં થયલા ફેરફારો, વેદમાં જીવહિંસા ક્યારે દાખલ થઈ, નેમનાથ અને કૃષ્ણનો સંબંધ, પાર્શ્વનાથના વખતમાં જૈન ધર્મ, અશોક રાજા અને શ્રેણીક રાજાના વખતમાં જૈનધર્મની સ્થિતિ, મહાવીર સ્વામીના વખતમાં જૈનોની જાહોજલાલી, શંકરાચાર્ય વગેરેએ જૈન ધર્મીઓ સાથે કરેલો વાદ, પ્રોફેસર મેકસમુલરે, ડૉક્ટર હોર્નલા ડૉક્ટર હર્મન જેકોબી વગેરેના જૈન ધર્મની પ્રાચિનતા સંબંધમાં મતો, મીસીસ એનીબીસેન્ટ અને પ્રોફેસર મણીલાલ નલુલાલ વગેરેના જૈન ધર્મ પ્રાચિન છે, એવું મત, પ્રાચિન શીલા લેખો, શોધ ખોળો, દેહેરાંઓ વગેરે ઉપરથી જૈન ધર્મની પ્રાચિનતા વગેરે વિષે આપણે ખોલીશું.

ચૌડા વખતમાં બહાર પડશે દુનિયાનો સૌથી પ્રાચિન ધર્મ ભાગ-૨ જે

‘દુનિયાનો સૌથી પ્રાચિન ધર્મ’ નો બીજો ભાગ ચૌડા વખતમાં બહાર પડશે, તેથી જૈન ધર્મ નુરાગી ભાઈઓને જણાવવાનું કે, તેમણે સત્વર નામ નોંધાવવાં, કેમકે એ બીજા ભાગની નકલ, જેટલાં નામ અગાઉથી નોંધાશે, તેટલીજ છપાવામાં આવનાર છે.

આ બીજા ભાગમાં જૈન પ્રવૃત્તિ શ્રી રૂપભદ્રેવ પછી કોણે કરી, તે કેવી રીતે કરી, બુદ્ધાબુદ્ધ તીર્થંકરોનાં તીર્થની પ્રવૃત્તિ માટે પ્રયાસ, રામ, રાવણ, નારદ, કૃષ્ણ, પાંડવો, કૌરવો વગેરેનો ઇતિહાસ, વેદમાં મળતા ફેરફારનો સમય અને જીવ-હિંસાનું દાખલ થવું, નેમનાથ અને કૃષ્ણ રાજાનો વૃત્તાંત, પાર્શ્વનાથના વખતમાં જૈન ધર્મનો ફેલાવો, અશોક રાજા અને શ્રેણીક રાજાઓના વખતમાં જૈન ધર્મની સ્થિતિ, મહાવીર સ્વામીના વખતમાં જૈનોની જાહોજલાલી, શંકરાચાર્ય, વેદાંતી અને બ્રાહ્મણો સાથે જૈન વિદ્વાનોનો વાદ, રાજા વિક્રમભદ્રિય સિદ્ધસેન દિવાકર, કુમારપાળ, શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય વગેરેએ કરેલો જન ધર્મનો ફેલાવો, પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પ્રોફેસર એક્સમુલર, ડૉક્ટર હોર્નલ, ડૉક્ટર હર્મન જેકોબી વગેરેના જન ધર્મની પ્રાચિનતા વિષેના મત, મીસીસ એની બીસેન્ટ, પ્રોફેસર મણીલાલ નલુભાઈ, વગેરેના અભિપ્રાયો, પ્રાચિન શીલા લેખો દેવાલયો, વેદાનુસ્મૃતિ વગેરે ઉપરથી જૈન ધર્મ પ્રાચિન છે એવો નીકળતો સાર વગેરે ઘણી વિગતો સમાવવામાં આવી છે.

આછામાં આછાં ૫૦૦ પાનાનો મોટો ગ્રંથ.

કીંમત અગાડીથી રૂ ૩૫ પછાડીથી રૂ ૫૫

લખો. સાકરચંદ માણેકચંદ ધડીયાલી

જવેરી બજાર. મુંબઈ.

નવી દુકાન ! નવી દુકાન ! ! નવી દુકાન : !

ડાહ્યાભાઈ રણધોડદાસની કંપની

નવી ફેશનની વેલાતી તથા બીજી

ફેન્સી જાત જાતની

ટોપીઓના વેપારી.

નં. ૯૬, કાલ્યાદેવી રોડ (મેશર્સ ચાણાવાળાની કુંબની સામે) મુંબઈ
ખાસ ઑરડરથી ફીસ્ટીની બનાવેલી નીચે મુજબની ટોપી-
ઓનો મોટો જથ્થો હમારી દુકાનેથી મળશે.

ટોપીઓ ! ટોપીઓ ! !

KALKADEVI ROAD

BOMBAY.

બેંગલોર, હંગ્લીશ મોગલ, હંગેરીઅન, સાઈકલ, મહારાજ, લેગોસ,
ધારવાર, હંનડસ, મીરઝાપુર, ઍવરેસ્ટ (ફેટાકેપ), સીંધીયા, ઑસ્ટ્રાલિયા
તથા જાત જાતના ફેન્સી અને ઉંચા બાલની ટોપીઓ

શોખીન ગ્રહસ્થાને એક વાર હમારો દુકાનની ભેટ

લેવા વીનંતો કરવામાં આવે છે.

ભાવ ધણાજ કીશાયત છે.

